MEDICINĂ ȘI ADEVĂR

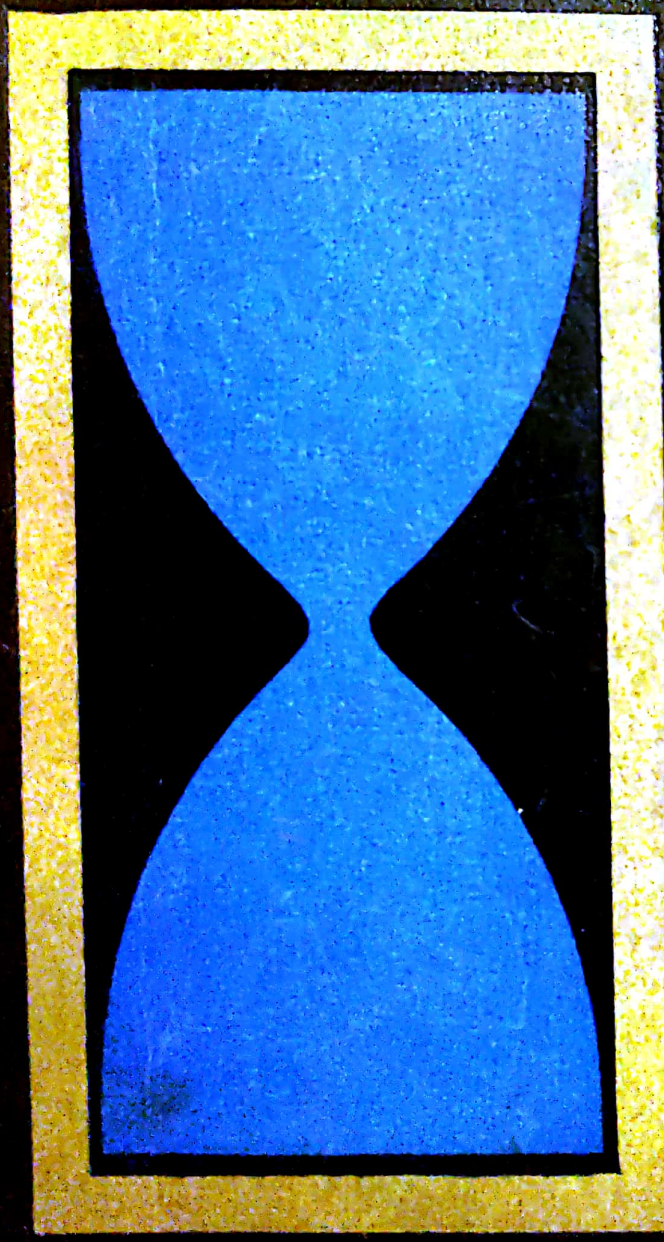

R. OZUN
E. POENARU

EDITURA MEDICALĂ

Scanned with OKEN Scanner

MEDICINĂ ȘI ADEVĂR

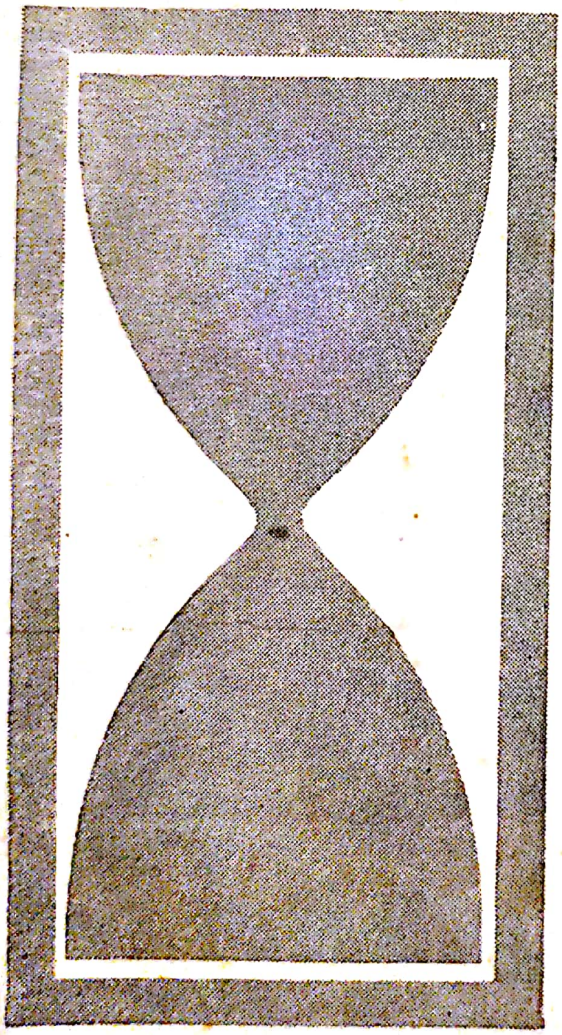

RADU OZUN
EMIL POENARU

EDITURA MEDICALĂ
BUCUREȘTI — 1976

Scanned with OKEN Scanner

Cumpărată de noi. 9 VIII-976. Iași. Fam. I. Popescu -

PREFAŢĂ

Sîntem pe deplin conştienţi de riscul opţiunii pentru un asemena titlu. Nu am răspuns — şi nici nu era posibil să se răspundă, într-un spaţiu relativ restrîns — la toate întrebările pe care oamenii şi le pun, uneori copleşiţi de suferinţă, în vecinătatea unei atît de vechi şi totodată atît de actuale probleme: adevăr şi medicină.

Considerînd că ceea ce numim „adevărul medicinei" nu poate fi altfel privit decît în lumina destinului şi raţiunii sale umane de a fi, am abordat toate temele tratate din unghiul de perspectivă al criteriului etic. Am scormonit în negura istoriei spre a înfăţişa cititorului evenimente şi dovezi care nu şi-au pierdut, nici azi, extraordinara lor semnificaţie.

Ca şi în prima noastră lucrare („Responsabilitatea profesională şi socială a medicului", Ed. medicală, 1973), ne-am străduit, mînaţi fiind de acelaşi scop, să facem să trăiască, şi în aceste pagini, figura medicului „ideal" şi „real".

Nu am avut intenţia de a ne situa pe terenul eseisticii medicale propriu-zise, după cum nu am încercat nici o lucrare de deontologie medicală într-o riguroasă accepţiune. Beneficiind şi preluînd din rodnicele stră-

Scanned with OKEN Scanner

danii ale autorilor la care facem dese trimiteri, am alcătuit această lucrare cu speranța de a fi o carte-document, utilă tuturor celor care, alături de cadrele medico-sanitare, doresc su cunoască și să participe, măcar sufletește, la viața plină de tensiune și dramatism pe care o trăiește medicul, în scurta sa existență.

Cartea este totodată, sperăm, un prilej pentru cititor de a cunoaște gravele întrebări și răscruci care au umbrit sau iluminat drumul plin de meandre al acestei profesiuni, drum istoric oscilînd între abjecta trădare și eroica regăsire a menirii sale, drum urcînd mereu, prin adevăraţii și marii ei slujitori, spre certitudinile chemării sociale, care îi aureolează rostul. Și timpul, și oamenii cer astăzi nu versuri sau fraze frumoase despre lucruri ireale sau plăsmuite, ci adevărul adevărat, purificat de orice mistificare. Pentru că, așa cum spunea bătrînul și înțeleptul Epictet — „este mai bine ca, întemeiat pe adevăr, să învingi o iluzie, decît, întemeiat pe o iluzie, să te învingă adevărul".

Nu am putut evita, și nici nu am avut intenția să evităm, stilul polemic. Din această cauză s-a imprimat lucrării un caracter de aprinsă pledoarie pentru adevărul medicinei, privit în lumina profundului său umanism și în spiritul marilor idealuri sociale din România de azi. Înfierînd cauzele care pătează albul hlamidei ce drapează pe oficianții artei tămăduirii și prelungirii vieții, vestejind unele atitudini pe care le dorim pentru totdeauna abandonate, am elogiat — cu sinceră și adîncă admirație — pasiunea, dăruirea, corectitudinea și nemărginita dragoste de oameni ale adevăraţilor medici.

Fără a fi o carte de propagandă sanitară, ea conține, vrem să credem, acele elemente care, întotdeauna, au constituit fermentul progresului în medicină. Măsura în care vom fi înțeleși și, mai ales, măsura în care vom

Scanned with OKEN Scanner

convinge constituie pentru noi o preocupare esențială. Dacă cititorii vor găsi în această carte documente sau argumente pentru întrebările și nedumeririle lor, aceasta va fi singura satisfacție de a nu fi făcut o muncă zadarnică. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît astăzi nu este posibilă o creștere generală a calității asistenței medicale, fără participarea, conștientă și efectivă, a tuturor cetățenilor la apărarea propriei lor sănătăți.

Scriind această carte într-o epocă istorică de înaltă dăruire în muncă a tuturor cetățenilor patriei — epocă dominată de Documentele celui de al XI-lea Congres și de primul Program al Partidului Comunist Român —, ne exprimăm bucuria de a fi participanți activi la înfăptuirea îndrăznețelor obiective care stabilesc, cu precizie, drumul și locul unde trebuie să ajungă poporul nostru la sfîrșitul acestui zbuciumat mileniu.

Încă din primele clipe, am pornit de la convingerea că imperativele de muncă și omenie conturează noi exigențe față de oricare profesiune, implicit cea medicală, al cărei profil etic trebuie să vibreze în acord cu mutațiile profunde ce se petrec în sfera relațiilor dintre oameni. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît Programul partidului exercită deja o înrîurire asupra vieții și muncii fiecărui cetățean al României. Cine rămîne în afara acestui cadru de muncă și omenie, acela nu-și pune semnătura în testamentul pe care cei de azi îl scriu, cu eforturi de legendă, pentru generațiile care vor trăi în cel de al treilea mileniu al erei noastre.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

		Pag.
	Prefață	3
1.	*În negura „timpurilor albe"*	9
2.	*Între magie și adevăr*	42
3.	*Drumul spinos al cunoașterii*	72
4.	*Drumul spinos al devenirii*	101
5.	*Cele două fețe ale lui Janus*	149
6.	*Există neadevăr în medicină și biologie?* .	194

Scanned with OKEN Scanner

1.

ÎN NEGURA „TIMPURILOR ALBE"

Apariţia omului a fost însoţită de o umbră. Această umbră — plină de mister şi care l-a urmărit pe om în întreaga şi zbuciumata lui existenţă — poartă şi azi denumirea de „boală". Odată cu ea s-a născut şi lupta împotriva bolii, luptă care se duce permanent, pe fronturi tot mai largi, vizibile şi invizibile, şi care nu va înceta niciodată.

Este un adevăr etern acela că parcurgerea distanţei dintre cei doi poli ai existenţei umane — naşterea şi moartea — conţine, inexorabil, şi dorinţa individului de împlinire. Această ţintă, cea mai omenească din cîte există, a cunoscut şi ea numeroase zguduiri şi adaptări, care, în intimitatea structurii anatomofuncţionale a organismului, s-au reflectat diferit, de la individ la individ şi în raport de mediul înconjurător. Munca şi lupta l-au făcut pe om. Aspiraţia seculară a omului de a stăpîni întortocheatul său destin creşte mereu în dimensiuni; el ştie astăzi că oricît de frumoase sînt miturile şi legendele, oricît de mirifice credinţele despre o altă lume, în care viaţa ar fi fără moarte, deci fără de sfîrşit, acestea nu sînt decît plăsmuiri, în care nu mai cred nici copiii.

Statutul de „pasager" pe Terra al omului, ireversibilitatea scurgerii vieţii şi irepetabilitatea ei nu numai că nu exclud efortul omului de a-şi prelungi viaţa, ci, din contră, îl determină pe acesta să-şi facă viaţa cît mai plăcută, scutită de suferinţe, utilă pe plan social şi uman. Preocuparea fundamentală a medicinei, din prima ei dimineaţă şi pînă azi, a fost mereu aceeaşi: sănătatea omului. Eroismul şi sacrificiul acestei laturi a medicinei, care-i conferă de fapt întreaga ei menire, l-au transformat pe slujitorul ei — Esculap — într-un personaj de prim rang, care a intrat definitiv în legendă.

Acest minunat vis al omenirii — cu rădăcini adînci în timp, dincolo de izvoarele biblice şi cu uimitoare răspîndire şi persistenţă — apar-

Scanned with OKEN Scanner

ţine vîrstei iniţiale „de aur" a omului. În această perioadă, pe care Mircea Eliade o numeşte de „perfecţiune a începuturilor" (*Eliade Mircea — „Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase"*, Paris, 1951), strămoşii noştri îndepărtaţi ar fi fost înzestraţi cu calităţi trupeşti şi sufleteşti care frizau perfecţiunea, atingînd vîrste „matusalemice", trăind o viaţă în deplină armonie cu lumea înconjurătoare, într-o eternă primăvară a sănătăţii şi curăţeniei trupeşti şi sufleteşti.

Răspîndirea acestei credinţe naive a fost şi este dezminţită, cu argumente puternice, de toate constatările şi concluziile ştiinţifice.

Adevărul este că perioada de început a omenirii, departe de a fi caracterizată prin perfecţiune, era o perioadă de lupte nespus de grele pentru supravieţuire, oferind o viaţă plină de suferinţe şi mizerie. Mărturie ne stau scheletele descoperite, relicve care poartă însemnele unor grele şi chinuitoare boli. Astfel, femurul pitencantropului, al maimuţei-om, ale cărei urme au fost descoperite în 1891 în insula Java, are în porţiunea superioară o exostoză cu aspect tumoral, urmare a unui abces. Examinarea unui schelet descoperit la Chapelle-aux-Saints (Franţa), aparţinînd omului de Neanderthal, ne vorbeşte despre un individ cu o boală reumatismală, care a dus în final la turtirea vertebrelor, formarea osteofitelor de-a lungul coloanei vertebrale, cu manifestări artrozice în articulaţia şoldului. Paleopatologii deduc, din examinarea şi aspectul acestor multiple malformaţii osoase, prezenţa, în epoca de piatră, a rahitismului, hidrocefaliei, microcefaliei, acromegaliei etc. O serie de alte schelete din această perioadă istorică prezintă urmele unor fracturi consolidate. Studiile întreprinse în Franţa pe 187 de schelete au dus la concluzia că, în paleolitic, vîrsta medie de viaţă era foarte redusă; vîrsta de 40 de ani a fost depăşită doar de 16 dintre cei cărora le aparţineau scheletele. Chiar dacă sărăcia mijloacelor de protecţie artificială împotriva condiţiilor mediului înconjurător a determinat călirea organismului, condiţiile de viaţă, adăpostul în peşteri umede, hrana nesigură şi insuficientă au şubrezit sănătatea îndepărtaţilor noştri strămoşi.

Pasul pe care îl face omenirea, intrînd în epoca neolitică, unde omul îşi însuşeşte şi perfecţionează tehnica de cultivare a plantelor şi de creştere a animalelor — din vînător devenind păstor şi din culegător devenind agricultor —, înseamnă o mai bună aşezare a modului de viaţă, o mai sigură garanţie împotriva pericolului foamei, frigului, o apărare mai eficace împotriva atacului fiarelor. Cu toate acestea, bolile au fost prezente. Cam 20% din scheletele aparţinînd neoliticului poartă urmele spondilozei şi ale altor modificări patologice de origine reumatismală. Desigur, afecţiunile de această natură erau influenţate şi de mediul în care se găseau situate aşezările omeneşti. Astfel, de pildă, pe teritoriul patriei noastre, în cazul aşezării de la Brăiliţa — zonă mlăştinoasă şi umedă a Dunării — 50% din coloanele vertebrale care s-au păstrat

Scanned with OKEN Scanner

evidențiază prezența spondilartrozei. Datînd din aceeași perioadă, doar 13% din scheletele găsite la Hoboca dovedesc suferințe reumatice. Dacă în paleolitic dantura omului prezintă o uzură intensă și avansată, în neolitic, cînd, datorită apariției focului, mîncarea putea fi prelucrată prin fierbere, uzura este mai redusă, dar în schimb apar cariile. Peste 21% din scheletele descoperite la Sărata-Monteoru demonstrează, peste milenii, modul în care dantura este distrusă de carii. Scheletele din aceleași așezări dovedesc existența tuberculozei și, se pare, unele dintre ele confirmă teza potrivit căreia sifilisul precedă momentul descoperirii Americii de către europeni, prin prezența unor leziuni osoase de natură luetică.

Iată deci, imprimate pe schelete, amprentele acelor boli care au nefericit omul, încă de la apariția lui pe pămînt. Putem deci afirma, fără nici un risc de exagerare, că boala s-a născut o dată cu omul și că perioada primitivă, departe de a fi „paradiziacă", a însemnat o epocă de luptă oarbă cu grelele condiții de viață, încă din prima clipă a nașterii sale.

*

Dezechilibrul biologic al organismului, denumit boală, a apărut odată cu viața, iar încercarea de a depăși suferințele cauzate de boală, străduania și grija pentru tămăduire datează tot din această epocă îndepărtată.

Tocmai de aceea, aproape ca un lucru firesc, elementele de alinare a suferinței, consemnate în tratatele de istorie a medicinei, sînt întîlnite în toate timpurile, chiar și în cele mai îndepărtate (perioada paleoliticului). Mai mult decît atît, printr-o optică evoluționistă, putem vorbi despre o filogeneză a medicinei și chiar de o rădăcină biologică a ei, care, pe firul dezvoltării, se regăsește, prin filiația instinctelor, a reflexelor, taxiilor și tropismelor, pînă departe, în lumea protozoarelor, în primele zvîrcoliri de viață ale unicelularelor.

Caracteristica fundamentală a substanței vii, în afara proprietăților ei cardinale, este aceea de a tinde să asigure condiții optime de desfășurare vieții, prin procesele de metabolism, de reglare și adaptare. Prin capacitatea intrinsecă, de creare a formei vii pe care o are materia, vietățile sînt într-o continuă readaptare și mișcare, într-o afirmare de perspectivă a principiului conservator al vieții, aflat în contradicție cu tendințele de distrugere, de dezagregare, determinate de mediul ambiant.

Devierile de la procesele vitale ale vieții, condiționate de mediul intern sau de cel extern, prin producerea unui dezechilibru, reclamă prezența stării denumite boală. Proprietățile de care dispun viețuitoarele și prin care țin să-și pună resursele biologice la dispoziția reacției de apărare acționează, pentru a aduce organismul la starea lui anterioară, adică la sănătate. Din această cauză, boala și lupta pentru învingerea ei au apărut deodată, în clipa în care s-a ivit pe pămînt — în forma ei

Scanned with OKEN Scanner

cea mai simplă — viaţa. Un organism microscopic unicelular, luptînd pentru menţinerea existenţei sale, a purtat în sine rezervele de apărare, din care, în cursul evoluţiei, se dezvoltă suita tot mai largă de reacţii defensive faţă de boală, atît a celor intrinsece, cît şi a celor extrinsece. Apare deci o adaptare plastică faţă de factorii patogeni („Istoria medicinei universale", Ed. medicală, Bucureşti, 1970).

Tropismele, taxiile şi apoi reflexele încep să fie substituite, treptat, de manifestări psihice superioare, cărora li se subordonează. Organele nervoase evoluează spre o concentrare progresivă, pînă se ajunge la creierul vertebratelor. Sistemul şi calităţile psihicului suferă în timp o schimbare fundamentală, iar animalul evoluat începe să dobîndească o memorie, să fie capabil să facă o selecţie între diversele posibilităţi de acţiune şi chiar să prevadă, să anticipeze unele rezultate în relaţiile cu lumea exterioară.

„La amibă, aceeaşi protoplasmă a celulei unice va reacţiona prin tropisme şi taxii faţă de influenţele stricătoare venite dinafară. Căldura şi frigul, lumina prea intensă sau lipsa optimului de luminiscenţă, prezenţa unor factori fizicali diferenţiaţi, a unor substanţe chimice utile sau, mai ales, dăunătoare vor determina acţiuni pozitive sau negative, de apropiere sau de fugă, ale individului-celulă. Toate fenomenele de genul acesta, văzute cu ochiul medicului, intră în categoria proceselor de evitare a îmbolnăvirii, au un caracter profilactic. Fagocitoza amibiană este, în acelaşi timp — după natura corpusculului înglobat —, un proces de dobîndire a hranei (cînd este vorba de o substanţă care poate fi asimilată) sau de apărare împotriva unor noxe (în cazul unor substanţe dăunătoare, care, înglobate în protoplasmă, sînt anihilate sau neutralizate prin reacţii chimice endoprotoplasmatice). Acest al doilea fenomen intră, fără îndoială, în categoria celor de combatere a bolii, are caracter terapeutic, după cum procesele de compensare, reglare şi regenerare a protoplasmei lezate sînt — din punct de vedere medical — mecanisme terapeutice" (Op. cit., p. 28).

Procesele de ordin mai complicat vor apărea pe scara evoluţiei sub forma reflexelor simple sau condiţionate, păstrîndu-se patrimoniul ancestral al tropismelor şi taxiilor. Ulterior, se va produce dicotomizarea între funcţiile de relaţie şi cele vegetative. Funcţiile de relaţie imprimă luptei împotriva îmbolnăvirii un caracter volitiv şi raţional şi vor apărea, în accepţiunea lor cea mai simplă, sub forma reflexelor de apărare sau de îndepărtare a factorului nociv, iar în modalitatea lor mai complicată, sub forma însuşirilor profilactice sau curative. Dincolo de actele reflexe de retragere din faţa unui factor nociv (mîna retrasă de la foc), durerea, „sfătuitor bun", va juca rolul de a determina organismul la repaus, la acea poziţie care ajută vindecarea. Instinctul profilactic ni se înfăţişează sub nenumărate forme: ierbivorele care, păscînd,

evită plantele otrăvitoare; insectivorele care se feresc de anumite insecte a căror consumare ar dăuna organismului; carnivorele care ocolesc hrana otrăvită etc. Instinctul curativ poate fi şi el recunoscut într-o extrem de largă gamă de manifestări: fără să ştie de ce, ascultînd de porunca organismului, animalele rănite îşi ling rănile, realizînd o curăţire mecanică şi aseptică; animalele bolnave nu mănîncă în faza acută a bolii; cele bătrîne şi bolnave de reumatism se scaldă în izvoare termale; pisicile care suferă de indigestie mănîncă iarbă, pentru a provoca evacuarea intestinului; felinele care suferă de enterită nu se hrănesc timp îndelungat etc. La vertebratele mai evoluate ne găsim în faţa unor acţiuni terapeutice voite, chiar chibzuite. Ele respectă anumite „reguli de igienă". Bursucul nu-şi murdăreşte cuibul, avînd săpate cîteva haznale separate. Termitele din Ceylon îşi construiesc, de asemenea, haznalele în exteriorul muşuroiului. Entomologul francez J. H. Fabre (*„Souvenirs entomologiques"*, 1879) ne semnalează că viespile au, în cuiburile lor suspendate, o cloacă cu funcţie de groapă de gunoi. Se ştie că ariciul este imun la muşcăturile viperei — şarpe, care constituie hrana lui preferată. Dar, după repetate hrăniri de acest fel, el face o pauză de două pînă la trei săptămîni, simţind, instinctiv, că organismul trebuie să fie ocrotit, prin acordarea răstimpului necesar pentru fabricarea anticorpilor care să-i înlocuiască pe cei epuizaţi. Graniţa dintre instinct şi selectarea conştientă este însă dificil de stabilit. Într-un articol publicat în revista „Carpaţi", în anul 1924, un vînător român povesteşte cazul unui sitar rănit, care şi-a „fixat" osul fracturat cu un manşon de argilă. Alţi autori semnalează, la aceleaşi păsări, ca şi la potîrnichi, imobilizarea fracturilor cu un manşon din fibre vegetale, iar la ciori, cu un manşon din pene smulse în acest scop şi asamblate cu sînge închegat (*dr. Scolopax — Carpaţi*, 1924, p. 48; *Floericke — „Die Vögel des deutschen Waldes"*, Ed. Kosmos, 1907, p. 106—107).

Într-adevăr, dacă, aşa cum arată Darwin, în principiu, lupta pentru existenţă face ca să supravieţuiască numai fiinţele mai bine înzestrate, la o anumită treaptă a formelor de manifestare a luptei pentru existenţă, animalele cu cel mai dezvoltat simţ de asociere reuşesc, tocmai datorită acestei calităţi, să înfrîngă mai bine ostilităţile mediului în care vieţuiesc. Selecţia pe care o face principiul luptei pentru existenţă nu este numai în profitul indivizilor mai bine dotaţi, ci şi în folosul tendinţelor altruiste, de ajutor reciproc. Chiar Darwin ne relatează că maimuţele rămase orfane sînt îngrijite, „adoptate", de alte maimuţe mai mari, care le apără cu grijă. Dincolo de predominanţa „sacrului egoism", întîlnim la animalele mai evoluate, îndeosebi la maimuţe, manifestări de solidaritate, chiar de bunăvoinţă afectivă. Masculii cei mai puternici ai grupului intră totdeauna în primejdie pentru a salva un membru mai slab al

Scanned with OKEN Scanner

Hipocrate

acestuia. Maimuţele-mame îşi îngrijesc puii bolnavi cu o grijă care îi înduioşează chiar şi pe cruzii vînători.

Există nenumărate exemple de instincte conjugate pentru întrajutorare; astfel, de pildă, păsările ciugulitoare de insecte şi paraziţi „servesc" crocodilii, bivolii şi antilopele; maimuţele se deparatizează reciproc; felinele îşi curăţă puii, lingîndu-i.

Sînt multe şi relatările despre animalele din grădinile zoologice sau cele crescute în preajma omului, care primesc sau chiar solicită intervenţii vindecătoare. În acest sens menţionăm exemplul elefantului care vine la îngrijitor, oferindu-i piciorul pentru a-i extrage o ţeapă, cel al cîinilor care se lasă operaţi, al maimuţelor care suportă intervenţii chirurgicale dureroase, fără a protesta şi multe altele. Dar, poate, aici să fie vorba şi de un simţ de imitare, de o influenţă a vieţii de captivitate. Impresionant cu adevărat este cazul relatat de exploratorul şi zoologul J. van der Woerden (În: *„Die Auslese"*, 1942, p. 63—64; în: *„Kurbad der Büffel"*, cit. de *Bologa V. L.* — Op. cit. p. 36). Uimirea exploratorului a început atunci cînd a întîlnit o turmă de bivoli cu aspect ciudat, avînd pielea cenuşie, neînsoţiţi de păsările ciugulitoare de larve. Celelalte animale se fereau de această ciurdă cu pielea bolnavă, dar, din cînd în cînd, exemplare din turmele sănătoase, trecînd în goană, se apropiau şi se integrau în turma celor bolnave. Condusă de bivolii-călăuze, această ciurdă ciudată s-a oprit într-o regiune mlăştinoasă. În acest „paradis balnear", animale de tot felul îşi făceau „cura" de nămol, fără a se stingheri unul pe altul. Analiza chimică a nămolului acelei „staţiuni balneare" a animalelor, efectuată de un institut de specialitate, a demonstrat că era vorba de un amestec de arsen şi sulf, vindecător al bolilor de piele.

*

Dacă lupta împotriva suferinţelor fizice este identificată şi în regnul animal, chiar şi sub aspectul acordării unei asistenţe lecuitoare semenului suferind, este firesc ca omul să fi avut o atitudine şi mai

Scanned with OKEN Scanner

solidară, mai promptă, împotriva bolii, din cele mai vechi timpuri, chiar din etapa de dobîndire a statutului uman. Informaţii în legătură cu practicile vindecătoare ale omului din paleolitic sînt puţine, şi este firesc să fie aşa, însă o serie de indicii conduc la unele concluzii preliminarii. Chiar în perioada omului de Neanderthal, ritualurile de înmormîntare dovedesc faptul că omul nu era indiferent faţă de semenul său. Din perioada paleoliticului mijlociu, decedatul era înhumat în poziţie chircită. Ce poate sugera readucerea mortului, de către semenii săi, într-o poziţie cît mai apropiată de cea a fătului în pîntecele mamei? Desigur o speranţă, o credinţă că, din această poziţie, celui dispărut îi va fi mai uşoară renaşterea, reluarea vieţii. Or, în spatele acestei credinţe se ascunde lupta împotriva morţii, o anume concepţie primitivă asupra posibilităţilor de învingere a ei. Neindiferent în faţa morţii semenilor săi, omul nu putea fi indiferent nici faţă de bolile care îl apropiau de moarte. Nu putem şti cum s-a dus această luptă primitivă împotriva bolii, pînă în momentul, de mare valoare istorică, în care apar acele intervenţii umane care au lăsat urme pe schelete. În această ordine de idei trebuie să amintim, mai întîi, acele fracturi mult prea bine sudate, mult prea bine vindecate, ca să nu ne facă să gîndim la o intervenţie în acest scop.

Mormintele ne vorbesc despre o predilecţie coloristică: picturile sînt realizate în roşu-ocru — culoare ce simbolizează sîngele, viaţa. Găsirea în morminte a unor obiecte de uz care au aparţinut decedatului poate fi interpretată ca o grijă pentru „dotarea" celui plecat în moarte, în vederea reînvierii sale, dar, totodată, şi ca o teamă faţă de acele obiecte, un act conştient, cu efect — dorit sau intuit — antiepidemic. Astfel, se descoperă piepteni de os, care vorbesc despre preocuparea susţinută pentru igienă a individului primitiv.

Se ştie că oamenii de Neanderthal obişnuiau să-şi îngroape morţii în apropiere de vatra focului, adică acolo unde, poate, se spera că efectul binefăcător al căldurii va reînvia pe cel mort, prin revenirea din starea de răcire a cadavrului, care trebuie să fi reprezentat, în acele timpuri, semnul — inexplicabil şi de temut — al morţii. Unele cadavre din mormintele paleolitice descoperite pe teritoriul patriei noastre sînt împodobite cu scoici, ceea ce ne dezvăluie, încă o dată, credinţa naivă în regenerare, în renaştere, cochilia scoicii, acel embrion de viaţă, fiind considerată pe atunci ca un izvor ascuns de unde izvorăşte sufletul vital — viaţa.

Chiar cunoştinţele elementare de anatomie şi fiziologie nu erau complet străine oamenilor preistorici. O pictură rupestră, găsită într-o grotă din Spania şi înfăţişînd un mamut, are marcată inima cu culoarea roşie. Cu atît mai mult, cu cît această pictură era legată de ritualurile de vînătoare, ea ne dezvăluie că acei „artişti" îndepărtaţi cunoşteau

Scanned with OKEN Scanner

locul în corp și rolul vital al inimii. Și cine ne poate spune astăzi, cu exactitate, cît era magie și artă în acel ritual și cît era instruire practică, „cu modele", pentru cei ce plecau la vînătoare și care trebuiau să aplice loviturile decisive, în locurile cele mai vulnerabile, uriașilor mamuți?

Lîngă manoperele ortopedice, de deosebită importanță pentru reconstituirea medicinei primitive, se situează operațiile numite „trepanații craniene", cu formă suspect de regulată, observate pe tigvele străvechi; acestea au atras atenția savanților cu secole în urmă. A fost nevoie de studii sistematice din partea paleopatologilor, pentru ca să se dovedească împrejurarea în care s-au produs, că nu sînt generate de accidente — așa cum se credea inițial —, ci sînt semnele unor intervenții chirurgicale. Înainte de a discuta importanța și eficiența acestor intervenții, este de subliniat îndemînarea acelor chirurgi primitivi, ținînd seama, mai ales, de instrumentele rudimentare cu care s-au săvîrșit aceste uimitoare acte operatorii. În multe cazuri, formarea unui țesut cicatriceal pe muchia osoasă de incizie ne dovedește că „pacientul" a supraviețuit unor asemenea intervenții. Există chiar tigve pe care se poate observa repetarea trepanației.

O însemnată concluzie ce se poate desprinde din studiul acestor trepanații — de formă diversă și variate ca loc de plasare — este aceea că cel care le executa știa să ferească zonele cu sinusuri importante, a căror lezare ar fi dus la hemoragii fatale. Deci, indiscutabil, preocuparea pentru anumite cunoștințe de anatomie există de milenii. Ele au stat la baza chirurgiei craniene, al cărei prim pas este foarte îndepărtat în negura timpului.

Pe drept cuvînt, o serie de autori se întreabă dacă aceste intervenții chirurgicale făceau parte dintr-un ritual magic sau aparțineau sferei preocupărilor vindecătoare. Desigur, magia învăluia, ca un abur de ceață, majoritatea formelor de manifestare a vieții omului primitiv. Dar, aceasta nu înseamnă că astfel de practici se datorau doar unui cult, că ele erau practicate în afara unui scop curativ și numai în dorința de a mulțumi o zeitate. În ultima ipoteză am ajunge la concluzia unei practici punitive. Dar, dacă ele ar fi avut rolul unei pedepse aplicate, atunci operația nu s-ar fi săvîrșit cu atîta grijă pentru evitarea zonelor care ar fi putut produce hemoragii fatale. Și apoi, ar fi existat infinite moduri de mutilare, ca pedeapsă, în afara trepanației. Mai apropiată de o discuție justificată este ideea potrivit căreia această practică este legată de credința solară, bazată și pe găsirea unor fragmente de calotă utilizate ca amulete. În plus, știm că în paleoliticul superior exista un pronunțat cult al craniilor, prin conservarea unor tigve de animale sau a tigvelor dușmanilor uciși în luptă. Indiferent de consecința vizată, ne aflăm în prezența unei dovezi certe că omul primitiv devenise conștient

Scanned with OKEN Scanner

de rolul capului față de întregul organism. Or, tocmai această descoperire a rolului pe care îl are capul, conjugată cu înțelegerea, cu „trăirea" conștientă a durerilor semnalate în orice parte a organismului, putea să conducă pe chirurgii și vindecătorii primitivi la concluzia necesității unor intervenții vindecătoare în această zonă. Unele boli, ca epilepsia, duc la comportări ciudate sau la pierderea cunoștinței. Sînt situații care îndemnau, în plus, la intervenții care să preleveze o parte a cutiei craniene, spre a se crea un orificiu de eliminare a răului. Indiferent de ceea ce se obținea, considerăm că rezultatul scontat de cel care practica trepanația era tămăduirea bolnavului pe această cale.

Trepanarea craniană nu era o operație punitivă, nici un mod de manifestare a unui cult. Chiar dacă practicarea ei se împlinea în cadrul unui ritual magic, chiar dacă era însoțită de invocarea intervenției unor forțe supranaturale, chiar dacă rezultatul scontat nu se obținea, ea s-a născut din dorința de eliberare de anumite boli a celui supus tratamentului, reprezentînd o puternică dovadă a existenței medicinei primitive. Piesa găsită la noi în țară la Sărata-Monteoru — o rondelă folosită ca amuletă, dar care era prelevată de la o tigvă, avînd în mijloc un orificiu de trepanație, cu urme de cicatrizare a marginii osoase — poate să însemne dorința celui care a purtat-o de a fi ferit de acea boală de care cel ce a trăit după trepanare a fost salvat. Unele cranii, așa cum este cel găsit la Cetățenii din Deal (Muscel), prezintă un început de trepanare, adică este tranșat numai șanțul de intervenție, operația fiind abandonată. Autorii valoroasei cărți „Istoria universală a medicinei" se întreabă dacă intervenția a fost abandonată fiindcă între timp pacientul a murit sau datorită faptului că, fiind vorba de o lucrare de natură magică, simpla trasare a semnului devenea suficientă. Dacă ne plasăm în prima ipoteză, înseamnă că operația avea un limpede scop curativ și, deci, dacă bolnavul a decedat, era firesc ca ea să fi fost întreruptă. Dacă ne plasăm în cea de-a doua ipoteză, adică a unei lucrări de magie, atunci drumul spre simbolizare, spre acceptarea „semnului" ca substitut al faptului împlinit, nu putea fi altceva decît marcarea evoluției de la încrederea în eficiența lucrării la „gestul suficient". Oricum, ceea ce s-a sublimat în magie a fost tot practica în scop vindecător, adică practica medicală. Dar, dacă ar fi așa, atunci, față de mulțimea craniilor trepanate, ar fi trebuit să găsim un și mai mare număr de cranii purtînd doar semnele lucrării. Or, în lipsa lor, preferăm concluzia că operația a fost întreruptă, fiindcă devenise inutilă.

„Opera macerantă a mileniilor a lăsat nedistruse doar unele fragmente de schelete. Poate de aceea supozițiile celor mai mulți despre medicina primitivă se limitează îndeosebi la operațiile chirurgicale „ortopedice". Ele nu puteau fi însă singurele metode de tratament. Cu prețul a nenumărate jertfe, omul a învățat să distingă și să se ferească de

Scanned with OKEN Scanner

plantele otrăvitoare, să le elimine din alimentaţia lui sau, aşa cum s-a întîmplat în cazul manioculuí — plantă veninoasă în stare naturală —, să le prelucreze prin coacere, devenind astfel inofensive. Plantele tămăduitoare trebuie să fi fost întrebuinţate pentru prima oară tot în aceste îndepărtate perioade istorice, despre care se vorbeşte mult, dar se cunoaşte extrem de puţin.

Statuetele de femei descoperite la Cucuteni sînt acoperite de desene geometrice. Să fi avut aceste tatuaje doar o funcţie rituală, sau una pur estetică, sau prezenţa lor este legată şi de obiceiul ungerii corpului cu uleiuri, substanţe cu un rol anumit în întreţinerea vigorii corpului? Poate că aceste statuete, ca şi acele „venus-uri ale fecundităţii" vor rămîne pentru istoria medicinei enigme la fel de mari, ca şi statuetele de „astronauţi", datînd din comuna primitivă, pentru arheologi şi astrofizicieni. A interpreta totul prin „rolul magic" al unora sau altora dintre amprentele omului primitiv este ca şi cum ai discuta o piesă de teatru vorbind despre cortina care acoperă spaţiul scenei, fiindcă în spatele fiecărei magii, al oricărei practici de vrăjitorie, se situează un îndelung curs de sublimare a constatărilor practice spre planul oniric, un proces de cunoaştere, de constatare empirică, de perplexitate sau uimire în faţa forţelor naturii, dobîndind cu timpul un mod de exprimare „magic".

O străveche gravură pe un corn de ren ne înfăţişează o femeie însărcinată, peste care păşeşte animalul menţionat. În lucrarea citată anterior se precizează că: „imaginea ar figura un ritual magic, menit să transfere parturientei forţa animalului". Este însă de discutat asupra presupusului ritual. Animalul execută acea trecere peste gravidă doar în „viziunea gravorului"? Atunci, înseamnă că nu exista un ritual ca atare, ci doar o imaginare a lui, ceea ce este foarte puţin probabil, căci toate picturile din acea îndepărtată epocă nu abstractizează, ci reflectă imagini, momente, desprinse din realitate. Este greu de crezut însă că într-adevăr exista o practică a trecerii efective a animalelor peste parturiente, şi aceasta, mai ales, în momentul istoric cînd relaţiile omului cu acel animal erau de vînător, şi nu de crescător, păstor. Din păcate, nu ni s-a păstrat decît un fragment al acelei gravuri pe corn de ren şi nu se pot identifica decît picioarele din spate ale animalului. Nu este exclus însă ca, pe bucăţile care lipsesc, gravura să fi reprezentat pe cel ce purta în cîrcă acel ren sau pielea lui; pe cel ce, eventual, astfel costumat, simboliza renul, de care, în acea epocă, viaţa omului era atît de legată. De aici, gîndul ne duce la acele fresce rupestre din grotele din Sahara, Franţa şi Spania, care au oferit generos, unor cercetători, lecturarea unor ritualuri legate de viaţa şi sănătatea acelor colectivităţi. Desigur, în primul rînd, trebuie să ne referim la pereţii peşterii de la Trois-Frères (Franţa), pe care se poate desluşi destul de

Scanned with OKEN Scanner

bine un individ îmbrăcat în blană de animal, cu coadă bogată, coarne de cerb și urechi de lup, într-o poziție care sugerează mișcări de dans. Unii autori susțin că ne aflăm în fața unui portret al vrăjitorului tămăduitor — chiar „cel mai vechi strămoș atestat al medicilor de azi" —, alții că nu este vorba de un om travestit, ci de imaginea unui zeu animalier sau de imaginea unui spirit al strămoșilor. Autorii „Istoriei medicinei universale", sceptici față de ideea imaginii strămoșului îndepărtat al medicului de azi, scriu: „...nici nu putem fi siguri că, la epoca aceea, se și desprinseseră din mijlocul comunității anumite persoane cumulînd, sistematic, funcțiile de magician și de medic". Există mari îndoieli și nu putem fi siguri că ipotezele emise pentru acea îndepărtată epocă istorică nu au fost umbrite de semnele de întrebare avansate la cumpăna probabilităților. Și, pentru că există atîtea incertitudini, nu înseamnă că ele trebuie să ne paralizeze orice încercare de explicație, cel puțin atunci cînd este posibil, adică, așa cum se petrece în cazul de față, cînd avem — din fericire — un desen relativ bine conservat. În al doilea rînd, ca să putem vorbi despre un individ care împlinea un rit, o practică, cu efect tămăduitor, nu este de loc necesar să ne plasăm în perioada în care respectivul individ trebuia să îndeplinească sistematic această funcție, cu alte cuvinte să dețină numai acest rol în cadrul comunității. În fine, afirmația că nu am atins pragul cînd un individ „specializat" să îndeplinească, „cumulînd", funcțiile de magician și medic este de asemenea discutabilă, fiindcă această „cumulare" nu s-a produs prin evoluția în paralel a celor două funcții, ci mai probabil procesul a fost cel al separării acestor două îndeletniciri, prin scurgerea timpului și evoluția „specializării". Indiscutabil, dacă exista o activitate tămăduitoare, ea a fost mai mult sau mai puțin legată de acel individ, care, prin cunoștințele sale (reale sau bănuite), avea un rol mai „avansat" în cadrul comunității: cel care conducea îndeplinirea ritualurilor de vînătoare, care dirija deplasările, hotăra locurile de adăpost, stabilea „vetrele", efectua sau supraveghea înhumările etc.

Așa cum foarte bine argumentează autorii lucrării citate (Op. cit., p. 50), societățile primitive „actuale" constituie un mijloc de confruntare și un termen de comparație, subliniind în același timp — și pe drept cuvînt — cît este de mare distanța dintre comunitățile numite primitive și cele civilizate. Această diferență este foarte importantă pe planul utilizării mijloacelor de existență și al stăpînirii posibilităților oferite de tehnică și tot atît de marcată, așa cum s-a afirmat, în sfera vieții spirituale, a complexului de relații care se stabileau în interiorul acelor comunități. Studiind aceste comunități primitive, este poate în bună măsură adevărat ceea ce susține A. M. Hocart, în sensul că preocuparea vindecătorului primitiv de a stabili etiologia și diagnosticul bolii se referă, în primul rînd, la modul în care a fost respectată îndeplinirea

Scanned with OKEN Scanner

ritualurilor sau a „regulilor-tabu". Dar ce se află în spatele acestor reguli? Interdicţia de a profana un cadavru, de a „ofensa" memoria mortului, de a „strica" obiectele ce i-au aparţinut nu conţine în sine şi o regulă de igienă elementară, de evitare a contactului cu sursele de infecţie? Nu constituie, cu alte cuvinte, şi o regulă de asepsie? Sau procedeul de a izola pe bolnav, ferindu-l de contactul cu membrii comunităţii — procedeu aparent inuman —, pe motivul, aparţinînd de sfera magicului, că acel bolnav şi-a atras mînia zeilor, vrăjitorilor sau a spiritelor strămoşilor, nu s-a născut, oare, dintr-o îndelungată constatare a caracterului contagios al unor boli şi, de aici, regula de evitare a contagiunii în întreaga comunitate? Cel care are căderea de a hotărî asupra soartei bolnavului în raport cu comunitatea este vrăjitorul. Dar, nu tot el este acela care cunoaşte şi recomandă ierburile tămăduitoare? Atunci, este firesc ca el să hotărască, într-un caz sau altul, excluderea din comunitate a bolnavului şi, în cazuri extreme, chiar uciderea lui. Este cunoscută situaţia acelei comunităţi primitive în care cel chemat să „deguste" toate mîncărurile, să aprobe utilizarea în alimentaţie a produselor vegetale este vrăjitorul, bun cunoscător al proprietăţii tămăduitoare a plantelor şi, totodată, primul expus otrăvirilor. În ce măsură era mag şi medic, în ce grad una din aceste atribuţii ale sale predomina este greu de spus, tocmai datorită comprimării şi singularizării procesului care a dus la apariţia acestor indivizi mai înzestraţi şi mai acreditaţi de girul comunităţii. Respingînd părerea autorilor citaţi de a se afla, neapărat, în prezenţa unui individ „medic", care să cumuleze sistematic funcţia de mag şi lecuitor, imaginea ar putea foarte bine să reprezinte un individ care îndeplinea această funcţie sporadic, nediferenţiat şi nesistematic, într-o etapă cînd haina şi aureola magiei însoţeau orice activitate lecuitoare, fără ca aceste atribute să ne facă să renunţăm la cercetarea acelei activităţi, pentru a-i recunoaşte prezenţa şi meritele.

Ne referim deci la acea pictură celebră, piesă atît de rară şi de însemnată. Mai întîi este de observat că, din fericire, pictura s-a păstrat destul de bine, ceea ce ne poate face să credem că, cel puţin în ceea ce priveşte membrele inferioare, este destul de limpede faptul că reprezintă un om îmbrăcat în piele de animal. Apoi, poziţia este bipedă, specifică unei atitudini de dans — „dans sacru", cum vor să-i spună unii autori —, care, în orice caz, este o atitudine specific omenească. Această atitudine este primul şi cel mai important argument împotriva ideii că ne aflăm în prezenţa reprezentării unui zeu animalier, care să cumuleze aspecte ale diverselor specii ale epocii. Dacă adăugăm aşazisul argument că acele picturi erau lipsite, în epoca respectivă, de capacitatea de simbolizare, adică de înfăţişare într-o formă alambicată, un fel de poleire, a realităţii, credem că singura concluzie de care ne

Scanned with OKEN Scanner

putem apropia, fără riscul unei greşeli, este aceea că „artistul" primitiv a reţinut şi înfăţişat un moment însemnat al vieţii comunităţii, şi anume dansul omului învelit în piei de animal. Într-o mai recentă interpretare [M e r l o o J. A. M. — „La danse diabolique et la danse celeste", *Méd. et Hyg.* (Genève), nr. 1 005 (5 aprilie), p. 537] ni se propune să recunoaştem în acest dans un mod de pregătire a vînătorii, împlinit cu scopul de a alunga spiritele rele şi a captura animalul prin magie. Avem nenumărate motive să credem însă că „dansul sacru" nu era legat numai de vînătoare — principala îndeletnicire a omului primitiv, de succesul sau insuccesul căreia era dependentă existenţa comunităţii —, ci şi de alte momente însemnate din viaţa acelei comunităţi, cum ar fi, de pildă, boala sau moartea.

Spuneam că, în ciuda unei mărginiri spirituale, a tendinţelor şi instinctelor egoist-subiective, oamenii comunei primitive au reuşit să închege între ei raporturi umane. Condiţiile deosebit de aspre ale existenţei au creat premisele vieţii şi muncii în colectiv, forme de întrajutorare, cum erau vînătoarea organizată cu participarea tuturor, apărarea în comun în faţa unor pericole. Aceasta a făcut să se întrezărească sîmburii unor reguli morale, să apară prima formă a umanismului — umanismul gentilic (vezi G u l i a n C. J. — *Revista de filozofie*, 1964, nr. 1, p. 5). Omul primitiv s-a desprins şi s-a diferenţiat de regnul animal tocmai datorită capacităţii sale de a crea valori materiale şi spirituale. În acest context, înainte de a fi artă sau concomitent cu aceasta, dansul a jucat un rol mult mai important în universul spiritualităţii omului primitiv, în modul său de a-şi imagina lumea şi de a-şi exprima sentimentele şi gîndurile, dar — ceea ce ne interesează în mod special — dansul a avut şi o funcţie terapeutică. Iată-ne deci păşind, poate fără să vrem, pe un alt teren foarte fascinant — dansul —, privit însă prin prisma valorii sale exclusiv medicale.

Se spune că ritmurile care există în noi, în racord cu ritmurile care vin din exterior, ne transpun provizoriu în stări de trepidaţie, de covibraţie, cu repercusiuni diferite. Aceste ritmuri şi aceste cooscilaţii individuale, cît şi reacţiile la confruntarea dintre influenţele interne şi externe îşi au rădăcinile în universul biologic. Animalele comunică între ele prin canalul acestor ritmuri (vezi M e r l o o J. A. M. — Op. cit.). Multiplele forme ale dansului de seducţie, executat pentru atracţie erotică, au apărut în timpurile cele mai îndepărtate ale istoriei (chiar şi astăzi dansul poartă pecetea acestui scop).

Exteriorizîndu-se prin dans, crezînd în puterea acestuia, omul a dat expresie şi credinţelor sale, astfel că putem vorbi de o anume „sacralizare" a dansului. Dar, adevărata „idealizare" a dansului se produce mult mai tîrziu. Momentul de culme în această direcţie l-a atins, se pare, filozoful grec Pitagora, care, în lucrarea „Armonia sferelor",

Scanned with OKEN Scanner

consideră universul ca o simfonie de unde și de ritmuri, formînd în ansamblul său muzica divină. Indienii credeau că Shiva — zeu reprezentat întotdeauna dansînd — a creat lumea cu ritmul său magic. Dar, și azi, în limbaj modern, se spune că viața este un conglomerat de numeroase funcții ritmice, omul individual nefiind decît un exponent de unde și mișcări. Se spune că omul care dansează se poate afla în acord cu universul, atunci cînd ritmul său antrenează starea de extaz, sau în disarmonie, în dezacord și stupoare. De asemenea, se mai spune că unele stări de extaz provocate de „trăirea" ritmurilor în dans alcătuiesc o stare de spirit care se explică prin reminiscența, în dansatori, a unei fericiri pierdute, visate, niciodată regăsită. Ceea ce face din triburile primitive o masă de oameni cu mișcări ritmice, mecanice, în timpul îndeplinirii ritualurilor, este tocmai trăirea ritmului dansului. Adică rezultatul contaminării mintale, al contagiunii psihice produse de cooscilația și covibrația ce se impun indivizilor, care urmează ritmul dansului aproape involuntar. Așa se explică faptul că istoria a cunoscut adevărate „epidemii de dans". Încă din secolul I înaintea erei noastre, Plutarh descrie o asemenea „epidemie", care a izbucnit printre tinerele fete din cetatea Milet. Atunci cînd zvonurile despre pesta neagră ajungeau în cetate, tinerele fete, anticipînd panica, erau cuprinse de un dans înverșunat în atitudini extatice diverse, unele dintre ele sfîrșind prin a se sinucide. Remediile terapeutice utilizate atunci au fost la fel de curioase, ca și bizara izbucnire de dans. Ele constau în a înfățișa pe respectivele fete goale, în stradă, și a le expune astfel, vii sau moarte. „Epidemii" similare a cunoscut și evul mediu. Și în această epocă istorică apariția „epidemiilor de dans" era legată de groaza colectivă pe care o provocau veștile despre apropierea unor epidemii pustiitoare, ca aceea a ciumei, care a bîntuit atît de vehement și în fața căreia omul s-a simțit atît de lipsit de apărare și de șansa de supraviețuire. În mentalitatea de atunci, cei cuprinși de febrilitatea dansului — un fel de tarantelă sincopată — erau considerați ca fiind stăpîniți de diavol, iar extazul lor, interpretat ca o stare de înstrăinare a sufletului. Groaza care însoțea această „epidemie de dans macabru" era imaginea morții, motiv pentru care dansatorii purtau în fruntea cortegiului lor un schelet sau, uneori, o paiață care semnifica imaginea morții. Cronicarii epocii amintesc că acest dans era denumit „diavolesc" sau „macabru", pentru faptul că cel care se integra în ritmul lui o făcea cu sentimentul participării la ultimul dans al vieții. Și, nu o dată, tineri în floarea vîrstei, o dată cuprinși în vîrtejul dansului, jucau pînă la epuizarea completă, căzînd morți. Există o veche expresie olandeză, referitoare la omul care are însușirea de a depăși momente de viață aproape insurmontabile: ... „a scăpat din dans!" Dar, poate nu trebuie să rămînem atît de departe de timpul istoric, fiindcă și azi întîlnim fenomene de contagiune

Scanned with OKEN Scanner

colectivă a ritmului. Oare nu astfel se explică acele manifestări delirante ale unor mulțimi de tineri, cuprinși de ritmul *jazz*-ului sau *rock and roll*-ului? Iată deci că dovezile despre puterea de fascinație a dansului, de care abundă istoria, le găsim și în civilizația contemporană. Dealtfel, după cum vom vedea, există o puternică interferență între caracterul creator, magic, extatic, tămăduitor, spectacular sau tenebros al dansului. Și, în general vorbind, atunci cînd ne plasăm la originea civilizațiilor, trebuie să privim dansul, religia, muzica și medicina ca fiind inseparabile.

Aristotel spunea că: „... dansatorii, prin ritmurile pe care le exprimă figurile de dans, imită caractere, pasiuni și acțiuni" [*Poetica*, I, 1447, *a*, 20; cf. Aristotel — *Poetica* (trad. Balmuș C.), București, 1957, p. 12]. Conținutul cărții din care am dat citatul este o pledoarie asupra sensurilor medico-sociale ale dansului, o veritabilă disecție, în vremuri trecute, a unui aspect cu conținut medical, destinat nemuririi.

Se spune că remediul fundamental împotriva angoasei și singurătății umane este comunicarea. Împărtășirea gesturilor, mișcărilor, sentimentelor, a gîndurilor aduce omul din starea de izolare, specifică stadiului de formare și dezvoltare a personalității individuale, în stadiul apartenenței la comunitate, al solidarității. Ritmul și dansul pot avea o influență de extaz și elevație; pot reprezenta afirmarea căutării ritmului individual al omului, în raport cu mediul: fiecare pulsație a ființei este o contracție organică periodică, conformă cu ritmul general al naturii, omul căutînd astfel să se situeze în armonie cu ritmurile cosmice, făcînd propriul său corp să trăiască cu ardoare. Gestul creator exprimat în dans, inspirat direct de ritmul corpului, reflectă o dezvăluire, o comunicare, o adîncă trăire interioară. Există un limbaj al ritmului, al gestului, al respirației, mai vechi poate decît cel al cuvintelor. Prin imitarea mișcărilor din univers, a ritmurilor naturale, a făpturilor de care se teme, omul tindea la o legătură magică de subordonare a ceea ce constituie frica lui. Astfel, ajungem la sensul magic al ritmului și al dansului, atît de dificil de explicat în cuvinte, modalitatea lui de expresie fiind aceea a ritmului și gestului creator.

Este probabil deci, așa cum susține J. A. M. Merloo, ca primele ritualuri de dans să se fi născut într-un cadru de noțiuni misterioase, legate de credința că ritmul și gestul posedă o influență miraculoasă nu atît asupra semenilor, cît a omului asupra animalelor. Astfel este posibil ca desenul rupestru executat pe peretele peșterii, încă din îndepărtatul paleolitic, înfățișînd omul îmbrăcat în piele de bizon, cu urechi de lup și coarne de cerb, executînd mișcări de dans, să fi surprins un moment de dans ritualic, care se executa în scopul de a realiza acea influență magică a omului asupra animalelor respective. Apariția, atît de clară, a

Scanned with OKEN Scanner

însemnelor celor 3 animale în mirajul dansului însemna apropierea de capturarea lor reală.

Dansul sacru a prezentat însă sensuri multiple pe diversele trepte ale evoluției spiritualității lumii primitive. Ritmul persuasiv al dansului a fost utilizat de foarte timpuriu în istoria umanității, pentru a se ajunge la o comunicare colectivă, la o trăire unitară a colectivității. Șamanii de odinioară, la fel ca dervișii indieni, antrenează grupul de dansatori într-o mișcare ritmică, convulsivă, care a fost denumită *„Mysterium tremendans"* — simbolizînd o uniune totală cu universul. Dansul numit „Ketjak", din insula Dali, unește întreaga comunitate în executarea unor gesturi ritmice către cer, în scopul de a conjura forțele misterioase ale junglei. Pot fi recunoscute în întreaga Malaezie asemenea dansuri, pe care unii autori le-au denumit „de protecție". Unele dansuri au scopul de a crea o furie colectivă „eroică", așa cum sînt dansurile războinice ale triburilor. Altele au rolul de a transmite, pe cale magică, o putere suplimentară luptătorilor; astfel sînt dansurile executate de femeile unor triburi africane, pe toată perioada în care bărbații se află în luptă.

Alături de menirea de a înfrînge teama de pericolele atît de frecvente și de neînțeles pentru omul primitiv, de a împlini trăirea unor momente colective de extaz, de „har", de a exprima credințele de înfrîngere a dușmanilor prin posedarea lor magică, alături — spuneam — de menirea de a înfrînge teama de moarte, dansul a avut și un rol terapeutic. Tocmai de aceea se impune a încerca o descifrare a mesajului curativ al unuia dintre cele mai vechi dansuri de pe teritoriul patriei noastre — călușerul.

Faptul că în dansul călușerilor există elemente străvechi, sensuri ale unui rit terapeutic, este adus în discuție de către Ionescu Gion și apoi de către Z. Ander (A n d e r Z. — „Elemente de deontologie medicală", Ed. medicală, București, 1965, p. 31). Din fericire, în legătură cu formele mai vechi și, deci, mai apropiate de autentic ale acestui dans, există multe informații demne de încredere. În capitolul al XVII-lea al lucrării *„Descriptio Moldaviae"*, datînd din anul 1716, Dimitrie Cantemir ne relatează despre acest joc, observat și urmărit în Moldova, executat de băieții satelor în bizare straie femeiești (ciudată conservare a unor porturi de mult uitate), cu fețele acoperite de văl și vorbind cu vocile schimbate, pentru a nu fi recunoscuți, legați prin strașnic legămînt, de taină și izolare, beneficiind de ocrotirea unor reguli care mergeau pînă la dreptul de a ucide, cu sabia, pe cel ce încerca să ridice vălul de pe fața unui dansator (altă interesantă reminiscență a caracterului magic, sacramental, pe care dansul l-a avut la origine). Prezența măștilor care sugerează, atît de limpede, originea ritualică a dansului este semnalată și în Muntenia („Codicele limbii românești",

Scanned with OKEN Scanner

vol. VII, p. 203), precum și în Transilvania, în secolul al XVII-lea (Sulzer Fr. J. — În: *„Ihr Kollschärentantz"*, Viena, 1781). Autorul Romul Vuia (în: „Dacoromania", vol. II, 1922), citînd o veche scriere a lui Niculae Isthvanti Pannoni, relatează că poetul maghiar Balassi, fiind în Transilvania, a învățat călușul și l-a interpretat, spre admirația generală, la încoronarea împăratului Rudolf, în anul 1572, iar Dosza Danii, într-o lucrare din anul 1859 [cit. de Codeanu Turturel — „Călușerul", *Observatorul* (Sibiu), nr. 14 din 26. III. 1879], scrie că serbările organizate în cinstea fiicei lui Mihai Viteazul au fost dominate de executarea jocurilor călușerești de către cei 100 de dansatori ai vătafului Florian, îmbrăcați în „cămăși albe pînă la genunchi" (aceeași costumație descrisă și de Dimitrie Cantemir), cu opinci legate „după datina romană", ale căror jocuri și chiuituri „curgeau neîncetat", iar salturile interpreților „pe pînzătură și în aer uimiră prin zvelteță și bravadă". Trăsăturile care vădeau și o influență romanică asupra trunchiului străvechi al acestui dans au fost, uneori, exagerate de către reprezentanții curentului latinist, identificîndu-i-se rădăcini în colisaliile romane (Damaschin Bojina — Op. cit.; Schultzer Fr. Z. — Op. cit.), în corporațiile instituite de Pompiliu (Olănescu C. D. — „Călușerii", *Familia*, 1897, vol. XXXIII), în vechile legende ale istoriei Romei (Balinth Simion — „Jocul și versul călușerilor", 1872; Rădulescu Ion Eliade — *Curierul românesc*, 1843). Sînt însă mulți autori care, trecînd de sedimentările care își găsesc paternitatea în străvechi obiceiuri romane, insistă asupra trunchiului arhaic al dansului. Nicolae Iorga, de pildă, raportează călușerii la un cunoscut dans războinic al tracilor („Istoria Românilor", vol. I, 1936). Tudor Arghezi scrie despre acest dans că: ... „e un rit divulgat cu încetul, călușarul fiind un artist al cîtorva mistere treptate și care nu primește să fie înțeles cu ușurință". („Călușarii". În: „Tablete de cronicar", 1960, p. 246). Gheorghe Vrabie socotește că jocul călușerilor „reprezintă o veche rămășiță a unui mister păgîn, cu rădăcini adînci în lumea de semnificații arhaice" („Folclorul", Ed. Acad. R.S.R., București, 1970, p. 178).

Cum trebuie înțelese aceste sensuri adînci, cu puternice rădăcini medicale cufundate în epoci cu totul îndepărtate, acele „mistere" încorporate în arhitectura dansului, asemeni inelelor în trunchiul unui arbore? Prin părțile Clujului și ale Banatului, după jurămîntul ritual, unii călușeri mai execută și azi „jocul soarelui la răsărit", în gesturi care fac indiscutabilă reminiscența mistică a cultului străvechi față de zeul-soare. În alte zone ale țării, unde s-ar părea că acest „episod" lipsește în structura dansului, el este în realitate condensat în momentul numit „plimbarea călușului". Încă în anul 1866, W. Schmidt scria, despre membrii cetei care evoluează în salturi și rotiri de dans, că imită „rotirea stelelor și a lunii în jurul soarelui" (În: *„Beitrag Volksmythus"*,

Scanned with OKEN Scanner

Sibiu, 1866, p. 13), adică, spunem noi, voiesc să exprime simbolic scurgerea timpului şi a existenţei noastre, împlinită sub semnul solar, apropierea de crepusculul vieţii.

Din această substanţă primară a dansului ce exprimă credinţa în lumină, dependenţa vieţii de ineluctabila scurgere a timpului, decurge şi caracterul său de rit tămăduitor. Soarele a fost venerat din cele mai îndepărtate timpuri nu numai ca izvor al luminii şi vieţii, dar şi ca tămăduitor al multor boli şi al bolnavilor. Aşa cum scria Vasile Pîrvan: „Reprezentările simbolice ale zeului solar — roata, lebăda, barca etc. —, transmise din lumea mediteraneană, nordicilor, la începutul epocilor de bronz îşi împliniră şi în Carpaţi aceeaşi misiune ca şi aiurea: aceea de a aminti, ca şi ex-vetourile sau ca amuletele, calităţile apotropeice ori medicale ale zeului solar" (P î r v a n V. — „Getica", 1926, p. 144).

Ideea potrivit căreia dansul căluşerilor reprezintă un rit menit să declanşeze virtuţile terapeutice ale zeului solar este greşit susţinută în unele părţi ale ţării, îndeosebi în Muntenia. Pînă nu de mult, la căpătîiul unor bolnavi gravi se executa acest dans (cu unele elemente specifice), relicvă a credinţei în virtuţile sale tămăduitoare. Dar există unele momente ale dansului, care permit să fie interpretate ca divulgînd această îndepărtată menire a sa. Costumaţia dansatorilor (ne referim, bineînţeles, la vechea costumaţie, atestată documentar, şi nu la podoabele actuale, multe datorate înclinaţiei către paradă, sclipire şi gimnastică ritmică a coregrafilor) ne duce cu gîndul la modul de a se îmbrăca al călugărilor străvechii Dacii, la acei aşa-numiţi, uneori, „ktistai", creatori ai „belaginelor" — reguli de viaţă sănătoasă —, cunoscători buni ai astronomiei, matematicii şi fizicii, creatori ai celui mai complet şi sugestiv monument al curgerii timpului, al măsurării exacte calendaristice. Ritualul de constituire a grupului care implica un moment de iniţiere ne sugerează, de asemenea, apartenenţa la o confrerie, la o organizaţie a păstrătorilor tainelor relevate doar slujitorilor cultului. Măştile duc, de asemenea, la ideea unei apartenenţe a dansatorilor la acei călugări depersonalizaţi, dăruiţi cu întreaga lor fiinţă marilor adevăruri, pe care le aflau prin iniţiere şi pe care le conservau. Înarmarea cetelor cu săbii fără teacă (în Moldova), sau cu lănci, sau beţe (în Transilvania şi Muntenia) ne sugerează, de asemenea, acea castă slujitoare a zeului luminii şi permanenţei vieţii, devenită vajnică apărătoare a independenţei şi continuităţii neamului, fapt cunoscut şi de duşmanii ţării, dovadă fiind prioritatea cu care armatele romane au urmărit să extermine această organizaţie de călugări „fanatici". Afirmaţia lui Clemens din Alexandria, în sensul că preoţii-cărturari ai vechii Dacii prinseseră gustul nu numai al filozofiei, ci şi al propovăduirii regulilor etice de viaţă sănătoasă este îndeosebi valabilă şi în ce priveşte regulile de viaţă ale lor. Astfel se explică perioada de izolare şi viaţă cumpătată, aspră, a cetei viito-

Scanned with OKEN Scanner

rilor călușeri. Modul sever de păstrare a secretelor, specific acelei perioade istorice, prezintă o reminiscență în cutuma de reglementare a conflictelor ludice, care stabilește că jucătorul căruia i se smulge masca de pe față, chiar dacă ucide pe cel care a făcut imprudentul gest, este scutit de răspundere. Există și un jurămînt de taină al viitorilor călușeri și, poate ca totul să fie și mai simbolic, un personaj numit „mutul"— cel care își poate „dezlega limba" numai în anumite condiții rituale date. „Dialogul cu moartea", conservat pînă astăzi în dansul călușerilor, este impresionant și tonifiant prin finalul său optimist. Este desigur o reminiscență a utilizării dansului ca modalitate de a înfrînge teama de moarte a omului primitiv. Jucătorii trag pe pămînt o linie și „spun" că cel care va trece acest semn va muri. Linia care simbolizează demarcația dintre viață și moarte, dintre a fi și a nu fi, este depășită prin salt de primul jucător — vătaful. Se prăbușește la pămînt și mimează moartea, dacă nu cumva ceata are un jucător specializat pentru acest rol, denumit „mortul". Confruntarea cu moartea, acea inexorabilă și înfricoșătoare realitate care înspăimînta pe omul primitiv, are însă un final optimist. Chiar dacă jucătorul individual a căzut la pămînt — „mortul" —, ceata va trece în iureș circular, neîntrerupt, peste linia de demarcație dintre viață și moarte, fără ca jucătorii să mai simuleze căderea. Trecerea lor neîntreruptă înseamnă acum, în semnificația dansului, cu totul altceva, și anume faptul că succesiunea continuă a generațiilor este un fenomen care înfrînge moartea biologică, individuală. Această succesiune, concepută în ritmul trepidant, uneori aproape delirant al dansului, este în armonie cu rotația universală, cu scurgerea timpului cosmic.

„Hysteria rhytmica" nu este altceva decît un moment de condensare a sentimentului înfrîngerii fricii de moarte, veșnicei trăiri și deveniri în acord cu „ritmurile" universale. Este un fel de exprimare simbolică a maximei intensități de pulsație a sentimentului vitalizator al „conceperii" eternității vieții. În fața derulării „istorice" a generațiilor, concepută ca o curgere a timpului raportată la rotația astrelor, adică la „ritmul" cosmic universal, moartea individuală își pierde semnificația fatală, în fața triumfului vieții. Poate de aceea unii autori din vechime spuneau că dansul este petrecerea zeilor. Poate acest sentiment de așazisă superioară atitudine în fața morții voiau să-l transmită dansatorii bolnavului, și nu atît ca o consolare în fața acesteia, cît ca o transmitere de vitalitate în lupta cu boala, vitalitate inerentă oricărei înțelegeri optimiste a vieții. Prin această contagiune de înălțătoare atitudine spirituală, „dansul vieții și morții" devenea tămăduitor, ritmurile și gesturile sale însemnînd sete de viață, dorință ardentă de trăire, transmiterea asupra bolnavului a vibrațiilor sale neputînd avea decît un efect tonifiant.

Scanned with OKEN Scanner

Cum prea bine scria Petru Comarnescu, producţiile folclorice sînt „o ancoră în adîncul realităţii poporului" („Sensurile adînci ale folclorului", *Scînteia*, nr. 7 201, din 23.XII.1966). Privind producţiile folclorice ca manifestări artistice în care s-au condensat trăsături, concepţii, atitudini, în strînsă legătură cu condiţiile de viaţă ale poporului care le-a creat, demersul ce tinde în mod firesc să „dezlege" marea gamă de înţelesuri sugerează gestul arheologic. În „reconstrucţia" pe care o implică un asemenea demers, trebuie să ţinem însă seama de caracterul muabil al producţiilor folclorice, de modul lor specific, figurativ, de a reflecta realităţile, stările de lucruri, informaţiile concrete, ele fiind întotdeauna subordonate mesajului şi fiind „încorporate" în modul şi măsura în care servesc transmiterea acestui mesaj (P o e n a r u E m i l — „Mioriţa — document juridic?", *Tribuna*, 1970, vol. XIV, nr. 29, p. 703). Mai este de subliniat, în plus, că diversele genuri folclorice sînt deosebite în ceea ce priveşte facilitatea descifrării lor. Cînd ele folosesc puterea de comunicare a cuvintelor, înţelesul lor ni se dezvăluie mai limpede — cum este cazul basmelor, legendelor, bocetelor, descîntecelor. Sînt mai uşor de perceput sentimentele exprimate prin melodiile cîntecelor. În cazul sculpturilor, picturilor, în afară de faptul că se oferă unei îndelungi contemplaţii, întipărirea gîndului pe care creatorul lor a vrut a-l comunica este mai precisă. Dintre toate, poate doar dansurile îşi fac înţeleasă mai greu încărcătura de simbol, adevărurile pe care acestea ni le sugerează fiind, uneori, „cifrate" în fulgerătoarea expresie a unui gest, „îngropate" într-o succesiune de mişcări, cărora greu le desprinzi rostul ce sălăşluieşte dincolo de haina coregrafică purtată azi. Asupra demersului ce tinde la descifrarea dansului mai grevează şi o altă împrejurare: spre deosebire de alte producţii folclorice, dansul, în bună măsură, s-a conservat ca o nevoie de a da expresie unor stări sufleteşti, unor sentimente proprii. Gesturile şi mişcările de dans nu sînt executate pentru spectacol, ci reprezintă exteriorizarea unor trăiri lăuntrice, manifestate prin ritm. Chestiunea care se pune este însă aceea de a privi spre cele mai îndepărtate şi mai autentice forme de dans, adică de a reconstitui mai întîi dansul cît mai aproape de forma sa îndepărtată şi apoi de a încerca lectura sensurilor exprimate. Dar există oare certitudinea unor rădăcini arhaice ale dansului? Cu siguranţă, da.

Cînd Francisc Griselini, referindu-se la români, spunea că „cea mai mare plăcere a acestui popor este dansul", probabil exagera sau se referea strict numai la acest aspect (G r i s e l i n i F r a n c i s c — „Istoria Banatului timişan", Timişoara, 1926, p. 178). Este o certitudine faptul că dansul este una dintre cele mai vechi şi frecvente manifestări folclorice. Izvoarele istorice ne arată că solii dacilor îşi rosteau mesajul cîntînd, acompaniaţi fiind de un fel de instrumente cu coarde, asemănătoare lăutei. Aristotel, în „*Probleme*", scrie despre îndepărtaţii noştri strămoşi

Scanned with OKEN Scanner

că își cîntau legile, ca să nu le uite (Op. cit.). Strabon din Amaseia, în „*Geographia*", descrie o manifestare ce prefigurează teatrul de pantomimă și dansul-spectacol (S t r a b o n — „*Geographia*", *C*, 13—16, cit. de G h i r c o i a ș u R. — „Contribuții la istoria muzicii românești", vol. I, București, 1967, p. 30). Un dans cu caracter de inițiere, ritualic, este descris de către lexicograful bizantin Hesychios din Alexandria. Dansul se numea „Zamolxis" și era executat în cinstea marelui zeu [H e s y c h i o s, *I*, 54, *a*, cf. „*Hesychii Lexicon*" (ed. M. Schmidt), vol. I, Jena, 1858, p. 565]. Xenophon, care, în anul 399, după eșecul expediției lui Cyrus împotriva grecilor, rămîne două luni în Tracia, în slujba regelui Seuthes, descrie un dans războinic executat de tracii din oastea grecească, care se presupune că era prezentat la ospețele regale, cînd: „...în sunetele flautului, dansară cu armele pe ei, sărind și mînuind cuțitele cu multă îndemînare" [X e n o p h o n — „*Anabasis*", VI, 1, 5—6 (trad. de *Marinescu M.*), București, 1964, p. 210]. Un dans asemănător, evidentă persistență a dansurilor războinice din îndepărtate vremuri, este descris de către Athenaios, în secolul al II-lea e.n., și de către Pollux, în cel de-al III-lea secol. Constantin Noica scrie că fiecare cuvînt este o „uitare", fiindcă în el s-au sedimentat în timp înțelesuri de gînd (N o i c a C. — „Rostirea filozofică românească", Ed. științifică, București, 1970, p. 90). Tot la fel, în unele momente de dans s-au cristalizat înțelesuri, după cum se întipăresc cercurile vîrstei în trunchiurile arborilor.

Printre primele forme de manifestare a medicinei primitive se situează și descîntecele, în legătură cu care, pe drept cuvînt, N. Vătămanu scrie că: „...această rudă, săracă și disprețuită a medicinei nu a fost niciodată bine cunoscută" și că... „descîntecul a fost totuși un act medical și istoria medicinei nu s-a ocupat în suficientă măsură de studiul descîntecelor" (V ă t ă m a n u N. — „Medicină veche românească", Ed. științifică, București, 1970, p. 130). Aceasta s-a întîmplat, poate, și datorită dificultăților pe care le prezintă interpretarea lor. Dacă în legătură cu dansurile avem — pentru investigație — și puncte de sprijin certe furnizate de unele picturi rupestre ale omului primitiv, în ceea ce privește descîntecele, unica analiză posibilă nu poate să plece decît de la textele culese azi sau cu cel mult o sută sau două sute de ani în urmă. Pornim deci de la un material mult transfigurat printr-o îndelungată supraviețuire peste milenii și o legitimă incertitudine planează asupra criteriilor de distincție a ceea ce este nou, încorporat ulterior, față de ceea ce poartă pecetea timpurilor îndepărtate, adică este autentic. Autorul citat amintește un vers al lui Eminescu din poezia „Trecut-au anii"... în care este prins, genial, inefabilul sens al eresurilor — „abia-nțelese, pline de-nțelesuri" —, considerînd că se potrivește de minune modului în care ni se înfățișează astăzi textele descîntecelor.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru rolul pe care l-au avut în perioada de început a civilizaţiei omeneşti, descîntecele merită o mult mai mare atenţie decît li s-a acordat. Modul de reacţie împotriva forţelor ostile omului, împotriva bolii şi a fricii de moarte prin intermediul descîntecelor l-au cunoscut toate popoarele pe parcursul istoriei lor.

Psalmul nr. 38 este considerat de mulţi autori ca un descîntec poetic:... „căci săgeţile tale s-au înfipt în mine, iar mîna ta apasă greu asupra mea. Din pricina mîniei tale n-a mai rămas nimic teafăr în trupul meu şi, din vina păcatului meu, nici o vlagă în oasele mele (...) rănile mele miros greu şi dau puroi afară (...), n-a rămas nici un loc sănătos în trupul meu (...) şi suspinul meu nu s-a ascuns de tine" („Biblia", Bucureşti, 1939, p. 570). Iată, acum, un descîntec egiptean:... „piei strigoiule care vii din întuneric şi intri pe furiş, tu cel cu nasul turtit, cu faţa lăţită, piei că n-ai să izbuteşti ce-ţi puseseşi în gînd (...), căci, dacă ai venit să săruţi acest copil, să ştii că nu-ţi dau voie să te atingi de el. Iar dacă ai venit să-i potoleşti plînsul, nu-ţi dau voie să i-l potoleşti. Şi dacă ai venit să-l iei, nu ţi-l dau. Că am făcut împotriva ta farmece cu lăptuci înţepătoare, cu usturoi, al cărui miros tu nu-l suferi, cu miere dulce şi plăcută oamenilor, dar nesuferită morţilor, cu fir de cînepă toarsă. Piei de aici, că n-ai să izbuteşti ce ţi-ai pus în minte". Este un descîntec de apărare a copiilor împotriva pericolului morţii — cea numită cu „nasul turtit şi faţa lăţită", după felul cum arătau morţii prin învelirea cu feşile de îmbălsămare, care, venind din întuneric, ar putea să „sărute" (deci să sugă viaţa), să „potolească plînsul" (deci să stingă manifestarea de viaţă) şi să ia (deci să ducă pe drumul umbrelor) copilul —, încerçînd să sperie umbra morţii cu cele ce sînt neplăcute ei: mirosul de usturoi, gustul de miere, lăptucile înţepătoare. Iată un descîntec indicat de autorul roman Cato ca fiind eficace pentru vindecarea scrîntiturilor: „*... in alio S.F. motas vacta, da ries, dardaries, astataries, dissunapiter*", sau altul recomandat pentru luxaţii sau fracturi: „*huat hanat huat ista pista sista domiabo damna ustra*".

Important este de reţinut că aceste descîntece, în afară de faptul că se cîntau, se spuneau cu o anume ritmicitate. Deci, puteau astfel să producă un efect calmant, prin sugestie. Şi mai importante ni se par, însă, unele indicaţii de folosire a descîntecelor — ca, de pildă, cele precizate de Cato —, în sensul că „spunerea" descîntecului era însoţită de alegerea unor trestii de anume lungime, care, după anumite mişcări nesemnificative, erau folosite ca „legătură de mădularul plesnit sau rupt" (Cato Porcius M. — „*De Re Rustica*", cf. *G. Dem. Teodorescu* — „Poezii populare româneşti", Bucureşti, 1885, p. 355). Important pentru efectul terapeutic era nu atît cordialul verbal, calmant prin sugestie, cît imobilizarea fracturii cu legăturile de trestie.

Scanned with OKEN Scanner

Unii autori au încercat să considere drept descîntece acele misterioase, atît de puţin cunoscute, dar atît de importante, „epodeuri" sau „belagine" ale traco-dacilor. Cum vom vedea însă în altă parte, acestea constituiau însă reguli de viaţă, norme de conduită, ceea ce este cu totul altceva. Primele consemnări de descîntece româneşti le datorăm lui Eftimie Căpitanul Voicescu, datînd din anul 1700. Dar, chiar dacă avem la dispoziţie numai culegeri situate la mai bine de un mileniu şi jumătate de epoca în care descîntecele jucau un rol însemnat, chiar dacă transformările pe care le suportă firesc producţiile folclorice orale, în direcţia sublimării fabulaţiei, a condensării spre persistenţa doar a ceea ce serveşte exprimarea mesajului de transmis, avem totuşi unele şanse de identificare a autoetnicului. Aceasta, datorită faptului că, aşa cum observa B. P. Haşdeu, descîntecele au fost mai puţin transfigurate prin tradiţia orală, ele fiind mai puţin afectate de procesul de eroziune şi novare datorită scurgerii timpului, fiindcă beneficiau de scutul credinţei că divulgarea lor le-ar face să-şi piardă puterea. Sacralitatea lor a permis o conservare mai fidelă. De aceea fondul lor păgîn este mai uşor de recunoscut şi mai larg prezent decît al altor genuri ale producţiilor folclorice orale, cum ar fi, de pildă, strigăturile, care sînt rapid adaptabile noilor situaţii de viaţă, faţă de care se rostesc, comentîndu-le.

Semnele de vechime, adevărate „certificate de autenticitate", sînt unele cuvinte şi formaţii morfologice arhaice, asupra cărora ne-a atras atenţia Ovid Densuşianu (D e n s u ş i a n u O. — „Limba descîntecelor, în grai şi suflet", IV, 1929, p. 351) şi I. A. Candrea (C a n d r e a I. A — „Folclorul medical"), sancţionînd totodată şi pe acei culegători, care, neintuind vechimea acelor cuvinte necunoscute azi, de multe ori au încercat să le substituie. Cu toate eforturile cercetătorilor, au mai rămas în limba descîntecelor unele cuvinte care astăzi nu-şi dezvăluie înţelesul. Opinia celor care susţin că ele ar fi lipsite de un anume sens — poziţie comodă, bineînţeles — este apropiată de a celor care, atunci cînd transcriau descîntecele, înlocuiau un superb cuvînt ca „dorori" — uimitoare păstrare aici a latinescului *dolor* — cu „doruri" (ca să aibă sens!) sau substituiau cuvîntul „arina" (nisip), pe care nu îl înţelegeau, cu „alină". Oare nu au fost „corectate" la un moment dat cuvinte ca „fece" (întîlnite numai în descîntece) cu „face", nu au fost considerate ca de neînţeles sau greşit înţelese expresii ca: „ochii lui să-i răniţi de albeaţă, de ceaţă", fără a se observa că acel cuvînt „ceaţă" provenea de la latinescul *caecus*=orb; sau expresii ca: „ce te mişeleşti"? (ca o primă întrebare pusă bolnavului — un fel de anamneză), unde „a se mişeli" provine de la latinescul *miserus*, sau expresia „aşa să se încînte inima", fără a se observa că nu este vorba de încîntare, în sens de amăgire, ademenire, ci de o expresie, pierdută astăzi, care s-a păstrat doar aici şi provine de la latinescul *cingere*=a se aprinde. De neînţeles au

Scanned with OKEN Scanner

părut a fi, la un moment dat, şi expresii ca „sînecatu-s-au", derivînd de la latinescul *ex somnicare* = s-au sculat să îndeplinească o treabă; sau formaţii morfologice arhaice ca genitivul-dativ „Sîntă Mărie" (în loc de „Sîntă Măriei"). De aceea, cuvinte ca „arga", „cărărate", „cargana", „pecorpad", „ediţi-prestiţi" sau „da zalea-malea" — unele dintre ele amintite chiar de către Dimitrie Cantemir ca de neînţeles — este hazardat a le considera ca lipsite de sens, cel puţin pentru motivul că descîntecele „spuneau ceva", se adresau cuiva, căutau o comunicare, fie ea şi iluzorie, dar cuvintele acestei comunicări erau legate de un anume conţinut, şi nicidecum sunete goale. Pentru acest motiv nu putem fi de acord nici cu V. Bogrea, care le consideră „formule cabalistice" (B o g r e a V. — „Studii de semantică". În „Daco-romania", III, 1923, p. 172). I. A. Candrea (Op. cit., p. 331) ne propune însă posibile descifrări pentru unele dintre aceste cuvinte. Astfel, pentru „ediţi-prestiţi" propune o analogie cu foarte vechi descîntece greceşti, adresate şarpelui, care începeau cu imperativul „stiti" (stai!), adresat şarpelui. Expresia „cărărate emmanuel" s-ar fi născut, potrivit concepţiei aceluiaşi autor, prin alterarea cuvintelor de început ale unui alt descîntec împotriva muşcăturilor de şarpe: *„carara, caruce, senal, conopate"*. Poate înţelesul să fie cu adevărat descifrabil pe calea acestei analogii, cum foarte bine se poate ca adevăratul sens al acestor cuvinte să nu îl putem desprinde încă, datorită insuficienţei cunoştinţelor noastre referitoare la străvechea limbă care a fost vorbită pe aceste meleaguri, înainte de venirea romanilor. De fapt, lingviştii au rămas datori acestui gen folcloric oral al proverbelor, indiscutabil neglijat în raport cu alte genuri, ca basmele, poeziile, colindele. Sau, poate, aşa cum timp de milenii omenirea nu a putut descifra sensul unor desene ale omului primitiv, rămînînd mută în faţa enigmelor pe care acestea le ascund sau făcînd simple supoziţii, nu vom şti niciodată ce au vrut să comunice unele dintre cuvintele încrustate în străvechile descîntece.

În capitolul despre descîntece, referindu-se ca şi alţi autori la străvechile „belagine", N. Vătămanu (Op. cit., p. 139—140) include o suită de proverbe cu conţinut medical, pentru că, la un moment dat, după o serie de interesante consideraţii, să ajungă la afirmaţia: „. . . Noi ne vom ocupa mai bine de descîntece". Întrebarea pe care ne-o îngăduim se naşte firesc şi legitimat: dar, atunci, ce raţiune a avut inserarea consideraţiilor despre proverbe şi exemplele respective în capitolul despre descîntece? A avut autorul intenţia să demonstreze că unele aspecte ale înţelepciunii populare condensate în acele proverbe sînt de fapt vechi descîntece, care au îmbrăcat această haină diferită, mai recentă? Poate ipoteza aceasta seducătoare ar avea şanse de argumentare în expresii laconice ca aceea: „Ciuma? Fugi!", ajunsă la această formă prin reţinerea doar a părţii iniţiale imperative a unui descîntec, care să fi

Scanned with OKEN Scanner

început cu: „Ciumă, fugi!". Dar asta nu ne-ar spune nimic sau mai nimic. Transgresările între diferite genuri ale folclorului oral au regulile lor şi, în ce ne priveşte, nu putem recunoaşte că s-a produs un asemenea fenomen între descîntece şi proverbe, poate tocmai pentru faptul că descîntecele au jucat un alt rol în spiritualitatea omenirii primitive decît proverbele, ele fiind mai intim legate de ritualurile magice; de aici şi formula lor specifică de persistenţă de-a lungul timpului. Nu este deci cazul să includem proverbe printre descîntece.

Este cu totul meritorie descifrarea unor sensuri terapeutice pe care autorul citat o face, referindu-se la vechi proverbe. Se întrezăreşte în analiza făcută şi deplasarea tonului imperativ prin care boala era somată să părăsească organismul bolnavului, ton imperativ nu o dată însoţit de ameninţări, spre un ton de implorare, de conjurare a bolii sau, mai exact, a forţelor care pun stăpînire pe bolnav să părăsească corpul acestuia, oferindu-se şi daruri în acest scop. Este o deplasare care se petrece, în oarecare măsură, sub influenţa creştinismului. Sîntem tentaţi să credem că tonul care trădează originea mult mai adîncă în timp este cel imperativ, riturile primitive nefiind atît de conjurare a forţelor ostile, cît mai mult de înspăimîntare a lor, de obligare la îndepărtare prin puterea formulelor magice, a fluidului de voinţă a celui care săvîrşea ritualul descîntecului. De aici şi originea expresiilor care tind să ridiculizeze boala, să desconsidere, cu un ton de superioritate, forţa malefică, cum ar fi: „ieşi, năjite, pricăjite" sau „te descînt bubă rea, să ieşi din omul . . .".

Deosebit de semnificativ este descîntecul împotriva muşcăturii de viperă, care conţine o descriere amănunţită a simptomelor generate de muşcătură: „Plecat-a cutare, pe cale, pe cărare / Ceancă neagră înainte ieşitu-i-a / tare spăimîntatu-i-a / de fălci apucatu-l-a / fălcile încleştatu-i-a / de rănichi apucatu-l-a / rănichii încordatu-i-a . . .".

Într-un descîntec cules la Bistriţa de L. Şăineanu (Ş ă i n e a n u I. — „Ielele", Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, VI, 1891, p. 167) este descris un atac de apoplexie: „Cum o văzură / de mînă o luară / şi-n ghioc o băgară / în sus o ridicară / ca un fuior de cînepă o meliţară / ca un snop de grîu o împletiră / moartă la pămînt o trîntiră / Creierii din cap i-o tulburat / moară în cap i-o aşezat / că de ochi a orbit / de nas a cîrnit / şi de gură a amuţit / de urechi a asurzit / de mănuri o legat / de picioare o împedicat / moartă în pămînt o lăsat / jilavă şi bolnavă". Este desigur adevărat ceea ce spune N. Vătămanu, comentînd aceste versuri: „ . . . amănunţimea descrierii simptomatologiei nu poate să nu te impresioneze"; dar, poate, este vorba mai mult de un bocet, decît de un descîntec. Versul „moartă în pămînt o lăsat" ne sugerează că acest cîntec se spunea după moartea persoanei a cărei suferinţă este descrisă. Lipseşte ameninţarea răului, în scopul abandonării

Scanned with OKEN Scanner

bolnavului, sau conjurarea lui, în acelaşi scop, ceea ce este specific descîntecului. Indiferent de modul în care era rostit, de felul de „spunere" pe care l-a dobîndit acest text, el se apropie mult mai mult de bocet, decît de descîntec şi, în orice caz, originea lui nu merge foarte adînc în negura secolelor.

Mult mai semnificative şi mai aproape de rolul iniţial al descîntecelor sînt acele texte ce ne sugerează o examinare amănunţită a corpului bolnavului, ca de pildă: „cap la cap, scăfîrlie la scăfîrlie, păr la păr, piele la piele, os la os", (Cf. Vătămanu N. — Op. cit., p. 143). În alte texte asemănătoare sînt descrise părţile organismului uman, plecînd de sus în jos, în faţă, şi apoi de jos în sus, dar pe spate. Sînt texte care ne sugerează momente ale săvîrşirii ritualului descîntecelor, care, diverse fiind, nu puteau fi eficiente decît dacă erau rostite acelea care se refereau la suferinţa pentru care erau create. Or, această alegere nu se putea face decît după o examinare a bolnavului. Examenul medical care a apărut o dată cu medicina propriu-zisă a fost deci precedat de acest mod de examinare, pe care îl denumim, aproape impropriu, „ritualic".

La fel de preţioase pentru sublinierea rolului pe care l-au avut iniţial descîntecele sînt şi acele texte în cuprinsul cărora întîlnim adevărate recomandări terapeutice. Aşa este, de pildă, descîntecul împotriva muşcăturii veninoase a şarpelui, adică pentru „şarpi di distorsu" (pentru a întoarce efectul muşcăturii şarpelui veninos). El a fost cules de către M. Gaster, în anul 1784, dar limbajul şi conţinutul său ne fac să credem că are o apartenenţă mult mai îndepărtată (Gaster M. — *„Chrestomathie roumaine"*, vol. II, Lipsca-Bucureşti, 1891, p. 138) pe care nu o înţelegem — „ediţi-prestiţi"; continuă apoi cu indicarea acţiunii de pipăire a trupului bolnav „dedi di peliţi" (pieliţă însemnînd în limba veche trup), cu indicarea examinării părţii musculare „peliţa di carne", a părţii osoase „carne di os", prin precizarea că osul trebuie să fie intact „osu de folos" şi apoi prin recomandarea ca prin masaj şi tras să se ajungă la scurgerea veninului „pe os în jos".

Concluzionînd asupra descîntecelor, N. Vătămanu consideră că aşa cum „Pluguşorul" poate fi considerat ca un fel de „tratat" popular de agrotehnică, la fel şi acestea constituie un astfel de „tratat" de medicină populară sau, continuă autorul sus-citat, ceea ce ne-a rămas din străvechile „belagine".

Este poate adevărat că sfaturile de viaţă sănătoasă, preceptele de terapeutică şi de igienă pe care le-au conţinut acele „belagine" să fi influenţat, în evoluţia lor, şi descîntecele. Cum, la fel de adevărat poate fi şi că „tratatele" de agrotehnică populară arhaică — pluguşoarele — să fi constituit tot un ecou al aceloraşi „belagine", peste care s-a suprapus experienţa dobîndită prin transferul în Dacia al unor elemente ale

Scanned with OKEN Scanner

culturii şi civilizaţiei romane. Acelaşi lucru se poate spune şi despre conţinutul etic al basmelor, strigăturilor, doinelor sau despre conţinutul de înţelepciune al proverbelor. Toate acestea este probabil să fi fost alimentate de străvechile „belagine" ale traco-dacilor. În ce priveşte însă descîntecele, ele au dobîndit un rol terapeutic — mai exact s-au născut cu o asemenea funcţionalitate — încă înainte de profunda evoluţie novatoare în spiritualitatea dacică preromană, care a dus la formularea, răspîndirea şi punerea în practică a preceptelor de viaţă cuprinse în „belagine" sau „epodeuri". Cu alte cuvinte, considerăm că descîntecele, ca şi dansul ritualic, deşi nu aveau propriu-zis un rol terapeutic, au apărut într-o fază mai îndepărtată a societăţii omeneşti, cînd medicina era drapată în veşmîntul magiei. Dar, chiar purtînd acest veşmînt „sacru", descîntecele nu-şi pierd caracterul de activitate umană primitivă, destinată înfrîngerii bolilor, suferinţelor, cu mijloace care, trecînd peste ceea ce aparţinea credinţelor magice, prevesteau practica medicală tămăduitoare de mai tîrziu.

*

Cine erau cei care efectuau acele trepanaţii sau tratarea fracturilor, cei care conduceau derularea dansului cu scop terapeutic, cei care rosteau descîntecele (mai exact le cîntau)? Cine erau cei care selectau ierburile folosite în tratamente? Indiferent că le vom spune „magi", „şamani", sau „vrăjitori", vom numi pe cei ce îndeplineau, în perioada copilăriei societăţii omeneşti, funcţii subordonate interesului colectivităţii primitive, printre care şi aceea care ulterior va reveni exclusiv medicilor.

A fost un timp cînd, în majoritatea lucrărilor, practica magiei ritualice, a vrăjitoriei, era asimilată cu şarlatania, cu înşelăciunea. Oarecum explicabil, fiindcă există, mai întîi, un resentiment izvorît din optica actuală, contemporană, asupra acestor activităţi, care, în contextul recentelor cuceriri ale ştiinţei, nu merită altă taxare; în al doilea rînd, s-au făcut multe supoziţii reconstitutive pentru trecut, pornindu-se de la comparaţia cu ceea ce se petrece azi în sînul comunităţilor omeneşti aflate pe o treaptă inferioară a civilizaţiei, îndeosebi în triburile africane, de multe ori scăpîndu-se din vedere faptul că teritoriile studiate nu au evoluat într-o perfectă izolare faţă de influenţele „civilizatoare", că, de exemplu, relaţiile dintre membrii acelei comunităţi au fost adînc alterate de comerţul sistematic cu sclavi, practicat tocmai de albi; în fine, acele practici rituale, vrăjitoreşti, primitive, nici nu erau bine cunoscute.

Se impune deci, în primul rînd, o distingere între ceea ce este numit azi — contemporan —, vrăjitor, mag, şaman şi ceea ce a fost acesta în îndepărtatele secole. În al doilea rînd, să discernem cu severi-

Scanned with OKEN Scanner

tate informaţiile pe care le dobîndim pe calea comparaţiei cu societăţile aflate acum pe o treaptă de civilizaţie asemănătoare. În al treilea rînd, considerăm că este potrivit tonul de „condamnare" a unor practici ale magiei primitive pentru lipsa lor de eficacitate ca factori terapeutici. Dacă mergem pe linia acestui raţionament, prescripţiile terapeutice abandonate în decursul istoriei trebuie taxate drept şarlatanie! În fine, atunci cînd avem de-a face cu o practică cu semnificaţie magică, extrem de răspîndită în multe ritualuri primitive, cum este circumcizia, chiar atunci cînd admitem că această practică a avut un rol evident de igienă preventivă, să nu tranşăm totul rămînînd fideli tezei preponderenţei religiosului asupra laicului, ca de pildă scriind: „...îndeosebi circumcizia, care se menţine ca un ritual fundamental în cîteva din marile religii istorice, a fost practicată iniţial cu scopul de a marca dorinţa aducerii unui sacrificiu divinităţii şi a atrage astfel bunăvoinţa acesteia. Considerentele igienice invocate actualmente în subsidiar nu par să fi jucat la origine nici un rol" („Istoria universală a medicinei", Op. cit., p. 54). Exagerînd oarecum, spre a ne face mai bine înţeleşi, să spunem că un cercetător al istoriei pămîntului de pe altă planetă sau care va trăi peste cîteva mii de ani va spune, de pildă, că medicina practicată de către medicii creştini a fost un fel de magie, fiindcă toţi îşi făceau cruce şi în limbă intervenea mereu cuvîntul „Dumnezeu", iar indicaţiile lor terapeutice, chiar dacă se dovedeau a fi utile scopului — însănătoşirea bolnavului —, nu trebuie să le băgăm în seamă, fiindcă ele erau legate tot de o relaţie mistică, fiind însoţite de rugăciuni pe care le spunea bolnavul. Sau, mai departe, acelaşi cercetător fictiv să spună şi despre medicii de azi că practicau un fel de ciudată magie ritualică, prin rostirea unui text bizar numit legămînt sau jurămînt. Ca să revenim, este adevărat că circumcizia a fost un rit al cîtorva religii, dar la fel de exact că acele cîteva mari realizări istorice, atunci cînd este vorba de preceptele de viaţă pe care le recomandau, nu mai erau numai religii, ci un fel de sisteme filozofice, dominate de fundalul religios şi, mai ales, de argumentaţia şi haina mistică. Dincolo de rolul divinităţii mai exista în aceste religii şi loc pentru precepte etice şi chiar medicale. Dar, după cum se ştie, nu a fost adoptată circumcizia ca un ritual fundamental în religiile străvechi născute în acele părţi ale globului unde clima şi condiţiile de viaţă nu făceau ca o asemenea practică să devină utilă. În fine, Mahomed, ciudatul profet care spunea despre sine că este doar un „om" (prin galsul căruia vesteşte divinitatea), şi-a întemeiat acea proză rimată numită „Coran", pe străvechi şi cunoscute povestiri pline de înţelepciune. Biblia iudaică are nenumărate rădăcini în fondul de „înţelepciune" al cărturarilor Nilului şi Mesopotamiei. Creştinismul, cu toată scena lui mistică, se desprinde şi el din acest trunchi. În ce ne priveşte,

Scanned with OKEN Scanner

considerăm că utilitatea igienică sau terapeutică a unei practici este semnul care ne indică raţiunea, rostul ei, chiar dacă *ab initio* sau, mai probabil, ulterior a îmbrăcat o haină ritualică, religioasă.

Etnologul James G. Frazer a susţinut, cu nenumărate argumente, valoarea igienico-sanitară a măsurilor de profilaxie magică practicate sub indicaţia şi supravegherea vrăjitorilor primitivi. A. M. Hocart scrie că vindecătorul primitiv trebuie să-şi fi început activitatea tămăduitoare prin stabilirea etiologiei şi diagnosticului bolii respective. Iată deci elemente pozitive în această activitate, chiar dacă haina rămîne religioasă, ritualică.

În ce priveşte bolile pe care le aveau de înfruntat vindecătorii primitivi, cercetătorii spun că, la nivelul spiritualităţii de atunci, se credea că bolile provin, în principal, fie din instaurarea unui demon în trupul bolnavului, chinuindu-l, secătuindu-l de putere sau făcîndu-l să vorbească cu gînduri ce îi sînt străine (în cazul tulburărilor mintale), fie din pierderea sufletului care părăseşte trupul. Să încercăm a ne situa în universul de gîndire şi la nivelul cunoştinţelor de atunci şi, implicit, ne vom apropia de concluzia că această concepţie se impunea. Mai întîi, „stăpînirea de duh rău" sau de „demon" nu era înţeleasă aşa cum este înţeleasă azi, în urma unui sistem de religii care au clasificat demonii, îngerii, stabilindu-le pînă şi sexul. „Răul", „duhul" nu erau altceva decît moduri de a exprima, simbolic, acele forţe ostile cu care avea să fie confruntat, atît de des şi de dramatic, omul primitiv. Erau astfel numite forţele ostile ale naturii, ale mediului ambiant, atît de puţin îmblînzite şi stăpînite de om în acele vremi. Nu era oare şi boala un mod de manifestare a unui astfel de „rău"? Teama de suferinţă şi de moarte care juca un atît de mare (şi legitimat!) rol în viaţa omului primitiv, împotriva căreia s-au creat atîtea rituri şi atîtea obiceiuri, era firesc să nască explicaţii diverse şi ciudate în legătură cu fenomene atît de puţin posibil de a fi explicate atunci, ca de pildă faptul că un om, cunoscut şi ştiut ca normal, începe să aibă comportări anormale, să nu mai aibă raţiune în cuvinte şi gesturi. Nu era oare firesc să se spună că în trupul lui s-a instaurat ceva străin? O forţă malefică ce îi domină fiinţa? La fel de firesc s-a născut şi credinţa că sufletul celui bolnav îi părăseşte corpul. Perplexitatea, stupefacţia, cu care erau observate pierderea cunoştinţei unui om, secătuirea de forţe a organismului său, fără ca să existe o cauză determinabilă şi identificabilă pentru omul primitiv, era firesc să se transforme în credinţa că acel individ suferă o pierdere din „ceea ce avea el", adică puterea de a trăi, raţiunea, limpezimea gîndurilor, firescul manifestărilor. Greşeala noastră începe atunci cînd privim prin prisma cunoştinţelor de azi, cînd aplicăm scara valorilor cotidiene la această treaptă a cunoaşterii omeneşti, treaptă care, indiscutabil, reprezenta atunci un pas al evoluţiei. Esenţiale sînt

Scanned with OKEN Scanner

nu credinţele şi nivelul lor, ci cuceririle practice, concrete, utile, pe care omul le-a obţinut în marele şi nesfîrşitul său război împotriva bolilor.

Savantul suedez Ake Ohlmarks susţine că transa şamanică nu ar fi decît o manifestare epileptoidă. Chiar apariţia şamanismului o explică prin fondul de labilitate nervoasă, caracteristic populaţiilor arctice, devitaminizate şi expuse frigului, nopţilor lungi şi singurătăţii. Împotriva acestui caracter morbid al fenomenului numit şamanism, Mircea Eliade arată că, deşi şamanii s-au recrutat întotdeauna dintre bolnavi, este vorba de indivizi care nu au fost învinşi de boală. Extazul lor este o manifestare de natură patologică şi, cu atît mai mult, fenomenul poate fi explicat prin fondul morbid. Faptul că şamanii erau recrutaţi dintre cei care au învins boala era oarecum firesc. Tot aşa se petrecea la triburile de indieni americani, unde se crea un fel de respect faţă de cei care au învins o boală grea, o credinţă în puterea lor de a înfrînge suferinţa.

Arheologii susţin că omul primitiv era purtător de felurite fetişuri, amulete, salbe etc. Raţiunea primă era, desigur, aceea de a feri de rele pe purtător. Mulţimii de podoabe pe care le conţine şi astăzi portul popular, cerceilor, lănţişoarelor, inelelor întîlnite la tot pasul le recunoaştem o funcţie estetică, cu rezonanţe în suflet şi comportament. De ce nu am recunoaşte, în oarecare măsură, funcţia de podoabă a multora dintre obiectele considerate oculte, sau fetişuri, cînd este ştiut că diverse podoabe au apărut în comuna primitivă; chiar de la omul paleoliticului ni s-au păstrat manifestări artistice, ca celebrele picturi rupestre. Desigur, credinţa în puterea de tămăduire, de apărare împotriva bolilor cu care erau investite amuletele şi fetişurile era o naivitate şi atîta tot. Această situaţie nu este însă de natură să umbrească meritele practicilor terapeutice din comuna primitivă. Cîte naivităţi nu recunoaştem azi în toate domeniile de evoluţie a gîndirii omeneşti, chiar al medicinei. Cel mai „împodobit" cu asemenea fetişuri era, se pare, tămăduitorul — vrăjitorul, şamanul —, personalitate care, să nu uităm, de cele mai multe ori, era şi conducătorul comunităţii, judecătorul ei, şeful războinicilor, bardul şi „legiuitorul" ei. Vrem să spunem deci că multe dintre „podoabele" sale erau însemne ale diverselor funcţii pe care le îndeplinea, nefiind deci legate numai de rolul său de tămăduitor. Exemplul de costumaj fantastic pe care ni-l prezintă autorii „Istoriei medicinei universale" (Op. cit., p. 54) — „un maestru al circumciziilor din Congo" — nu este însă semnificativ pentru străvechiul tămăduitor. Multe elemente ale acelui costum trădează o apariţie mult mai recentă, ca de pildă acea bluză împletită, cu dungi marinăreşti. Nu este deci o imagine care să ne poată apropia de străvechea costumaţie. De aceea este mai prudent să rămînem doar la imaginile despre costume pe care

Scanned with OKEN Scanner

ni le oferă picturile datînd din acele timpuri, cum a fost cea înfăţişînd costumarea în pieile de animal, despre care am mai discutat.]

Se pare că primele recomandări terapeutice erau legate de dorinţa ca pe această cale bolnavul să elimine forţa străină, necunoscută, care a pus stăpînire pe el. De aici apariţia în timp a unor reguli de expiere, ca obligaţia la post, sacrificii etc. Uneori, la această conduită de expiere era ţinută întreaga comunitate. Raţional sau mai degrabă intuite, recomandările la post, la viaţă retrasă, în ispăşire, faţă de forţele neînţelese ale răului, nu puteau să aibă decît un efect bun. Am văzut cu altă ocazie că şi în regnul animal întîlnim starea de repaus şi de post pe care o adoptă animalele bolnave. Este o atitudine pe care omul va fi trebuit să o aibă din cele mai vechi timpuri. Tămăduitorului îi revenea doar rolul să stabilească „diagnosticul", adică dacă o asemenea atitudine se impune sau nu şi, uneori, dacă o stare de post nu este cumva indicată. Oricît de magică va fi fost haina acestei recomandări şi oricît de legată de credinţa în duhurile malefice care simbolizau forţele oarbe ale naturii, ea se întemeia pe o anume evoluţie a experienţei omului primitiv în raport cu boala.

Nu vor fi lipsit nici descîntecele, ca ritualuri terapeutice, şi nici dansurile de tonifiere a spiritului celui bolnav (pentru îndepărtarea duhului rău ce îl stăpînea) sau fumigaţiile înăbuşitoare. Cînd tămăduitorii administrează bolnavului substanţe greţoase, cum ar fi excrementele unor animale, acest lucru se face cu intenţia de a demonstra duhului care s-a instalat în corpul bolnavului că nu se va afla într-o situaţie fericită şi, deci, e mai bine pentru el să părăsească acel corp neospitalier. Poate că acesta a fost învelişul magic al practicii tămăduitoare, dar şi în acest caz trebuie să recunoaştem că ingurgitarea unor substanţe care să producă vomitări sau „curăţenie" este tot o străveche terapie, moştenită încă din regnul animal.

Obiceiul sugerii printr-un tub, de către şaman, a „duhului rău" din corpul bolnavului a dus la aplicarea ventuzelor — mijloc terapeutic rămas şi astăzi în arsenalul medicinei curative.

Medicul primitiv — şaman, vrăjitor, mag — era la nevoie şi chirurg. Ne stau mărturie uimitoarele operaţii de trepanare a calotei craniene. Or, fiind capabil de o asemenea operaţie de mare fineţe, prin evitarea zonelor care puteau produce hemoragii, este de presupus că putea opera şi alte părţi ale corpului, care, nefiind de natură osoasă, nu s-au conservat ca mărturii. Descîntecele care vorbesc despre îndepărtarea albeţii de pe ochi, faptul că un cod ca cel a lui Hammurabi conţinea o uimitor de gravă pedeapsă pentru o asemenea operaţie nereuşită — deci considerată ca sigură şi facilă pentru un chirurg — ne dovedesc că chirurgia a început să fie practicată din timpuri foarte vechi.

Scanned with OKEN Scanner

Claude Levi-Strauss, studiind colectivităţi umane ce se află acum pe treapta cea mai de jos a civilizaţiei, a fost uimit de complexitatea structurii lor sociale şi de bogata lor viaţă spirituală. O invitaţie indirectă pentru a privi spiritualitatea primitivă mai profund decît limitîndu-ne la aparenţele hainei de magie şi ritual. Este indiscutabil că străvechea terapie empirică a fost un însemnat şi mare pas înainte al umanităţii. Este poate exagerată, într-o anumită măsură, afirmaţia antropologului Robert H. Lovie, potrivit căreia farmacologia primitivă cuprinde absolut toate substanţele folosite în arsenalul terapeutic savant, dar nicidecum lipsită de temei. D. G. Steyen a stabilit că, dintre cele 164 de plante veninoase studiate de el în Africa de Sud, 46 erau incluse în lista medicamentelor folosite de către populaţia băştinaşă a triburilor Bantu. Studiind valoarea terapeutică a cîtorva zeci de remedii din medicina populară, savantul român Valeriu Bologa a susţinut că o bună parte dintre acestea posedă calităţi tămăduitoare. „Chiar subtilităţi ale medicinei moderne, pe care le considerăm drept noi şi inedite — subliniază V. Bologa — se dovedesc a fi, natural, într-o formă mai naivă şi neştiinţifică, un bun străvechi al etnoiatriei". („Istoria universală a medicinei", p. 57). Dintre remediile populare de origine animală studiate de Victor Dragoş, peste o treime s-au dovedit foarte active pe plan terapeutic.

Concepţia magică primitivă despre contagiune, în sensul că cei ce ating cadavrul celui mort de variolă sau ciumă riscă să primească duhul malefic, şi de aici interdicţia „ritualică" de a se atinge acele cadavre, indiferent de modul în care explică transferul bolii la cel care atinge cadavrul sau lucrurile aparţinătoare decedatului, este o excelentă măsură antiepidemică.

Iată deci că activitatea vindecătorului primitiv era uneori mai utilă decît sîntem uneori tentaţi să admitem. Poate că acuzaţia de şarlatanie, de vrăjitorie este legată şi de starea de transă în care lucrează şamanul siberian sau de mişcările ritualice şi dansurile pe care le execută vrăjitorul african. „Dramă terapeutică" regizată şi jucată de şaman, aşa cum se exprimă unii autori? Nu! Tot ceea ce face vindecătorul — ne referim bineînţeles la personajul de la începuturile istoriei omenirii — nu este înscenare cu scop de a impresiona, de a domina sau de a înşela buna-credinţă a comunităţii. Asemenea scopuri nu au putut apărea decît atunci cînd ele puteau fi legitimate prin dobîndirea unei anume situaţii sociale privilegiate, deci doar după împărţirea societăţii în clase. Înainte de a exista exploatarea, înainte de a exista o organizare socială care să permită instalarea unor indivizi în fruntea unui aparat represiv, cel mai iscusit sau mai curajos din comunitate, cel care era şi tămăduitor, nu putea cunoaşte nici sensul, nici interesul înşelării semenilor. Dimpotrivă, partea lui nu era a privilegiului, ci a riscului, a sacrifi-

Scanned with OKEN Scanner

ciului. Starea de transă, de dans sau mişcare ritualică, de „rostire sacră", această stare care reprezenta haina rolului său aparţinea sincerităţii, credinţei că, prin această comportare, este capabil, în plus, să transmită asupra bolnavului voinţa lui de vindecare, să îi insufle puterea necesară de a elimina răul. Şi, desigur, efectul psihoterapic nu era de neglijat. Să nu uităm că bolnavul primitiv, stăpînit şi el de superstiţii, de spaime faţă de forţele ostile ale răului, credea şi el că asemenea practici sînt de natură să îl vindece. Era un mod de a dobîndi încrederea în şansa tămăduirii. Dar, dincolo de efectul psihoterapic, nu este de neglijat nici eventualul efect hipnotic.

Depozitar al unor cunoştinţe despre natură şi om mai avansate decît cele ale semenilor săi, încărcat de responsabilităţi privind destinul comunităţii din care făcea parte, primul expus tuturor riscurilor, cel ce practica meşteşugul vindecării în condiţiile societăţii primitive este o figură care se impune istoriei omenirii. Este figura dominantă a etapei pe care savantul italian Adalberto Pazzalini o numeşte „medicina eroică".

În monumentala lucrare frecvent citată de noi, „Istoria universală a medicinei" p. 58), se spune că: „Medicina savantă nu trebuie să se ruşineze de obîrşia ei umilă, căci drumul său triumfal, în decursul epocii moderne, a fost şi el presărat cu destule rătăciri şi erori. Meşteşugul vindecării a slujit dintotdeauna cu cinste cauza, atît de ameninţată la fiecare pas, a fericirii omului".

Plecînd de la această constatare, noi spunem că medicina savantă de azi trebuie să se mîndrească cu originea ei zbuciumată de la care i-a rămas cea mai valoroasă moştenire — atitudinea etică a personajului care, peste milenii, se va numi „medic", acel „erou" al luptei fără răgaz, pe care o duce împotriva tuturor bolilor şi relelor care nefericesc viaţa omului.

Scanned with OKEN Scanner

2.

ÎNTRE MAGIE ŞI ADEVĂR

Îndepărtarea practicii medicale de rit şi magie a constituit un proces istoric foarte îndelungat, o componentă firească a evoluţiei societăţii şi gîndirii omeneşti, prezentînd înfăţişări multiple, convulsii diverse, în funcţie de timp şi de loc, sinusoidal sau liniar, uneori cu ezitări sau chiar regrese, proces aflat în curs de desfăşurare chiar şi astăzi. La capătul acestui proces, despuiat de aureola ce îi conferea puteri şi însuşiri supraomeneşti, medicul apare şi devine un simplu servitor al societăţii şi semenilor săi, dobîndind însă, în locul hainei sclipitoare, al falselor şi închipuitelor atribute sacre, aura de singulară noblețe şi frumusețe a misiunii sale.

Spuneam că în preistoria sa omul a evoluat într-o permanentă confruntare cu forţele ostile care îi ameninţau viaţa şi sănătatea. Dominat de aceste forţe oarbe, înfricoşat de ele, nereuşind să le înţeleagă în esenţa lor, omul a încercat să şi le explice pornind de la înfăţişarea pe care acestea o aveau în raport cu el, încercînd să le domine cu mijloacele de acţiune şi înţelegere ce-i stăteau la îndemînă atunci. Era firesc deci ca, alături de reflectarea adecvată în conştiinţa omului, să apară şi o reflectare fantastică, denaturată, a lumii înconjurătoare. Dar, cînd spunem acest lucru nu trebuie să uităm că nu tot ce astăzi ne apare ca o reflectare deformată sau fantastică a realităţii a fost la fel în timpurile în care s-a plămădit. Cineva spunea că dragonul din plăsmuirile folclorice ale chinezilor poate nu era atît rodul unui mod de a închipui forţele ostile, înzestrate cu apartenenţă şi puteri supranaturale, cît o amintire extrem de îndepărtată a omului primitiv, conservată la acel popor, cu unanim recunoscută vechime în „amintirile“ sale, trăind pe un teritoriu unde se pare că anumite exemplare ale giganticelor reptile care au populat odinioară pămîntul să fi persistat pînă mult mai tîrziu decît credem azi. Apoi, cîte dintre legendele biblice, despuiate de prezentarea mistică, nu îşi regăsesc rădăcinile, destul de adînci, în cultura

Scanned with OKEN Scanner

omenească dezvoltată pe malul Tigrului, Eufratului, Nilului şi Gangelui şi cîte nu se confirmă ca fiind ecoul unor întîmplări istorice reale. Deci, nu tot ce a devenit mit sau credinţă s-a născut ca atare, ci chiar şi aceste reprezentări ale conştiinţei omeneşti au, de multe ori, la bază realitatea istorică.

Se mai întîmplă, uneori, ca să considerăm că ne aflăm în faţa unui mit, furaţi de modul imaginativ, metaforic, de exprimare, de o poezie ale cărei înţelesuri ne scapă astăzi, în profunzimea şi substanţa lor. Sumero-akkadienii, de pildă, considerau că bolile sînt rezultatul activităţii rele a unor duhuri şi, la un moment dat, aceste duhuri au devenit atît de numeroase, încît pentru mai toate bolile importante găsim un anume duh. Este firesc să ne întrebăm astăzi dacă credinţa în mulţimea de duhuri a dus la declararea acestora ca „răspunzătoare" pentru mai toate bolile cunoscute sau, de fapt, dincolo de aparenţe, străduania omului de a cunoaşte şi a diferenţia bolile a dus la diferitele lor identificări şi „numiri", prin utilizarea în acest scop a numelor date respectivelor duhuri. Cu alte cuvinte, nu s-au înmulţit „duhurile rele" doar în măsura în care omul începe să facă distincţia între diferitele categorii de boli, care trebuiau să poarte un nume (şi bineînţeles, explicate astfel şi ca provenienţă)? Atunci cînd întîlnim în scrierile vechi ale chinezilor — mari maeştri ai înţelegerii semnificaţiei pulsului omenesc — expresii comparative despre ritmul pulsului, cum ar fi: „ca frunza risipită", „ca izvorul care ţîşneşte", „ca firul întins", noi admirăm sugestivitatea acestor asocieri, dar trebuie să avem în vedere şi rafinamentul, capacitatea specifică a acelei limbi şi a acelei culturi de a se exprima prin intermediul comparaţiilor metaforice, care puteau reproduce cu mai multă fidelitate şi mai nuanţat cele observate. Sau, atunci cînd examinăm sistemul de gimnastică medicală propus de ilustrul medic Hua Thua, denumit „jocul celor cinci dobitoace", construit pe imitarea alurii de mişcare a tigrului, cerbului, ursului, maimuţei şi cocorului, dincolo de modul plastic de a face înţelese recomandările, trebuie să recunoaştem că acest sistem era extrem de bine chibzuit, pentru a obţine efectele igienice şi terapeutice dorite. O veche upanişadă (*„Brahadaranyakupanişad"*, V, 12, 1) spune: „prana fiind hrănită, este hrănit văzul; văzut fiind hrănit, soarele este hrănit; soarele fiind hrănit, cerul este hrănit; cerul fiind hrănit, tot ce se află sub el şi soare este hrănit". Alimentarea, acumularea de forţe este aici concepută ca un rit prin care se aduce ofrandă zeilor sălăşluitori în trupul omenesc — aceiaşi care personifică universul — şi, implicit, ofrandă însuşi universului. Este frumoasă chiar şi această naivă concepţie despre corpul omenesc, conceput ca un panteon în care sălăşluiesc zeii, aflat într-o legătură indisolubilă cu întregul univers, dar şi mai frumoasă este această concepţie în esenţa sa, adică atunci cînd descifrăm că „prana" — această hrană a zeilor din panteonul corpului

Scanned with OKEN Scanner

omenesc — este de fapt ceea ce este asimilat ca şi cunoaştere din lumea obiectivă, simţurile nefiind altceva decît forurile sacre care consumă ofranda lumii obiective sau, într-o altă exprimare, la fel de metaforică, simţurile sînt „caii care pasc păşunea reprezentată de lumea obiectivă". „Hrana", esenţa existenţei umane, este deci actul cunoaşterii; toate aceste ofrande — inclusiv cele considerate „periferice" — au menirea de a-şi oferi substanţa spre a întreţine, spre a alimenta focul central al „binelui", al conştiinţei absolute.

Semnificativ pentru demersul nostru este şi faptul că zeul căruia i se conferea calitatea de vindecător era, de obicei, zeul înţelepciunii. La vechii mesopotamieni, dintre mulţimea zeilor vindecători, cel mai însemnat era Ea, conceput ca fiind zeul supremei înţelepciuni, care i-a protejat pe oameni, i-a învăţat scrierea şi cuceririle civilizaţiei. Alături de Ea era Marduk, zeu babilonian, fiul lui Ea. Vindecător prin calitatea sa de purificator, era şi zeul focului — Gibil; alte zeităţi benefice erau Gula, zeul fertilităţii, Ştar, zeiţa dragostei şi a naşterii, precum şi Nabu, vechea zeitate sumeriană presonificînd cultura, înţelepciunea, procreaţia şi proorocirea. Apoi, oarecum ciudat, a apărut şi divinitatea care îl sprijinea pe medic, adică Ninazu — „domnul medicului" — cu fiul său Ningizzida, al cărui simbol — toiagul pe care este încolăcit şarpele — a rămas pînă astăzi ca simbol al medicinei, şi nici azi nu ne „supără" simbolul de la care s-a plecat în lumea miturilor de odinioară, adică al şarpelui, care (bineînţeles aparent), prin schimbarea pielii sale, redevine mereu tînăr şi face ca puterea lui de a vieţui să înfrîngă îmbătrînirea învelişului său.

În vechiul Egipt, cele trei zeităţi vindecătoare sînt Isis, Osiris, Thot. Concepută ca personificînd viaţa, maternitatea, capacitatea de ocrotire, Isis era o zeiţă solară, a grîului şi a medicinei. Osiris este zeul care învinge moartea, personificînd puterea regenerării, care sălăşluieşte în natură şi se evidenţiază în fiecare renaştere a acesteia odată cu primăvara, capabil deci să-şi exercite calitatea de forţă renăscătoare şi faţă de individul bolnav. Thot personifică forţa cunoaşterii, deci el este chemat să ajute pe medicul care vrea să înţeleagă boala şi să cunoască remediile ei. Alături de Thot, egiptenii au investit cu aureolă de zeu şi pe Imhotep — personaj istoric din vremea celei de-a treia dinastii, care devine zeul protector al înţelepţilor, al scribilor şi al vindecătorilor.

Este desigur măgulitor pentru istoria medicinei această constatare că, în vremea miturilor, omenirea a aşezat actul tămăduirii sub protecţia celor mai luminoşi şi mai benefici dintre zei, dar mai important decît aceasta este însă un alt aspect, şi anume acela că însuşi procesul de desprindere a medicinei din sfera unei activităţi mitice, magice sau hieratice

Scanned with OKEN Scanner

s-a reflectat chiar în oglinda miturilor înseşi. Este povestea secretelor zeului Thot . . .

Mai întîi trebuie să ne referim la istorioara de natură folclorică, intitulată „Aventurile lui Satni-Hamus cu mumiile", în care sînt povestite întîmplările legate de temerara întreprindere a eroului Satni, care plănuise să răpească zeului Thot papirusurile în care era depozitată întreaga ştiinţă a lumii. Eroul este aproape de izbîndă, dar pînă la urmă, sub povara pedepselor care îl lovesc din plin, înţelege că nu poate scăpa cu viaţă dacă ar rămîne depozitarul acestei imense înţelepciuni şi, de aceea, restituie zeului papirusurile furate. În această legendă, creată după toate probabilităţile cu treisprezece ani înainte de era noastră, se oglindeşte o ciocnire de tendinţe, de viziuni, între cei care deţin secretele sacre şi, chiar dacă omul este învins în strădania lui de a dobîndi înţelegerea supremă a tuturor celor ale lumii, de netăgăduită frumuseţe şi semnificaţie documentară totodată, pentru o anume stare de spirit, este încercarea temerară, Satni fiind privit pentru aceasta ca un erou — un erou uman. Spuneam că această povestire este şi reflectarea unei anume stări de spirit, generată de un conflict real, istoric, cu evidentă plasare concretă, fiind în realitate vorba de contradicţia dintre cei ce se considerau păstrătorii secretelor sacre şi iscoditorii mînaţi de pasiunea cunoştinţelor ştiinţifice, adică de conflictul dintre fideismul religios şi spiritul laic cercetător, contradicţie care s-a ivit de foarte timpuriu în Egiptul antic. La începutul celui de al doilea mileniu al erei noastre se înregistrează mari răscoale populare, care frămîntă societatea egipteană, cum este şi cea descrisă de cronicarul Ipuser, cînd poporul pătrunde în arhive şi violează secretul lor. Cu adevărat, formulele magice devin cunoscute de toţi . . . „Descîntecul «sehen» a devenit primejdios, căci acum fiecare îl are întipărit în memoria lui . . ." („Cronica lui Ipuser"). Şi nu a fost vorba doar de violarea formulelor magice ascunse de către slujitorii zeilor, ci şi de batjocorirea divinităţilor, a obiectelor de cult şi de devastarea templelor. Aceste răscoale aveau, bineînţeles, cauze sociale profunde şi solicitau revendicări mult mai largi decît cele pe care le urmărim noi, dar violarea secretului formulelor magice tămăduitoare este un izbitor exemplu despre setea de cunoaştere, despre dorinţele mulţimii ca tot ceea ce poate uşura suferinţele omului, ce poate ajuta la tămăduirea lui, să fie un bun al tuturor.

Pentru a ilustra ideea reflectării în mituri a procesului de desprindere a medicinei de aureola ei magică, ne putem referi chiar la ceea ce personifica ciudatul zeu Thot. Ca toţi zeii, aşa cum îl caracterizează unele texte mitologice, Thot era „unic, singuratic, misterios". Simbolizînd misterul, acest zeu era totodată şi al cunoştinţelor, dar nu conceput numai ca un depozitar al înţelepciunii divine (ca zeii similari ai altor popoare), ci şi ca un protector al cunoştinţelor omeneşti, în toate domeniile,

Decebal

adică în astronomie, matematică, medicină, vrăjitorie, arhitectură etc. Figura acestui zeu este deci contradictorie, fiindcă în timp ce depozitează știința sacră asupra a tot ceea ce oamenii nu cunosc — și care aparține lotului incognoscibilului uman, insondabilului, rezervat doar divinității —, ca protector al cunoașterii umane, el a imprimat înțelepciunii omenești cunoștințele din domeniile esențiale ale vieții.

În papirusul Ebers — text medical prin excelență — se spune că zeul Thot este acela care dă „știutorilor și medicilor, care merg după el, cunoștințele trebuitoare ca să libereze de boală pe cel pe care zeul vrea să-l păstreze în viață". În adnotarea lui Gustav Lefebvre (*„Éssai sur la médecine égiptienne de l'époque pharaonique"*, P.U.F., Paris, 1956, nr. 8, p. 10) se aduce lămurirea că prin „știutori" (adică *„rhuiht"*) se înțeleg magicienii, iar *„sunu"* sînt medicii propriu-ziși.

Pe drept cuvînt se subliniază, în „Istoria universală a medicinei", că: „Thot cumulează astfel, într-un chip oarecum bizar, atît funcția de inhibitor mistic al rațiunii umane, cît și pe aceea de fecundator al ei . . . sau, genetic vorbind, mitul lui Thot s-a născut la confluența dintre aspirația unora de a-și afirma știința și a altora de a subordona gîndirea iscoditoare, misterelor" (Op. cit., p. 64). Mitul lui Thot este, oricum, o uimitoare personificare a contradicției care se ivește, pe o anumită treaptă a evoluției gîndirii omenești, între credința primitivă care definește calitatea înțelepciunii și cunoașterii divinității și tendințele luministe, care acreditează capacitatea omului de a cunoaște și deveni din ce în ce mai stăpîn pe tainele naturii înconjurătoare și a lui însuși. Este mitul îndepărtării și separării științei de legendă, al spectaculoasei și eroicei eliberări a ei de reflectările primitive, deformate, ale realității.

Povestea intitulată „Aventurile lui Satni-Hamus cu mumiile", creată în secolul al treisprezecelea înaintea erei noastre, pare a prevesti mitul prometeic; Satni-Hamus pare a anticipa pe eroul care răpește zeilor focul, dar este aspru pedepsit și amar chinuit prin înlănțuirea lui de

Scanned with OKEN Scanner

stîncă, la dispoziţia celor doi vulturi, care îi vor sfîrteca, la nesfîrşit, măruntaiele. Poate pentru faptul că s-au scurs însă multe secole, mitul prometeic are un alt final. În timp ce Satni va fi nevoit să redea zeului Thot „cărţile înţelepciunii", Prometeu nu va mai face gestul asemănător. El nu va mai ceda sub ameninţarea pierderii vieţii. Prometeu va rămîne înlănţuit în groaznica sa pedeapsă, dar focul furat zeilor din Olimp va rămîne oamenilor. Temeritatea lui Satni nu a dus la împlinirea adevărată, fiindcă nici jertfa lui nu a fost totală, nu a fost consecventă (şi, poate, aceasta ilustrează mai mult decît orice etapa în care se afla atunci procesul la care ne referim). Rămîn doar ideea care a fost rostită, întrebarea care a fost pusă, posibilitatea tulburătoare care va confrunta, de acum înainte, cunoaşterea umană. Prometeu îşi împlineşte însă jertfa sa şi oamenii vor dobîndi, pentru totdeauna, ceea ce a fost numai al zeilor — focul sacru al cunoaşterii. Virgiliu, într-o altă etapă istorică (vezi „*Georgice*", II, 490), se bucura de acest foc sacru şi lăsa drept moştenire modul lui de gîndire: „Fericit cel care a putut pătrunde cauzele lucrurilor" (*„Felix, qui potuit cognoscere rerum causas"*). Mitul lui Prometeu prevestea deja cutezanţa şi forţa iluminismului elen.

Mitul lui Thot, legenda lui Satni-Hamus, mitul lui Prometeu sînt doar cîteva dintre legendele despre „înfrîngerea puterii miturilor". Sînt doar cîteva dintre multele aspecte în care se reflectă procesul istoric despre care ne ocupăm în directă legătură cu o anume modalitate primară a omului de a atribui zeilor „buni" tot ceea ce reprezenta atunci binele şi frumosul existenţei sale.

Începînd de la zeiţele preistorice ale fecundităţii, prin care oamenii personificau capacitatea speciei umane de a înfrînge efectele morţii biologice prin concepţia şi apariţia altor vieţi, şi trecînd apoi, în cazul popoarelor antichităţii, la mulţimea zeilor care personificau recolta, forţa solară de a da căldură şi viaţă plantelor, la zeii păstoritului, la zeii care i-au învăţat pe oameni agricultura şi, apoi, la zeii care i-au învăţat să socotească, să tămăduiască, să clădească, la zeii care le-au oferit binefacerile fluviilor şi ale apei în general, la zeii care personificau puterea focului, tot ce era util omului, tot ce dobîndea prin puterea lui de creaţie era atribuit forţelor supranaturale. Unii autori au vorbit despre „sublima modestie umană", iar alţii, despre „sacra naivitate primitivă". Dacă oamenii au învăţat să cînte trebuia să fi existat un Orfeu, un Apollo, un Mycias, care să le fi împărtăşit acest dar. Dacă au învăţat să danseze trebuia ca (credinţele indiene care porneau de la unicitatea microcosmosului individului uman cu macrocosmosul) zeul Shiva să fi creat lumea prin dansul său sacru şi, apoi, să fi conferit oamenilor posibilitatea imitării sale. Dacă ajungeau să vindece boli, trebuia să existe nişte zei de la care să dobîndească darul tămăduirii. Dacă tracodacii au ajuns la reguli de viaţă igienică şi morală, trebuia să fi fost

Scanned with OKEN Scanner

un Zamolxis care să le fi destăinuit aceste reguli, ba, mai mult, chiar marii întemeietori de credinţe îşi potenţau, îşi acreditau învăţăturile invocînd cercetarea „cărţilor sacre", ale miticilor înaintaşi, iar profeţii, marii vizionari înţelepţi ai omenirii, confereau forţă ideilor lansate atribuindu-le divinităţii, ei considerîndu-se simpli „oratori", „rostitori" ai înţelepciunii ce aparţinea celor mai presus de ei.

Miturile de genul Thot, Satni sau Prometeu reflectă un prim pas al conştiinţei de sine a omului, al înţelegerii capacităţii sale creatoare şi de a cunoaşte; omul nu mai este la discreţia bunăvoinţei zeilor, care îi pot dărui sau nu cunoştinţele. El le poate smulge sau, ca în cazul lui Satni, el poate încerca acest gest. Omul nu mai imploră pentru a fi dăruit cu cunoaştere, ci o răpeşte celor ce o depozitează. Depozitare, în mai toate miturile antice de acest gen, rămîn însă tot divinităţile mitice . . .

Poate tocmai de aceea ni se pare neasemuit de frumos un mit plăsmuit în spaţiul de spiritualitate al coroanei carpatice, pe care l-am cunoscut în forma lui de exprimare tîrzie — mitul Meşterului Manole. Marin Sorescu ne atrage atenţia (în „Teoria sferelor de influenţă") asupra vechimii acestei legende şi asupra unui vers care este prezent în toate versiunile autentice, neprelucrate, ale minunatei producţii folclorice, şi anume acele de referire la faptul că s-a ales ca loc de mănăstire acel loc unde nişte ziduri vechi, pe care oamenii le tot înălţau, se tot surpau, se tot surpau. Este o sugestie de vechime a gestului, dar şi de repetabilitate a lui pe aceste plaiuri. Manole împlineşte zidirea acelei mănăstiri a frumosului, a cutezanţei şi aspiraţiei omeneşti spre afirmare, sacrificîndu-şi mai întîi la temelia acelor ziduri sufletul său, pe nume Ana, şi apoi, pe sine însuşi. Ca şi în cazul lui Satni, la fel ca şi în mitul prometeic, la temelia împlinirilor şi afirmărilor umane se află necesitatea jertfei, a dăruirii. Dar, în timp ce Satni nu duce jertfa pînă la capăt şi deci nu îşi împlineşte gestul de cutezanţă, în timp ce Prometeu se jertfeşte pe sine şi cucereşte pentru oameni focul sacru al cunoaşterii, în timp ce aceşti doi eroi, simbolizînd spiritualităţi diferite, dar unite totuşi prin treapta de înţelegere a scopului jertfei umane, răpesc cunoştinţele din tezaurul divin, neasemuitul „meşter" al acestor plaiuri împlineşte jertfa pentru frumos, pentru afirmarea puterii creatoare a omului, nu în raport cu vreo divinitate de la care trebuie răpită, ci în luptă cu forţele întunericului şi cu slăbiciunile omeneşti (ale limitării cunoaşterii umane). Aceste forţe fac ca aspiraţiile umane să se tot năruie, jertfesc mai întîi sufletul, cugetul, capacitatea de creaţie a fiinţei umane.

Creatori anonimi au creat legende în jurul Anei, care a trebuit să fie jertfită pentru ridicarea, în final, a zidurilor. În aceste etape şi trepte ale jertfei omeneşti, dincolo de valoarea poetică, trebuie văzută

Scanned with OKEN Scanner

neasemuita frumusețe a mitului „meșterului" căruia i s-a spus Manole și al tuturor celor „nouă meșteri mari", cărora de multe ori li s-a dat tot numele de Manole — nume de simbol al tuturor ziditorilor de frumos, al celor dornici de cunoaștere, care au aspirat la ascensiunea ființei umane. Nu cu zeii, ci cu propria lor conștiință, cu propriul lor cuget au a se lupta cei „nouă meșteri mari", în frunte cu al zecelea. Prima jertfă pe care trebuie s-o facă pentru înălțarea dorită și visată aparține sufletului omenesc, cugetului și simțămintelor proprii. Oamenii — parcă vrea să spună acest mit — trebuie să se domine întîi pe sine, să-și subordoneze cugetul, să-și jertfească sentimentele, să îndeplinească, adică, o lucrare asupra lor înșiși, ca singură piatră de temelie care poate asigura „durabilitatea" zidurilor, adică perenitatea oricărei realizări. Perfecțiunea umană, capacitatea sufletească de renunțare și jertfă reprezintă condiția princeps de aspirație spre frumos și afirmare. Acesta este primul înțeles al neasemuitei jerfte. Cealaltă latură a ei, jertfirea fizică a ființei, nu face altceva decît să o oglindească, să o îndeplinească pe prima. Omul capabil de jertfa de sine s-a împlinit pentru sine și pentru oameni, a dăruit o zidire care nu se mai surpă, la fel ca cele precedente, deci rațiunea existenței sale dispare. Ființa „meșterului" trece în totalitatea ei în lucrarea care i-a conturat viața și jertfa.

Că este așa cum susținem ne-o dovedește și construcția dramatică a legendei. Cînd înfrînge piedicile care-i stau în cale — șuvoaiele, pădurile —, Ana știe că merge să împlinească un destin al ei. Cînd cei „nouă meșteri mari" acceptă ideea celui care poartă numele tuturor, știu că jertfa va fi, prin el, a tuturor. Ana știe că „jocul" jertfei prin zidire nu este joc, ci realitatea destinului pe care l-a intuit, făcînd totul ca să ajungă la această supremă împlinire a menirii ei. „Jocul" nu e nimic altceva decît amăgirea fugară a conștiinței meșterului că s-ar putea și altfel, că prețul împlinirii omenești ar putea fi „în joc" sau „în vis" mai ușor, dar mîinile sale nu șovăie, din cauza acestor fugare „rătăciri de gînd". Regula „marelui joc", regula adevăratului joc al progresului și împlinirii aspirațiilor omenești spre mai bine și mai frumos, este tăria de sine, jertfirea spirituală, renunțarea, dăruirea pentru a putea obține trăinicii. De aceea, jertfirea de sine a meșterului care întruchipează cugetul locuitorilor acestor plaiuri este neasemuit de frumoasă . . .

•

Demersul nostru în legătură cu desprinderea medicinei de magie și mit nu poate ignora mitul și magia, tratîndu-le ca pe un balast înlăturat treptat de istorie.

Trecînd de la simpla temere și groază față de forțele pe cît de diverse și de ostile vieții, pe atît de inexplicabile, la reflectarea defor-

mantă, mitică, a realităţilor, omul a făcut un pas înainte, chiar dacă astăzi considerăm miturile un produs al naivităţii umane şi chiar dacă multe secole, în istoria multor popoare, aceste credinţe au înăbuşit sau întîrziat afirmarea gîndirii ştiinţifice. Cadrul mitic care reflectă raporturile de clasă şi este subordonat acestora exprimă, însă, şi o gamă largă de stări psihologice, de esenţă general-umană (sau tribală, sau familială), reflectînd însă şi un anume specific cultural al unui popor sau al unei epoci. Pe de altă parte, pe cît de adevărat este că medicina nu s-a născut din mit şi magie, la fel de adevărat este şi faptul că medicina a fost implicată în magie şi mit şi că mult timp s-a dezvoltat în paralel cu acestea, influenţîndu-se reciproc. În fine, uneori, în timp ce haina, aparenţa, formalul este mitic sau magic, în spatele acestui frontispiciu putem descoperi practici întemeiate pe constatări şi studii ştiinţifice.

Dacă, în general vorbind, zîmbim astăzi cercetînd acest lot al naivităţii umane, să nu uităm că facem acest lucru prin perspectiva pe care ne-o oferă cunoştinţele contemporane. Era naivă desigur credinţa că un zeu tămăduitor va putea interveni răspunzînd la invocarea magicianului, după cum naivă era şi credinţa că bolile sînt rezultatul instalării, în corp, a unui duh potrivnic; la fel de naive erau nenumărate practici magice, cum ar fi aceea din China antică, unde pe porţi se scria că în acea casă nu există copii, anunţ mincinos, pentru a feri copiii de sub acel acoperămînt de intervenţia zeului răufăcător, care, citind acele inscripţii, ca un fel de pelerin nătîng, le-ar fi dat crezare. Practica lecuitorului se înscrie şi ea în această epocă de răscruce. Acesta, neavînd la îndemînă leacul potrivit, scria reţeta pe o hîrtie şi apoi o introducea în apă, dînd bolnavului să bea apa amestecată cu tuşul cu care a fost scrisă reţeta; sau o ardea, pentru ca bolnavul să poată înghiţi cenuşa. Şi exemplele ar putea fi înşirate la nesfîrşit.

Există însă şi practici magice care sînt naive, însă nu atît de lipsite de valoare ştiinţifică, pe cît ne lasă să credem forma lor absurdă.

Am vorbit în capitolul precedent despre dansul magic şi rolul lui psihoterapeutic. Alături de dans, într-o situaţie similară se află şi muzica tămăduitoare. Credinţa în virtuţile vindecătoare ale muzicii a fost foarte veche. Nu însă chiar atît de veche, cum vor să susţină astăzi unii autori. În lucrări ca aceea a lui Jayues Chailley, intitulată aproape ostentativ „40 000 ani de muzică" (Editura muzicală, Bucureşti, 1967), atunci cînd se argumentează această vechime, se pleacă în principal de la două argumente. Primul este deductiv, în sensul că „nu există dans fără muzică". În sjrijinul acestei afirmaţii se menţionează imaginea dansatorului din paleolitic pictată pe peretele peşterii din Ariège (Franţa), cît şi a celor trei dansatori (sau dansatoare) admirabil stilizaţi, din grota cu picturi rupestre din Africa de Sud, deoarece din mişcările de dans pe care aceştia le execută se deduce că ele erau însoţite de mu-

Scanned with OKEN Scanner

zică. În al doilea rînd, în celebra grotă de la Ariège mai există şi pictura care înfăţişează un om mascat în piei de animale (deci în costum similar celui care execută dansul şi despre care am vorbit şi în primul capitol), care urmăreşte o turmă de reni, avînd în mîini un instrument care seamănă cu arcul muzical cu o singură coardă, cunoscut încă şi azi la unele triburi din Africa.

În ce priveşte primul argument, considerăm că problema dependenţei dansului de muzică nu se punea ca astăzi, cînd dansul a devenit fie spectacol, fie destindere, căci în epoca preistorică dansul avea un scop magico-terapeutic bine definit, mişcările fiind subordonate obţinerii efectului dorit (în speţă de vrăjire a animalelor în preajma vînătorii sau de încurajare a vînătorilor), el putînd fi executat şi în lipsa muzicii sau, în cel mai bun caz, doar însoţit de punctarea ritmului. Muzica presupune o treaptă mai avansată a spiritualităţii umane decît dansul sau ritmul, care s-au format printr-o anume dirijare a mişcărilor corpului, la început mimînd mişcări observate la animale sau mişcările convulsive ale celor aflaţi sub influenţa unor maladii, sau într-o anume activitate, sau stare de spirit.

Referitor la cel de al doilea argument, interpretarea desenului — în sensul identificării, în mîinile omului îmbrăcat în piei de animale, a unui arc muzical cu care „vrăjeşte" (sau goneşte) o turmă de reni — este speculativă. Arcul pe care îl are în mîna stîngă acel „vrăjitor" sau vînător poate la fel de bine să fie un arc de vînătoare sau, dacă este un instrument ce produce sunete, o coardă care vibrează, acel sunet cu care sînt alungate animalele (da, alungate, fiindcă, aşa cum sînt pictaţi renii, ei fug din faţa omului) nu înseamnă încă muzică. Dar, după toate probabilităţile, acel om mascat care dansează în piei de animale în prima imagine, în cea de a doua este înfăţişat nu în pregătirea vînătorii, ca în prima, ci în executarea actului vînătorii însăşi. Repetăm, animalele fug — în poziţie de goană speriată, chiar —, în timp ce omul care ţine în mîna stîngă ceva, care poate sugera un arc, le urmăreşte. Dacă omul ar fi cunoscut un instrument cu care să realizeze muzica dansului său, l-ar fi purtat în prima imagine, iar dacă acest instrument ar fi captat animalele cu sunetele sale muzicale, atunci renii nu ar fi fost pictaţi aşa cum sînt.

Faptul că muzica apare mai tîrziu, aceasta nu înseamnă că ea nu a fost folosită în arsenalul magic-vrăjitoresc şi terapeutic. În magie, descîntecele se vor rosti cîntînd. Forţa de influenţare a cîntecului va apărea ca fantastică în mulţimea de mituri, cîntecele „vrăjite" influenţînd nu numai pe oameni, ci stăpînind şi forţele naturii. În unele mituri, melodia se va conjuga cu ritmul universal, cu armonia universală şi astfel, de pildă, Pitagora va spune că „stelele cîntă". O poveste chineză din secolul al III-lea spune că muzica s-a născut atunci cînd dregătorul

Scanned with OKEN Scanner

împăratului Hoâng-ti a reuşit să taie potrivit unsprezece beţe de trestie, care să redea sunetele pe care le-a auzit cîntate de o pereche de păsări fenix. Legende despre originea muzicii conţin mitologiile tuturor popoarelor şi toate sînt legate de dorinţa de bine a zeilor „buni". Sumerienii atribuiau crearea muzicii zeiţei Nina, iar asirienii o numeau pe zeiţa Iştar „Flautul-armonios-cu-două-sunete". În mitologia indiană muzica a fost iniţial o artă divină, cunoscută doar paradisului lui Indra, unde o executau geniile şi nimfele, iar apoi Brahma a extras-o din Vede şi a relevat-o oamenilor, prin intermediul asceţilor şi al muni-lor. Grecii considerau că datorează muzica zeilor Apollo, Orfeu şi Amphion.

Atribuindu-i-se o asemenea origine, muzica a fost creditată multă vreme şi cu o putere magică. Chiar şi în zilele noastre vracii africani caută vindecarea prin muzică, executînd pase magice asupra pîntecelor bolnavilor, în ritmul tobelor şi în sunetele harpei Ouombi (*Pepper H.* — „Antologia vieţii africane"), iar în antichitate războinicii indieni căutau să-şi asigure victoria, înainte de bătălie, ascultînd ritmuri trepidante şi „muzică sacră". Pitagora, genialul matematician şi filozof din secolul al VI-lea î.e.n., este considerat că ar fi pus primul bazele teoriei muzicale. În legătură cu acesta, Cicero povesteşte în *„De consiliis"* că un grup de beţivi din Taormina siciliană au pătruns în casa unei femei cinstite, antrenaţi de o muzică bahică. Pitagora, trecînd pe acolo, i-a calmat, poruncind muzicantului să cînte *„spondei"*. Boetius povesteşte că o curtezană a fost închisă cu forţa într-o casă rivală şi că voia să dea foc clădirii. Pitagora, care a dedus că femeia a fost aţîţată de o melodie cîntată în modulaţia frigiană, a adus un muzicant care a cîntat în altă modulaţie şi femeia s-a potolit.

Cît de talismanică era considerată influenţa muzicii în antichitate putem deduce şi din faptul că Platon a făcut din ea una dintre temeliile „cetăţii" sale. Boetius ne relatează că atunci cînd Thimoteu a adăugat lirei sale încă o coardă, forumul politic al spartanilor a adoptat o moţiune de protest. Ni se spune că Terpandru şi Arion au vindecat de boli grave locuitorii a două cetăţi prin muzică. Hysmenias îi lecuieşte pe beoţieni de gută în acelaşi chip, iar Empedocle potoleşte prin muzică furia unui oaspete. Dar nu numai în antichitate. În anul 1641, Kirche tipăreşte melodia indicată „pentru vindecarea înţepăturii tarantulelor". Chiar în zilele noastre, în sudul Italiei, ritualul tratării (dans neîntrerupt) înţepăturilor tarantulei implică şi melodii cîntate în ritm accelerat (*tarantella*).

Dar, poate, credinţa în puterea muzicii (ca şi în cazul dansului) nu este atît de naivă pe cît pare. Desigur, nu ca în povestirile relatate mai sus, dar, începînd cu o seară din luna octombrie 1955, cînd, extaziaţi de minunata execuţie a saxofonistului unei orchestre de *jazz*, spectatorii au devastat sala „Olympia" din Paris, spărgînd oglinzile, distrugînd

Scanned with OKEN Scanner

fotoliile, lovindu-se, rănindu-se, întîmplare urmată de multe alte dezlănţuiri uimitoare ale spectatorilor unor concerte de muzică de *jazz*, specialiştii au început să-şi pună problema influenţei extatice pe care o pot avea muzica şi ritmul. Pe de altă parte, muzica începe să fie folosită într-o serie de terapii, pentru a stimula stări de liniştire, reculegere sau de extaz. Mai mult, pînă şi fermierii elveţieni folosesc muzica pentru a obţine „buna-dispoziţie" a vacilor şi, astfel, ... mai mult lapte. Credinţa în puterea tămăduitoare a muzicii nu a fost şi nu este doar ceva care ţine de puterea magiei şi iluzioriului. Poate, mai exact ar fi să spunem că această problemă aparţine unui domeniu insuficient cercetat de medicină.

•

Unul dintre procedeele terapeutice cele mai caracteristice pentru arta medicală chineză este acupunctura. Avîndu-şi originea în practicile magice, constă în înţeparea corpului bolnavului, în scopul de a alunga pe această cale „duhul malefic" ce s-a cuibărit în el; se zice că totul a pornit de la un fapt de observaţie: un suferind de cefalee s-a vindecat atunci cînd s-a lovit cu o piatră ascuţită în picior.

Indiferent de originea magică sau empirică, indiferent că punctele indicate pentru înfigerea acelor, presupus situate în lungul a 14 aşa-numite „vase", nu corespund sistemului vascular, ci nervos, o practică milenară bazată pe o la fel de îndelungată observaţie clinică a dus la rezultate indiscutabile ale acestui tratament. În secolul al XVIII-lea şi mai ales al XIX-lea, europenii au fost tentaţi să privească acest procedeu terapeutic ca o rămăşiţă de magie, care nu poate fi luată în consideraţie în epoca marilor progrese în bacteriologie. Mai recent optica s-a schimbat, recunoscîndu-se meritele reale ale acestei terapii.

La fel s-a întîmplat şi cu tradiţia indiană a practicilor yoga. Aparţinînd gîndirii simbolice a lumii arhaice indiene şi poate şi datorită mistificatorilor, şarlatanilor de tot felul care au prezentat europenilor aspectele periferice, de spectacol, ale acestei tehnici, ea a fost ignorată şi considerată ca o speculaţie mitico-rituală sau, în cel mai bun caz, i s-au recunoscut merite de gimnastică medicală. Yoga nu se poate reduce doar la atît.

În întreaga lume medicală se resimte o mişcare fără precedent în căutarea de noi forme şi metode în diagnosticul şi tratamentul bolilor.

Datorită exploziei tehnico-ştiinţifice din ultimele decenii, care a impus un ritm competitiv de activitate, crescînd solicitarea capacităţilor fizice şi intelectuale, se ridică tot mai mult problema cunoaşterii limitelor de adaptare ale organismului uman. Idealul omului contemporan este autodepăşirea; una dintre căile prin care se poate realiza aceasta constă în cunoaşterea şi folosirea practicilor yoga.

Scanned with OKEN Scanner

Raţionamente de ordin terapeutic şi chiar economic au determinat Ministerul Sănătăţii să organizeze consultaţii largi cu specialiştii (cadre didactice, medici, practicieni yoga) din Municipiul Bucureşti, în vederea adoptării unei atitudini ştiinţifice şi lipsite de subiectivism în problemele practicii yoga. Discuţiile purtate în ianuarie 1975 au avut ca bază un material documentar întocmit de Nineta Crainici, intitulat „Cercetări privind aplicarea şi adaptarea metodei Hatha Yoga în ţara noastră". Luările de cuvînt pe marginea acestui material au scos la suprafaţă deficienţele în metodologia cercetării respective, care nu au permis concluzii convingătoare şi aplicabile. Astfel, s-a reproşat studiului numărul redus de subiecţi pe care s-a lucrat, selecţia neomogenă a lotului cercetat, precum şi inexistenţa unor criterii unitare în interpretarea rezultatelor obţinute, ca şi lipsa loturilor comparative.

Totuşi datele din literatură susţin eficacitatea metodelor yoga în foarte multe domenii; printre acestea se numără influenţele pozitive ale practicii yoga în dezvoltarea însuşirilor fizice şi psihice, în ameliorarea afecţiunilor somatice şi psihice. Pentru promovarea acestor tehnici, în ţări ca Belgia, Anglia, Elveţia, R.F.G., Egipt, Iran, S.U.A. au luat fiinţă federaţii naţionale de yoga. Au fost organizate congrese yoga în Belgia, India, Brazilia, Elveţia. În 1971 s-a constituit, la Delhi, Asociaţia Mondială Yoga, iar în 1973, Uniunea Europeană pentru Yoga, afiliată la UNESCO şi O.M.S. — România fiind membră fondatoare şi membră în comitetele de conducere ale acestor organisme.

În ţara noastră, în 1970 s-a constituit Comisia pentru probleme medicale yoga, în cadrul Ministerului Sănătăţii, avînd ca secretar pe dr. T. V. Mironţov; la începutul anului 1971 a luat fiinţă, la Bucureşti, în cadrul Clubului sindicatelor sanitare, un Cerc de studiu Hatha-Yoga, condus de un cabinet metodologic (medici, psihologi, profesori, ingineri), avînd ca preşedinte pe dr. I. N. Riga, medic primar O.R.L., membru al Comitetului European Yoga, preşedintele Comisiei medicale a Ministerului Sănătăţii pentru probleme yoga, cunoscut şi peste hotare prin lucrări yoga-O.R.L.

Avînd o vechime de cîteva milenii, practicile yoga (în sanscrită, cuvîntul „yoga" înseamnă „unire") reprezintă un complex de măsuri igieno-dietetice, exerciţii fizice şi mintale, care, potrivit concepţiei indiene, urmăresc unirea dintre „interiorul" omului (somatopsihic) şi exteriorul lui — universul (acordarea vibraţiilor energiei interioare, a ritmurilor biologice, cu vibraţiile mediului extern); cu alte cuvinte, yoga reprezintă practici şi tehnici care vizează dezvoltarea armonioasă fizică, intelectuală şi morală a personalităţii umane, care să pună omul în perfectă armonie şi rezonanţă cu universul. Totodată, aceste practici urmăresc fortificarea organismului, descoperirea şi dezvoltarea unor noi însuşiri utile, în vederea menţinerii stării de sănătate şi a depăşirii, cu

Scanned with OKEN Scanner

succes, a problemelor competitive impuse de viaţa contemporană, devenind astfel un instrument subtil de autoinvestigare şi autoperfecţionare, în scopul realizării plenare şi armonioase a personalităţii (T. V. Mironţov).

Cercetări întreprinse în diverse ţări europene demonstrează că exerciţiile yoga permit realizarea unor efecte ca:

— creşterea rezistenţei fizice şi psihice la acţiunea agenţilor agresivi (toxici, infecţioşi, psihogeni etc.), atît prin modificarea reactivităţii generale, cît şi prin stimularea rezervelor energetice şi dezvoltarea noilor potenţiale umane;

— obţinerea unor răspunsuri terapeutice favorabile în diverse afecţiuni somatice şi psihice: vicii de dinamică şi statică vertebrală, artroze, tulburări respiratorii (sechele posttuberculoză, astm bronşic, dispnee nevrotice), maladia hipertensivă, maladia ulceroasă, diskinezii, colite spastice, disfuncţii neurovegetative, cefalee, nevroze etc.;

— eficienţa economică rezultă din creşterea randamentului în muncă, scăderea cheltuielilor pentru medicamente, reducerea incapacităţii temporare sau permanente de muncă, protejarea echipamentului genetic etc.

Ca urmare a aplicării acestor metode, pe plan fiziologic se realizează:

— creşterea volumului aerului respirat cu cca. 70%;
— scăderea ritmului respirator cu cca. 20%;
— scăderea presiunii arteriale cu cca. 10—20%;
— scăderea frecvenţei cardiace cu cca. 10%;
— modificarea arderilor prin scăderea consumului de oxigen cu cca. 12%;
— îmbunătăţirea circulaţiei generale şi cerebrale;
— îmbunătăţirea activităţii glandelor endocrine etc.

Limitîndu-ne la a enunţa practicile yoga cele mai importante:

— regim igieno-dietetic care urmăreşte raţionalizarea consumului grăsimilor, dulciurilor rafinate, al pîinii albe, al conservelor, precum şi lupta contra sedentarismului;
— exerciţii de respiraţie (pranayama);
— exerciţii posturale şi de mişcare (asane);
— exerciţii de relaxare şi de concentrare psihică,

ne exprimăm părerea că prin dezvoltarea experimentului în mai multe centre, care să studieze ştiinţific loturi selecţionate paralel cu loturi-martor, se va elimina orice apreciere subiectivă. Acest experiment este cu atît mai uşor de realizat, cu cît exerciţiile yoga nu necesită utilaje speciale, pot fi aplicate oriunde, individual sau în grup, după iniţierea prealabilă de către un instructor.

Datele obţinute şi ulterior supuse prelucrării trebuie validate la condiţiile ţării noastre, pentru ca, în funcţie de aceste rezultate, să se

Scanned with OKEN Scanner

stabilească criteriile ştiinţifice, indicaţiile şi limitele practicilor yoga în diverse sectoare de activitate.

Secole la rînd, gîndirea medicală europeană a rămas distantă de înţelegerea importanţei uriaşe pe care o prezintă pentru medicina psihosomatică tehnicile yoga, pornind de la mentalitatea greşită că aceste tehnici nu sînt altceva decît un mod de ilustrare a unei mentalităţi magice. Un trist exemplu de optică îngustă, furată de aspectul magic incipient, justificator, al acestor milenare practici, care au adus, în patrimoniul sforţărilor omeneşti pentru cunoaşterea şi stăpînirea proceselor fizice şi psihice, incontestabile contribuţii, care abia astăzi încep să fie validate şi utilizate spre binele progresului medicinei şi, deci, al omului.

Este important să subliniem că, la mijlocul secolului trecut, medicul braşovean J. M. Honigberger a fost primul care a studiat aceste tehnici în India şi a examinat medical un yogin care a stat îngropat, într-o casetă, în pămînt, timp de patru luni. Pe calea cercetărilor electrocardiografice s-a stabilit oprirea clinică a bătăilor cardiace; de fapt o continuare a activităţii inimii după alte norme decît eele cunoscute. Imaginea radiografică arată un cord mic şi tubular, cu contracţii vizibile.

De semnificaţia în psihologie şi psihopatologie a concentrării atenţiei yoginului asupra unor diagrame simbolice s-a ocupat C. G. Jung.

O misiune medicală franceză a început în urmă cu trei decenii cercetări, în primul rînd electrocardiografice, asupra comportamentului yoginilor, subliniind importanţa rezultatelor fiziologice obţinute de către aceştia, conchizînd că au constatat o fiziologie „umană" diferită de simpla fiziologie animală.

După cum s-a mai spus, cele mai revelatoare explorări psihosomatice în Yoga sînt cele care urmăresc reacţiile electrodermale şi variaţiile circulatorii periferice, în raport cu variaţiile stărilor de conştiinţă. S-a constatat apariţia unor unde lente cutanate, ca rezultat al modificării cîmpului electric de bază în electrocardiografii şi electroencefalografii, unde care, deşi au o periodicitate respiratorie, sînt totuşi independente faţă de acest act, fiind interpretate ca reprezentînd oscilaţiile electrice ale centrilor vasomotori bulbari, medulari şi periferici. Apariţia concentrării mentale a yoginului duce la o dublare a rezistenţei electrice cutanate, undele lente se regularizează, ritmul se încetineşte, amplitudinea creşte, durata se egalizează şi forma devine regulat sinusoidală. Deosebit de semnificativ este faptul că durata perioadei sinusoidale creşte în funcţie de tema afectivă faţă de care yoginul îşi deplasează conştiinţa. Astfel, perioada sinusoidală din meditaţia afectivă asupra unui individ, care este de 12 secunde, creşte pe măsură ce meditaţia are ca obiect un grup de indivizi sau umanitatea, ajungînd la

Scanned with OKEN Scanner

60 de secunde cînd obiectul ei devine iubirea universală. Desigur, cercetătorii confirmă că nici un european nu poate atinge durate atît de lungi.

Explorarea psihosomatică a tehnicilor yoga este extrem de importantă pentru ştiinţa recentă (să fim sinceri şi să precizăm: „recentă pentru noi, europenii") a relaţiilor psihosomatice, inspirată din descrierile structurii energetice umane conţinute în textele indiene. Medicina se află în faţa unei constatări similare a lingviştilor, care au observat că lingvistica indiană, cu toate că s-a născut şi ea în acelaşi cîmp de speculaţii mitice şi ritualice, a creat cele mai eficiente criterii descriptive cam cu două mii de ani înaintea lingvisticii europene!

Iată-ne deci ajungînd şi noi în faţa marii întrebări pe care şi-o pun tot mai des mulţi autori, şi anume: Care este semnul distinctiv al ştiinţei? Ce dă, cu alte cuvinte, certificatul de autenticitate ştiinţifică unor căutări ale minţii omeneşti? Rigoarea metodelor folosite (şi, aici, prin rigoare înţelegem în bună măsură acele metode care ne sînt nouă, europenilor, familiare) sau importanţa, semnificaţia, faptelor descoperite, contribuţia acestor descoperiri la progresul cunoaşterii umane? Răspunzînd la aceste întrebări, vom putea înţelege cît de mare a fost nedreptatea pe care europenii au făcut-o, timp de secole, practicilor yoga, care, dincolo de bizarele şi ciudatele explicaţii dominate încă de mituri, realizează transformarea comportamentului umanobiologic, obţinînd noi modalităţi fiziologice. Autorul P. Marson Qursel spune că yoga este un demers împotriva naturii. Pe drept cuvînt, autorii tratatului „Istoria universală a medicinei" îl corectează, precizînd că prin „natură", în acest context, trebuie înţeleasă concepţia europeană asupra acesteia.

Noi, europenii, dominaţi în oarecare măsură încă de matca de spiritualitate a culturii greceşti, atribuim medicinei rolul de a conserva sănătatea umană, în conformitate cu parametrii oferiţi de natură, aşa cum în artă reproducem sau reflectăm natura înconjurătoare. Spiritualitatea indiană — atît în medicina tradiţională, cît şi în artă — nu încearcă o reproducere sau dominare a naturii, ci recrearea ei. Şi, dacă mai este nevoie de un argument în plus împotriva opticilor exclusiviste, poate e bine să nu uităm că, încă înainte cu patru milenii de era noastră, în timp ce pe malul Indusului existau puternice centre urbane cu străzi largi, orientate în direcţia vînturilor locale, spre a se asigura ventilaţia, cu clădiri impresionante din cărămidă arsă, cu băi şi cu cel mai perfect sistem de canalizare cunoscut în antichitate (centre cu care se puteau compara, în acel timp, poate doar Sumerul şi Elamul), în Europa erau încă foarte departe semnele civilizaţiei.

*

În Mesopotamia, unul dintre cele mai vechi leagăne ale culturii umane, sumerienii (şi, începînd cu mileniul al doilea, împreună cu akka-

Scanned with OKEN Scanner

dienii, cuceritori asimilaţi) au creat, alături de medicina magică, şi o medicină empirică, care se va degaja treptat de procedeele de vindecare magice şi hieratice.

Orizontul spiritualităţii mitice sumero-akkadiene era dominat de o mulţime de plăsmuiri fantastice, o întreagă populaţie de duhuri şi fiinţe supranaturale, de obicei în număr de cîte şapte sau un multiplu al acestui număr sacru. Duhurile malefice, instalîndu-se în corpul omului, erau cele care cauzau bolile şi nu se putea obţine vindecarea decît prin alungarea lor.

Boala nefiind altceva decît o luptă între omul stăpînit de duhul malefic şi acel duh, devenea foarte important să se cunoască mai întîi cu care anume dintre duhuri se duce lupta, pentru a se putea apela la descîntecele potrivite şi pentru a se putea invoca intervenţia unui duh bun, antonimul celui rău. În cercetarea care avea ca scop stabilirea „naturii bolii", adică a duhului malefic, cît şi a remediilor, preoţii baru aveau un rol deosebit, folosindu-se de variate procedee mistice. Unul dintre aceste procedee era şi oniromancia. Astfel, de pildă, este atestat istoric faptul că, atunci cînd s-a îmbolnăvit Alexandru Macedon, generalii marelui cuceritor au procedat în conformitate cu practicile acelor locuri cucerite, adică s-au culcat în templul zeului Marduk din Babilon, cu speranţa că mărinimosul zeu le va destăinui în vis remediul terapeutic. Contrar afirmaţiilor lui Herodot (Herodot, I, 197), în sensul că babilonienii transportau pe bolnav în pieţele publice, fiindcă nu se foloseau de medici, cu scopul de a culege sfaturi de la cetăţenii care au suferit de aceeaşi boală, în Mesopotamia au existat medici empirici încă de la începutul celui de-al doilea mileniu al erei noastre. (Să nu uităm că Herodot se referă la un moment istoric de mare declin al magnificei cetăţi, după cuceririle regilor persani.) Chiar preoţii care îşi desfăşurau activitatea tămăduitoare întemeindu-se în principal pe magie recurgeau, uneori, la procedee terapeutice empirice, cum a fost, de pildă, purificarea bolnavului prin băi. În ruinele oraşului sumerian Nippur s-a descoperit o tăbliţă de argilă datînd de la sfîrşitul celui de-al treilea mileniu înaintea erei noastre, care cuprinde un mare număr de reţete medicale propriu-zise, adică total lipsite de formule magice sau hieratice. Şi apoi, cum să nu fi existat medici în străvechiul leagăn de cultură al Mesopotamiei, dacă unul dintre cele mai vechi monumente legislative ale lumii, codul lui Hammurabi, conţine o serie de norme ce reglementează activitatea acestora. Din cercetarea unor articole care sancţionează uimitor de drastic eşecul unei terapii sau al unei operaţii, cum ar fi de pildă pedeapsa tăierii mîinilor chirurgului care nu reuşeşte o incizie sau operaţie de îndepărtare a albeţii de pe ochi, se poate deduce că aceste tipuri de intervenţii chirurgicale erau considerate progrese certe ale ştiinţei şi practicii medicale, eşecul lor nepu-

Scanned with OKEN Scanner

tînd fi cauzat decît de nepriceperea condamnabilă sau neglijenţa medicului. În legătura cu activitatea chirurgilor se scrie că „este posibil ca primii chirurgi mesopotamieni, prin intervenţiile lor, pretindeau că scoteau afară, că eliminau, duhurile rele atunci cînd incizau un abces şi eliminau puroiul“ („Istoria universală a medicinei“, p. 84). Adică, se spune că primele practici chirurgicale trebuia să fi păstrat, cel puţin ca formă, haina ritualică. Nu sîntem convinşi că în procesul de separare a practicilor medicale de rit şi magie a fost neapărat nevoie de o astfel de perioadă şi modalitate de tranziţie. Mai întîi, pentru faptul că terapiile care erau înfăşurate în mantia magiei nu erau practicate de medici chirurgi laici. Aceştia din urmă nici nu aveau investirea „sacră“ necesară pentru a practica ritualurile magice, care, după cum se ştie, erau un apanaj păzit cu multă strictеţe de către casta preoţească. În al doilea rînd, nu tot ce este medicină empirică s-a dislocat din magie. În istoria cetăţilor Mesopotamiei se poate recunoaşte o îndelungată coexistenţă paralelă a terapiei magice cu cea empirică. Nu tot ce era în acel spaţiu de spiritualitate a aparţinut magiei şi miturilor. Paralel cu evoluţia magiei şi a culturilor religioase este posibil să se fi dezvoltat, chiar de la început, şi o practică empirică, în sferele de activitate omenească mai puţin legate sau subordonate instituţiilor şi organizaţiilor religioase. Preotul care îndeplinea ritualurile magice terapeutice se numesc „baro“, iar medicul, „asu“. Termenii se regăsesc în texte la fel de vechi, coexistînd, dar indicînd profesiuni distincte. Cînd, în jurul anului 1300 î.e.n., regele Muwattali al hitiţilor solicită regelui Babilonului trimiterea unor tămăduitori (care se bucurau de o faimă deosebită), el primeşte un preot specialist în ritualuri magice şi un medic empiric. Îi putem închipui pe acei însemnaţi tămăduitori plecînd spre curtea puternicului rege al hitiţilor, fiecare înarmat cu „instrumentarul“ său: preotul, cu obiectele de cult şi formulele sacre şi secrete ale descîntecelor, iar practicianul, cu o geantă în care purta feşi, instrumente chirurgicale şi leacuri, asemănătoare cu aceea a medicului Ur Lughal-edinna, al cărui sigiliu ni s-a păstrat. Fiecare îşi va fi exersat arta tămăduitoare în felul său. Magicianul a fost nenorocos, fiindcă a murit în aceea călătorie, dar medicul, care se pare că îşi dovedise talentele de tămăduitor (şi de aceea regele hitit nu prea mai voia să îl piardă), a fost cerut înapoi de către regele Babilonului. Oricum, din aceasta se poate deduce că medicul nu era o personalitate lipsită de importanţă şi că, în general, statutul medicilor empirici nu era cu mult mai prejos decît acel al magicienilor, cu toată severitatea cu care legile babiloniene pedepseau nereuşitele lor, severitate care, oarecum, era compensată de stabilirea prin lege a unor onorarii foarte ridicate. Îndeplinind o activitate responsabilă, medicul aducea cu sine în faţa cetăţenilor un aer de certitudine, de exactitate, de garanţie a

Scanned with OKEN Scanner

rezultatelor ce le va obține, cel puțin în cîteva terapii și intervenții chirurgicale binecunoscute. Magul era ocrotit de răspundere de aureola sa de intermediar între om și divinități; dar, cu toată această aureolă, cu tot aerul de mister și sacralitate cu care se străduia să se voaleze un preot, lipsa de răspundere a activității sale trebuia să ducă la diminuarea încrederii în capacitatea de a ajunge la rezultatul sperat.

Faptul că medicina mesopotamiană dobîndise un statut bine definit, că se afla în faza preștiințifică, o atestă „tratatele de medicină" descoperite. Unele, descoperite în zona ruinelor vechii capitale hitite, datează din jurul anului 1300 î.e.n,, iar altele sînt mai recente — cele descoperite în biblioteca regelui Assurbanipal. Indiscutabil, lectura acestor „tratate" este de natură să ne convingă asupra stadiului avansat de maturitate la care ajunsese medicina empirică mesopotamiană, care cunoștea un învățămînt medical, o sistematizare a cunoștințelor în materie, o reglementare juridică fermă a practicii sale, dovedind însemnate cunoștințe privitoare la diagnosticul bolilor (semnificativ este faptul că și acele boli care erau considerate de natură magică puteau fi tratate empiric) și formularea prognosticurilor, avînd o bogată farmacopee, cuprinzînd numeroase produse luate din regnurile vegetal, animal și mineral, folosind în terapie masajele și gimnastica medicală. Haina magică a fost definitiv abandonată. Mai apar în practica empirică doar neînsemnate și lipsite de semnificație reziduuri formale de magie. De subliniat este, însă, persistența în paralel a practicilor magice, la căpătîiul bolnavului medicul întîlnindu-se deseori cu preotul magician. Dezvoltîndu-se în paralel cu magia, medicina mesopotamiană tranșează însă întîietatea în favoarea ei.

*

Herodot (în „Istorii", II, 84) laudă medicina egipteană pentru înaltul ei grad de specializare, enumerînd medicii de ochi, de dinți, de cap, de pîntece, de „boli ascunse", și în plus, pentru o anume orientare preventivă a medicinei. Se pare că istoricul grec nu a exagerat, chiar dacă a fost în oarecare măsură influențat de credința medicilor greci, potrivit căreia învățătorii lor au fost medici egipteni. Ne gîndim spunînd aceasta la documentele care atestă nu numai o practică medicală, ci chiar și o literatură medicală existentă în Egipt cu 2800 de ani î.e.n. Cele cinci papirusuri de literatură medicală descoperite pînă în prezent vorbesc despre o uimitoare bogăție de cunoștințe. Aceasta nu înseamnă însă că nu erau dominate de concepții mitice și practici magice. Starea bolnavului depindea de voința unui anume zeu sau de posibilitatea eliminării duhului rău care s-a cuibărit în corpul său. Un asemenea caz de posedare ne este redat de povestirea folclorică din secolul al

Scanned with OKEN Scanner

XIII-lea î.e.n., intitulată „Fiica prinţului din Bahtan şi spiritul posedant".

Nu este însă exact ceea ce scrie în „Istoria medicinei" (Ed. medicală, Bucureşti, 1963, p. 21), şi anume că „În Egiptul antic cunoştinţele . . . medicale au fost monopolizate de casta preoţilor". Este adevărat că preoţii egipteni au acoperit multe domenii de activitate, ca astronomia, muzica, dansul, matematica, medicina, istoria, ştiinţele naturii, geografia, arhitectura, literatura etc. Aceasta însă nu înseamnă că preoţii au reuşit să instituie un monopol. În fiecare din aceste domenii, alături de preoţi, existau şi laici. De pildă, profesiunea de scrib era atît a scribilor „religioşi", cît şi a scribilor „laici". Similar s-a întîmplat şi cu medicina.

Atît în papirusul „E. Smith", cu o vechime ce îl situează cu două milenii înaintea erei noastre, cît şi în papirusul „Ebers", se face distincţie între medic — „sun" — şi preot tămăduitor — „sahmet". Unii autori susţin că procesul de diferenţiere poate fi urmărit prin analiza raportului mito-magic, în sensul că specific pentru factorul mitic al acestui raport este întotdeauna tonul de implorare, de rugă adresată zeului a cărui intervenţie este solicitată, în timp ce pentru factorul magic caracteristic este tonul imperativ, de ameninţare chiar a duhului malefic cauzator al suferinţei, de aici fiind de făcut doar un pas spre conceperea activităţii tămăduitoare ca fiind de natură laică. Criteriile sînt însă mai mult de ordin formal. Spunem asta cu atît mai mult, cu cît în Egiptul antic sfera mitului s-a interferat cu cea a magiei şi a practicii empirice. Cert este că în procesul de disjungere a avut loc şi s-a format o activitate medicală laică, de natură empirică, care a coexistat cu practica magică, cu activitatea tămăduitoare a preoţilor.

Activitatea tămăduitoare a preoţilor se desfăşura în conformitate cu preceptele înscrise în cărţile sacre, în directă legătură cu divinităţile şi, deci, nu putea exista o răspundere pentru nereuşita tratamentului, fiindcă la urma urmei zeii nu puteau fi decît implorati, şi în nici un caz acuzaţi pentru lipsă de bunăvoinţă faţă de bolnav. Diodor din Sicilia ne relatează însă că cei ce practicau medicina empirică, depărtîndu-se de prescripţiile consacrate şi încercînd leacuri noi, erau răspunzători pentru nereuşită, putînd fi condamnaţi la moarte. Acelaşi autor ne informează despre o credinţă egipteană referitoare la virtuţile vindecătoare ale zeiţei Isis, care s-a coborît asupra multor bolnavi pe care medicii au încercat în zadar să-i lecuiască. Din această credinţă — acreditată desigur de preoţi — care inveterează superioritatea capacităţii de vindecare mitice faţă de practica empirică, cît şi din extrem de severa sancţionare a nereuşitelor terapeutice care se depărtează de preceptele inserate în cărţile sacre, unii autori deduc existenţa unui conflict între slujitorii medicinei mito-magice şi cei ai medicinei laice.

Scanned with OKEN Scanner

Deşi acest conflict a trebuit să existe, nu cele două argumente expuse mai sus îi susţin existenţa. Glorificarea virtuţilor tămăduitoare ale zeiţei Isis este un act firesc de adoraţie, implicînd în mod firesc lauda şi glorificarea atributelor zeităţii, care în orice domeniu, inclusiv al tămăduirii, trebuie să depăşească performanţele umane. În ce priveşte pedeapsa cu moartea pentru utilizarea unei terapii nereuşite care se depărtează de la preceptele cărţilor sacre, înclinăm să creditäm cu sinceritate pe legiuitorul egiptean, care justifică această măsură drastică prin intenţia de a ocroti pe bolnavi de încercări temerare sau, cum am spune astăzi, de experimente insuficient verificate. Să nu uităm că atunci cînd legiuitorul statului teocratic egiptean explica legile emise nu făcea acest lucru decît cu intenţia de a fi mai bine înţeles conţinutul lor. Stăpîn absolut, asimilat zeilor, faraonul nu era dator să se justifice în faţa supuşilor săi — mai exact a sclavilor săi, căci aşa erau consideraţi supuşii. Dacă stăpînul absolut al statului egiptean ar fi vrut să lovească în tagma practicanţilor laici ai medicinei, ar fi interzis-o pur şi simplu, actele sale de voinţă nefiind controlabile de supuşi. Legi cu falsă motivare şi care să ascundă intenţii nespuse apar ulterior, în condiţii cînd opinia publică are un anume rol şi deci este necesar să fie înşelată. Faraonul, care cu un simplu gest suveran — probabil la sugestia preoţilor — a înhămat, pe rînd, la funiile de tras imensele blocuri de construcţie a piramidelor, întreaga populaţie a ţării (dispunînd adică de ea, ca de dobitoacele din ogradă) nu simţea nevoia stilului duplicitar, a intenţiilor ascunse în politica legislativă, în exprimarea manifestărilor sale de voinţă cîrmuitoare.

Conflictul a existat, aşa cum spuneam, şi el a fost doar un aspect, o albie de manifestare a conflictului mult mai larg între fideismul preoţesc şi spiritul laic. Cu alt prilej am expus revolta populară descrisă de cronicarul Ipuser, cînd răsculaţii au furat secretele cuprinse în cărţile sacre, devastînd templele. A fost un moment „aprins" al conflictului dintre sacralitatea cunoaşterii, ocrotită de preoţii templelor, şi tendinţa de „popularizare", de răspîndire, a cunoştinţelor. Un conflict care astăzi ni se pare nefiresc. Atunci, a fost însă de însemnătate vitală. Îl putem înţelege în realele lui dimensiuni, dacă ne amintim o clipă de imensitatea tezaurului de cunoştinţe depozitate de către preoţi şi sacralizate de către ei. Europenii au început să înţeleagă uimitoarele culmi ale înţelepciunii egiptene contemplînd marea piramidă a lui Keops. Uimirea lor s-a transformat în perplexitate, atunci cînd au calculat că pentru transportul blocurilor de piatră necesare acestei construcţii ar fi fost nevoie de şase mii de locomotive, care să tracţioneze fiecare cîte o mie de tone. Au observat, apoi, că prelungirea diagonalelor marii piramide cuprinde exact delta Nilului şi că mediana o împarte exact în două, precum şi faptul că meridianul piramidei traversează cea mai întinsă suprafaţă

Scanned with OKEN Scanner

de uscat şi că împarte uscatul terestru în două părţi egale. Au verificat apoi prin măsurători exactitatea afirmaţiei incredibile a lui Herodot, şi anume că preoţii egipteni i-au dezvăluit că proporţiile stabilite pentru piramidă între latura bazei şi înălţime sînt astfel calculate, încît pătratul construit pe înălţimea verticală egalează ca suprafaţă pe cea a fiecăreia dintre feţele triunghiulare. S-a constatat apoi că cei ce au calculat piramida cunoşteau valoarea suprafeţei cercului. Fiecare latură a bazei piramidei are lungimea de 232,805 m, cifră care înmulţită cu patru (numărul laturilor bazei) ne dă 931,22. Aceasta, împărţită cu de două ori înălţimea piramidei, adică 148,208, ne dă 3,1416, adică valoarea lui π („pi"), pentru aflarea căreia europenii au depus, cu nenumărate secole mai tîrziu, atîtea eforturi. Perplexitatea europenilor a crescut atunci cînd au constatat că unitatea de lungime precisă şi invariabilă, bazată pe valoarea unei raze polare, această atît de „modernă" descoperire a lor, a fost folosită ca unitate de calcul la construcţia marii piramide. Precizia calculatorilor egipteni în urmă cu milenii înaintea erei noastre se apropia de cea contemporană. Înmulţind înălţimea piramidei cu un milion, aflăm distanţa de la pămînt la soare, mai exact „aflată" de către constructorii piramidei, decît o calculau europenii în secolul al XIX-lea. În fine, tîrziu, mergînd pe urmele căutătorilor de comori, europenii au înţeles că singularul monument care întruchipează o aproape de necrezut culme a spiritualităţii, a cunoaşterii ştiinţifice egiptene, nu este un monument funerar (aşa cum sînt clădite catedralele, spre a acoperi mormintele regilor-ctitori), ci un model de conservare, faţă de eroziunea mileniilor, a altitudinii gîndului uman. Eminenţi, geniali poate ca astronomi, matematicieni, filozofi, înţelepţii templelor egiptene nu pot fi consideraţi simpli „magi", atunci cînd ei se ocupau şi de medicină. De aceea, abaterea de la înţelepciunea cărţilor sacre pe care le ocroteau nu putea fi privită cu indiferenţă. Era un gest de mare gravitate ca, pornind de pe poziţiile unei practici empirice, laice, deci în afara contactului cu învăţăturile sacre şi secrete, să aduci un afront acestor învăţături. O carte sacră cum este „Cartea morţilor" era — dincolo de mituri — un impresionant tezaur de înţelepciune şi experienţă a cunoaşterii umane. Să nu uităm deci că gestul înfrîngerii acestor precepte, săvîrşit cu gratuitate, ducea la pedeapsa cu moartea. În faţa tezaurului de înţelepciune al slujitorilor templelor egiptene, chiar un autor ca Th. Moreux (*„La science mystérieuse des pharaons"*, Librairie G. Doin, Paris, 1925) este atît de complexat, încît nu poate aduce o altă explicaţie surselor acestei ştiinţe, decît recurgînd la revelaţia divină. Nu departe de părerile „mitice" ale acestui autor se situează şi susţinerile unor autori mai recenţi, în sensul că cei ce au construit piramidele au vrut să imortalizeze în monument reziduurile cunoştinţelor extrem de avansate, împărtăşite cîndva de pe alte planete şi a căror urmă se

Scanned with OKEN Scanner

pierdea în timp. Dar, chiar în raport cu această copleşitoare strălucire a ştiinţei şi înţelepciunii preoţilor egipteni, laicii au afirmat, în paralel, pragmatismul lor. Cu atît este mai mare meritul unor creatori în ştiinţa medicinei, ca cei care au scris tratate sau, de pildă, „papirusul medical Smith" — un veritabil tratat de chirurgie şi medicină internă, indicînd o evoluţie empirică a ştiinţei medicale, cu totul deosebită de medicina mito-magică.

*

Procesul de desprindere a medicinei de mit şi magie poate fi urmărit atît în antichitatea chineză, indiană, tibetană, japoneză, iudaică, arabă, greacă, romană, traco-dacă, ca şi în alte străvechi civilizaţii, fiecare proces avînd, cum este firesc, trăsături specifice aparte. Pentru intenţia de fond a cărţilor faţă de scrierea îndelungatelor controverse şi convulsii prin care medicul a ajuns să-şi dobîndească adevăratul statut, nu este necesar să urmărim întreaga evoluţie a acestor fenomene. Ne vom permite, totuşi, spre a completa imaginea conturată prin „momentele" mesopotamian şi egiptean, să facem cîteva consideraţii legate de cizilizaţia strălucitoare a Greciei antice.

Vorbind despre imposibilitatea distincţiei între legendă şi adevăr în ce priveşte figura genialului şi, totodată, fabulosului Pitagora, distinsul şi spiritualul scriitor francez A. Rey aminteşte o frază dintr-un manual de istorie a Franţei, frază devenită celebră prin modul în care a fost formulată: „Faramond a fost primul rege al Franţei. Nu se poate şti sigur dacă a existat. Sigur este însă că fiul său, Chilperic, i-a urmat la tron". La fel s-ar putea zice şi despre Pitagora: „nu este sigur dacă a existat, dar e sigur că a întemeiat o şcoală". Ciudat este însă faptul că formula s-ar putea rosti în legătură şi cu alte figuri nemuritoare ale Greciei antice, mai ales din epoca istorică în care — poate datorită neinspiratului obicei al zeilor greci de a se amesteca mereu printre oameni — nu se poate desprinde, cu exactitate, unde informaţia este plăsmuire mitică, legendă sau adevăr istoric. Cu atît mai mult, cu cît există „legende şi legende" — unele simple poveşti, altele inspirate din realităţi atestate prin cercetări riguroase.

O altă întrebare care se pune în prealabil este aceea de a şti în ce măsură medicina Greciei antice se dezvoltă ca un produs al spaţiului de efervescenţă a culturii proprii sau a fost un ecou al marilor progrese înregistrate anterior în medicina orientală. Părerile exprimate frizează loturile cele mai exclusiviste. Astfel, în timp ce, de pildă, Charles Darenberg (*„Histoire des sciences médicales"*, Paris 1870) contestă existenţa vreunui ecou al medicinei orientale în medicina greacă, înscriindu-se printre nenumăraţii admiratori ai culturii elene — căreia nu-i poate

Scanned with OKEN Scanner

admite nici o filiație străină —, alți autori consideră că atît cultura, cît și știința greacă, în general, nu reprezintă decît un ecou al străvechilor culturi orientale. Alfred Weber — alt exemplu — îl consideră pe Pitagora ca un fel de imitator al lui Buda, iar Th. Gomperez opta, cîndva, pentru sorgintea orientală a culturii și științei grecești și, implicit, a medicinei.

Adevărul este, ca în multe cazuri similare, situat undeva în apropierea liniei de centru. Indiscutabil, grecii, firi înclinate spre călătorii și descoperiri, mult preocupați de comerț, au intrat în contact cu spațiile de mai veche cultură ale umanității. Astfel, unele analogii impun a fi admise preluări din avuția altor culturi. Dialogul platonic „Timeu", cît și scrierea hipocratică „Despre vînturi" ne înfățișează o asemănare a teoriei medicale grecești asupra umorilor cu o mai veche teorie indiană, „a tridoshei". Citîndu-l pe G. A. Liëtard (*„La literature médicale de l'Inde"*, *Bull. Acad. Méd. Paris*, 1896, vol. 35, nr. 18, p. 476), care afirmă că: „Doctrina umorală a Indiei și cea a Greciei nu constituie decît una și aceeași doctrină", G. Brătescu („Hipocratismul de-a lungul secolelor", Ed. științifică, București, 1968, p. 47) conchide și el în sensul că: „similitudinile acestui sistem medical cu fiziopatologia hipocratică nu pot fi tăgăduite". Așa cum astronomia și matematica grecească au preluat din avansul deosebit de însemnat al astronomiei și matematicii mesopotamiene, concepția grecească despre influența factorilor climaterici asupra bolilor a fost și ea „inoculată" de concepțiile străvechi ale culturii indiene și chineze despre unitatea organică dintre microcosmosul corpului uman și macrocosmos, universul, sau de îndelungile observații făcute de mesopotamieni asupra corelației dintre evoluția planetelor și mersul clinic al bolilor. Atitudinea raționalistă a medicinei egiptene, așa cum se degajă din cel mai însemnat document de scriere medicală egipteană descoperit pînă în prezent — „papirusul Smith" —, a trebuit să înrîurească și ea spiritul critic, iscoditor, al medicinei grecești. Trebuie însă subliniat faptul că ne aflăm în fața unei influențe extrem de bine asimilate. În afara acestor preluări și chiar și în legătură cu ele, spiritul creator al elenilor s-a manifestat în modalități și forme proprii de netăgăduit.

Dar și aici trebuie să pornim de la plăsmuirile mitice, de la zei. Dacă babilonienii ajunseseră să-și numere greu mulțimea duhurilor, elenii aveau o mulțime de zei, viața lor fiind plină de prezența închipuită a acestora pe pămînt — cu sediul principal în Olimp —, în apă, în aer, sub pămînt, peste tot. Un aspect pozitiv și extrem de important pentru progresul spiritualității elene a fost mentalitatea că, deși zeii sînt peste tot, deși se amestecă în viața oamenilor, dacă le soliciți intervenția binefăcătoare este indicat ca, măcar în subsidiar, să te ajuți și singur, pentru a atinge scopul propus, pentru a dobîndi favoarea solicitată.

Se pare că primul zeu cu virtuţi tămăduitoare este Apollo, numit „salvatorul", „purificatorul", „prevenitorul", sau chiar „medicul", aşa cum îl întîlnim şi în cetăţile de pe malul Pontului Euxin — Histria şi Tomis. Deşi acest zeu era uneori şi cel care provoca bolile, aşa cum reiese din monumentala operă homerică, care începe cu descrierea epidemiei provocate în rîndurile armatei greceşti de către strălucitorul zeu Apollo. Din personalitatea acestui zeu oarecum contradictoriu, fiul său, Asclepios, a preluat virtuţile şi activităţile tămăduitoare (poate aceasta fiind calea prin care grecii au rezolvat contradicţia ce exista în modul de „încărcare" cu virtuţi a zeului-tată). Despre Asclepios, se spune că ar fi fost originar din Tracia (o zonă bogată în plante medicinale), însuşindu-şi arta tămăduirii de la centaurul care l-a învăţat acest lucru şi pe Ahile. Pornind de la oarecare indicii că acest zeu ar fi preluat de către greci din alte mitologii, s-a emis şi presupunerea că mitul originii sale ar reflecta peregrinările vracilor primitivi, întorşi cu noi şi impresionante cunoştinţe tămăduitoare. În orice caz, Asclepios (Esculap) a început să fie ajutat de o întreagă familie de zei şi zeiţe tămăduitoare (Epione, Hygeia etc.), iar pe măsură ce se dezvolta cultul său, a fost ridicat de la statutul de semizeu, cu care era învestit în timpul scrierii „Iliadei", la acela de zeu „deplin", dobîndind ca simbol şopîrla înfăşurată în jurul bastonului (în acest „blazon heraldic zeiesc" se pare că şopîrla era o altă imagine a şarpelui încolăcit, cunoscut ca simbol al vindecătorilor în Mesopotamia, iar toiagul indica condiţia de peregrin a zeului sau chiar a profesiunii tămăduitoare, în general) şi ridicîndu-i-se nenumărate statui, dintre care unele s-au păstrat şi în ruinele cetăţilor greceşti de pe teritoriul patriei noastre.

Templele ridicate pentru cultul acestui zeu, deservite de preoţii slujitori ai zeului, au fost foarte numeroase, impunîndu-se ca instituţii medico-religioase. Cel mai bine cunoscut sanctuar al acestui zeu a fost Epidaurul, amintit de către Pausanias în cărţile sale de descriere a Greciei şi ale cărui ruine se pot vedea şi astăzi. El era — ca şi celelalte numeroase temple de acest gen — un punct de pelerinaj pentru bolnavii care se adunau din toate direcţiile, venind cu speranţa vindecării în suflet şi cu cele necesare pentru „jertfa zeului" (bineînţeles alimentînd astfel, cu veniturile necesare, generaţii de preoţi asclepiazi), petrecînd apoi o noapte în încăperea templului, unde în timpul somnului asclepiazii le administrau tratamentul. Desigur, un tratament cu mult apel la magie, cu formă predominant magică, dar nu exclusivă. Remediile empirice se strecurau în tratamente; şi era firesc să se întîmple aşa, chiar dacă nu acceptăm ideea că aceste aşezăminte se asemănau viitoarelor spitale, dar la Epidaur s-au găsit inscripţii pe teme patologice, un fel de foi clinice de observaţie, deci de atentă urmărire a evoluţiei bolii în raport cu terapia administrată — o dovadă deci a spiritului empiric. Mai edifi-

Scanned with OKEN Scanner

cator pentru activitatea vindecătoare desfăşurată în aceste aşezăminte este prezenţa, în apropierea templului Epidaur, a celebrului stadion, construit din marmură de către genialul arhitect Polictet, precum şi a Gymnasium-ului, unde tinerii erau iniţiaţi în cunoştinţe medicale. Instituţia asclepiadică era deci un aşezămînt cu rol terapeutic, dar şi de recreere, reconfortare şi propagare a cunoştinţelor medicale. Asclepiazii (preoţii-medici), care interpretau visul bolnavilor spre a le afla remediul, se presupune că practicau medicina şi examinau complex pe bolnav. Chiar incantaţiile practicate (alături de cura de somn), chiar purificările la care erau supuşi bolnavii aveau şi trăsături pozitive. Procedeele tratamentului verbal într-o instituţie învecinată cu un imens teatru şi un strălucitor gimnaziu nu puteau fi decît aspecte psihoterapice favorabile, poate modalităţi care au fost premergătoare procedeelor logoterapeutice contemporane. Regimul alimentar, gimnastica medicală, masajul erau procedee terapeutice utilizate cu efect pozitiv.

Asclepiazii îşi transmiteau cunoştinţele din tată în fiu, într-un fel de monopol familial al calităţii de medic-preot. Acest monopol a dăinuit pînă în perioada homerică, adică pînă prin secolul al XI-lea î.e.n. Semnificativă pentru această perioadă este scena descrisă de autorul „Iliadei", cînd Maclaon, fiul zeului Esculap, se află în faţa rănilor eroului Menelau, dar nu procedează deloc aşa cum ar fi fost firesc pentru o odraslă zeiască, adică aducînd vindecarea printr-un semn al puterii sale supraomeneşti, ci într-un mod cu totul empiric şi „omenesc": „Din cheutoarea urechii, Maclaon îi smulse săgeata / Rupse ascuţitele-i cîngi cînd o scoase cu mîna din rană / Şi desfăcu săbierul împestrit şi apoi, de sub dînsul, brîul şi platoşa cea făurită de meşterii fauri / Locul apoi nimerind, pe unde săgeata-l lovise / Sîngele-a stors şi i-a pus cu pricepere leacuri uşoare".

Homer — care, conform tradiţiei, era el însuşi medic şi chirurg — este, după cît se ştie pînă în prezent, primul autor care atacă monopolul asumat de asclepiazi. Apoi o serie de precursori ai lui Hipocrate, atacînd pe asclepiazi fie pentru setea lor de cîştig de pe urma monopolizării practicii vindecătoare, fie pentru ineficienţa unor procedee terapeutice de natură magică, se afirmă ca vindecători aflaţi în exteriorul cercului asclepiazilor. „Lăzile de campanie medicale" descoperite de arheologi, conţinînd atele pentru fracturi, foarfece, feşi, bisturie, ne indică existenţa unui grup de medici peregrini, care îşi făceau meseria trecînd de la o cetate la alta şi — poate tocmai pentru acest motiv — au fost numiţi *„iatras"* sau *„periodeuţi"*. În paralel cu templele şi şcolile medicale ale asclepiazilor, în unele cetăţi se încheagă şcoli medicale laice, unele dintre ele cunoscînd printre îndrumători figuri geniale ca Thales, Pitagora, Anaximene, Heraclit, Anaxagora, Empedocle, Democrit, Alcmeon şi alţii.

Scanned with OKEN Scanner

Medicina greacă resimţea influenţa binefăcătoare a curentelor filozofice ioniene, Thales, Heraclit, Anaximandru, Anaximene, la fel ca toţi cei numiţi fiziocraţi, urmărind o explicaţie cvasicauzală a lumii materiale, înţelegerea caracterului de creştere, mişcare a realităţii obiective sau chiar de simultaneitate a contrariilor (în cazul lui Heraclit), neputînd să nu imprime un început de înţelegere etiologică a lumii înconjurătoare.

O mare influenţă asupra dezvoltării medicinei a avut-o şi fabulosul Pitagora, personaj atît de nebulos, acoperit de legende, încît unii îşi pun legitim întrebarea dacă a existat în realitate, dar al cărui nume semnifică în istoria culturii omeneşti deschiderea unor drumuri noi în matematică, geometrie, cosmogonie, acustică, teoria muzicii, etică etc. Aşa cum era obiceiul la eleni, genialul gînditor, care a postulat ca fundament al întregului univers numărul şi armonia, a fost „învestit" cu origine divină ca fiu al lui Apollo, sau al lui Hermes, sau al zeităţilor infernului. Tulburătorul înţelept, născut în insula Samos în jurul anilor 590—570 î.e.n., despre care Heraclit din Efes, Xenofon din Colofon, Herodot, Democrit, Epicur, Diogenes, Laertios ne oferă informaţii şi referiri demne de încredere, l-a uimit pînă şi pe un titan al gîndirii ca Aristotel, care remarcă prezentarea lui Pitagora într-o imagine nebuloasă, cu o raţiune deosebită, intercalată undeva între raţiunea divină şi cea omenească. La transgresarea realităţii pitagoreice în legendă şi mit au contribuit, desigur, şi confreriile discipolilor săi, inclusiv ideile înaintate înfrînte în luptele politice pentru dominarea unor cetăţi greceşti ca Sibarid, Crotona şi Teba. Dar, ceea ce nu au reuşit heteriile discipolilor lui Pitagora, se pare că, pe o anumită suprafaţă a globului, a reuşit un fost sclav şi discipol al său, cu numele Zamolxis. Şi, dacă heteriile pitagoreice s-ar fi impus în istoria şi spiritualitatea Greciei, poate filozoful genial ar fi devenit, cu timpul, un profet întemeietor de religie şi cult, un fel de Buda european, aşa cum sînt tentaţi să-l vadă unii autori. Poate că numele lui ar fi figurat alături de cel al lui Confucius, Buda, Mahomed, Moise, Isus. Acest „posibil Pitagora" poartă însă numele de Zamolxis.

Fiul cioplitorului de piatră din insula Samos a călătorit în anii tinereţii în valea Nilului, valea Mesopotamiei, ajungînd pînă în India, cunoscînd astfel tezaurul de cunoştinţe acumulate în Orient şi folosindu-le, ulterior, pentru clădirea propriului său sistem. Legendele spun că dascălii lui Pitagora în geometrie au fost chaldeeni, iar în morală şi „lucruri sfinte" — magii. Într-adevăr, o înzestrare spirituală pe măsura geniului învăţăcelului. Cel care va fi considerat creatorul primului sistem filozofic idealist din Grecia antică a fost, se pare, influenţat de „sacralitatea" cu care înţelepţii Nilului şi Mesopotamiei înconjurau cunoştinţelor lor şi, de aceea, secretele înţelepciunii sale trebuie să fie păs-

Scanned with OKEN Scanner

trate ca atare de către discipolii săi şi, dacă nu ar fi existat sperjuri, nu s-ar fi produs actul desistării de la jurămîntul de taină, cunoscînd astfel şi mai greu pe adevăratul Pitagora. Fascinaţia virtuţilor numărului se pare că a înrîurit adînc orientarea spre idealism a celui ce a creat tabla înmulţirii, teorema care-i poartă numele şi principiile sistemului decimal. O altă mare fascinaţie, aceea a sacralităţii cuvîntului şi imaginii poetice, a forţei creatoare a noţiunilor (poate dobîndită în acelaşi spaţiu al vechilor culturi orientale) a încununat sistemul său filozofic cu strălucirea poeziei despre armonia ritmurilor universale şi simfonia stelelor. Privind spre stele, aşa cum poate l-au învăţat magii Nilului, Tigrului şi Eufratului, Pitagora a deschis un nou orizont în astronomie, postulînd mişcarea de rotaţie a pămîntului, cît şi faptul că planeta noastră nu se află plasată în centrul universului. Lui i se datorează şi ideea pluralităţii lumilor. Acestui deschizător de atîtea noi orizonturi în gîndirea europeană i se datorează şi faptul că, prin afirmarea unei ordini armonioase în natură, a deschis drumul spre teoria echilibrului prin amestec umoral, emisă de unul dintre discipolii săi, medicul Alcmeon din Crotona. Iniţiator al primelor disecţii, acest discipol a lui Pitagora, considerat ca primul anatomist din istoria medicinei greceşti, ajunge la constatarea că creierul este organul central al activităţii senzoriale şi la descoperirea rolului pe care îl au nervii în activitatea organelor de simţ. Dar teoria lui, care s-a dovedit atît de însemnată de-a lungul întregii istorii a medicinei, a fost aceea a izonomiei, a echilibrului forţelor, a amestecului omogen al însuşirilor. Îl putem considera, pe drept cuvînt, unul dintre primii reprezentanţi ai ştiinţei medicale greceşti, alături de filozoful materialist Democrit, care era medic (să nu uităm că ne aflăm încă în epoca în care ştiinţa medicinei era implicată în filozofie).

Hipocrate, „părintele medicinei greceşti", cea mai profundă şi mai creatoare minte şi gîndire medicală din antichitate, îşi construieşte monumentala operă cunoscînd şi preluînd o îndelungată şi rodnică activitate vindecătoare care l-a precedat. După obiceiul grecilor despre care am mai vorbit, personalitatea lui Hipocrate a fost înfăşurată de admiratorii săi într-o mantie de mit şi legendă, din învelişul căreia nu este greu să desprindem ceea ce este adevăr istoric şi ceea ce aparţine plăsmuirilor. Putem da totuşi crezare unor informaţii stabilite de cercetători, conform cărora Hipocrate, născut în insula Cos, a fost urmaşul unei familii de asclepiazi, care practicau vindecarea în templul din această insulă al cunoscutului zeu. Faptul că cel care va pune temeliile medicinei ştiinţifice aparţine cercului medicilor-preoţi ne demonstrează, oarecum, şi o tendinţă generală de desprindere de mit şi magie, chiar şi în sînul slujitorilor zeului vindecător. Se spune că de la vîrsta de 10 ani îşi uimea dascălii, dar poate această susţinere să fie asemănătoare cu acelea care îi consideră filiaţia după mamă din Hercule, iar după tată,

nici mai mult nici mai puţin decît chiar din zeul Asclepios. Cert este că la cea de-a 83-a Olimpiadă cîştigă cununa de lauri la probele de înot şi aruncare a greutăţilor, ceea ce însemna dobîndirea unui prestigiu însemnat în lumea de atunci. La vîrsta de 13 ani i se conferă toiagul pe care este sculptat şarpele încolăcit, tunica lungă dintr-o ţesătură de lînă neagră, devenind un asclepiad. După cîţiva ani de studiu în biblioteca bogată a templului, la 16 ani, deşi logodit cu frumoasa Fanareta, se îndreaptă spre Egipt spre a-şi desăvîrşi învăţătura. Intră în contact cu cuceririle şcolilor medicale din Sais, Heliopolis şi Memphis. Deşi unii autori păstrează rezerve asupra acestei călătorii, care poate să aparţină legendarului, mentalităţii referitoare la fabuloasa înţelepciune a cărturarilor văii Nilului, fără de care nu se putea ajunge la un anume grad de perfecţiune, se pare că Hipocrate a cunoscut într-adevăr medicina egipteană, astfel explicîndu-se similitudinea dintre manevrele de reducere a luxaţiilor (ideea fundamentală fiind aceea a cooptării şi extensiei, ca şi astăzi) indicate de acesta şi cele ce se pot recunoaşte în imaginile sculptate pe monumentele lui Ramses al III-lea. De asemenea, tot de la cunoaşterea medicinei egiptene este posibil să fi plecat atunci cînd a dezvoltat ideea „foii de observaţie clinică a bolnavului“ — una dintre inestimabilele moşteniri pe care le va lăsa ştiinţei medicale.

Şcoala medicală pe care a întemeiat-o Hipocrate — după întoarcerea în patrie — s-a bazat pe o strînsă legătură cu practica clinică şi un bogat arsenal terapeutic. El studiază omul în mediul în care trăieşte. In „Despre aer, ape şi locuri“, va analiza rolul climei asupra stării de sănătate, stăruind cu deosebire asupra factorilor hidrologici. Fr. Engels îl consideră printre primii filozofi naturalişti, socotind că gîndirea materialistă medicală îşi are rădăcinile în concepţiile sale.

În fruntea şcolii medicale din insula Cos, Hipocrate aduce acesteia un prestigiu şi o faimă, care cresc deosebit de rapid. Ciudat este că în templul asclepiazilor el promovează o medicină empirică, ştiinţifică. E un proces de laicizare a înseşi instituţiilor medicale întemeiate pe credinţe mitice. În „Despre boala sfîntă“, va scrie: „... cu aşa-numita boala sfîntă, lucrurile stau astfel: ea nu mi se pare a fi întru nimic mai divină ori mai sfîntă decît ale boli, ci prezintă ca şi celelalte boli o cauză naturală, din care porneşte. Numai oamenii au privit-o ca pe o întîmplare divină, din pricină că s-au aflat dezarmaţi în faţa ei şi s-au mirat astfel, deoarece ea nu seamănă cu celelalte boli“. În capitolul al XVIII-lea al lucrării, intitulat sugestiv „Fără purificări şi magie“, se argumentează că procedeele mistice nu sînt decît înşelare. Autorul explică şi accesul demential al eroului Ajax, care, neputînd fi explicat ştiinţific, a fost pus de către oameni pe seama zeiţei Atena. Iată deci că astfel, printr-o laborioasă strădanie depusă, chiar în templul ridicat în cinstea şi în scopul obţinerii bunăvoinţei unui zeu (Asclepios), se

Scanned with OKEN Scanner

creează o concepţie ştiinţifică menită să elimine activităţile tămăduitoare false, de natură magică, şi din acele domenii ale bolilor psihice care, prin natura lor greu explicabilă, în mai toate civilizaţiile antice, au rămas de competenţa activităţii mito-magice a preoţilor, în paralel cu practica tămăduitoare empirică, care în acest domeniu nu a reuşit să se impună. În lucrarea „Despre regim", se recomandă cu o nuanţă de ironie: „... este bine să te rogi, dar este şi mai indicat să intervii activ tu însuţi, ca medic".

Chiar dacă exagerata insistenţă asupra „zilelor critice" (crizele) la bolnavii de tuberculoză pulmonară şi paludici ne îndeamnă la recunoaşterea unor influenţe pitagoriene sau akkadiene de natură ideatică, să nu uităm că medicul hipocratic a fost primul care a aşezat urechea pe corpul bolnavului, spre a asculta acele sunete care îi permiteau formularea unui diagnostic. Întreaga semiologie hipocratică este un însemnat cîştig al medicinei. Lăudabilă este şi importanţa pe care medicul hipocratic o acordă vindecării naturale a bolilor — adică medicul se simţea ca fiind doar un ajutor al factorilor naturali care acţionează în sensul vindecării.

Ar fi multe de spus despre Hipocrate, începînd cu discutarea a ceea ce este adevăr sau legendă în viaţa lui, dacă a fost sau nu invitat de către regele Artaxerxe al Persiei şi dacă a refuzat sau nu darurile şi invitaţia acestuia; dacă a fost cel ce a condus măsurile de stîrpire a epidemiei de ciumă din Atena şi dacă a fost sau nu onorat pentru această reuşită; dacă, în culmea recunoaşterii valorii sale, a plecat sau nu să colinde Libia, Asia Mică, Tracia şi alte ţinuturi, spre a acumula cunoştinţe şi a răspîndi înţelepciune; dacă originalitatea şi creativitatea au fost sau nu, într-o oarecare măsură, umbrite de „preluări", cum ar fi preluarea de la vechii egipteni a cunoştinţelor ginecologice, de la mesopotamieni a teoriei prognosticului, de la vechii indieni a doctrinei umorale etc.

Dar nu aceasta este important pentru rolul pe care hipocratismul l-a jucat în evoluţia medicinei spre statutul de ştiinţă şi nici dacă una sau alta dintre scrierile ce compun „Corpusul hipocratic" i-au fost atribuite fără să-i aparţină (de altfel, în legătură cu toate acestea există apreciata lucrare a lui G. Brătescu, intitulată „Hipocratismul de-a lungul secolelor"), ci faptul că, chiar „dacă Hipocrate nu a fost realmente «părintele medicinei», de numele său se leagă, totuşi, o reformă capitală a artei medicale, constînd în trecerea de la empirismul pîndit de primejdia alunecărilor în magie, la practica îndrumată permanent de raţiunea operînd asupra unor date provenite din scrutarea realităţii obiective" (K a r p o v V. P., cf. B r ă t e s c u G., Op. cit., p. 105).

Scanned with OKEN Scanner

3.

DRUMUL SPINOS AL CUNOAŞTERII

Îndepărtarea definitivă a omului de regnul animal îi deschide cea mai lungă perioadă a istoriei sale — comuna primitivă. Un asemenea proces s-a petrecut pe teritoriul patriei noastre în urmă cu aproximativ 600 000 de ani (Plopşor-Nicolăescu S. şi Nicolăescu-Plopşor Dardu — *Dacia*, N. S., VII, p. 9—25). Spre sfîrşitul acestei atît de îndelungate perioade istorice, peste triburile neolitice locale se suprapune o populaţie venită din alte triburi, numite indo-europene, în jurul anului 2000 î.e.n. Cam în această epocă este plasat procesul de constituire şi cristalizare etnică a geto-dacilor, care încep să fie tot mai des amintiţi în izvoarele istorice. Asemenea izvoare subliniază în mod deosebit că, prin secolul al VI-lea î.e.n., geto-dacii erau, deja constituiţi şi cu organizare proprie (Daicoviciu C. — „Istoria României", vol. I, Bucureşti, 1960, p. 257). Comuna primitivă va dura pînă la apariţia statului sclavagist dac, stat care va cunoaşte o strălucitoare afirmare pe vremea lui Burebista.

Documentele şi dovezile provenite din cercetările paleopatologice de pe teritoriul patriei noastre au stabilit că în perioada comunei primitive oamenii acestor locuri au suferit de reumatism, rahitism, tuberculoză, de uzură dentară, scheletele studiate prezentînd şi numeroase urme de răni sau fracturi. Toate acestea ne indică, alături de mortalitatea infantilă şi durata de vîrstă medie foarte scăzută, condiţiile grele de viaţă, suferinţele care umbreau şi chinuiau viaţa omului primitiv. În luptă cu forţele ostile ale naturii, omul primitiv a încercat remedii şi adaptări împotriva suferinţei, a încercat să cunoască şi să biruie factorii care îi cauzau aceste suferinţe. Erau însă prea multe enigme pentru capacitatea lui de a înţelege fenomenele complicate de atunci. Numai aşa se explică atîtea fantezisme care bîntuiau în acele vremi. Fr. Engels, referindu-se la această epocă, scria că: „religia nu este altceva decît

Scanned with OKEN Scanner

reflectarea fantastică în capul omului a acelor forţe care îi domină viaţa de toate zilele, reflectare în care forţele terestre capătă o înfăţişare neterestră". (Engels Fr. — „Anti-Dühring", p. 164). Omul începe să fetişizeze, adică să se închine obiectelor şi fenomenelor naturii pe care le personifică, atribuindu-le puteri pe care nu le au, fiindcă nu le poate înţelege. Cu timpul, de la învestirea cu puteri supranaturale a obiectelor sau fenomenelor naturii, el începe să creadă că, dincolo de ele, în spaţiul în care puterea lui de cunoaştere şi înţelegere nu poate pătrunde, există fiinţe cu puteri supranaturale, fiinţe închipuite. Aşa se naşte animismul, despre care Lenin spune: „în animism se reflectă neputinţa sălbatecului în lupta cu natura şi frica faţă de marile forţe ale naturii, pe care nu le poate înţelege". (Lenin V. I. — „Opere", vol. X, p. 65).

Acest fel al omului primitiv de a înţelege fenomenele naturii se reflectă şi în activitatea lui tămăduitoare, deşi această includere în rit, magie şi mit nu înseamnă că elimină afirmarea unor practici empirice.

Trepanaţiile sînt poate cel mai concludent martor al faptului că a existat o medicină primitivă. Desigur, raţiunea efectuării lor a fost aceea de a crea o cale pentru ieşirea „răului" (duh ostil, formă malefică) instalat în capul bolnavului. Să fi apărut această practică numai ca urmare a unor credinţe fantastice despre duhurile răului care se instalează în om? Mult mai probabil este că practica trepanaţiilor s-a născut dintr-o îndelungată observaţie asupra faptului că pătrunderea unui element străin în organism produce rănirea ţesuturilor şi că persistenţa acestuia acolo întreţine o stare de boală; eliminarea aduce tămăduirea. În cazul unei ţepi intrate în picior, al unei săgeţi sau dinte de animal intrate în partea musculară, operaţia de eliminare a fost mai simplă şi despre ea, desigur, nu putem avea mărturii, fiindcă nu s-au păstrat decît părţile osoase ale corpurilor îndepărtaţilor noştri strămoşi. Dar atunci cînd boala era inexplicabilă şi comportarea bolnavului bruscă şi înfricoşător schimbată, ca în cazul unor afecţiuni psihice, era firesc să se recurgă la eliminarea corpului străin pătruns în acea zonă? În unele cazuri de trepanaţie cunoscute la noi, aceasta a fost determinată de traumatisme craniene cauzate de pătrunderea în substanţa cerebrală a unor aşchii osoase. Îndepărtarea acestor aşchii era singura terapie indicată. Autorii care au cercetat craniul trepanat dezgropat la Diniaş au ajuns la concluzia că trepanaţia a fost indicată de o afecţiune nervoasă centrală. După trepanaţia reuşită, pacienta a mai trăit cîţiva ani (Russu I. G., Şerban N., Motioc G., Farkaş T. — „Trepanaţie craniană vindecată, datînd din epoca bronzului". În: „Istoria medicinei. Studii şi cercetări", Bucureşti, 1957, p. 311). Aceste mărturii arheologice vin să înlăture concluziile unor autori care susţin că trepanaţiile erau legate numai de simple ritualuri de magie. Mult mai aproape

Scanned with OKEN Scanner

de adevăr este concluzia că ne aflăm în prezența unor dovezi de chirurgie craniană sau, după unii autori, de pseudochirurgie cerebrală (Crișan V. — „Cîteva date cu privire la neurochirurgia antică". În: „Istoria medicinei. Studii și cercetări", București, 1957, p. 317).

Existența unor fracturi suspect de bine consolidate a pus în discuție, din nou, intervenția timpurie a vindecătorului. Unii autori opiniază pentru coincidențe, pentru vindecări naturale perfecte, dînd ca exemplu consolidări de acest gen la animale. Ultimele date oferite de paleopatologie acreditează tot mai frecvent ideea potrivit căreia: „asemenea excelente consolidări nu pot fi obținute decît cu ajutorul unui aparat de reducere a fracturilor, aplicat de vindecători iscusiți" („Istoria medicinei românești", Ed. medicală, București, 1972, p. 36). Este vorba deci de dovezi ale practicării, de către vindecători, a micii chirurgii, în special a celei traumatologice.

Instrumentul primitiv cu care se efectuau operațiile chirurgicale — cum este de pildă „bisturiul" de silex, descoperit la Decea Mureșului, înlocuit mai tîrziu cu un instrument similar de metal, un ferăstrăiaș de fier — ne demonstrează deosebita îndemînare a chirurgului primitiv, care reușea operații cu asemenea instrumente și în condițiile de asepsie precare de atunci. Unii autori atrag atenția asupra durerilor atroce pe care trebuia să le fi avut cel operat. De aici s-a ajuns la probabilitatea unei modalități de anestezie. În ajutor vine un text al lui Herodot, care vorbește despre practicarea fumigațiilor cu sămînță de cînepă, la sciții din Tiras (Bologa V. I., Lenghel Al. — „Fragmente pentru reconstituirea medicinei și igienei populare în Dacia preromană", *Clujul med.*, 1930, nr. 7, 1 iulie). După unele informații, aceleași fumigații se practicau și de către tracii din sudul Dunării. O dovadă mai semnificativă a existenței acestor practici o constituie faptul că într-o necropolă din Muntenia, din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, s-au găsit semințe de cînepă arse, într-o grămăjoară așezată la gura celui decedat. În plus, metoda de „narcoză" prin fumigații cu semințe de cînepă este cunoscută și practicată de către medicina noastră populară.

Unele plăci neolitice de lut, descoperite pe teritoriul patriei noastre, înfățișează o femeie culcată pe pămînt. Cercetătorii înclină să creadă că reprezentarea este în legătură cu credința primitivă, persistentă și în credința populară, în virtuțiile terapeutice ale pămîntului, care iradiază asupra gravidei și copilului forțe menite să-l ferească de duhurile răufăcătoare. Poate este vorba, într-adevăr, de o reprezentare legată de magia medicală a pămîntului, cum poate fi vorba și de o redare, de către artistul primitiv, a unui moment de viață atît de copleșitor, totodată de nepătruns pentru omul de atunci, ca nașterea, iar parturienta să fie înfățișată în poziție firească. Că femeile tracilor și ale geto-dacilor

Scanned with OKEN Scanner

năşteau „pe pămînt" şi fără o anume „magie" specială adecvată momentului ne-o spune Strabon, care relatează că femeile năşteau adesea la muncile cîmpului, că îşi spălau copilul şezînd pe vine lîngă apa vreunui rîu şi îl înfăşau („Izvoare privind istoria României, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 223; Strabon — *„Geographia"*, III, 4 şi 17). Biberoanele de lut descoperite pe teritoriul patriei noastre, unele dintre cele mai vechi obiecte preistorice folosite la alimentarea artificială a copiilor, ne vorbesc totuşi de modalităţi de îngrijire a sugarilor.

Dar cine erau deţinătorii cunoştinţelor medicale în străvechea Dacie? Răspunsul îl dă Strabon, precizînd că la daco-geţi preotul este vrăjitor şi medic (Pîrvan V. — „Getica, o protoistorie a Daciei", Bucureşti, 1927, p. 161). Acelaşi autor mai lasă posterităţii mărturie că marele preot cunoştea semnele cerului şi tainele lecuirii şi de la el au dobîndit şi ceilalţi preoţi aceste învăţăminte.

Era firesc ca deţinătorii primelor cunoştinţe medicale să fie preoţii, dat fiind faptul că erau eliberaţi de servituţile muncii fizice şi îşi puteau dedica timpul unor activităţi „intelectuale", călătoriilor de informare, astfel devenind depozitarii cunoştinţelor ştiinţifice, implicit ai celor medicale.

Cînd s-a produs această trecere de la etnoiatrie la medicina hieratică? Nu putem răspunde cu mare exactitate, pentru că aceasta se situează, în orice caz, la sfîrşitul comunei primitive, cînd apar primele forme ale statului dac.

Despre caracterul acestei medicine, denumită hieratică, vorbeşte filozoful Platon, arătînd că Socrate, pe cînd era la oaste, cunoscuse un medic trac, ucenic al lui Zamolxis, de la care ar fi aflat că: „Zamolxis, regele nostru, care este şi zeu, spune că, precum nu trebuie să încercăm a vindeca ochii fără să fi vindecat întîi capul, ori capul fără trup, tot aşa nu se poate să încercăm a vindeca trupul fără să îngrijim şi de suflet şi că tocmai de aceea sînt boli la care nu se pricep medicii greci, fiindcă nu cunosc întregul de care ar trebui să se ocupe, căci dacă acesta merge rău, este cu neputinţă ca partea să meargă bine" („Izvoare privind istoria României", p. 101; Platon — *„Carmide"*). Principiul cuprins în aceste cuvinte va conferi şcolii medicale din Cos şi întemeietorului ei, Hipocrate, strălucirea şi gloria cea mai înaltă a medicinei antice. Poate că legătura este mai uşor de explicat dacă reamintim o informaţie provenită de la Nicolae Iorga, în sensul că, în tinereţea lui, Hipocrate a fost iniţiat în tainele medicinei de către un medic trac, cu numele Herodicus din Selimbria (Iorga Nicolae — „Istoria românilor", vol. I, Bucureşti, 1936).

Se pare că la începuturile medicinei hieratice a dacilor se situează numele marelui reformator, zeu şi profet al acestui popor — Zamolxis. Legendele spun că ar fi fost sclav şi ucenic al lui Pitagora. Şi, poate

Scanned with OKEN Scanner

că dincolo de aura legendelor să fie un substrat de adevăr. Cînd spunem aceasta, ne gîndim la pasiunea pentru înţelegerea lumii ca o armonie a mişcărilor, la concepţia despre pluralitatea lumilor, la încrederea în puterea numărului, la pasiunea pentru astronomie şi pentru încetăţenirea unor reguli de viaţă drepte şi în conformitate cu cerinţele naturii, la direcţia de dezvoltare pe care a primit-o medicina în urma influenţei marelui gînditor. Dar, cum este firesc, în faţa acestei afirmaţii se naşte şi întrebarea: care este suportul unei atare aserţiuni, în sensul unor similitudini? Există argumente în sensul că profunzimile de penetraţie a gîndului atinse de şcoala pitagoriană au avut corespondenţe în gîndirea dacă şi că unele principii se pot regăsi aici, pe meleagurile patriei noastre, în acele îndepărtate timpuri. Se va reveni cu argumentarea, atunci cînd vom vorbi despre monumentul fascinant al culturii dace — sanctuarul de la Sarmizegetusa.

Pitagora, acest strălucit exponent al gîndului omenesc creator, a rămas doar un deschizător de drumuri în ştiinţă, un venerabil înţelept, şi nu a ajuns un profet întemeietor de cult şi religie, deoarece confreriile lui au fost înfrînte în lupte politice. Dar şi aşa, contemporanii şi mai ales urmaşii au vrut să-l proiecteze în mit, să-i transforme figura în zeitate, învăluind realităţile vieţii lui în hlamide strălucitoare de legendă. În ce îl priveşte pe Zamolxis — poate fost sclav al lui Pitagora, poate fost călător înţelept prin ţinuturile străvechilor culturi omeneşti ale Orientului —, acesta a însemnat mai mult pentru neamul său. Legendele şi, oarecum, informaţiile istorice îl plasează la începutul unei noi credinţe, al unei uimitoare reforme care pătrunde în viaţa poporului dac, transfigurînd-o. Dar, poate aşa cum a intuit Lucian Blaga, drama sa — „drama înţeleptului reformator şi propovăduitor de înţelepciune“ — a constat tocmai în zeificarea lui. Gînditorul genial care a înlocuit străvechile mituri şi credinţe animiste şi fetişizante cu o înţelegere mai adîncă a vieţii şi a fenomenelor naturii a fost şi el, la rîndul lui, proiectat în legendă. Din „rege“, înţelept, medic, semănător de nouă şi profundă învăţătură, el devine şi „zeu“. Era poate o aureolă cu care semenii încoronau, în mod naiv şi firesc, în acele neguroase timpuri, frunţile gînditorilor, a căror înţelepciune era greu explicabilă altfel, decît prin apelarea la supranatural şi, deci, la zeificare.

Cam după două secole de la legendarul Zamolxis apar primele informaţii despre regii dacilor şi „marele preot“, care este în acelaşi timp şi primul înţelept, sfetnic şi locţiitor al regelui, dar şi medic. Herodot aminteşte despre un renumit „*Rex Histrianor*“, care se opune, cu succes, invaziei lui Ateas. Arrian („*Anabasis*“; Daicoviciu H. — „Dacia de la Burebista la cucerirea romană“, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 20) aduce dovezi despre înfrîngerea lui Alexandru Macedon de către o uniune tribală în anul 335 î.e.n., iar Curtius Rufus şi Pompeius Tro-

Scanned with OKEN Scanner

gus, despre zdrobirea oştilor generalului macedonean Zopyrion, în anul 326. Apoi, Pausanias, Strabon şi Diodorus Siculus relatează că, în frunte cu Dromichaetes, traco-dacii înfrîng de două ori (300 şi 292 î.e.n.) pe Lysimach, regele Traciei, pe care îl fac prizonier. În secolul al II-lea î.e.n. este amintit apoi un anume Rhemaxos, „rege" protector al Histriei. Informaţiile sînt puţine despre dacii din interiorul arcului carpatic, unde se ducea probabil o luptă împotriva năvălitorilor celţi, asimilaţi apoi, şi unde, se pare, rodeau semînţele de înţelepciune sădite de legendarul Zamolxis. Pentru anul 200 î.e.n. avem despre aceştia informaţii provenind de la Pompeius Trogus, care scrie printre altele: „. . . . şi dacii sînt de neamul geţilor. Ei, în timpul regelui Oroles, fiindcă nu s-au luptat bine împotriva bastarnilor, ca pedeapsă pentru laşitatea lor, au fost siliţi, din ordinul regelui, ca atunci cînd se culcau să-şi pună capetele în locul picioarelor şi să facă nevestelor serviciile care obişnuiau înainte să li se facă lor înşişi. Şi nici nu s-a schimbat această rînduială, pînă nu şi-au spălat prin curaj ruşinea suferită în război". Comentînd acest citat, după ce remarcă faptul că istoricul nu vede între daci şi geţi decît o deosebire geografică, un autor român contemporan scrie: „. . . . în al doilea rînd, pedeapsa ruşinoasă şi, poate, nu tocmai meritată la care sînt supuşi luptătorii daci de căpetenia lor sugerează că procesul desprinderii aristocraţiei tribale de masa membrilor triburilor şi de întărire a puterii regale era destul de înaintat şi că Oroles avea asupra uniunii de triburi est-transilvănene o autoritate mai mare decît, să zicem, Dromichaetes asupra oştenilor săi, cu un secol mai înainte" (D a i c o v i c i u H. — Op. cit., p. 26—27).

Marcello Malpighi (1628—1694). A descoperit (cu ajutorul microscopului) hematiile şi capilarele. A descris substanţa cenuşie a creierului şi a pus bazele anatomiei patologice şi histologiei.

Aceasta trebuie să fi fost, desigur, evoluţia consolidării puterii politice centralizate a statului, dar în cazul de faţă nu ştim dacă referirea comparativă la puterea relativ mai restrînsă a lui Dromichaetes este potrivită. În ce îl priveşte pe Dromichaetes, nu avea nici un motiv să-şi dovedească autoritatea absolută, pedepsindu-şi supuşii fiindcă aceştia au spulberat oştile regelui Traciei. Pe de altă parte, dacă urmărim

Scanned with OKEN Scanner

firul informațiilor referitoare la comportarea acestui rege față de captivul rege macedonian și oastea acestuia, observăm că toți supușii lui i-au urmat poruncile, oarecum ciudate, cum a fost aceea a încălcării războiului, a dreptului la jaf al învingătorului, a dreptului acestuia de a se bucura de roadele victoriei, atît de încetățenit în acele vremuri. Relatarea lui Diodorus Siculus, în sensul că oștenii lui Dromichaetes cereau să hotărască ei asupra sorții lui Lysimach, pe care voiau să-l pedepsească, și că regele get a trebuit să-i convingă pentru a-l elibera pe captiv, prezentată în sensul unei lipse de autoritate a regelui de către autorul citat, este, spunem noi, un argument *per a contrario*. Dorința ostașilor lui Dromichaetes de a pedepsi pe cel ce a venit cu oștile spre a prăda, robi și supune era nu numai în spiritul acelor vremi, cînd nimeni, niciodată, nu a contestat dreptul învingătorului asupra învinsului, dar era și dreaptă și firească. Mult mai „ciudată", mai împotriva nivelului de spiritualitate al epocii în care se petreceau evenimentele, a fost hotărîrea regelui Dromichaetes de a cinsti pe năvălitorii învinși ca pe oaspeți de seamă, de a-i copleși nu numai pe planul superiorității militare, dar și pe planul înțelegerii vieții, prin superioritatea etică. Nefireasca purtare și uluitoarele porunci ale regelui Dromichaetes au fost totuși respectate de ostașii sîngerați în luptele grele, servindu-și, la ospățul fastuos, învinșii în vase de aur. Oare umilința la care s-au supus ostașii învingători a fost mai mică decît cea la care s-au supus, în urma poruncii regelui Oroles, ostașii săi, învinși de bastarni?

Desigur nu dorim să punem în discuție procesul de întărire a puterii regilor daci, atestat cu atîtea dovezi de istoricul roman Pompeius Trogus. Cuvintele: „creșterea dacilor prin regele Rubobostes" arată că procesul de centralizare și consolidare a puterii face ca regele, ca șef al puterii laice, să fie o persoană distinctă de marele preot.

În ce ne privește, dorim însă să atragem atenția asupra caracterului și naturii acestei puteri, care se reflectă în modul de guvernare, în natura actelor de stăpînire și chiar în natura pedepselor. Ea nu se sprijinea numai pe autoritatea forței, pe elementele de ordin social, economic și politic, îndeobște cunoscute, care antrenează formarea statelor în această perioadă istorică. Există un surplus de autoritate, am spune morală sau spirituală, a primilor regi daci (acești înțelepți, care mai erau oșteni, preoți, medici, astronomi), cu resurse mai adînci decît sîntem tentați să le deducem. Mai întîi gestul lui Dromichaetes, citat de autorii antici ca un fel de ciudățenie a istoriei acestor meleaguri și bănuit ca legendar pentru aproape neverosimilitatea lui, vine să confirme o anume trăsătură a unui popor care se închega ca unitate spirituală în jurul înțelepților săi. Iertarea pilduitoare a regelui dac, dincolo de alianța care o va obține cu regele trac (alianță oricum temporară și nesigură), a vizat poate dincolo de acest final, pe planul politicii externe, mai

Scanned with OKEN Scanner

mult o pildă de educare a propriilor supuși. Spunem asta, pentru că Dromichaetes, învingătorul, putea obține oricum o pace favorabilă de la învinsul său prizonier. Nu avea nici măcar garanția că va fi înțeles de dușmanii învinși și gestul de iertare va constitui un sprijin pentru o pace trainică, mai mult decît, de pildă, exterminarea exemplară a învinșilor, spre a stîrni sentimentul de teamă pentru cei ce ar fi vrut să repete gestul regelui trac. De aceea, spunem că această „ciudată" și singulară atitudine în istoria antică a regelui dac poate fi pusă în legătură cu largul proces de reformare a obiceiurilor și a modului de viață pe care îl parcurgeau dacii. Poate început de Zamolxis, poate de alții înaintea lui sau contemporani cu el, acest curs al rînduirii vieții după reguli ce porneau de la studierea, contemplarea și străduința de a înțelege natura și omul, era deschis. Dacii, învingătorii armatei lui Lysimach, nu trebuiau să încerce sentimentul trufiei, al învingătorului care dobîndește dreptul la jaf și sacrificarea învinșilor. Trebuia ca acești învingători să se înfrîngă pe sine, să se umilească oarecum în fața învinșilor, spre a le da acestora o pildă mult mai adîncă decît cea a forței paloșelor curbe, o pildă a înțelepciunii și, totodată, să își dea lor înșiși această magistrală lecție de comportare mai presus de conjunctura unei victorii și mai presus de obiceiurile și practicile epocii istorice pe care o trăiau. Aceasta s-a întîmplat atunci cînd au învins. Cînd au fost învinși, regele Oroles i-a pedepsit din nou printr-o măsură atît de ciudată, încît, dacă nu ar fi mărturiile istorice, ar exista tentația categorisirii ei ca legendă. Regele dac nu și-a decimat trupele în semn de pedeapsă, așa cum făceau romanii, nu a recurs la nici una dintre pedepsele care sînt specifice puterii de stat de atunci, ci la o sancțiune morală. O sancțiune a cărei aplicare, în fond, nu mai depindea de puterea militară, economică și politică a autorității care a pronunțat-o, ci de influența morală a acesteia, de capacitatea de a-și impune prestigiul. A inversa relațiile cu propriile lor soții, spre a se rușina de faptul că nu s-au luptat ca niște viteji, însemna a fi acceptată această sancțiune de către fiecare luptător. Dar nu numai din imposibilitatea aplicării ei prin forța de coerciție a statului rezultă caracterul moral al sancțiunii, ci și din scopul ei educativ, etic. Preluînd atribuții femeiești în gospodăria fiecăruia, ostașii trebuiau să-și amintească, în fiecare zi și în fiecare noapte, că nu s-au comportat ca adevărați bărbați viteji pe cîmpul de luptă și să gîndească mereu asupra lipsei de curaj. Se pare că această măsură de natură etică a fost eficace, fiindcă, la viitoarea confruntare militară, bastarnii au fost învinși, localizîndu-se aria lor de așezare în Moldova; peste secole au devenit aliați credincioși ai regilor daci în luptele lor împotriva expansiunii romane și, apoi, asimilați.

Unificarea triburilor geto-dacice și a statelor lor s-a făcut sub Burebista, izvoarele istorice spunînd că acesta a ajuns în fruntea nea-

Scanned with OKEN Scanner

mului său atunci cînd „era istovit de războaie dese". Desigur, războaie de rezistență față de năvălitorii externi tot mai numeroși, dar și — cum bine subliniază Hadrian Daicoviciu — războaie interne. Nu se poate pune la îndoială ascuțimea de spirit, geniul politic, militar și diplomatic al omului, care, moștenind o asemenea stare de istovire în urma războaielor, fundează un stat, care își va impune voința din Țara Sciților la izvoarele Dunării și de la Carpații de Nord pînă în sudul Peninsulei Balcanice. El este acela care intuiește pericolul ascensiunii romane și, de aceea, preventiv, încearcă să îl sprijine pe Pompei în lupta acestuia cu Cezar (și nu greșit îl considera pe ultimul ca purtînd ambiții mai periculoase pentru granițele Daciei); apoi, se pregătește pentru confruntarea ce avea să urmeze între daci și romani. Ne întrebăm însă ce rol a avut în ridicarea statului dac, în creșterea uimitoare a puterii acestuia, continuarea procesului de reformă etică a vieții poporului? Că a avut în acest proces un rol, ne spune și Strabon, precizînd că ridicarea neamului dacic de către Burebista s-a făcut: „prin exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci" *Strabon*, VII, 3, 11).

„Izvoarele literare — scrie Hadrian Daicoviciu — ne lasă să întrevedem foarte puțin din procesul de formare a statului, mai ales că multe din ele s-au pierdut. Dar, chiar luînd în considerare dispariția majorității, rămîne ciudată împrejurare că Strabon, care vorbește destul de amănunțit despre domnia lui Burebista, nu pomenește nici un cuvînt despre Sarmizegetusa. În schimb, el vorbește despre un munte «sfînt», Kogaionon, centru al religiei dacice, pe care cu greu l-am putea plasa altundeva decît pe Dealul Grădiștei, cu numeroasele sale sanctuare. Despre Sarmizegetusa vorbește însă, mai tîrziu, Ptolemeu, care-i dă și epitetul de «regească», desemnînd-o astfel drept capitală, cetate de scaun a regilor daci.

Contrastul dintre faptul arheologic și faptul literar sugerează concluzia că, inițial, adică în a doua parte a secolului al II-lea și la începutul secolului I î.e.n., Dealul Grădiștei era numai «muntele sfînt» al dacilor, nu și cetatea de reședință a regilor daci. Statul dac nu exista încă pe atunci și cetățile de la Costești, Căpîlna, Tilișca, Piatra Craivii, erau simple centre tribale.

Din motive pe care, cel puțin deocamdată, nu le cunoaștem, uniunea de triburi care-și avea centrul politic la Costești s-a ridicat deasupra celorlalte. Tocmai în spațiul geografic dintre cetățuia Costeștilor și muntele sfînt Kogaionon (centru religios nu numai al unui trib) se creează, sub Burebista, sistemul de fortificații din Munții Orăștiei. Această regiune devine centrul unui stat, iar cetatea de la Costești, reședința lui Burebista, se transformă într-un fel de capitală politică, cea religioasă rămînînd mai departe la Grădiștea Muncelului" (Op. cit., p. 53).

Sanctuarele cele mai vechi de pe Dealul Grădiștei existau cu siguranță — spun arheologii — pe vremea lui Burebista. Informațiile lite-

Scanned with OKEN Scanner

rare în sensul anteriorității unui centru religios al mai multor triburi la „muntele sfînt", centru de la care să fi radiat peste toate triburile getodace ideea de unire și apoi de întărire prin reformarea modului de viață și ascultarea de aceleași reguli sau „porunci", cum le numește Strabon, sînt deci exacte. Înainte de a fi capitala celei mai mari puteri politice și militare a lumii antice a secolului I î.e.n., alături de Roma, Sarmizegetusa a fost mai întîi centrul spiritual al dacilor. Nu este lipsit de interes să ne amintim, în întregime, un citat din Strabon despre domnia lui Burebista:

„Ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, getul Burebista l-a înălțat de mult prin exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci, încît în cîțiva ani a făurit un stat puternic ..... Spre a ține în ascultare poporul, el și-a luat ajutor pe Deceneu, un șarlatan care rătăcise multă vreme prin Egipt, învățînd acolo unele semne de proorocire, mulțumită cărora susținea că tălmăcește voința zeilor. Ba încă de la un timp fusese socotit și zeu, așa cum am arătat cînd am vorbit despre Zamolxis. Ca o dovadă a ascultării ce i-o dădeau este și faptul că ei s-au lăsat înduplecați să taie vița de vie și să trăiască fără vin ..." (*Strabon*, VII, 3, 11; „Izvoare privind istoria României", vol. I, București, 1964, p. 237—239).

Burebista ajunge în fruntea neamului său într-un moment istoric greu, cînd acesta este istovit de războaiele dese și cînd existența lui este periclitată de amenințări cumplite: romanii care vin dinspre sud, sud-vest și sud-est, celții care pătrund dinspre nord și nord-vest, iazigii dinspre vest, bastarnii dinspre est, fără a mai aminti năvălitorii mai neînsemnați. Persistarea dezbinării ar fi însemnat imposibilitatea de a constitui o forță care să reziste acestor presiuni. Premisele formării unui stat existau. Iată ce scria regretatul C. Daicoviciu: „Cultura dacilor în ultimele două secole ale existenței sale poate fi considerată ca o cultură de tip superior stadiului primitiv-rural al triburilor patriarhale, avînd caracterul unei civilizații cu tendințe vădite de atingere a civilizației agraro-orășenești, cu centre economice puternice, constînd din agricultori, meșteșugari, plebe muncitoare și sclavi" (Daicoviciu C. — „Istoria României", vol. I, p. 317). Reclamat de evoluția economică și socială, statul dac unitar, care să se impună ca o forță deasupra organizațiilor de uniuni tribale, este cerut și de nevoia de a putea supraviețui în fața presiunilor din exterior. Burebista reprezintă momentul de întruchipare a acestei lucidități istorice, prin politica internă și externă pe care a desfășurat-o. Unificarea politică, gruparea într-un singur stat a tuturor formațiunilor prestatale, a grupărilor de triburi, a diverselor uniuni sau stătulețe a fost făcută parte cu sabia, parte cu ajutorul aceleiași influențe centripete pe plan spiritual. Nu se știe exact în amănunt cum, dar cert este că Strabon depune mărturie că pentru „a ține în

Scanned with OKEN Scanner

ascultare poporul", deci pentru a avea prestigiul necesar față de popor, pentru a-și asigura înțelegerea și acceptarea politicii sale de înălțare și întărire a neamului, Burebista s-a sprijinit pe această forță.

Puterea sacerdotală care a jucat un rol în făurirea statului centralizat va sprijini și îndelungata acțiune de înălțare a neamului, de întărire a lui prin reformarea modului de viață. Și în această direcție intențiile și interesele sabiei regale s-au întîlnit cu acelea ale cuvîntului înțelept al pustnicilor și călugărilor, destul de bine organizați, fiindcă ridicaseră deja primele sanctuare.

Chiar metodele folosite de Burebista pentru „înălțarea neamului" său sugerează mai mult efortul cuvîntului și prestigiul înțelepciunii, decît forța sabiei. Strabon — care se pare că nu prea agrea tocmai această forță spirituală, ca străin — se exprimă ciudat, referitor la aceste metode: „prin exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci". În ce privește ultimele cuvinte, ele pot fi lecturate, desigur, și așa cum le interpretează Hadrian Daicoviciu: „această ascultare trebuie interpretată ca supunere față de rege, iar fărîmițarea puterii, care, tot după geograful grec, a urmat morții lui Burebista, atestă destul de limpede că supunerea a existat în cadrul unui stat centralizat, cuprinzînd întregul sau aproape întregul neam al geto-dacilor" (Op. cit., p. 57—58). Mai înainte însă de această ascultare față de puterea centrală, autorul grec situează acele „exerciții" și „abținerea de la vin", deci vrea să se refere la măsurile privind reformarea modului de viață. Au existat, desigur, și interpretări eronate ale unor istorici (unele chiar de ei retractate). Așa cum s-a spus la un moment dat că ruinele magnificelor temple ale înțelepciunii și spiritualității poporului daco-get sînt urmele unor hambare, așa s-a spus și că este vorba de un monopol regal asupra vinului și, de aici, măsura cu distrugerea viilor. Numai că Strabon se exprimă destul de exact — „abținere de la vin" —, într-un context care face și mai precisă informația, în sensul că este vorba de una dintre acele așa-numite „exerciții" care modificau modul de viață al oamenilor. Dar chiar și acea „ascultare" nu ascunde numai atît cît a subliniat distinsul istoric citat. Nu departe, Strabon precizează: „Ca o dovadă pentru ascultarea ce i-o dădeau, este și faptul că ei s-au înduplecat să taie vița de vie și să trăiască fără vin ...". Încă o dată este precizat scopul acestei tăieri, nu acela de a constitui un monopol regal al culturii viței de vie, ci de a trăi fără vin și, totodată, faptul că această „ascultare" nu se referea doar la măsurile de guvernare specifice, ci și la măsurile care vizau reformarea modului de viață, asanarea morală a neamului. Încă o dată, în viața acestui popor întîlnim primatul măsurilor morale, întemeiate nu atît pe forța sabiei, cît pe autoritatea morală a celui căruia i se dădea ascultare. Astfel organizat și ridicat, neamul geto-dacilor se va impune istoriei. Neamurile celtice care veneau dinspre vest și nord-

Scanned with OKEN Scanner

vest au fost bătute și alungate de pe pămînturile locuite mai înainte de geto-daci, resturile borilor ajungînd pînă în Gallia, iar ale tauriscilor, pînă în Noricum; Burebista aduce sub stăpînirea sa toate teritoriile pînă la Dunărea mijlocie și Moravia, învecinîndu-și stăpînirea cu aceea a lui Ariovistus al suabilor. Eliberat de grija pericolului celtic, atît de drastic eliminat, Burebista se poate concentra asupra pericolului roman, mai întîi eliminînd infiltrațiile stăpînirii acestora pe malul Pontului Euxin. De aceea, aduce la supunere una după alta cetățile de pe țărmul Mării Negre. După întinderea stăpînirii asupra întregii Dobroge, se extinde spre sud, hotărnicindu-și granițele la Munții Haemus. Concomitent, sprijină revolta dalmaților împotriva stăpînirii Romei. Cu oastea lui, pe care Strabon o apreciază, în caz de mobilizare generală, la 200 000 de oameni, el ajunge pe drept cuvînt „temut și de romani, deoarece trecea Istrul fără teamă și jefuia Tracia pînă în Macedonia și Illiria" (S t r a b o n — Op. cit.). Iată-l deci față în față cu teribila Romă. Preventiv, se amestecă în luptele pentru putere dintre Cezar și Pompei, dar are înțelepciunea de a „întîrzia" la locul confruntării decisive dintre cei doi. Atît Cezar, cît și Burebista se pregătesc de titanica confruntare. Pumnalul lui Brutus și al conjuraților săi, pe de o parte, elimină pe cel ce dăduse Romei strălucire și forță, iar conspirația celor nemulțumiți de măsurile lui Burebista îl elimină pe omul de numele căruia s-a legat epoca de afirmare a neamului geto-dac. Vor trece anii și, în locul lor, alți doi titani se vor confrunta — Traian și Decebal —, dovedind astfel că Burebista și sfetnicii săi au intuit exact care va fi marele și fatalul pericol pentru libertatea Daciei.

Care au fost sfetnicii și cine a sprijinit politica acestui mare rege al Daciei? Desigur, mai întîi Deceneu, pe care Strabon îl caracterizează ca fiind: „un șarlatan care rătăcise multă vreme prin Egipt, învățînd acolo unele semne de proorocire, mulțumită cărora susținea că tălmăcește voința zeilor". Cu toată antipatia lui Strabon, desprindem două aspecte importante: mai întîi că acest Deceneu era un om instruit, fost peregrin pe meleagurile de leagăn al celor mai vechi civilizații, unde se pare că a intrat în contact cu deținătorii fabuloaselor și tainicelor cunoștințe din templele Nilului și Mesopotamiei, și, în al doilea rînd, că previziunile sale politice le prezenta poporului ca răstălmăciri ale voinței zeilor. Desigur, procedînd în acest mod, el conferea poruncilor regale o și mai mare autoritate. Cînd același autor vorbește despre uimitoarea dovadă de ascultare a daco-geților, care și-au distrus viile spre a elimina din viața lor viciul beției (măsură pusă de alți autori mai mult în seama lui Deceneu, decît a lui Burebista), el folosește cuvintele „s-au lăsat înduplecați". Deci, nu au fost forțați prin puterea săbiilor sau prin frica pedepselor, ci prin autoritatea ce o aveau dispozițiile regale dublate de investirea sacerdotală sau, chiar invers, prin măsurile

Scanned with OKEN Scanner

formulate de marele preot, cu investirea acreditării regelui. Se pare deci că şarlatania la care face aluzie autorul grec consta în a prezenta noile reguli de viaţă, pe care noul stat voia să le încetăţenească drept voinţă a zeilor. O şarlatanie — dacă o putem numi astfel — cu totul explicabilă pentru acele timpuri şi pentru necesităţile ce le impuneau reformele morale.

Activitatea lui Deceneu printre daci o descrie şi Iordanes, în „Geticele" sale, pornind de la textele lui Dio Chrysostomul, cel ce le cunoştea atît de bine viaţa, fiindcă a găsit azil un timp la Sarmizegetusa. „... Observînd dispoziţia lor de a-l asculta în toate şi că ei sînt din fire inteligenţi, i-a instruit în aproape toate ramurile filozofiei, căci el era în aceasta un maestru priceput. El i-a învăţat morala, dezbărîndu-i de moravurile lor cele barbare; i-a instruit în ştiinţele fizicii, făcîndu-i să trăiască potrivit legilor naturii...; i-a învăţat logica, făcîndu-i cu mintea superiori celorlalte popoare; arătîndu-le practica, i-a îndemnat să petreacă în fapte bune; demonstrîndu-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor şi toate secretele astronomice şi cum creşte şi cum scade orbita lunii şi cum globul de foc al soarelui întrece măsura globului pămîntesc şi le-a expus sub ce nume şi sub ce semne cele trei sute patruzeci şi şase de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit şi pînă la apus, spre a se apropia de polul ceresc. Vezi cu mare plăcere ca nişte oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filozofice, cînd mai aveau puţin răgaz de războaie. Puteai să-l vezi pe unul cercetînd poziţia cerului, pe altul proprietăţile ierburilor şi ale arbuştilor, pe acesta studiind creşterea şi scăderea lunii, pe celălalt observînd eclipsele soarelui şi cum, prin rotaţia cerului, soarele vrînd să atingă regiunea orientală este dus înapoi spre regiunea occidentală..." [Iordanes — „Getica", p. 69—70 (trad. Popa Lisseanu G.)].

Unii autori susţin că textul ar fi în bună măsură influenţat de entuziasmul lui Iordanes faţă de cei pe care îi considera strămoşii săi. Într-adevăr, rezultă oarecare nuanţă de entuziasm şi de exagerare în modul în care Iordanes prezintă viaţa întregului popor dac, preocupările lui de cercetare ştiinţifică. Dar nu trebuie să uităm două elemente esenţiale: mai întîi că este autorul care a avut la dispoziţie una dintre cele mai autentice lucrări despre daci — pentru că, spuneam mai sus, Dio Chrysostomul a trăit printre ei — la care se fac mereu trimiteri. În al doilea rînd, exprimarea entuziasmului trebuia să plece de la o realitate care să merite acest entuziasm. În fine, dincolo de aceste argumente legate direct de autorul citat, trebuie să menţionăm că ceea ce spune el este atestat şi prin alte dovezi indiscutabile. Dar, mai întîi să revenim la text. „Observînd dispoziţia dacilor de a-l asculta în toate şi că ei sînt din fire inteligenţi..." se referă, în afară de consideraţia

Scanned with OKEN Scanner

asupra inteligenței dacilor (dovedită de nenumărate probe ale istoriei), la o anume stare de spirit. Am arătat în rîndurile precedente că mai există consemnate de istorie momentele lui Dromichaetes și Oroles (ca să nu mai vorbim de legendara influență a lui Zamolxis), cînd dacii au îndeplinit surprinzătoare recomandări morale din partea conducătorilor lor. Era deci un teren pregătit pentru reforme novatoare, o încetățenită ascendență de prestigiu a înțelepților conducători, regi sau sacerdoți. Iordanes spune că Deceneu „i-a instruit în mai toate ramurile filozofiei, căci el era în aceasta un maestru priceput". Iată deci că fondul de înțelepciune străveche al poporului, peste care s-au sedimentat cunoștințele dobîndite în templele Nilului, l-au impus pe Deceneu ca pe un „foarte priceput maestru". Activitatea lui Deceneu nu a fost numai de ordinul propagării culturii și științei, ci ea a vizat în plin, și poate în primul rînd, planul etic. Răspîndind cunoștințele despre fenomenele naturale, despre lumea înconjurătoare, Deceneu „i-a învățat morala, dezbărîndu-i de moravurile lor cele barbare". În pasajul următor, acest scop al învățării științei pentru a modifica felul de viață este și mai explicit: „i-a instruit în științele fizicii, făcîndu-i să trăiască potrivit legilor naturii". Alt pasaj este semnificativ pentru realitatea reformei morale și pentru metodele ei de a impune: „Arătîndu-le practica, i-a îndemnat să petreacă în fapte bune". Deci, învățătorul și ucenicii lui utilizau metoda de a le „arăta practica", adică, se pare, de a le prezenta puterea exemplului concret, practic. Poate acele „exerciții" la care se referă Strabon. Făcînd aceasta, „i-a îndemnat să petreacă în fapte bune". Deci, un îndemn întemeiat pe puterea convingerii exemplelor, a învățămintelor practice, nu o poruncă sau o măsură asigurată cu puterea sabiei. Entuziasmul lui Iordanes se revarsă și în legătură cu uimitoarele cunoștințe de astronomie (pentru acel timp), pe care Deceneu și, desigur, apropiații lui le propovăduiau. Important de reținut pentru noi este și faptul că una dintre preocupări se referea la studierea proprietăților arbuștilor și plantelor.

Este evident că nu întreg poporul, în puținul răgaz de pace dintre multe războaie, așa cum observă și Iordanes, se ocupa cu studiul fizicii, astronomiei, botanicii, eticii etc. Dar la fel de sigur este că această activitate a unora s-a răsfrînt, influențînd modul de viață al tuturor, ca de pildă renunțarea la viciul beției.

„Natural, — scrie H. Daicoviciu în recenta sa carte —, nu ne putem gîndi la o pătură de «intelectuali» daci, societatea daco-getă făcuse încă prea puține progrese, pentru ca în sînul ei să apară filozofi și oameni de știință specializați. Dar, ca în multe alte societăți antice, existau oameni care posedau și mînuiau un minimum de cunoștințe științifice, bazate pe seculara și chiar milenara experiență a poporului, precum și pe propriile lor observații. Acești oameni erau preoții daci

și nu trebuie să se uite că Deceneu nu era altul decît mai marele lor, pe vremea regelui Burebista" (Op. cit., p. 233).

Erau capabili oare acești gînditori-învățați pe care îi numim „preoți" daci să îndemne la „petrecerea timpului în fapte bune", prin puterea exemplului? Deținеau, cu alte cuvinte, un mod de viață etic care să fie capabil a se impune prin puterea exemplului? Datorită atîtor izvoare ce ne stau la îndemînă, se poate da un răspuns afirmativ.

Legendarii pustnici, venerabili, retrași în peșterile ascunse și în vecinătatea piscurilor de munte pentru meditație, slujitorii muntelui „sfînt" Kogaionon, atît de misterios prezentați de izvoarele antice și de legende, nu mai puțin uimitorii polistai, ne sînt înfățișați, în informațiile pe care le avem despre ei, ca niște asceți, cu existența închinată doar scopului pe care îl slujeau, mult mai puțin „al zeilor" și mult mai mult al luminării și ridicării poporului, al apărării libertății patriei.

O ciudată și totodată foarte importantă informație ne provine de la istoricul Flavius Iosephus, care, vorbind despre secta essenienilor, conchide că particularitățile acestei secte erau: comunitatea de bunuri, credința în nemurirea sufletului și faptul că membrii ei nu-și întemeiau familii sau, dacă își întemeiau, acordau deosebită prețuire virtuții femeii și vieții familiale curate. Desigur, nu această relatare este importantă pentru noi, mai ales astăzi, cînd descoperirea așa-numitelor „Manuscrise de la Marea Moartă" aduce la lumină acele reguli etice ale sectelor, care, preluate fiind de morala creștină, au asigurat în perioada de început uimitoarea răspîndire a lor și superioritatea față de cele cunoscute în epoca sclavagistă. Mult mai interesant este pasajul din autorul citat în care se precizează că essenienii duc aceeași viață, ca și aceia care la daci se numesc polistai. Iată deci o confirmare a existenței regulilor etice superioare (pentru acele timpuri) de viață curată, pe care căutau să le răspîndească prin puterea exemplului, în Dacia, acești polistai.

O altă întrebare se ivește firesc: deținеau sacerdoții daci, în frunte cu „marele preot", acele cunoștințe de astronomie, fizică, botanică etc., despre care vorbește Iordanes? Vom da mai întîi răspunsul cu privire la cunoștințele lor de ordin general și apoi referitor la cele medicale.

S-ar putea tenta o argumentare îndelungă, punctînd pas cu pas referirile unor autori antici, dovezile arheologice despre nivelul de spiritualitate atins de geto-daci, dar, așa cum în privința Egiptului antic este suficient să demonstrăm ce anume nivel de cunoștințe a încorporat marea piramidă pentru a dovedi totul, și în cazul dacilor este suficient să încercăm a înțelege ce exprimă sanctuarele lor, spre a înțelege culmile atinse de gîndirea lor. Procedăm astfel atît dintr-o rațiune de simplificare, cît și pentru prilejul pe care îl avem de a vorbi despre monumentele rămase peste milenii, ascunse sub pătura mușchilor și a ierbii și sub umbrirea codrilor și, apoi, nu totdeauna bine înțelese și, în orice caz,

Scanned with OKEN Scanner

mult prea puţin discutate şi valorificate pe planul cunoaşterii lor. Aşadar, sanctuarele. . . .

*

Cele mai impresionante se află pe terasa de la străvechea Sarmizegetusă, numită de Lucian Blaga „terasa magilor". Era firesc ca cele mai multe să fie concentrate aici, unde autorii antici localizau muntele „sfînt" Kogaionon. Dar, asemenea sanctuare au fost dezgropate de arheologi şi în preajma altor aşezări dacice, cum este sanctuarul circular de la Pecica (Ziridava), compus din şase grupuri: 6+1 stîlpi de lemn, şase rotunzi, unul fiind pătrat în secţiune (Crişan I. H. — „Sanctuarul dacic de la Pecica", *Acta*, M. N. 1966, vol. III, 1966, p. 92); sau cel de la Feţele Albe, din stîlpi de calcar, a căror dispunere nu poate fi precizată datorită precarei conservări (Daicoviciu H. — „Un sanctuar circular dacic la Feţele Albe", *Apulum*, 1971, vol. IX, p. 257). Dar ceea ce merită o descriere mai detaliată este, indiscutabil, marele sanctuar circular din incinta sacră de la Sarmizegetusa. Este vorba de incinta apărată de terase amenajate, cu pereţi din masive blocuri de calcar, spre care ducea un drum cu scări monumentale de piatră şi care, în afară de incinta pardosită cu lespezi de piatră, cuprinde mai multe sanctuare patrulatere şi circulare. Cu privire la sanctuarele patrulatere, impresionante şiruri de cîte şase coloane de andezit, în total şaizeci (aşa cum este cel mai mare), s-au încercat puţine explicaţii. H. Daicoviciu, răspunzînd celor ce încearcă a vedea şi aici calendare, scrie: „În ce priveşte aliniamentele, nu putem şti ce reprezintă. Dacă fiecare coloană ar reprezenta un an, atunci am avea sanctuare reprezentînd 60 de ani. De aici nu rezultă că la daci existau ere de 60 de ani, căci multe din sanctuarele patrulatere au mai puţin de 60 de coloane" (Op. cit., p. 263). Sîntem cu totul de acord că nu este vorba de o imagine de calendar, cum la fel nu se poate pretinde că sanctuarele de acelaşi tip, adică patrulatere, reprezintă acelaşi lucru. Ar fi fost şi nefiresc pentru constructorii acestor monumente să „spună" acelaşi lucru, în locuri foarte apropiate unul de altul, prin sanctuarele ridicate — ce-i drept la diverse epoci — şi, mai ales, lucruri atît de sărace în conţinut, ca o simplă numărătoare a anilor. Revelaţia calendarului a dus la „moda interpretării calendaristice". Dar, în afară de faptul că însuşi minunatul calendar al sanctuarului circular nu este numai „calendar", toate acele semne ale înţelepciunii străvechi a dacilor trebuie interpretate şi în lumina simbolurilor pe care le exprimau. Oricum prin modul lor de a comunica posterităţii în mod figurativ, sanctuarele dacice sînt şi opere de artă. Şi, dacă celui mai informat cercetător al antichităţii dacice (autorul mai sus citat) îi şade bine să afirme că „nu putem şti ce reprezintă" aceste

Scanned with OKEN Scanner

„aliniamente", în spiritul unei stricte rigurozităţi, fie-ne îngăduit nouă să ne amintim de cuvintele lui Constantin Noica:... „cînd te uiţi mai bine, vezi că picturile exterioare ale monumentelor din nordul Moldovei povestesc ceva. «Arborele vieţii» de la Voroneţ şi din alte părţi povesteşte ceva. Sînt unele ii înflorate, spun cunoscătorii, care povestesc ceva" (Noica Constantin — „Rostirea filozofică românească", Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 90). În manifestările artistice, ca şi în cele de cult sau, cu atît mai mult, în edificii cum sînt sanctuarele dacice, se încorporează părţi de suflet legate de condiţiile de viaţă şi de gîndirea poporului care le-a creat. Demersul ce tinde la descifrarea lor nu este exclusiv arheologic. Pop Simion, prefaţînd minunatele sale interpretări din ciclul „Nord", scria că, dincolo de stricta restituire arheologică, „printr-o zvîcnire de sentiment şi risipă de fantezie, poate ajunge la miezul omenesc al fenomenelor, dînd o nouă şi suprinzătoare faţă adevărurilor rostite" [Pop Simion — „Argumentul", *Romînia literară*, anul III, nr. 28, (92), din 9.VII.1970, p. 178]. Desigur, orice avans interpretativ pe această cale se rosteşte sub cumpăna probabilităţii. Dar, ce ne pot sugera oare monumentalii stîlpi de andezit din incinta sacră? Ca una dintre inexplicabilele minuni ale lumii antice, dincolo de cele şapte „clasice", este considerat acel stîlp de fier (construit din fier, cum nu permitea tehnologia de atunci de prelucrare a metalului), vădind un alt mod de prelucrare decît cel cunoscut odinioară. O singură coloană, misterioasă şi inexplicabilă chiar doar prin metalul pur din care este făurită, care este însă încărcată de sensurile verticalităţii, ale continuităţii vieţii şi aspiraţiilor omeneşti. Este, am putea spune simplificînd, o coloană a gîndului uman. Oare de aici să se fi transpus pînă în Dacia, odată cu indo-europenii strămutaţi aici, simbolul coloanei verticale? În cultura străveche a Mesopotamiei se cunoaşte legenda închegării lumii în şase etape, în şase trepte ale evoluţiei lumii materiale. Izvoarele biblice reiau şi ele tema celor şase etape cosmogonice, la care se adaugă apoi, în gîndirea biblică, cea de-a şaptea zi, a odihnei, a repausului, adică a nimicului sub aspect de proces cosmogonic propriu-zis, dar cu semnificaţie legată de magia cifrei „şapte" a asiro chaldeenilor. Pitagora a fost şi el fascinat de puterea de expresie a numărului, dezvoltînd cultul numărului „zece", mai exact al multiplului de unu. Şi poate aceasta a cunoscut-o şi Zamolxis. Există desigur o semnificaţie a coloanei şi o semnificaţie a numărului de repetabilitate a aliniamentului. Cînd toate popoarele acestui spaţiu geografic îşi închideau zeii în temple acoperite, era firesc ca dacii, încrezători în lumină, săgetînd norii cu credinţa întunecării şi revărsării forţelor ostile ale naturii, era firesc să ridice ca semn al aspiraţiei lor spre lumină, spre nemărginirea spaţială a naturii şi infinitatea temporală a ei, şirul de coloane. Stîlpii de andezit în verticalitatea lor sînt semne ale vieţii, ale suprapunerii generaţiilor

Scanned with OKEN Scanner

(poate așa a gîndit și Brâncuși), ale aspirației spre lumină și seninătatea cerului. Repetabilitatea lor, în cicluri de cîte șase, sugerînd treptele cosmogoniei, este sugestia apartenenței la infinit, la eternitate, poate chiar sugestia repetabilității și pluralității lumilor înlocuite. O impresionantă sugestie a permanenței și aspirației spre seninătate, a cutezanței gîndului, a eternității omului prin continua repetare a succesiunii generațiilor și chiar a etapelor cosmogonice. Este, se pare, o semnificație legată de o primă etapă a spiritualității dacice (micul sanctuar patrulater este, pare-se, și cel mai vechi din grupul sacru), etapă legată de gîndirea pustnicilor și a legendarului prim mare preot și reformator, Zamolxis.

Micul sanctuar circular din incinta sacră, compus din 11 grupuri de 9+1 stîlpi de andezit (al nouălea, lespede) și cîte un grup de 7+1 și 6+1 stîlpi, a fost interpretat de către G. Horedt și K. Horedt (T r i b u n a, an X, nr. 52, 29.XII.1966, p. 6) ca un calendar lunar, în sensul că, fără a ține seama de fazele lunii, dacii au căutat să obțină aici, prin cele 13 grupuri de stîlpi, o împărțire cît mai apropiată de durata anului lunar, adică asemănător felului cum indienii, în epoca Vedelor, socoteau luna ca avînd 28 de zile. Numai că în cazul acesta, cei 101 stîlpi ar trebui înmulțiți cu 3,5 spre a da 353,5 zile; or, cum remarcă alți autori, este suspectă, în primul rînd, existența fracțiilor și, în al doilea rînd, în acel timp, dacii puteau împrumuta anul lunar direct de la greci, împreună cu ciclul lui Menin. Mai aproape de adevăr este părerea lui H. Daicoviciu, care spune: „Credem și noi că micul sanctuar circular este în legătură cu observarea anumitor fenomene cerești, dar nu-i putem atribui rolul de expresie a anului. Înclinăm să vedem în el fie reprezentarea unor cicluri calendaristice mai mari decît anul, fie reflectarea altor date astronomice privind constelațiile, mișcarea stelelor etc.“ (Op. cit., p. 263).

Dovada cunoștințelor astronomice avansate ale dacilor ne-o face însă, cu prisosință, marele sanctuar circular din incinta sacră, monument singular în cultura antică a Europei. Afirmăm singular, pentru că se deosebește de alte construcții cu valoare de simbol al calendarului, cum ar fi de pildă Templul Cerului din Pekin, cu cele patru coloane centrale cu dragoni, reprezentînd cele patru anotimpuri, și două cercuri concentrice de cîte douăsprezece coloane fiecare, reprezentînd unul cele douăsprezece luni ale anului, iar cel de-al doilea cele douăsprezece diviziuni de cîte două ore ale zilei și nopții, sau altarul de sacrificii vedic, care reflectă vechiul calendar indian. Pietrele de împrejmuire a sanctuarului, în număr de trei sute șaizeci, ar fi cele trei sute șaizeci de nopți, iar cărămizile, cele trei sute șaizeci de zile. Unele monumente megalitice, în marele sanctuar circular de la Sarmizegetusa, nu reflectă numai simple observații astronomice în arhitectura lor — aici fiind nota de singularitate —, ci și o imagine a „curgerii“, a „petrecerii“ timpului,

Scanned with OKEN Scanner

a „existenței" lumii. De cînd a fost cunoscut — de peste un secol și jumătate —, s-a spus despre acest sanctuar enigmatic că ar fi un circ, o necropolă, un monument funerar (V. Pîrvan) sau altarul zeului solar (D. M. Teodorescu). Degajarea și descrierea lui completă în urma săpăturilor conduse de C. Daicoviciu au permis interpretări mai apropiate de realitate. Este compus din trei cercuri concentrice (din blocuri de andezit, din stîlpi de andezit și din stîlpi groși de lemn) și o incintă în formă de potcoavă, tot din stîlpi groși de lemn. Numărul blocurilor de andezit care alcătuiesc cercul exterior este de 104. Lipit de acest cerc al blocurilor de andezit este acela al stîlpilor de andezit, în total 180 de stîlpi înguști și 30 de stîlpi lați, dispuși în exact 30 de grupuri de șase stîlpi înguști, plus unul lat. Al doilea cerc este compus din stîlpi de lemn de cel puțin trei metri înălțime, ciopliți în patru muchii și îmbrăcați în plăci de teracotă. În total 68, împărțiți în patru grupuri separate de lespezile intrărilor, în două grupuri de cîte 17, un grup de 16 și un grup de 18 stîlpi. În centru, în formă de potcoavă, 34 de stîlpi de lemn. Întregul sanctuar este situat pe o terasă amenajată în acest scop.

Regularitatea grupului de 6+1 stîlpi ai cercului exterior i-a frapat încă pe primii cercetători ai sanctuarului. Astfel, D. M. Teodorescu a văzut aici o expresie a numărului mistic „șapte", al pitagorienilor, și amintea legenda cu Zamolxis, sclavul și ucenicul lui Pitagora. (Cu mult înainte de Pitagora, o tablă de argilă din biblioteca lui Assurbanipal indică cele șapte serii ale numărului „șapte" — 7 zei ai apusului soarelui; 7 constelații în calea lactee etc. —, care au dominat mistica acelui leagăn al civilizației, dar care nu se referă la grupul de zile care formează astăzi săptămîna și, de altfel, atît ei, cît și egiptenii, grecii, chinezii aveau săptămîna de zece zile.) Subscriem deci la argumentarea lui H. Daicoviciu, în sensul că „legătura dintre numărul stîlpilor unui grup și mistica aritmetică a pitagorienilor nu poate fi susținută"; dar nu putem accepta opinia, atît de radical exprimată, că: „Ucenicia lui Zamolxis pe lîngă Pitagora nu este decît o legendă scornită de greci, cum tot legendă și tot de proveniență elenă este însăși «umanizarea» zeului suprem al dacilor" (Op. cit., p. 241). Aceasta cel puțin pentru motivul că, în lipsa unor informații certe pro sau contra, rămîne doar un singur argument: existența legendei, care, la fel ca alte legende despre întîmplări ale istoriei, nu poate fi tratată ca o simplă scorneală. De ce atunci o asemenea „scorneală", și nu alta? Nu fiindcă spre legendă s-a pornit de la un fond așa-zis „de plecare", care trebuie să fie un fapt real? În fine, existența celor 180 de stîlpi a dus pe cercetători la concluzia că fiecare dintre ei ar avea valoarea unei zile, deci, dublați (prin efectul de înmulțire cu 2, dat de prezența lespezilor late), ajungem la numărul de zile al anului (360 de zile). De ce însă această grupare de șase plus unu, în total 180? De ce nu direct 360? Doar astronomii hinduși, îna-

Scanned with OKEN Scanner

înte de a suferi influența grecească, împărțeau anul în 12 luni a cîte 30 de zile, babilonienii cunoșteau anual de 360 de zile și, de asemenea, egiptenii și grecii au păstrat anual de 360 de zile, menționat pe timpul lui Pitagora, Thales și Herodot. Dacii au structurat astfel arhitectura sanctuarului lor pentru a putea concentra o pluralitate de semnificații, printre care și modul lor, cu totul original, de a corecta inegalitatea calendarului bazat pe anul de 360 de zile. Ilustrul savant francez G. Charrière a demonstrat că au structurat în arhitectura sanctuarului acest sistem uimitor de corectare, rod al îndelungilor și minuțioaselor observații astronomice ale preoților sanctuarelor. Învățatul francez a pornit de la ideea că cele două incinte de 64 și 34 de stîlpi de lemn, deci aflate în raport de 1/2, trebuie să aibă o legătură semnificativă cu stîlpii înguști de andezit din cercul exterior, în număr de 180 (jumătatea zilelor anului). Conform acestui raport, dacă observăm că fiecare dintre cei 68 de stîlpi din incinta medie reprezintă un ciclu de 180 de zile și fiecare dintre cei 34 de stîlpi ai incintei centrale reprezintă deci un ciclu dublu (adică 360 de zile), ajungem la surprinzătoarea constatare că acei stîlpi în număr de 34 reprezintă exact numărul ciclurilor după care calendarul dacic era în avans cu un semestru al anului, de 180 de zile (cu o diferență de calcul matematic de ordinul fracțiilor, neglijabilă deci). Astfel, s-a dovedit că dacii calculau $69 \times 180 = 12\,420$ de zile pentru ciclul lor de 34 de ani solari. Astăzi, putem calcula că valoarea acestui ciclu este de 12 418,23, ceea ce este foarte aproape. Acest ciclu de 34 de ani, ca modalitate de corectare a calendarului, este considerat de savantul francez ca tipic autohton, de natură să demonstreze pragul înalt la care ajunseseră științele exacte în societatea dacică (Charrière G. — „Le compit et le monument calendaire des Daces à Sarmizégetusa", *Bull. Soc. Préhist. franç.*, 1963, vol. IX, nr. 7—8, p. 410). Desigur, elaborarea acestui calendar a trebuit să preceadă construirea monumentului, fapt ce ne duce cu gîndul, din nou, la informațiile lui Iordanes despre înflorirea științelor la daci sub influența lui Deceneu.

Caracterul uimitor de sintetic și de încărcat de profunde sensuri al marelui sanctuar rotund se evidențiază și prin dubla semnificație a stîlpilor din cele două incinte. Astfel, dacă observăm că stîlpilor de lemn din incinta centrală li se acordă valoarea de zece zile fiecare, la fel ca și celor două lespezi ($34+2$), avem drept rezultat anul calendaristic dacic de 360 de zile. El este împărțit în două anotimpuri climaterice de 220 și, respectiv, 140 de zile fiecare. Dacă păstrăm raportul cunoscut între valoarea stîlpilor din cele două incinte, înseamnă că cei 68 de stîlpi din incinta medie reprezintă fiecare cîte 5 zile, la care, dacă adăugăm aceeași valoare a celor patru praguri, rezultă din nou cifra de 360, reprezentînd zilele anului ($340+20$). Avînd în vedere împărțirea în cîte patru grupuri de stîlpi, ajungem la cele patru anotimpuri astronomice

Scanned with OKEN Scanner

de cîte 95 de zile două şi cîte 90 şi, respectiv, 85 celelalte. Dacă facem o paralelă cu anotimpurile astronomice de astăzi, observăm că iarna astronomică dacică avea 85 de zile, faţă de 89 cît are astăzi, primăvara şi vara cîte 90, faţă de 93 cît au astăzi, iar toamna 95 de zile, faţă de 90 în prezent. Deci, cînd se includ în calcul şi lespezile din cele două incinte, rezultă sistemul de anotimpuri astronomice şi cele două anotimpuri climaterice (în incinta centrală), probabil legate de muncile agricole, iar cînd nu sînt considerate în calcul lespezile care despărţeau grupurile stîlpilor de lemn din incintă, deducem modul de corectare a calendarului. Este fără îndoială o tulburătoare şi exactă imagine a scurgerii timpului. Jocul fascinant al cercurilor concentrice, fiecare cu valori diferite, care se simbolizează cuprinzîndu-se tot cercul exterior în valoarea unui stîlp din incinta centrală, este cu adevărat o fantastică icoană a curgerii timpului, a „vremuirii". În imaginea pe care ne-o sugerează spaţiul „magic" al acestui sanctuar circular, valorile cotidiene, diurne, ale stîlpilor exteriori se scurg într-o rotire mai rapidă, de două ori într-un an, iar rotirea devine mult mai lentă în cel de-al doilea cerc de stîlpi, adică trec doi stîlpi într-un an, iar în centru, un singur stîlp într-un an. În plus, celor două cercuri din mijlocul sanctuarului, alcătuite din stîlpi de lemn, le putem închipui şi o rotire anuală, adică un stîlp de lemn în primul cerc la 5 zile şi unul din cercul central (mai exact absida centrală) la 10 zile. În primul fel de a ne închipui rotirea, realizăm un mod de corectare a anului calendaristic, în cel de-al doilea mod de a ne imagina această rotire, scurgerea anotimpurilor calendaristice, iar în centru, a anotimpurilor climaterice. Şi toată această rotire care ne figurează modul în care se scurge timpul nostru omenesc se exprimă prin jocul stîlpilor verticali, simbol al generaţiilor, stîlpi care în gruparea de bază, care repetă primul cerc, sînt alăturaţi mereu cîte şase, ca şi în sanctuarele patrulatere de la Costeşti, Dealul Grădiştei, sau alte terase ale muntelui „sacru", unde există mereu aşezarea în rînduri de cîte şase. Să fie oare o legătură cu sistemul sexagesimal al sumerienilor, care îşi avea rădăcinile tot în observaţii astronomice? Sau să fie un mod de a închipui cele şase etape ale cosmogoniei universale, aşa cum le cunosc cele mai îndepărtate culturi ale antichităţii? Dacă este aşa, dacă ciclurile de cîte şase ale coloanelor ascund semnificaţii legate de modul de a concepe şi exprima treptele cosmogoniei (şi este exclus ca gînditorii care ne-au dat măsura preocupărilor lor prin acest calendar să nu fi meditat şi asupra acestui subiect), atunci sanctuarul devine şi mai fascinant prin mesajele sale. Scurgerea timpului devine înţeleasă nu numai calendaristic, adică posibil de a fi măsurată de oameni, dar şi ca un fenomen al existenţei lumii, concepută ca devenire. Coloanele, ca semne ale existenţei umane, sînt dispuse totdeauna cîte şase ca grupare de bază, adică formînd numărul care simbolizează facerea lumii. Dar

Scanned with OKEN Scanner

lumea este timp, este mişcare continuă; de aceea, dispuse în cele trei cercuri concentrice (ultimul mai exact absidă), ele oglindesc modul de curgere a timpului omenesc, în largă perspectivă, conceput prin sistemul de corectare la 34 de ani, imagine ce implică şi succesiunea anotimpurilor. Şi dacă primele două cercuri sînt în această formă spre a sugera continua lor curgere, rotirea nu este o perpetuă curgere, ci include fenomenul renaşterii de primăvară a naturii, deci un moment de cu totul altă semnificaţie. Implicarea grupurilor celor şase stîlpi în această imagine a timpului conceput ca eternă curgere mai deschide posibilitatea întrezăririi concepţiei că treptele cosmogoniei sînt antrenate şi ele în această eternă şi universală curgere, cosmogonia terestră, cea pe care o trăim noi, fiind doar una dintre nesfîrşitele procese cosmogonice care se petrec în microcosmos sau în macrocosmos. Imaginea repetabilităţii, care duce la sugestia apartenenţei şi la eternitatea timpului conceput în trecerea sa, este cu adevărat tulburătoare!

Undeva, lîngă inelele coloanelor sanctuarului, se află soarele din andezit, cu cele zece raze. S-au propus, alături de varianta primară şi simplistă a imaginii zeului solar, şi alte interpretări ale celor zece raze, ca sugerînd, de exemplu, împărţirea anului dacic în zece luni. Această imagine externă din fantasticul sanctuar este un semn al modului de a citi neasemuita imagine a „vremuirii". Soarele are zece raze. Deci, spune această „cheie de citire" a sanctuarului, atunci cînd ne referim la curgerea timpului „solar", celor 34 de stîlpi din absida centrală trebuie să le dăm valoarea de 10 zile, iar celor ce îi dublează în inelul de stîlpi median, valoarea de jumătate, adică de 5 zile. Este „cheia" pentru a înţelege curgerea „omenească", solară, mai apropiată de ceea ce este a vieţii cotidiene, adică imaginea scurgerii zilelor, anotimpurilor climaterice şi astronomice, a anilor. Dacă abandonăm această „cheie" ca mod de a lectura semnificaţiile sanctuarului, revenind la curgerea absolută şi, cînd stîlpii din cercul median şi cei din absida centrală au rolul de a corecta exactitatea măsurii la 34 de ani, atunci ne distanţăm de acest mod de a vedea curgerea cotidiană a timpului şi avem imaginea conceperii timpului ca eternă curgere, a senzaţiei apartenenţei la un univers cu procese cosmogonice integrate viziunii universale şi devenirii eterne a lumii.

Într-o lungă perioadă a istoriei, cînd popoarele ridicau temple zeilor, monumente funerare regilor, arcuri de triumf învingătorilor, dacii s-au abţinut de la acest lucru. Or, se ştie că dacii au avut şi ei zeii lor, chiar dacă i-au „umanizat"; au avut şi învingătorii lor. Numai pentru Burebista ar fi putut umple cu arcuri de triumf o bună parte din sud-estul Europei. Au avut şi morţii lor, dar pe aceştia din urmă îi incinerau. Toate legendele şi informaţiile care ne vorbesc despre faptul că dacii nu se temeau de moarte, de ceea ce ei numeau plecarea spre „marele zeu",

Scanned with OKEN Scanner

spre univers, spre eternitate, rămîn legende. Ce rost ar fi avut conservarea, în pămînt sau necropole funerare, a rămăşiţelor celor ce au plecat pe drumul nesfîrşit al eternei curgeri a timpului, din moment ce ei înţelegeau marea taină, esenţa vieţii şi morţii, substanţa ultimă a existenţei umane, concepută ca trecere? Gîndurile lor scrutau mult mai adînc şi mai departe marile taine ale lumii. Acestea nu erau umbrite de sentimentele mărunte ale încercării absurde de a te opune la ceea ce este în firea naturii, adică dispariţia individuală şi persistenţa omului prin succesiunea generaţiilor şi, poate, chiar a lumilor. Egiptenii au ajuns la o adevărată şi fantastică artă a conservării trupului uman lipsit de viaţă, prin mumificare. Greco-romanii, însă, prin multitudinea monumentelor funerare şi prin altarul părinţilor şi moşilor dispăruţi, păstrat în casă, menţineau şi ei, într-un mod metaforic, cultul morţilor. Morţii romanilor rămîneau pe aproape de casă, protectori, sfătuitori în zilele lor grele; se numeau lari şi se nutrea speranţa naivă a umbrei prezenţei lor. În ce priveşte mormintele fastuoase, le întîlnim la mai toate popoarele. Chinezii aveau un adevărat cult al morţilor, care, sub forma aducerii cadavrului în patrie, a persistat pînă în secolul trecut. Toate aceste moduri de a conserva ceea ce a rămas din cel decedat, toate ritualurile întemeiate pe ideea de a păstra încă pe cel plecat din viaţă sînt evident naivităţi, atitudini împotriva firii. Ele trădează, oarecum, şi o anumită îngustime de înţelegere a fenomenului morţii şi al vieţii.

Pentru daci, corpul celui lipsit de viaţă nu mai prezenta interes în sensul conservării, înmormîntării şi păstrării lui. Trupul lipsit de înţelegere, lipsit de „suflet" nu mai reprezenta nimic. Existenţa, în complexitatea formelor sale, consumase iremediabil această formă. Cadavrul nu mai avea nici o raţiune. Oricum, natura şi le va redobîndi în continuitatea infinitelor ei procese de transformare şi atunci, ca semn că au înţeles acest adevăr, dacii ardeau cadavrele, ca să restituie şi trupul lipsit de viaţă vînturilor mereu neliniştite, pămîntului peste care se aşternea cenuşa anilor, secolelor, mileniilor. Ce poate oare simboliza mai deplin înţelegerea morţii ca devenire, ca integrare în eterna mistuire şi recreare a naturii, dacă nu focul? Spre deosebire de toate celelalte ritualuri funerare, care trădează naivităţi şi gesturi împotriva firescului, incinerarea era dovada maturităţii, înţelepciunii, în faţa celui mai cutremurător şi ultim act al existenţei omeneşti — moartea.

Dacii nu au ridicat deci temple zeilor, fiindcă i-au umanizat şi era mult prea avansată etica lor ca să cinstească numele lor (mai ales simbolurile lor) cu temple şi statui, cînd aceşti zei îi învăţau să le cinstească numele printr-o viaţă plină de fapte bune, de înţelepciune şi curăţenie. Nu au ridicat nici arcuri de triumf învingătorilor, fiindcă — e limpede pilda lui Dromichaetes — nu întotdeauna învingătorul pe cîmpul de luptă este adevăratul cîştigător în faţa istoriei şi nu este vic-

Scanned with OKEN Scanner

toria, în adînca și profunda înțelegere a vieții omenești, fapta care să merite cinstirea prin monumente. Nu ridicau monumente funerare celor „plecați", fiindcă era stupid să-i legi de un anume semn de piatră, marmură, lemn sau pămînt, cînd plecarea lor a fost o reintegrare în armonia universală eternă. Au ridicat însă sanctuarele, spre a da posterității un semn despre profunzimea gîndirii lor, despre strălucirea spiritului lor. Au încrustat în arhitectura sanctuarului circular mai multe taine și gînduri filozofice decît într-o sută de biblioteci, mai multă esență de profunzime a cunoașterii decît în toate monumentele Europei. Doar, poate, marea piramidă este singurul monument din lume care i se aseamănă prin mulțimea și dimensiunea simbolurilor încorporate în zidurile reci și mute.

Cuceritorii romani au cunoscut sau au intuit ce înseamnă sanctuarele pentru poporul dac. Tocmai de aceea, sub poruncile lui Traian, au făcut totul ca să refacă Dacia, în regim de colonie romană, la un astfel de nivel de viață, încît să fie denumită „felix", dar au distrus sistematic și cu furie aceste monumente, la fel cum au prigonit și exterminat pe sacerdoții slujitori ai lor.

Sanctuarul este o strălucită dovada a cunoștințelor științifice ale dacilor, a înțelepciunii lor, un document al umanității. Așa se explică faptul că sanctuarul face ca să devină cu totul verosimile și explicabile și alte referiri la spiritualitatea dacică, pe care eram tentați alteori să le privim cu suspiciune, uneori pentru simplul motiv că „prea ar fi fost frumos".

•

În cadrul acestei lumi și al preocupărilor pentru îmbogățirea cunoașterii și aflarea a cît mai multe taine (îndeosebi ale sacerdoților), un loc important și aparte l-a ocupat medicina. Strădania pentru alinarea suferințelor era principala preocupare. Vechile legende despre Zamolxis și marii preoți ai Daciei nu omit să precizeze că ei erau și medici, așa cum vor fi fost marea majoritate a sacerdoților. O medicină de factură hieratică, în cadrul căreia predominau însă procedeele empirice de tratament. O medicină bazată însă pe o concepție și înțelegere avansată pentru acele timpuri.

Se cunoaște faptul că Platon atribuia lui Zamolxis principiul atît de avansat, demn de medicina modernă, că trebuie tratat în același timp și corpul bolnav, și psihicul. Apropriindu-ne oarecum de modul de gîndire al dacilor, referirea lui Platon ni se pare explicabilă și reflectînd o realitate, o realitate în sensul principiilor medicinei practicate în Dacia, chiar dacă ea nu își avea rădăcinile, neapărat, în concepțiile legendarului Zamolxis. Că este așa ne dovedește și progresul pe care îl va face me-

Scanned with OKEN Scanner

dicina greacă — anterior necunoscătoare a întregului —, atunci cînd apare Hipocrate, cel care a învăţat primele principii şi noţiuni de medicină de la Herodicus şi Selimbria, medici traci. Desigur, nu voim să spunem că medicina hipocratică se datorează influenţei medicinei dacogetice, ci doar că este bine să se reamintească faptul că la elaborarea noilor principii care au stat la temelia medicinei hipocratcie s-au reflectat concepţiile avansate ale ucenicilor lui Zamolxis.

Pasajul lui Iordanes care se referă la faptul că dacii studiau proprietăţile plantelor şi arbuştilor, desigur şi, în primul rînd, în legătură cu efectele pe care le aveau asupra organismului, ne apare de asemenea întemeiat pe o realitate. Spre această concluzie ne duc şi alte dovezi şi, în primul rînd, realitatea că ştiinţa lor botanică medicală a fost trecută pe acelaşi plan cu cea a arabilor, latinilor, grecilor, fapt atestat de glosarele botanice, unde, alături de denumirile greceşti şi latineşti ale plantelor, sînt trecute şi cele dacice. Este vorba mai întîi despre opera lui Pedanius Discorides, de neam grec, din Anazarba, medic în armata romană sub împăraţii Claudiu şi Nero, operă intitulată „Despre materia medicală" („*De materia medica*"), în cuprinsul căreia sînt descrise toate remediile cunoscute în timpul său, medicamentele provenind din regnurile mineral, animal şi vegetal. Un copist de prin secolul al III-lea, rescriind această lucrare care s-a bucurat de multiple rescrieri şi de un larg prestigiu, a adăugat nomenclaturii latine şi greceşti şi pe cea dacică. Este vorba de 42 de denumiri, dar dintre acestea şaisprezece sînt forme corupte latine şi greceşti. Desigur este foarte probabil ca acel copist să fie originar din Dacia sau bun-cunoscător al botanicii acestor locuri. Indicarea denumirilor dacice ale plantelor nu s-a făcut în nici un caz în scopul folosirii lucrării în Dacia (eram în secolul al III-lea!) şi, deci, cu unica raţiune posibilă de a le face mai uşor identificabile, precizîndu-le şi numirile „de plecare", adică acele numiri sub care a fost cunoscută utilitatea lor tămăduitoare şi sub care s-au răspîndit ca atare, înainte de a circula în arsenalul farmaceutic cu denumirile greceşti sau latine. Cealaltă operă, „Herbarius", i-a fost atribuită lui Pseudo-Apuleius, iar interpolările cărora le datorăm inserarea a treizeci şi două de denumiri dacice de plante (de fapt, dintre ele, se pare că şaptesprezece sînt denumiri greceşti şi latineşti vulgare) au fost făcute în secolul al IV-lea. Această dovadă despre persistenţa prestigiului botanicii medicale a dacilor, chiar şi în secolul al IV-lea, ne mai sugerează şi importanta concluzie că încă se mai vorbea limba dacă, dar pe cale de a fi uitată şi asimilată de limba latină a cuceritorilor şi coloniştilor strămutaţi în Dacia în perioada stăpînirii romane sau, cu alte cuvinte, încă o probă a continuităţii. Dar, se va fi păstrat nu numai prestigiul botanicii medicale a dacilor, ci şi al medicilor ei, căci, aşa cum afirmă Iordanes, care, să nu uităm, a scris opera sa în jurul anului 500 al erei noastre, poporul

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

își mai amintea încă în cîntecele lui de „pilleati" și „capillati" daci, cărora le păstra o mare veneraţie. Cu toată prigoana romanilor faţă de cei ce mai puteau menţine flacăra dorinţei de renaştere din cenuşă a măreţiei şi puterii statului dac, ei s-au refugiat în văgăunile munţilor (revenind, poate, la sihăstria şi viaţa de pustnic a începuturilor şi despre care vorbesc atîtea legende); unii dintre ei, refugiindu-se la triburile dacilor liberi, care, chiar şi în timpul stăpînirii romane atît de bine structurate din punct de vedere organizatoric şi militar, au năvălit de multe ori peste teritoriul ocupat, au fost prezenţi în conştiinţa poporului dac şi apoi a celor strămutaţi pe aceste meleaguri.

Dar, revenind la alte dovezi ale medicinei dacice, amintim că dacii cunoşteau calităţile vindecătoare ale apelor de la Geoagiu, Călan şi Băile Herculane şi le utilizau (Crişan I. H. — „Atti del I Congresso Europeo di Storia della Medicina", Montecatini, 1962).

Săpăturile efectuate în aşezarea de la Poiana (Tecuci) sub conducerea profesorului R. Vulpe au dus, printre altele, la descoperirea unor cutiuţe de os. S-a emis ipoteza că erau folosite pentru farduri, dar nu este exclus ca unele dintre ele să fi fost utilizate şi pentru păstrarea medicamentelor. O placă de marmură de import, găsită în acel loc, servea cu siguranţă la prepararea alifiilor.

Într-o locuinţă de la Sarmizegetusa, dezgropată cu ocazia săpăturilor conduse de Hadrian Daicoviciu, s-a găsit o adevărată trusă medicală. În inventarul ei figurează mai întîi cinci borcănaşe de lut, de aproximativ cinci centimetri înălţime, lucrate cu grijă şi deosebită fineţe. După toate probabilităţile, aceste borcănaşe au fost utilizate pentru păstrarea unor unguente folosite în scop terapeutic. În afară de aceasta, s-a mai găsit şi o „tabletă" din cenuşă vulcanică presată, probabil provenind de la vulcanul Etna (Daicoviciu H. — Op. cit., p. 234 şi Crişan I. H. — „O trusă medicală descoperită la Grădiştea Muncelului", în vol.: „Istoria medicinei, Studii şi cercetări", Bucureşti, 1957, p. 45). Recipientele de lut ars şi tableta medicamentoasă ne fac dovada utilizării şi a medicamentelor provenind din regnul animal şi mineral, alături de cele provenind din regnul vegetal, despre botanica medicală a dacilor avînd o pluralitate de informaţii. În afară de acestea, trusa mai conţine şi veritabile instrumente chirurgicale, adică un bisturiu de fier cu apărător de bronz şi o pensetă de bronz. Cu ajutorul unor instrumente chirurgicale ca cele descoperite aici, sacerdoţii-medici efectuau operaţii grele şi complicate. Una dintre multele dovezi în acest sens o constituie scheletul descoperit la Poiana (Tecuci), al cărui craniu prezintă urmele unei trepanaţii cicatrizate, deci reuşite.

Cu acelaşi temei cu care vorbim despre practica medicală şi existenţa unei ştiinţe medicale empirice la daci, putem aminti şi preocupările lor pentru igiena publică. În acest sens ne stau mărturie numeroasele

cisterne și conducte aduse la lumină în urma săpăturilor efectuate în așezările dacice din Munții Orăștiei.

Dar măsura cu privire la stîrpirea viței de vie și renunțarea la consumul de vin, măsură atît de radicală și de importantă inițiată de către Deceneu, nu are și ea un caracter igienico-sanitar, nu se înscrie ea, oare, între preocupările de apărare a sănătății populației? Evident că răspunsul nu poate fi decît afirmativ. Dar, punînd această problemă pășim pe terenul nebulos, din lipsă de informații mai precise, al regulilor de viață sănătoasă, al acelor principii de reformare a modului de viață afirmate în Dacia de sacerdoții-medici și cîrmuitori, despre care ne vorbesc multe izvoare, fără a le explica însă mai amănunțit. Informația lui Iordanes, potrivit căreia Deceneu i-a convins pe daci să trăiască „potrivit legilor naturii" și că aceste legi sînt păstrate de ei pînă „azi" (adică aproximativ anul 500, cînd autorul a scris lucrarea citată), numindu-le „*belagine*" (Iordanes, în „Izvoare privind istoria României", p. 33), este vagă. Mulți autori au încercat să reconstituie ceva din conținutul acestor reguli din viață, potrivite cu cerințele naturii (deci care se refereau nu numai la regulile etice, morale, ci și la cele ale vieții igienice), pe căi diverse, dar cu rezultate enunțate *ab initio*, sub rezerva probabilității. Cea mai interesantă și închegată lucrare în acest sens este cartea autorului N. Vătămanu („Medicină veche românească", Ed. științifică, București, 1970), cu deosebire primele ei capitole. Afirmația ne obligă însă la o paranteză: atunci cînd autorul citat explică pierderea acestor „belagine", el consideră că dacă au fost scrise pe lemn sau pergament (astfel se explică perisabilitatea materialului care a dispărut de-a lungul secolelor), atunci ele se adresau doar ucenicilor preoților-medici și nicidecum poporului, acestuia fiindu-i destinată învățarea orală a regulilor de viață. Asupra unui anume aspect se referă rezerva noastră, și anume asupra caracterului secret al acestor reguli, comparat de autor cu caracterul sacru și secret al conținutului scrierilor egiptene. Este vorba de niște reguli de viață destinate a fi respectate, deci propagate în popor. Și, chiar dacă erau puțini cei care știau să citească, aceasta nu înseamnă că datorită circulației lor reduse erau secrete. Nu aria de răspîndire a scrierilor le determină caracterul secret — indiferent cît de largă sau îngustă ar fi —, ci destinația și modul păstrării lor. În cazul regulilor de viață sănătoasă, destinația lor era de largă cunoaștere și, dacă erau învățate și cîntate, numai secrete nu mai puteau fi. De altfel, în general vorbind, nu există nici o dovadă a caracterului ermetic, secret, al cunoștințelor științifice ale sacerdoților daci, ci, dimpotrivă, mulțimea de informații ne vorbesc despre străduania lor de a învăța poporul, de a face cunoscute cunoștințele lor. În fine, această rezervă a noastră nu vine să umbrească cu nimic ampla și documentata străduanie a autorului citat de a reconstitui urmele ace-

lor „belagine", mai ales prin atenta analiză a producţiilor folclorice şi a metodelor medicinei populare.

Transmiterea orală a regulilor de viaţă, a legilor (dacă putem folosi acest cuvînt), a învăţătorilor sacerdoţilor — medici şi cîrmuitori — este desigur modalitatea largă în care s-au difuzat şi cunoscut acele reguli. Există şi o consemnare cu privire la faptul că tribul agatîrşilor, care trăia în Transilvania, învăţa regulile de viaţă cîntînd şi astfel se transmiteau din generaţie în generaţie. (M a t e e s c u G. G. — „Strămoşii noştri", *Revista istorică*, 1927, vol. XIII, nr. 7—9). Poate şi aceasta, alături de perisabilitatea materialului pe care erau scrise (Traian a primit, în Dacia, un mesaj scris pe o ciupercă), este una dintre explicaţiile nedescoperirii (pînă în prezent) a nici uneia dintre aceste reguli scrise.

Concluzionînd asupra meritoriului şi, în unele privinţe, revelatorului efort de reconsiderare a medicinei populare, autorul N. Vătămanu scrie: „... descîntecele noastre pot tot aşa de bine să reprezinte resturile unui «tratat» de medicină populară sau, aşa cum ne place să credem, ale belaginelor şi *épodes*-urilor geto-dacice" (Op. cit., p. 146). Dar nu numai descîntecele, ci şi cele mai puţin alterate producţii folclorice şi unele dintre procedeele de vindecare utilizate de medicina populară îşi pot avea rădăcinile în acele îndepărtate reguli de viaţă.

Unul dintre specificurile perioadei istorice la care ne referim este acela că regulile de comportare, mai puţine şi mai unitare, mai „de principiu" ca să zicem astfel, includeau atît norme etice, morale, cît şi de viaţă sănătoasă, în sensul de viaţă igienică, arhitecturate pe o anume concepţie despre viaţă. Pentru a reconstitui spiritul acestor străvechi reguli de viaţă, ar trebui să pornim de la monologul, neasemuit de frumos, al ciobanului, prezent în atîtea străvechi colinde ardeleneşti şi care dă „Mioriţei" valoarea inegalabilă, sau de la acea concepţie de viziune senină asupra fenomenului morţii, prin înţelegerea ei, prin ideea apartenenţei omului la eternitatea şi infinitul devenirii universale. Putem chiar invoca minunata legendă a meşterului Manole, care considera jertfa ca o condiţie a creaţiei. Substanţa etică a celor mai vechi basme, cu viziunea lor întotdeauna justiţiară şi dreaptă, cu lăudarea frumosului, a hărniciei, a caracterului drept şi veştejirea carenţelor morale, face parte tot din spaţiul mioritic plin de multiple semnificaţii. De aici să pornim, de la minunatul desen rotativ al cercului horelor, care reflectă în arhitectura dansului şi în derularea lui imaginea de simbol a curgerii timpului, a succesiunii generaţiilor, toate amintind de semnificaţiile încorporate în marele sanctuar circular de la Sarmizegetusa. Fantastica înţelepciune condensată în cele mai vechi proverbe, virtuţile morale ale acestui popor au fost marea sa zestre în lupta cu soarta atît de vitregă pe care i-a hărăzit-o istoria, ajutîndu-l să găsească în-

Scanned with OKEN Scanner

totdeauna tărie în el însuşi şi să rămînă acelaşi, învins uneori doar aparent, prin tăria trecătoare a armelor. Este însă un fascinant şi uriaş demers, care ne depăşeşte pe noi şi intenţiile noastre.

Începînd cu legendarul Zamolxis sau cu şi mai învăluitul în legende Orfeu, cei care au fost în Dacia şi medici, impresionante figuri de dimensiuni legendare, ca marele reformator şi înţelept Deceneu, toţi au conferit medicinei o înaltă şi avansată concepţie despre lume şi viaţă, au dat istoriei, în afară de viziunea de ansamblu şi unitară asupra corpului şi psihicului omenesc, o serie de cunoştinţe de medicină empirică şi, mai presus decît aceasta, s-au străudit să convingă poporul pentru apliçarea unor reguli de viaţă morală şi sănătoasă.

Figura înţeleptului vizionar dac, sacerdot, uneori şi rege-astronom, filozof, matematician, botanist, arhitect reformator, preocupat de ridicarea şi aşezarea vieţii semenilor săi pe principii de etică şi sănătate trupească, ne impune astăzi, peste milenii, respect şi admiraţie.

Scanned with OKEN Scanner

4.

DRUMUL SPINOS AL DEVENIRII

Apariţia şi dezvoltarea răspunderii profesionale au constituit condiţia regăsirii de sine a medicului, plasarea lui pe ecranul principal al vieţii social-politice din toate timpurile. Pentru medic, aşa cum se exprimă Pearce Gould, „e zadarnică încercarea de a arunca povara răspunderii sale, după cum e zadarnică pentru un om încercarea de a se separa de umbra lui".

Ideea unui minimum de răspundere intensivă pentru cel care practică medicina îşi face însă loc destul de greu în istoria acestei profesiuni, iar controversele privind această activitate nu mai contenesc nici astăzi. Spre lauda medicului, evoluţia prin care societatea i-a impus un statut profesional de responsabilitate a fost determinată de medicii înşişi, care au înţeles, primii, să-şi asume orice risc pentru practicarea celei mai omeneşti dintre activităţile care sînt menite să slujească omul. Adevărul pe care îl exprimă preşedintele Colegiului medicilor francezi, J. L. Lortat Jacob: „Responsabilitatea face parte, ca şi libertatea, din noblețea profesiunii noastre" (Cf. „*Science et vie*", 1971, nr. 648), poate sta la baza oricărei legiferări medicale şi reprezintă sinteza umanitară a medicinei.

Fără îndoială că această noţiune nu însumează atribuţiile şi răspunderea medicului-sacerdot, atunci cînd boala era concepută ca o acţiune a duhurilor malefice, iar vindecarea ei, dependentă de graţia zeilor, de eficacitatea ritualului care urmărea alungarea din corp a duhului rău.

Mantia, podoabele sau însemnele pe care le poartă vrăjitorul, şamanul, sacerdotul, ca deţinători ai secretelor oculte care le permit să acţioneze asupra forţelor misterioase, să obţină intervenţia binefăcătoare a zeilor, sînt totodată şi un simbol al imunităţii sale, al caracterului intangibil al actelor sale. Învelit în această mantie mistică protectoare, chiar procedeele de practică medicală propriu-zisă care însoţesc ritualul îndeplinit de el nu pot fi judecate din punctul de vedere al eficacităţii lor,

Scanned with OKEN Scanner

decît dependent de contextul în care sînt săvîrşite şi, deci, nu se poate degaja o răspundere „umană" pentru nereuşita lor. Ideea şi, mai ales, conştiinţa unei răspunderi pentru actele săvîrşite vor apărea, pentru medic, concomitent cu dezbrăcarea activităţii sale de aura mistică. Pe măsura ce gesturile ritualice şi invocaţiile vor lăsa loc actului terapeutic, semenii celui priceput în vindecare vor începe să-l judece după efectul acestuia, pe măsură ce amploarea unor asemenea vindecări se va impune, greşelile comise se vor interpreta ca un fel de „vătămare", de rău făcut de tămăduitor, prin necunoaşterea sau proasta îndeplinire a atribuţiilor sale. Astfel, societatea îl va blama cu desconsiderarea ei şi, apoi, cu sancţiunea legii, conturîndu-se astfel primul element de răspundere pentru această profesiune.

Trebuie precizat însă că această lungă perioadă istorică în care medicul-sacerdot acţiona scutit de răspundere faţă de bolnav şi societate nu poate fi asemuită cu tendinţele uluitoare de evitare a răspunderii, aşa cum modul de acţiune al acelor timpuri, împletit cu magia, nu se poate confunda cu fenomenele de şarlatanism medical, care apar mult mai tîrziu, condiţionate de alte contexte publice şi sociale. Sacerdotul, magul, şamanul, vrăjitorul era el însuşi captivul nivelului de atunci, al înţelegerii fenomenelor naturii. Lupta pentru cunoaşterea cauzei bolilor, efortul de desprindere din încrederea în magie şi bizuirea tot mai accentuată pe metodele experienţei şi practicii medicale empirice s-au petrecut, în primul rînd, în el. Rezultatul acestei lupte interioare, cu modul lui particular de a înţelege şi trata boala, s-a reflectat mai ales în încrederea pe care a dobîndit-o în practica sa, în modul în care a înţeles să-şi asume răspunderea gravă a actului terapeutic. De aceea, primele forme de exprimare şi de contur ale răspunderii îi vor aparţine, precedînd astfel atitudinea societăţii faţă de el. De altfel, primele legiuiri mai bine conturate referitoare la reglementarea pe bază de legi a pracicii medicale pornesc de la consacrarea normelor de conduită ale acestei profesiuni, elaborate mai înainte de toate de vindecătorii înşişi. Şi poate nu este întîmplător că nici unei profesiuni nu i-a fost dat să cunoască, în de-a lungul zbuciumatei sale istorii, legăminte şi jurăminte profesionale de o asemenea amploare şi substrat etic, aşa cum a cunoscut şi cunoaşte medicina.

Omul primitiv s-a detaşat şi distanţat de regnul animal, tocmai prin calitatea lui de creator de valori spirituale şi morale şi, în ciuda mărginirii sale, a tendinţelor egoiste şi subiectiviste, a reuşit să închege raporturi umane, relaţii de întrajutorare (vînători organizate în colectiv, apărare colectivă împotriva pericolelor atît de dese, adăpostirea în colectiv etc.), făcînd să se întrezărească prima formă a umanismului, umanismul gentilic şi sîmburii unor reguli morale (G u l i a n C. J. — *Revista de filozofie*, 1964, nr. 1, p. 5). În acest context, cînd licăreau primele

Scanned with OKEN Scanner

semne ale regulilor de comportare, cel care în devenirea timpului se va numi medic rostește prima sa profesiune de credință, luînd — cel puțin pentru buna lui credință și „curățenie" spirituală cu care îndeplinește actul — mărturia zeilor. Vechile noastre descîntece sînt o dovadă în acest sens. Am relatat pe larg în capitolul precedent despre preocupările sacerdoților daci (uneori și regi, astronomi, botaniști, medici etc.), despre care Clemant din Alexandria afirma că prinseseră gustul filozofiei. Una dintre aceste preocupări era aceea de a trăi după legile moralei și de a influența, tocmai în această direcție, poporul în mijlocul căruia viețuiau. Străduința lor de a face pe oameni să trăiască „potrivit cu legile firii", în sănătate fizică și conduită etică exemplară, era un act de mare iubire și devotament față de poporul lor, de istorie și, mai întîi de toate, față de ei înșiși — exemple de mare și neegalabilă puritate și înțelegere a vieții, de dăruire pînă la sacrificiu. Nu vom putea ști exact niciodată cîte din invocațiile cu care încep vechile noastre descîntece (ale căror cuvinte se străduiesc specialiștii să le înțeleagă) reflectă un fel de jurămînt, fără rezerve, din partea medicului sau tămăduitorului față de bolnav. Dar cu siguranță, într-un mod sau altul, acest legămînt a fost exprimat, chiar dacă numai implicit. Neobosiți observatori ai fenomenelor naturale, sacerdoții daci erau la fel de angajați în propagarea unui mod de viață elevat și, după cum am văzut, modul de răspîndire și transpunerea în viață a reformelor propagate era puterea pildei, a exemplului pe care ei înșiși îl dădeau. Chiar un component al anturajului împăratului cuceritor, aflat deci în crîncenă încleștare cu dacii — medicul împăratului Traian (este vorba de Criton) —, atunci cînd spune, nu fără a fi stăpînit de resentimente față de dîrzenia opoziției militare a dacilor, că regii acestora se impun prin „înșelăciune și magie", trebuie totuși să recunoască faptul că ei reușesc să impună astfel supușilor „buna-înțelegere" și „dobîndesc lucruri mari" (Criton, în „Izvoare privind istoria României", vol. I, p. 509). Este cunoscut modul în care romanii considerau „barbar" ceea ce nu se potrivea cu obiceiurile și civilizația lor, cum au distrus atîtea monumente ale culturii antice, ca unele temple din Grecia, templul din Ierusalim sau sanctuarul de la Sarmizegetusa, considerînd magic și șarlatanic tot ceea ce nu era conform cu credința în zeitățile lor. Dacă, cu toate acestea, Criton este (în plin război al Romei cu dacii) obligat să recunoască „buna-înțelegere dintre supuși" și „lucrurile mari" care se realizau în Dacia, înseamnă că, și pe vremea lui, faptele dacilor, care au uimit atît pe comentatorii anteriori, impuneau respect. Acele „lucruri mari", direct legate ca ordine a exprimării de „buna-înțelegere dintre supuși", nu se puteau referi, desigur, la realizări arhitectonice urbane sau monumentale, ci, în primul rînd, la ceea ce a făcut ca antichitatea să privească cu uimire pe daci, și anume aspectul etic și moral al vieții lor. Aici, medicina nu putea fi practicată

Scanned with OKEN Scanner

decît ca dăruire, ca „facere de bine", așa cum îi este de fapt menirea ei și azi.

Despre caracterul jurămîntului de puritate și cinste al străvechilor polistai, în același timp și medici, avem unele urme, dar ele sînt dificil de lecturat și descifrat sub stratul de sedimentări ulterioare. Astfel, ar fi, de pildă, legămîntul de puritate al tinerilor care alcătuiau ceata de jucători sub conducerea vătafului, jurămînt care se referea la păstrarea tainei, la izolarea de sat și la contactul cu oamenii, într-o separare meditativă, la curățenie și cinste (D i m i t r i e C a n t e m i r — „Descrierea Moldovei", cap. al XVII-lea, București, 1956). Imaginea acestei cete de flăcăi care se separă de viața satului lor, trăiesc într-o stare de meditație și de reculegere sub conducerea vătafului lor, îmbrăcați în cămăși albe lungi, ne duce desigur cu gîndul la posibilitatea unei imagini tîrzii a vechilor polistai. Aceasta cu atît mai mult, cu cît dansul lor exprima metaforic, activități tămăduitoare și, așa cum am mai arătat, o invocație a luminii, optimismului, triumfului generațiilor în succesiunea lor, față de moarte, ca fenomen cu efect raportat la rațiunea existenței individuale. Dincolo de aceste semne încifrate în folclor, așa cum uneori se pietrifică în roci fosilele unor viețuitoare dispărute, întreaga istorie a poporului dac și apoi, după fuziunea cu elementele romane, a poporului român demonstrează o persistență a sentimentului de maximă răspundere în fața istoriei, poate fără egal pe pămînt.

Ideea de responsabilitate în exercitarea profesiunii de medic și-a făcut loc treptat, în toate civilizațiile antice, mai întîi într-o formă rudimentară și apoi evoluînd în funcție de cerințele practicii și temeiurile etice, care constituiau izvoarele, punctele de plecare ale genezei.

În Egiptul antic, unde, alături de medicul sacerdot, a apărut — și încă destul de timpuriu — medicul laic, momentul papirusului „Edwin Smith" este cel care reprezintă culmea orientării realiste în medicina egipteană. Textele descoperite pînă astăzi, anterioare sau ulterioare lui, sînt mai intens infiltrate de elemente mistice și religioase (B r ă t e s c u G. — „Hipocratismul de-a lungul secolelor", Ed. științifică, București, 1968, p. 33). Devenirea și personalitatea medicului se conturează — și aici — mai întîi pe planul asumării ei de către medic (sacerdot) și apoi, prin legiferarea ei. Din textul papirusului descoperit în anul 1862 de către Smith și care datează, probabil, din secolul al XVII-lea î.e.n., copie a unui text și mai vechi, reprezentînd un adevărat tratat de chirurgie și medicină externă, rezultă, la un moment dat, și existența unor reguli și rigori în tratarea bolilor. Este vorba de cazul numerotat „3": „Dacă cercetezi un bolnav cu o rană deschisă la cap, care ajunge pînă la os, astfel încît craniul este găurit, atunci pipăi rana și, după cercetarea ei, . . . va trebui să spui . . . iată o boală pe care o voi trata". (B o l o g a V. L. — „Istoria medicinei universale", Ed. medicală, București, 1970,

p. 190). Mai întîi este de observat că ne aflăm în faţa unui caz foarte greu de tratat, mai ales cu mijloacele şi metodele terapeutice de acum trei milenii. Indicaţia din text: „va trebui să spui...“ este deosebit de importantă, ea însemnînd momentul solemn de angajare a medicului, rostirea formală a poziţiei sale de responsabilitate în legătură cu cazul pe care îl are în faţă. Desigur, rostirea acestei formule de angajare presupune că, în continuare, el se va comporta aşa cum îi sînt precizate unele obligaţii în textul papirusului, citat în continuare, care, printre altele, îi cereau să se afle „zi de zi“ lîngă patul bolnavului, „pînă ce va fi trecut sorocul suferinţelor sale“. Poate că această rostire solemnă a angajamentului de a trata să fie şi în legătură cu ritualurile magice care însoţeau actele terapeutice, dar ceea ce este important nu reprezintă forma ei, ci conţinutul care îl obliga pe medic la o grijă plină de abnegaţie, la o atitudine de maximă solicitudine faţă de suferind. Legămîntul, chiar dacă era făcut în faţa zeilor, era şi faţă de sine însuşi şi îndeosebi reprezenta o dăruire faţă de bolnav. Atingînd treapta răspunderii pe planul conştiinţei, medicina începe să-şi vădească, şi aici, menirea de apostolat în lupta omului cu suferinţele. Apariţia ideii de responsabilitate şi a atitudinii responsabile este însoţită şi de primele recomandări cu caracter deontologic. Una dintre acestea, cuprinsă într-un vechi papirus, recomandă medicului: „Să nu te lenevești, căci vei fi aspru pedepsit; inima ta să nu dorească petrecerile şi cărţile să nu-ţi cadă din mîini. Exercită-ţi capacitatea de a vorbi şi vorbeşte cu cei care ştiu mai mult decît tine. Dacă vei fi mai bătrîn, vei vedea cît de folositor este acest lucru, căci acel care se distinge în profesiune dobîndeşte putere şi autoritate!“ (A n d e r Z. — „Elemente de deontologie medicală“, Ed. medicală, Bucureşti, 1965).

Legiferarea răspunderii în societatea veche egipteană a urmat ideea ocrotirii bolnavilor de practici dăunătoare sau nefolositoare, orientîndu-se după procedeele care au fost verificate în practică, ca fiind utile şi care, dobîndind autoritate, scuteau pe cel ce le-a urmat cu stricteţe de acuza erorilor în tratament şi nereuşita acestuia. După cum semnalează E. H. Perreau, orice bolnav era obligat să se ducă după vindecare la templul din Canope sau din Memphis şi să declare preotului simptomele bolii avute, precum şi tratamentul pe care l-a urmat. În acest mod, prin sintetizarea experienţelor îndelungate, a fost întocmită „Cartea sacră“, care a devenit un adevărat cod de conduită (P e r r e a u E. H. — „Elements de jurisprudence médicale“ Paris, 1908). Dacă medicul respecta în tratamentele indicate formulele conţinute în acest cod, el nu putea fi făcut răspunzător de neruşita tratamentului, dar dacă se abătea de la acestea, atunci reuşita îi era scut, dar nereuşita putea fi condamnată pentru riscul asumat, care a dus la eşec. Diodor din Sicilia consemnează că şi în perioada Egiptului elenist nu putea

Scanned with OKEN Scanner

fi făcut răspunzător decît medicul care se îndepărta de la metodele terapeutice tradiţionale, relevate de divinitate şi deci absolvabile de orice risc. Unii autori au încercat să interpreteze această situaţie în sensul că severa sancţionare a medicilor care, îndepărtîndu-se de la metodele „sacre", ajungeau la eşec reprezintă o modalitate de luptă a sacerdoţilor-medici, păstrători ai acestor formule, faţă de medicii laici, mai îndeobşte tentaţi de experimentarea unor metode de tratament empiric. Dacă ne gîndim şi la faptul că atributul legiferării, aparţinînd în Egipt faraonului, era însă mult dirijat de puternica organizaţie a preoţilor, atunci ni se pare că aceasta este explicaţia. Dar, astfel, lucrurile sînt prezentate oarecum simplist. Acele formule de tratament incluse în „Cartea sfîntă" şi codurile sacerdotale nu erau doar formule magice, ci, după cum s-a arătat, ele erau întocmite în temeiul unei îndelungi observaţii asupra modului în care unele boli pot fi tămăduite. În faţa novaţiilor, ele reprezentau un teren de certitudine. Dacă la mijloc ar fi fost numai interesele de apărare a practicilor sacerdotale, ar fi fost pedepsite orice abateri de la aceste formule, însă prin îndelunga observare a evoluţiei unor categorii de boli, deci foarte practic, empiric am spune chiar, sancţiunea lovea numai nereuşita abaterilor de la aceste precepte, deci ea funcţionează mai degrabă ca un scut împotriva temerităţii în experiment, împotriva ignoranţei şi falşilor medici. Dacă criteriul rezultatului nu poate fi instalat niciodată ca simplu indiciu al corectitudinii şi priceperii medicului, atunci acest criteriu a fost statuat pentru ipotezele în care nu se respectau acele practici, care, de bine de rău, prin tăria precedentelor reuşite, creau măcar un minimum de certitudine. De altfel, din nici un element al textelor pe care le cunoaştem pînă astăzi nu rezultă că nu erau pedepsiţi şi sacerdoţii care se abăteau de la prescripţiile „sacre", aplicînd un tratament care s-a dovedit greşit prin evoluţia bolii. Era deci mai degrabă un mod rudimentar în stipularea sau precizarea criteriilor de antrenare a responsabilităţii medicale.

În China antică, cu două milenii şi jumătate înaintea erei noastre, cîrmuitorii căutau să ajungă la stimularea calităţii prestaţiei medicale, instituind un sistem de plată a medicilor, în funcţie de erorile săvîrşite sau nu în timpul tratamentelor. Într-o concepţie pe care astăzi am numi-o preventivă, — surprinzătoare pentru acele timpuri —, obiectivele medicinei erau: „vindecarea bolnavilor şi întărirea sănătăţii celor sănătoşi".

Deosebit de frumoasă este legenda lui Hua Thua, conţinînd şi relatarea unui prim legămînt de abnegaţie a medicului. Se povesteşte că marele savant-vindecător Hua Thua a pătruns tainele ştiinţei reuşind să citească o carte a zeilor, păstrată într-o peşteră păzită de doi spiriduşi. Mai înainte de a putea citi această carte, spiriduşii i-au pre-

Scanned with OKEN Scanner

tins să jure că știința vindecării o va pune în slujba văduvelor și a orfanilor. Marii reprezentanți ai medicinei chineze sînt totodată propagatorii unei înalte și avansate concepții etice și ai unei superioare accepțiuni a responsabilității medicale. Iată, de pildă, îndemnul pe care Suen Seu-mo îl adresa vindecătorului: „apropiindu-se de bolnav, să se pătrundă de milă și simpatie, să facă făgăduința de a da ajutor la orice durere, oricărei ființe însuflețite, fără să țină seama de rangul, de averea, de vîrsta, de frumusețea, de inteligența acesteia, de calitatea sa de prieten sau dușman, și să-i socotească deopotrivă pe pacienții săi drept prietenii săi cei mai scumpi" (Bologa V. L. — „Istoria medicinei universale", Ed. medicală, București, 106). „Făgăduința" la care era invitat medicul, un legămînt al său, era demnă de menirea profesiunii sale și, să nu uităm, acest legămînt de abnegație se acredita față de orice ființă aflată în suferință, fără nici o discriminare, într-o perioadă a istoriei Chinei și a lumii întregi cînd discriminările, deosebirile dintre oameni, în funcție de apartenența lor de clasă și poziția socială, erau legiferate în fel și chip și, mai mult, erau considerate ca rezultat al voinței zeilor.

În ce privește reglementarea practicii medicale și stabilirea răspunderii medicilor în China antică, aceasta s-a referit, la început, la cercul medicilor care profesau în preajma familiei imperiale și a familiilor demnitarilor. Dependenți de voința dreaptă sau, mai adeseori, capricioasă a suveranilor, unii medici mari au avut de suferit de pe urma faptului că au obținut, prin tratament, un rezultat posibil, și nu rezultatul dorit de către suveran. Marele medic Hua Thua a fost executat din porunca unui cîrmuitor. Savantul care a fost primul medic care a *introdus foaia de observație a bolnavului*, Suen-yu, a fost și el condamnat la moarte în urma unui denunț mincinos. A obținut grațierea prin sacrificiul fiicei sale, care a cerut să fie primită ca sclavă.

În raport cu modul în care își presta serviciile față de suverani, situația medicului era de multe ori sub „sabia lui Damocles", erorile reale sau aparente putînd duce la o pedeapsă cu moartea. Herodot, în „Istoriile" sale, ne relatează — nu fără intenția de a sublinia superioritatea medicinei grecești — o întîmplare de la curtea regelui persan. Povestirea începe de la viața lui Demokedes, originar din Crotona, care ajunge medic al cetății Egina. În urma războaielor cu perșii, devine prizonierul lui Darius și trăiește un timp în imperiul acestuia ca sclav al unuia dintre satrapi. Marele rege a suferit însă un accident la vînătoare, în urma căruia s-a ales cu o luxație a piciorului. Medicii vestiți ai Egiptului, care îl tratau, nu au reușit să-i reducă luxația și nici să-i aline durerile. A fost adus sclavul Demokedes, ale cărui cunoștințe medicale începuseră să fie prețuite de către stăpînii

Scanned with OKEN Scanner

Andreas Vesal

săi. Ungînd cu alifii (probabil calmante) încheietura lovită şi vătămată, a reuşit să aline durerile suveranului şi să-i reducă luxaţia. Pentru această reuşită a fost răsplătit împărăteşte, dar, în acelaşi timp, medicii care au eşuat în tratament au fost condamnaţi la moarte prin tragere în ţeapă. Poate, aşa cum spunea Herodot, la pronunţarea acestei aspre pedepse, suveranul persan a avut în vedere şi mîndria jignită de faptul că medicii săi (Egiptul era atunci sub ocupaţie persană) nu au reuşit, fiind întrecuţi de un grec, neam cu care perşii se aflau în mare duşmănie, dar oricum, în asprimea pedepsei, chiar dacă a vizat lipsa lor de pricepere profesională (a medicilor egipteni), se evidenţiază şi capriciul suveran, dealtfel atît de des întîlnit în acele timpuri. Spre onoarea lui Demokedes ca om, care ar fi putut cu acest prilej să scape de orice concurenţă profesională, el a renunţat la darurile regelui, cerîndu-i în schimb iertare pentru medicii care nu au reuşit înaintea lui. Nici cuceritorul marelui imperiu persan, Alexandru Macedon, nu s-a arătat mai îngăduitor cu vina medicului, atunci cînd era vorba de sănătatea persoanelor din anturajul său. El care, la beţie, a scos sabia spre a ucide pe cel mai apropiat general al său, adică chiar pe cel care i-a salvat viaţa, l-a condamnat la moarte pe medicul Glauces. Întîmplarea amintită este pe larg relatată de către Plutarh în „Viaţa lui Alexandru". Vina medicului condamnat la moarte a fost aceea că a părăsit pe bolnav — unul dintre generalii cuceritorului —, spre a se duce la teatru. Există bănuiala că la această aspră pedeapsă s-a avut în vedere şi obligaţia elementară a medicului — întîlnită în vechiul Egipt şi în China antică —, şi anume aceea de a nu părăsi patul bolnavului, pînă la vindecarea acestuia.

Un străvechi text indian recomanda medicului să aibă o ţinută exterioară modestă, să aibă bună-dispoziţie, o purtare curată şi lipsită de viclenie, să fie politicos şi în timpul vorbirii prietenos faţă de toţi. Şi în acest milenar leagăn de cultură şi civilizaţie, problema răspunderii profesionale a medicului pe calea legislaţiei a fost precedată de simfonia unui superb legămînt, prin care medicul practician ţinea să-şi

Scanned with OKEN Scanner

asume obligaţii etice în exercitarea meseriei sale. Textul acestui jurămînt, aşa cum este redat în „Ayur Veda" („Cartea Vieţii") a hinduşilor, spune: „Voi da îngrijirile mele celui sărac şi nu voi pretinde niciodată o plată mai mare decît cea cuvenită pentru osteneala mea. Primit în interiorul caselor, ochii mei nu vor vedea ce se petrece acolo, limba mea nu va da pe faţă tainele ce îmi vor fi încredinţate, iar îndeletnicirea mea nu va servi la coruperea moravurilor ori la favorizarea crimei". La fel ca şi în Egipt, în China şi mai apoi Grecia antică, într-o lume a nedreptăţilor sociale, a sclavajului şi puterii egoiste, despotice, medicul considera că exercitarea profesiunii se situează mai presus de interesele şi mentalităţile societăţii bazate pe inegalitate şi nedreptate. Atunci cînd medicii lucrează, săracul trebuie să fie situat pe plan egal, ca orice bolnav. Asumîndu-şi responsabilitatea şi respectul în practicarea profesiunii, medicii dobîndesc astfel treptat nu numai aureola de demnitate, ci şi meritul afirmării unui umanism care devansează secolele şi chiar mileniile. Acest aspect este cu atît mai semnificativ, cu cît în impunătorul monument legislativ al Indiei antice numit „Avesta" (după o seamă de modificări şi reglementări privind tariful onorariilor chirurgicale) întîlnim o interdicţie discriminatorie, cu izbitor conţinut de clasă, în sensul că era interzisă practicarea chirurgiei asupra mazdeenilor, fără un prealabil stagiu operatoriu asupra nemazdeenilor.

Dealtfel, pentru mai toate civilizaţiile antichităţii, şi în toate orînduirile, spre marea cinste şi onoare a medicului, în timp ce legile scrise şi nescrise ale activităţii sale exprimate sub forma jurămintelor sau legămintelor nu fac distincţie de clasă sau rang social al bolnavului, prevederile care îi vor contura cadrul legislativ vor avea întotdeauna un puternic şi evident conţinut de clasă. Aşa este, de pildă, unul dintre cele mai vechi acte legislative ale antichităţii, „Codul lui Hammurabi". Reglementînd exercitarea profesiunii medicale, Codul este încărcat de pecetea claselor, a inegalităţii dintre oameni, legiferînd nedreptăţi umane. Redactat în Babilon cu aproape trei mii de ani în urmă (păstrat în Muzeul „Luvru", încrustat într-o frumoasă stelă de bazalt), este una dintre vechile legiuiri care tind să precizeze drepturile şi obligaţiile medicului, răspunderea sa din punct de vedere juridic pentru actele săvîrşite în exercitarea profesiunii, caracterul pedepselor penale în caz de vătămări, întinderea obligaţiei la despăgubiri. Paragrafele 215, 216 şi 217 ale Codului se referă la onorariul cuvenit pentru tratarea şi vindecarea unei răni grave sau a albeţei de pe ochi, acest onorariu fiind destul de însemnat, constînd în zece, cinci sau doi sicli de argint, diferenţele nefiind fixate după durata mai lungă sau mai scurtă a tratamentului, nici după gravitatea rănii stipulate ca „grea", ci în funcţie de categoria socială căreia îi aparţinea pacientul. În paragrafele 221, 222 şi 223 se precizează că, pentru vindecarea unui os rupt şi însă-

Scanned with OKEN Scanner

nătoşirea „măruntaielor", onorariul se stabileşte la cinci, trei şi, respectiv, doi sicli de argint, tot în funcţie de clasa socială căreia îi aparţinea bolnavul. Pentru vătămările pricinuite prin practica sa, medicul era răspunzător atît sub aspect penal (pedepsele fiind deosebit de aspre), cît şi sub aspect civil (unde, de asemenea, despăgubirile erau diferenţiate în funcţie de apartenenţa de clasă). Paragraful 218 prevede o alternanţă a responsabilităţii penale cu cea civilă, pentru ipoteza ultimă, cînd victima este un sclav. Textul spune că: „Dacă medicul a tratat cu sula de bronz un om liber pentru o rană grea şi i-a pricinuit acestui om moartea sau i-a scos omului albeaţa cu sula de bronz şi i-a vătămat ochiul, i se vor tăia mîinile". În continuare, paragrafele stabileau doar o responsabilitate civilă (despăgubire) dacă victima era un sclav. Pentru moartea sclavului, medicul era obligat să predea stăpînului altul în loc, iar pentru orbirea sclavului, să-l despăgubească pe proprietar cu jumătate din valoarea lui. Unii autori pun la îndoială aplicarea unei pedepse atît de severe cum este tăierea mîinilor medicului care, tratînd un om liber „cu sula de bronz", fie i-a pricinuit moartea tratînd o rană grea, fie orbirea, operîndu-l de albeaţă la ochi. Ei cred că nu există nici un text cuneiform, între cele descoperite pînă astăzi, care să ne relateze aplicarea unei asemenea pedepse vreunui medic. Nu este un argument care să poată fi acceptat. Nici în legătură cu alte prevederi ale Codului nu avem informaţii despre modul în care erau aplicate acele paragrafe şi nici nu se cunosc exemple de persoane care să fi suferit unele categorii din pedepsele stipulate de Cod; este oricum firesc să fie aşa, fiindcă ceea ce s-a păstrat scris din acele îndepărtate timpuri nu este o cronică de amănunt, de speţă cum am spune astăzi, a vieţii juridice. Ceea ce s-a descoperit astăzi, prin unele fragmente ale scrierilor conservate, este o oglindă modestă a ceea ce s-a consemnat odinioară. Un lucru ştim însă cu siguranţă, şi anume faptul că multe secole la rînd prevederile „Codului lui Hammurabi" au constituit fundamentul juridic de organizare a vieţii sociale în puternicul stat de pe valea Tigrului şi Eufratului. Nu este vorba de o declaraţie de principii, de un „document juridic", ci de o impresionantă culegere de texte normative, multe prefigurate anterior, care au devenit unicul izvor al vieţii juridice, unicul temei al sancţiunilor aplicate de forţa coercitivă a statului. Evident că, pentru optica noastră de astăzi, sancţiunea ni se pare atît de drastică, încît nu ne vine să credem că a fost aplicată în practică. Dar asta aparţine subiectivităţii noastre de astăzi şi, dacă judecăm astfel, ar trebui să credem că nu au existat nici acele piramide alcătuite din mîinile tăiate ale luptătorilor duşmani, învinşi pe cîmpul de luptă, despre care avem dovezi scrise că au existat! Dacă ne transpunem, însă, în mentalitatea societăţii de atunci, în orizontul opticii cîrmuitorilor săi, nu mai găsim motive să afirmăm (mai exact

Scanned with OKEN Scanner

să credem) că pedeapsa atît de severă nu a fost aplicată medicului. Aceasta, și pentru motivul că structura acestei pedepse reflectă, oarecum, o aplicare în această materie a principiului care a stat la temelia redactării textelor penale ale „Codului lui Hammurabi", principiu care cerea ca răul cuprins în pedeapsă să fie egal cu cel pricinuit de către vinovat. Din acest punct de vedere, putem afirma că „bărbosul" legiuitor babilonian a fost, oarecum, îngăduitor cu medicul, în sensul că pentru moartea bolnavului (om liber) nu era sancționat cu moartea, ci „numai" cu tăierea mîinilor, dovedite (sau mai exact, prezumate) ca nepricepute. Este perfect adevărat că această severă sancțiune viza intervenții mai mult chirurgicale, și nu se referea la cei ce practicau medicina internă (îndeosebi sacerdoți), dar la fel de adevărat este că, în cazul unor boli interne, legiuitorului babilonian îi era greu, pentru acele timpuri, să stabilească existența sau inexistența erorii sau neprice-perii medicului. Cazurile la care se referă aspra pedeapsă făceau parte, cu siguranță, dintre acelea unde s-a conturat în timp posibilitatea unor intervenții relativ sigure, deci nereușita tratamentului medical era relativ limpede că se datorează medicului. Dealtfel, este explicabil că pedeapsa în funcție de neobținerea rezultatului vindecării nu putea să subziste decît în acele situații, cînd posibilitatea tratamentului eficient era un cîștig al practicii medicale din societatea respectivă. Un autor român susține că severitatea deosebită a acestor pedepse era îndreptată nu atît împotriva medicilor, care știau să explice eșecul prin alte cauze decît neîndemînarea lor, cît mai mult împotriva șarlatanilor și impostorilor, față de care un asemenea text era de natură să-i descurajeze în intențiile de a uzurpa calitatea de medic (B r ă t e s c u G. — „Etica medicală", Ed. științifică, 1968, p. 38). Da și nu. Da, în sensul că un asemenea text acționa ca un sever avertisment preventiv împotriva celor nepricepuți sau neîndemînatici, obligîndu-i să nu ia o hotărîre riscantă în cadrul tratamentului pe care urmau să îl aplice. Nu, fiindcă ceea ce proteguia acest text, în primul rînd, nu era medicul în raport cu șarlatanul, ci mai întîi bolnavul, om liber, deci apărat de întregul sistem legislativ al statului, fiindcă în cazul cînd victima erorii medicale ar fi fost un sclav, era antrenată doar răspunderea civilă cu obligația la despăgubiri. Nu, și fiindcă nu prea exista în acel timp o atestare oficială a calității de medic, certitudinea unor diplome și atestări riguroase, așa că nu prea se puteau preciza limitele imposturii. Nu, în plus și pentru faptul că textul nu face absolut nici o distincție, în ceea ce privește aplicarea pedepsei, dacă cel care a tratat era medic cu adevărat sau a folosit prin impostură calitatea. Pînă una alta, textul spune clar că privește pe medic! În ce privește afirmația că medicii puși în fața acestei grave responsabilități vor fi știut să explice altfel eșecul decît din vina lor este cam îndoielnic, oricît de largi ar fi fost talen-

Scanned with OKEN Scanner

tele retorice ale acelor medici, fiindcă, repetăm, ne aflăm în fața unor cazuri cu tratamente stricte și simple, a unor tratamente care deja nu se mai găseau în sfera magiei și ritualului. Un om cu albeață, orbit prin neîndemînatica mînuire a sulei de bronz, era — presupunem noi — în spiritul acelei justiții și acelei legislații, o probă suficientă pentru aplicarea sancțiunii și nimic nu ne poate sugera că medicul ar fi putut pune pe seama altor cauze nereușita sa, scăpînd astfel de răspundere, cînd textul era atît de simplu și de clar și cînd judecătorii de atunci considerau ca fiind sfinte prevederile acelui Cod.

Trebuie să subliniem că cel mai strălucit exemplu al modului în care medicul însuși și-a asumat o deplină responsabilitate pentru practica sa, înaintea legiuirilor și mult superior față de acestea, aparține Greciei antice. Aici există, dealtfel, și primul document în cuprinsul căruia medicul deplînge inexistența unei reglementări juridice a practicii acestei profesiuni. Este vorba de scrierea hipocratică intitulată „Legea", din cuprinsul căreia reproducem: „Medicina este cea mai nobilă dintre toate profesiunile; și totuși, datorită ignoranței celor care o exercită și a celor care îi judecă ușuratic pe aceștia, ea se află de pe acum aruncată la coadă. O asemenea greșeală aș crede că se datorește, mai cu seamă, faptului că numai profesiunea medicală nu este supusă, în cetăți, altei pedepse în afara desconsiderării". Este o limpede înțelegere a faptului că demnitatea și prestigiul unei profesiuni reclamă, cu necesitate, răspundere. În lipsa atenției legiuitorilor, și mai bine decît ar fi putut-o face aceștia, medicii vor ridica din cărămizile sufletului lor un neasemuit și grandios edificiu, nemuritorul act — „Jurămîntul lui Hipocrate".

Prin inegalabila influență pe care a exercitat-o de-a lungul timpului — atît în lumea creștină, cît și în cea musulmană —, Jurămîntul și-a demonstrat puternic valoarea sa morală și educativă. El decurge „dintr-o enormă experiență umană și profesională. De aceea, contactul cu acest text reprezintă, oricînd, un prilej de înălțare sufletească și de delectare intelectuală" (Brătescu G. — „Etica medicală", Ed. științifică, București, 1968). Marcel Martiny, considerîndu-l o capodoperă a gîndirii elene, scrie că „nimic nu poate fi schimbat din deontologia lui Hipocrate, la fel dc perfectă ca și Partenonul sau operele sculpturale grecești" (Martiny M. — „Hyppocrates et la médecine", Paris, 1964). Este util să precizăm că: „După cum literatura greacă nu se deschide cronologic cu eposul homeric, tot astfel nici medicina greacă nu poate fi considerată ca începînd cu prezumtivul părinte al ei, marele Hipocrate" (Bologa V. L. — „Istoria medicinei universale", Ed. medicală, București, 1970, p. 157).

Este dificil de descifrat modul în care, în textul Jurămîntului, s-au reflectat preocupările de ordin etic profesional ale predecesorilor sau

Scanned with OKEN Scanner

înțelepciunea școlilor medicale grecești și chiar străine. Emil Littré apără autenticitatea hipocratică a textului Jurămîntului, atunci cînd susține că, dacă nu a fost întocmit de Hipocrate însuși, el corespunde epocii și acelor deprinderi pe care le numim hipocratice. Alți autori susțin că Jurămîntul reflectă concepția etică a epocii de tranziție între sistemul deontologic al hipocratismului originar și cel al evului mediu creștin. Unii dintre aceștia consideră Jurămîntul drept un text normativ aparținînd breslei asclepiazilor. Ludwig Edelstein, de exemplu, socotește că acest document deontologic a emanat din ambianța pitagoreică, fiind un fel de manifest pitagoreic. Charles Singer apreciază că asupra textului Jurămîntului trebuie să se fi răsfrînt parte din conținutul angajamentului pe care trebuiau să-l rostească adoratorii zeiței Adgistis: „Bărbații și femeile, sclavii și oamenii liberi care vin în acest sanctuar să jure, pe toți zeii, că nu vor unelti cu bună-știință nici un lucru viclean și nici nu vor da otrăvuri vreunui bărbat sau femei, că nu vor învăța și nu vor folosi farmece răufăcătoare; că nu vor pregăti și nu vor da altora filtre de dragoste, abortive, anticoncepționale și nici nu vor jefui sau ucide... Bărbatul nu trebuie să aibă legături cu soția altuia, fie ea femeie liberă ori sclavă măritată, sau cu vreun băiat, sau cu vreo fecioară, sau să-l îndemne la așa ceva pe un altul". Într-adevăr, nu putem să nu recunoaștem elevația spirituală a acestui jurămînt rostit în templul zeiței Adgistis, în contrast cu etica dominantă a societății sclavagiste, pătruns de un înalt spirit de umanitate și de o avansată concepție a egalității între oameni. Este posibil ca asemenea jurăminte rostite în templele zeilor vindecători să se fi răsfrînt în textul Jurămîntului hipocratic, după cum la fel de probabil este ca el să se fi plămădit și sub influența unor principii etice ale școlii pitagoreice și chiar sub influența unor tipuri de angajamente solemne ale medicului, cunoscute în străvechile civilizații asiatice și orientale. La fel de probabil este ca textul original să fi cunoscut unele interpolări, cum sînt de pildă referirile la unii zei din preambul, care nu sînt de fapt prezente în nici una din scrierile hipocratice, dar, așa cum este, mai exact așa cum ni s-a păstrat și transmis, Jurămîntul a dobîndit în istorie rolul unui cod director pentru medic, punct de referință pentru toți cei ce voiau să așeze practica acestei profesiuni pe temelii de responsabilitate, umanism și dreptate. În fața istoriei, el rămîne ca un pisc, o neclintită dovadă a măreției și înțelepciunii cu care medicul și-a înțeles și asumat rolul de slujitor al omului, din cele mai îndepărtate timpuri.

Poate să surprindă și să descumpănească preambulul Jurămîntului, o invocație solemnă în fața unor zei pe care celelalte numeroase texte hipocratice nu i-au pomenit niciodată, și, mai mult, această invocație este contradictorie cu întreg spiritul medicinei hipocratice, bazat pe cunoașterea fenomenelor fizice ale naturii și a ființei umane și pe încre-

Scanned with OKEN Scanner

derea omului în capacitatea lui de a influența procesele biologice. Poate că, așa cum susțin unii autori, această invocație cu iz ritualic să fie o adăugire, menită să confere Jurămîntului o și mai gravă solemnitate. O concesie, fără îndoială, făcută stilului epocii, care presupunea luarea zeilor ca martori la marile legăminte de viață. Această explicație vine în legătură și cu unele susțineri, în sensul că Jurămîntul ar fi evoluat pe linia unor legăminte mai vechi care se rosteau în templele vindecătorilor, cum a fost de pildă legămîntul rostit în templul zeiței Adgistis. Textul folosește, la un moment dat, atît expresia de legămînt, cît și pe aceea de jurămînt, într-o suită care evidențiază insistența de a conferi invocației un cît mai profund efect asupra celui care o rostea, fie medic al vreunui templu, fie medic laic. Se pare că în acest context se găsește explicația concesiei făcute unui spirit depășit de spiritul hipocratic, în marea dorință ca acest legămînt să fie al tuturor medicilor, să aibă o cît mai largă putere de angajare. Să nu uităm că, în lipsa unor legiferări juridice, acest legămînt trebuia să constituie un veritabil temei pentru aria largă de comportare a medicului, deci să aibă față de acesta valoarea unei legi de conduită, recurgîndu-se la toate modalitățile care puteau duce la angajarea morală deplină și eficace a celui care îl rostea. Același paragraf introductiv conține și o limitare a angajamentului asumat, mai exact o precizare a lui, prin cuvintele: „pe cît mă vor ajuta puterile și priceperea". Formularea acestei precizări pe însuși frontispiciul textului Jurămîntului, departe de a-i limita valoarea, este un pas înainte pe calea înțelegerii naturii responsabilității pe care medicul și-o poate asuma. El nu se poate angaja la obținerea unui rezultat, fiindcă, bineînțeles, aceasta nu depinde numai de el; dar el trebuie să-și pună în slujba strădaniei de a vindeca puterile și priceperea sa, fără nici o rezervă sau ezitare.

Surprinzătoare și oarecum derutantă este și partea din Jurămînt care se referă la obligația de devoțiune filială față de cel ce l-a inițiat în tainele medicinei, la obligația față de fiii acestuia, în sensul de a-i iniția în aceleași taine. Și tot atît de surprinzător este pasajul referitor la neinițierea decît a celor legați de casta medicală prin jurămînt sau făgăduială. Dacă devoțiunea față de dascăl și sentimentul apartenenței la familia acestuia, cu obligații față de urmașii lui, sînt oarecum comune mai multor societăți antice, în ceea ce privește difuzarea largă a cunoștințelor medicale, aceasta a fost una dintre preocupările școlii hipocratice, fapt ce vine în evidentă contradicție cu textul Jurămîntului, care interzice această difuzare. Din Egiptul antic ne parvin o serie de texte cu interdicția: „Cei inițiați să nu citească!", dar în Grecia hipocratică nu întîlnim această situație, ci, dimpotrivă, contrariul ei. Este cunoscut faptul că sub influența Orientului și Chinei, și în Grecia faptul de a fi urmașul unor generații succesive de medici constituia un

Scanned with OKEN Scanner

„certificat de garanție" a competenței medicului resepctiv, dar de aici pînă la un monopol familial sau la un spirit de castă închis, fie în circumscriere sacerdotală, fie în genul breslelor care vor apărea mai tîrziu, este o diferență. Fără a ne angaja în explicații, care, oricum se avansează pe tărîmul supozițiilor și probabilității, să părăsim acest pasaj — tributar unor situații tradiționale, sau chiar unor interpolări suprapuse textului original —, în folosul acelor pasaje care au conferit Jurămîntului un prestigiu inegalabil.

Nucleul central al Jurămîntului îl constituie obligația de devotament față de bolnav, exercitarea profesiunii în slujba sănătății și fericirii acestuia. Repetarea și aici a limitelor și naturii angajării („pe cît mă vor ajuta puterile și mintea") este însoțită de stipularea prudenței, a abținerii de la experimentările care pot duce la vătămare („mă voi feri să le fac orice rău"), stipulație ce prefigurează principiul *„primum non nocere"*, și de spiritul de dreptate care trebuie să caracterizeze relațiile cu bolnavul („. . . orice nedreptate"), formularea largă cuprinzînd orice aspecte pe care le implică această relație, începînd cu moderația onorariului și sfîrșind cu abținerea de la orice abuz de încredere la care ar putea fi tentat medicul, în mîinile căruia bolnavul își abandonează ființa și interesele. Interdicția de a furniza otrăvurile (pe atunci medicul era și farmacist) se referă atît la cazurile cu totul reprobabile, cît și la cazurile care, în acele timpuri, erau privite ca scuzabile (sinucidere), ceea ce demonstrează încă un pas înregistrat pe planul etic de elevația jurămîntului. La fel de avansată față de spiritul vremii era și interdicția de a furniza substanțe abortive, într-o societate în care avortul nu era incriminat prin lege, iar abandonarea nou-născutului pentru motivul că avea defecțiuni fizice era privită ca firească (unii gînditori eleni chiar propuneau, din motive demografice, practicarea avortului controlat, pentru a se menține densitatea optimă a populației în unele ținuturi) (Platon — *„Republica"*, 5, 461, *c;* Aristotel — *„Politica"*, VII, 16). Angajamentul de „nevinovăție și curățenie" tinde să contureze portretul medicului, el însuși exemplu de ținută și conduită morală. Inserarea în textul Jurămîntului a interdicției de a practica operația de scoatere a pietrelor din „bășica udului" (vezica urinară) a oferit cercetătorilor multe supoziții, datorită caracterului ei ciudat și dificil de explicat. S-a sugerat că ar fi vorba de o separare între activitatea de medic propriu-zis și cea de chirurg, dar se știe că această separare apare mult mai tîrziu, peste mai multe secole. S-a susținut apoi că, în realitate, ar fi vorba de operația de castrare, care se mai practica la sclavi, dar supoziția nu este cu nimic acoperită de textul, destul de clar, al Jurămîntului. În fine, s-a mai spus că operația vizată de interdicție este dificilă și, datorită gradului mare de mortalitate care o însoțea, ar fi făcut obiectul unei interziceri de principiu. Discuțiile ni se

Scanned with OKEN Scanner

par oarecum laterale textului, din moment ce se precizează foarte limpede despre ce anume operaţie este vorba. Deoarece se spune să fie lăsată pe „seama celor ce se ocupă cu aceasta", înseamnă că era considerată o operaţie dificilă, pentru care se cerea o anume specializare şi, deci, interdicţia vizează practicarea ei în lipsa acestei specializări, probabil aflată numai în posesia membrilor unei anume şcoli de vindecători.

Se impune a fi remarcate prevederile referitoare la comportarea medicului faţă de „tainele" casei în care intră spre a trata un bolnav, în sensul de a se abţine de la orice faptă rea sau stricătoare. Dar, mai presus de aceasta, se situează obligaţia de a trata pe sclavul bolnav la fel ca şi pe omul liber, într-o societate în care sclavul era considerat prin lege lipsit de orice drepturi, la discreţia voinţei stăpînului. Ideea egalităţii sclavului cu omul liber în faţa medicului este, şi în cazul medicului Greciei antice, un înalt exemplu de umanism, un mod de gîndire care situează figura medicului societăţii sclavagiste pe un piedestal pe care l-au atins doar unii — puţini — dintre marii gînditori.

Meritorie este şi obligaţia de păstrare a secretului, completată cu clauza de exonerare firească de această obligaţie, care se referă doar la ceea ce „nu-i nici o nevoie să fie destăinuit", căci, se deduce, există şi cazuri în care conştiinţa medicului este îndemnată să destăinuie unele stări de lucruri, cum ar fi descoperirea unor grave nedreptăţi, a unor crime.

În încheiere, Jurămîntul conţine un pasaj prin care se constituie „garanţiile" pentru respectarea lui, adică, alături de o nouă invocare a zeilor din preambul, declaraţia de acceptare şi chiar solicitare a consecinţelor punitive în caz de nerespectare a lui: „Dacă voi respecta acest jurămînt, fără să-l calc, fie să mă bucur pe deplin de viaţă şi de meseria mea, pururi cinstit de ceilalţi; iar dacă îl voi nesocoti şi voi fi un sperjur, merit să am o soartă deopotrivă". Insistenţa asupra formulelor propriu-zise de „jurare", mistice şi profane, reflectă o anume direcţie, o deosebită insistenţă a elaboratorilor săi şi mai ales o insistenţă din partea celor ce îndemnau pe medici la prestarea lui. Dincolo de frumuseţea conţinutului, există, alături de atîtea alte indicaţii, chiar în conţinutul său, dovada strădaniei depuse de corpul medical ca preceptele Jurămîntului să devină un cod de comportare etică a medicului şi, prin aceasta — trebuie să recunoaştem —, corpul medical devine „breasla" profesională cu cel mai elevat cod director al regulilor sale morale. Influenţa pe care Jurămîntul şi etica hipocratică în general au avut-o asupra urmaşilor a fost atît de mare, încît George Sarton spunea, la un moment dat: „Cînd voi scrie o biografie completă a lui Hipocrate ar trebui intitulată «Viaţa lui Hipocrate din vremea lui şi pînă astăzi», fiindcă el trăieşte" (B r ă t e s c u G. — „Hipocratismul

Scanned with OKEN Scanner

de-a lungul secolelor", Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 10). Pentru medicii devotaţi acestei profesiuni şi conştienţi de misiunea nobilă şi umanitară pe care o implică, „Jurămîntul lui Hipocrate" a constituit un punct de referinţă pentru înaltele precepte etice, readucîndu-l mereu în actualitate şi în viaţă, prin setea lor de viaţă morală, prin dorinţa lor de a fi demni de înaintaşi. Jurămîntul a fost făcut să trăiască atît de către medicii lumii creştine, cît şi de cei ai lumii musulmane. Astfel, istoria ne oferă încă un moment al evoluţiei, atunci cînd legislaţia oscilează în reglementarea exerciţiului profesiunii medicale, sau atunci cînd o face, se situează pe poziţii etice mult inferioare, fiind străbătută de inechităţile de clasă, în timp ce medicii înşişi îşi asumă responsabilitatea şi conduita etică demnă, prevăzute şi subliniate în „Jurămîntul lui Hipocrate". În această ordine de idei este elocventă situaţia marelui medic-savant Hunain, care, în faţa ameninţărilor cu tortura, din partea califului, a refuzat totuşi să-i furnizeze otrava pentru lichidarea unui duşman, invocînd Jurămîntul, ca o interdicţie formulată faţă de conştiinţa sa profesională. Prin spiritul său care îl apropia de preceptele carităţii, Jurămîntul a avut o mare influenţă şi asupra evului mediu creştin. În versiunea engleză, de pildă, i s-a adăugat un pasaj care prevedea tratarea gratuită a săracilor. El a fost invocat, ca un punct de referinţă deontologic, şi la procesul de la Nürnberg. Chiar astăzi, absolvenţii Facultăţii de medicină din Montpellier îl rostesc cu solemnitate la terminarea acesteia.

În Roma antică, cetatea care a cucerit şi stăpînit lumea de atunci nu atît prin forţa armatelor sale (şi acestea foarte bine organizate), cît prin eficacitatea şi precizia ordinii sale juridice, activitatea normativă intensă şi sistematică a vizat, cum era firesc, şi practicarea profesiunii medicale. La începutul secolului al III-lea î.e.n. este edictată legea *„Aquillia"*, stabilind, printre altele, că medicul care provoacă prin nepriceperea lui moartea unui om liber este pasibil de condamnare la moarte. Dacă cel ucis prin nepricepere este un sclav, nu mai acţionează răspunderea penală pentru crimă, ci doar o răspundere civilă, constînd în obligaţia de a despăgubi pe stăpînul sclavului. Cum era firesc, se pare că au existat dificultăţi în ce priveşte stabilirea legăturii cauzale dintre nepriceperea medicului şi cauza morţii. De aceea, Pliniu se plînge că „medicii sînt singurii care pot săvîrşi nepedepsiţi un omor" (Pliniu cel Bătrîn — „Istoria naturală", XXIX, 8, 3). Într-adevăr, dacă medicul era atît de aspru pedepsit pentru rea-credinţă, dar şi pentru neîndemînarea sa care a dus la moartea bolnavului, legea presupune o anumită scuză pentru împrejurarea în care moartea a survenit ca urmare a unor cauze necunoscute, exterioare tratamentului efectuat, adică o aplicare şi în acest domeniu a efectului exonerant de răspundere al forţei majore. Evoluţia legislaţiei romane cunoaşte şi alte

Scanned with OKEN Scanner

prevederi referitoare la medic. Astfel, „Legea Cornelia" stabilea răspunderea medicului pentru provocarea avortului, pentru părăsirea bolnavului, pentru moartea unui sclav tratat neglijent. Acţionarea în justiţie a medicului pentru nepricepere devine mai larg posibilă în urma faptului că, prin edictul emis de către pretorul Aquillius Gallus, în anul 66 î.e.n., se înregistrează o lărgire şi precizare a sferei răspunderii pentru delicte. În ce priveşte dreptul de a profesa medicina, el a fost neîngrădit la început, pentru ca apoi să fie condiţionat de eliberarea unei autorizaţii oficiale. În anul 46 î.e.n. Iuliu Cezar acordă cetăţenia medicilor străini, pentru a consolida astfel corpul medical şi a asigura asistenţa medicală în uriaşa capitală a imperiului. Medicii-funcţionari de stat apar pe lîngă taberele militare, în legiuni, pe lîngă grădini publice şi circuri. Aceşti medici, numiţi „arhivari", aveau şi obligaţia să trateze gratuit pe săraci. Medicii pricepuţi se bucură de preţuire, aflîndu-se deseori în preajma demnitarilor. Astfel, este cunoscut medicul Criton, care l-a însoţit pe împăratul Traian în expediţiile sale de cucerire în Dacia şi care, cu o pronunţată înclinaţie pentru studiu, şi-a însemnat ceea ce a constatat în viitoarea provincie romană. Din păcate, opera sa, „Geticele", s-a pierdut, neavînd din cuprinsul ei decît cîteva infime fragmente transcrise.

Dar, desigur, primul nume pe care trebuie să-l amintim aici este cel al lui Galen, a cărui teorie despre circulaţia sîngelui a stăpînit gîndirea medicală timp de două milenii. Puternic stăpînit de spiritul hipocratistumului, Galen şi discipolii săi vor infuziona practicii medicale şi ideea necesităţii respectării principiilor deontologice superioare ale hipocratismului. Şi, prin aceasta, medicul societăţii romane se va ridica el însuşi la un statut de demnitate şi responsabilitate superior celui pe care i-l conferea reglementarea juridică a epocii.

Este interesant de semnalat una dintre cele mai palpitante dispute pentru adevăr în medicină. Aflăm din papirusul Ebers că medicii Egiptului antic credeau că suflul vieţii pătrunde în organism prin urechi şi nas, amestecîndu-se în vasele sanguine cu sîngele, fiind dus de aici în tot corpul. Dacă medicul palpează capul, ceafa, braţele sau pieptul, mîna cade totdeauna pe inimă. După papirusul Smith, inima vorbeşte prin canalele fiecărui membru. Medicul chinez Tan-ţe a constatat, în secolul al VI-lea î.e.n., că „sîngele curge fără întrerupere, ca valurile unui rîu, sau se mişcă ca soarele şi luna pe orbita lor". În alte scrieri medicale chineze se arată că sîngele înconjură de 50 de ori pe zi întregul corp.

Eudoxos din Knidos (secolul al IV-lea î.e.n.) şi Loxos au fost de părerea că sîngele este sediul sufletului, în timp ce adepţii lui Pitagora localizau sediul sufletului în inimă. După Empedocle (secolul al V-lea î.e.n.) *pneuma* porneşte de la plămîni spre inimă, plecînd de acolo, îm-

Scanned with OKEN Scanner

preună cu forţele vitale şi psihice, în tot corpul. După părerea lui Anaxagoras (secolul al V-lea î.e.n.) şi Platon (secolele al V-lea—al IV-lea î.e.n.) sîngele este produsul nutriţiei.

Şi adepţii lui Hipocrate credeau că în inimă se află *pneuma*, care circulă prin tot corpul, răspîndind principiul vieţii, şi anume căldura. Ei considerau că traheea şi bronhiile sînt artere, că arterele sînt pline cu aer, iar venele, cu sînge.

Praxagoras din Kos (secolul al IV-lea î.e.n.) credea că alimentele se transformă înăuntrul vaselor după gradul de căldură înnăscută. El a constatat că numai la nivelul arterelor se percepe pulsul. Elevul său, Herophilos din Alexandria (335—280 î.e.n.), preconiza că fenomenele vieţii se bazează pe patru forţe fundamentale: forţa nutritivă (localizată în ficat şi organele digestive), forţa calorică (cu sediul în inimă), forţa gîndirii şi forţa senzitivă (localizate în creier şi nervi). El a făcut observaţia că arterele sînt pline cu sînge şi că se deosebesc de vene prin grosimea peretelui lor. Tot el constată că pulsul are patru faze — sistola, diastola şi două intervale —, că pulsul bate sincron cu inima şi că frecvenţa pulsului se poate măsura cu ajutorul unei clepsidre.

Erasistratos (secolul al IV-lea î.e.n.) a ajuns la convingerea că deplasarea sîngelui în vene şi cea a aerului în artere este provocată de către valvulele atrio-ventriculare. El presupunea anumite legături între sistemul arterial şi cel venos, denumite de el sinanastomoze. În mod normal acestea ar fi închise, deschizîndu-se numai în cazuri patologice (ca, de exemplu, răniri).

Bazîndu-se pe tradiţia medicilor hipocratici şi alexandrini, efectuînd disecţii pe diferite specii de animale, Galen (129—199 e.n.) a stabilit o teorie proprie a circulaţiei sîngelui. Potrivit acestei teorii, substanţele nutritive sînt transportate din intestine în ficat, unde aşa-numitele spirite naturale le transformă în sînge. O parte a sîngelui ia, prin vene, direct drumul spre periferie, iar restul sîngelui ajunge în ventriculul drept; de aici, o mică parte a sîngelui ajunge în plămîni, iar partea cea mai considerabilă trece, prin porii septului interventricular, în ventriculul stîng. În inima stîngă, sîngele, venind din plămîni, se umple cu spiritele vitale şi este expulzat prin artere spre periferie. O parte a sîngelui arterial ajunge la nivelul creierului, unde iau naştere „spiritele animale", care de aici se dispersează prin nervi în corpul întreg. Mişcarea sîngelui a fost pentru Galen un du-te-vino similar fluxului şi refluxului mării, iar actul respirator este determinat, după părerea lui, tot de inimă. Galen credea că dilataţia inimii provoacă pătrunderea aerului în organism, iar contracţia inimii, expulsia sa.

S. Hunke — Allahs Sonne über dem Abendland, Stuttgart, 1960, p. 127.
G. Barbu — William Harvey şi descoperirea circulaţiei sîngelui.

Scanned with OKEN Scanner

Fiind acceptată de lumea medicală, teoria lui Gallen a fost privită timp de multe secole ca o adevărată dogmă, iar încercarea de a schimba ceva din concepţiile sale, ca o erezie. Pînă în epoca Renaşterii operele lui Galen au fost considerate ca îndreptarul obligatoriu pentru învăţămîntul şi practica medicală. Breşe în acest sistem s-au produs numai relativ tîrziu.

În secolul al XIII-lea, medicul arab Ibn an-Nafis (1210—1288) a combătut, în comentariul său la anatomia din Canonul lui Avicenna, concepţia lui Galen despre circulaţia sîngelui. El a fost primul care a descris circulaţia mică.

În anul 1324, medicul egiptean at-Tatawi, studiind scrierile lui Ibn an-Nafis în original, a subliniat următoarele constatări ale acestui autor:

1. Sîngele trece prin plămîni nu pentru a-i nutri, ci pentru a se satura cu aer.

2. Există legături directe între arteră şi venele pulmonare.

3. Vena pulmonară nu este umplută nici cu aer, nici cu funingine — cum se credea iniţial —, ci cu sînge.

4. Peretele arterei pulmonare este mai gros decît cel al venelor pulmonare.

5. Septul interventricular nu posedă pori. Sîngele curge, după ce a fost subţiat, prin artera pulmonară în plămîni, pentru a se amesteca cu aer, ca părţile sale cele mai fine să fie purificate. Acest sînge ajunge apoi, prin venele pulmonare, în ventriculul stîng.

În secolul al XVI-lea, medicul spaniol Miguel Servet (1509—1553), bazîndu-se pe concepţia că sîngele este sediul sufletului, susţinută şi de Vechiul Testament, studiază circulaţia sîngelui şi constată, în anul 1533, în scrierea teologică *„Christianismi restitutio"*, că sîngele ventriculului drept nu trece prin porii septului interventricular în ventriculul stîng, ci prin artera pulmonară, prin intermediul plămînilor, în venele pulmonare. El redescoperă deci tot ce a descris Ibn an-Nafis, făcînd însă şi constatarea că sîngele în vena pulmonară are o culoare mai deschisă decît cel din artera pulmonară.

Realdo Colombo (1516—1559) a descris şi el, de data aceasta prin observaţia pe animalul viu, „circulaţia mică", cît şi legăturile dintre artera şi vena pulmonară. El nu a ştiut însă că tot sîngele împins de ventriculul drept trece prin plămîni, constatînd în schimb că venele pulmonare (denumite atunci încă *„arteria venosa"*) nu conţin aer, ci sînge. A. Cesalpino (1519—1603) şi-a dat seama că cordul este punctul central al mişcării sîngelui, descriind valvulele cardiace, circulaţia mică (dîndu-i numele de *„circulatio"*), cît şi vasele pulmonare — deci tot circulaţia mică.

Scanned with OKEN Scanner

În anul 1616, după experienţe făcute cu 2 ani în urmă, William Harvey (1578—1657), pe atunci profesor de anatomie şi fiziologie la „*College of Physicians*" din Londra, într-un curs universitar, a adus la cunoştinţa studenţilor că mişcarea sîngelui se face într-un circuit închis. În notiţele sale din luna aprilie a aceluiaşi an se poate citi: „*Demonstratum est perpetuum sanguinis motum in circulo fieri pulsu cordis*" („S-a demonstrat că mişcarea sîngelui se face în cerc conform pulsului inimii"). Abia după 12 ani, în anul 1628, Harvey a avut curajul să publice aceste rezultate revoluţionare la Frankfurt pe Main, la editorul Wilhelm Fitzer, sub titlul „*Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*".

Datele noi, comunicate de Harvey lumii savante, s-au bazat în mai mică măsură pe scrierile şi comentariile predecesorilor săi şi mai mult pe observaţia directă în timpul experienţelor pe animale şi autopsiilor, deci pe „atelierul naturii", cum se exprimă el. În dedicaţia adresată preşedintelui Colegiului medicilor din Londra, Harvey spune: „Împotriva opiniilor admise secole de-a rîndul de nenumăraţi bărbaţi prea luminaţi şi prea învăţaţi . . . . , eu singur afirm, în cartea de faţă, că sîngele urmează un drum nou şi revine de unde a plecat".

Harvey arată în lucrarea sa că a făcut vivisecţii pe animale, şi anume: broască rîioasă, şerpi, broaşte obişnuite, melci, homari, scoici, raci, toate felurile de peşti mici, cîine şi porc. El constată că mişcarea inimii este asemănătoare cu aceea a muşchilor, împingînd sîngele prin contracţia sa şi înlocuind astfel „forţa producătoare a pulsului" teoretizată de Galen. După părerea lui arterele se destind datorită impulsului sîngelui, producîndu-se în felul acesta pulsul, iar cînd inima se relaxează, sîngele pătrunde în ea. Arterele întregului organism pulsează prin contracţia ventriculului stîng, iar artera pulmonară, prin contracţia celui drept. Potrivit observaţiilor sale, contracţia inimii şi dilataţia arterelor se produc simultan. Sîngele pătrunde în ventricule împins de pulsaţiile atriilor. Din ventriculul stîng sîngele este trimis în aortă şi apoi, prin artere, în întreg corpul. Din ventriculul drept sîngele pătrunde prin artera pulmonară în plămîni, iar de aici, prin vena pulmonară, în atriul stîng şi de acolo în ventriculul stîng. Sub impulsul ventriculului drept se destind vasele şi porozităţile plămînului. Din artere, sîngele se întoarce din nou la inimă, adunîndu-se din venele mici în vena cavă şi în atriul drept, tot aşa cum revine sîngele din plămîni în ventriculul stîng. Această mişcare Harvey o numeşte „mişcare în cerc" („*circuitus*").

C. Săndulescu — William Harvey: cercetare anatomică despre mişcarea inimii şi a sîngelui la animale, Bucureşti, 1958.

I. Spielmann — Însemnătatea fizicii lui Apáczai Csere Iános. În: Din istoria filozofiei în România, vol. II, Bucureşti, 1960, p. 79.

Scanned with OKEN Scanner

Arterele conţin, după opinia lui, „sînge elaborat, desăvîrşit şi nutritiv", iar venele un sînge „mai imatur, deficitar şi nepotrivit pentru nutriţie". Inima execută într-o jumătate de oră 1 000—4 000 de pulsaţii, iar în acelaşi timp trece prin ea o cantitate mai mare de sînge decît se găseşte în tot corpul. Viteza circuitului sanguin ar depinde de temperamentul, vîrsta, condiţiile interne şi externe, de somn, alimentaţie, exerciţii, dispoziţia sufletească şi alţi factori.

Continuitatea mişcării sîngelui este dovedită în capitolul al IX-lea al cărţii prin trei probe: prin calcul, experiment şi autopsie. Cu această ocazie se arată de ce inima stîngă şi arterele sînt goale după moarte: mişcările plămînilor cedînd, sîngele venos nu mai este transferat de către inima dreaptă în cea stîngă, în timp ce ventriculul stîng se mai contractă pînă ce este golit de sînge.

Harvey încă nu cunoscuse capilarele. El a fost de părere că sîngele trece din artere în vene, sau direct prin anastomoze, sau indirect prin unele porozităţi ale ţesuturilor. În ultimele diviziuni, arterele nu mai prezintă, după părerea lui, decît pulsaţii mici sau nu pulsează deloc şi se aseamănă, prin structura lor, cu venele. Prin mişcarea membrelor şi apăsarea muşchilor sîngele este împins din capilarele venoase în ramurile mici şi de aici în cele mai mari ale sistemului venos, mişcîndu-se de la periferie la centru.

În anul 1651 Harvey, într-o scrisoare adresată medicului Slegel din Hamburg, a completat aceste constatări, arătînd că a reuşit să împingă apă prin artera pulmonară în vena pulmonară şi în ventriculul stîng, făcînd astfel prima dovadă experimentală completă a existenţei circulaţiei mici.

Prin descrierea genială a circulaţiei sîngelui într-un circuit complet, Harvey a fost primul care a descompus, în mod analitic, o manifestare a vieţii în părţile ei componente, făcînd analiza acestor procese exclusiv din punct de vedere mecanic (Neuburger).

Noua învăţătură a lui Harvey a fost atît de revoluţionară şi neobişnuită pentru marea masă a medicilor, încît numai puţini au fost în stare să-şi dea seama de importanţa ei pentru toată patologia animală şi umană. În curînd s-au găsit o mulţime de adversari ai teoriilor lui Harvey, care au enunţat: *„Malo cum Galeno errare, quam Harveyi veritatem amplecti"*, („Mai bine este a greşi cu Galen, decît a primi adevărul lui Harvey") sau *„Mallem cum Galeno errare, quam cum Harveio circulare"* („Mai bine a greşi cu Galen, decît a circula / cu mărfuri îndoielnice la tîrguri / cu Harvey").

Vîlva dezlănţuită de publicarea cărţii lui Harvey a fost atît de mare, încît mulţi dintre profesorii de medicină renumiţi ai timpului şi facultăţi întregi de medicină au luat poziţie împotriva lui. Numărul

Scanned with OKEN Scanner

celor care au acceptat de la început învăţătura lui Harvey a fost iniţial foarte mic, iar cei mai mulţi autori nu au făcut, în cărţile lor, nici o menţiune despre învăţătura lui Harvey, şi aceasta pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi, uneori, chiar mult mai tîrziu. Această luptă pentru şi contra lui Harvey a cuprins toate ţările Europei de atunci.

Cine au fost adversarii lui Harvey şi care au fost reproşurile făcute operei sale? În 1630 a apărut, la Londra, cartea medicului englez James Primerose *„Exercitationes et animadversiones in librum Harvaei"*, în care acesta apreciază că Harvey nu a înţeles bine autorii antici, că în cazul cînd cele două ventricule au aceeaşi funcţie ar fi suficientă existenţa unui singur ventricul şi că septul interventricular ar fi poros, iar lipsa acestor porozităţi la autopsie s-ar datora unor modificări postmortem. Primerose afirma că prin inimă n-ar trece într-o oră mai mult sînge decît o uncie (cca 30 g), aceste pierderi putînd fi uşor înlocuite de organele chilifere. Lui Primerose i-a răspuns R. Drake din Cambridge şi, în 1640, maestrul acestuia, Henricus Regius, profesor la Utrecht.

În 1635 a apărut la Veneţia cartea lui Emilio Parigiano (Parisianus) intitulată *„De cordis et sanguinis motu"*, în care acesta aduce contraargumente teoriei lui Harvey, confundînd printre altele valvula mitrală cu cele aortice; în 1641 Parigiano primeşte un răspuns demn din partea lui G. Ent, prietenul lui Harvey. Profesorul Gaspar Hoffmann din Altdorf, admiţînd existenţa circulaţiei pulmonare şi impermeabilitatea septului interventricular, nu a crezut în descoperirea lui Harvey, cu toate că acesta, cu ocazia unei vizite la Altdorf, i-a demonstrat teoria sa în mod experimental.

Ostilă învăţăturii noi a fost şi toată Facultatea de medicină din Paris, în frunte cu Jean Riolan jr., decan al acestei facultăţi şi anatomist celebru, combătînd în mod constant tezele noi. În 1649, Harvey a publicat două scrisori de răspuns adresate lui Riolan, arătînd, printre altele, că contracţia arterelor se datoreşte tunicilor acestora şi că sîngele circulă în diferite vase cu o viteză diferită şi cu presiuni variabile, acestea depinzînd de densitatea organelor. Avem aici de-a face cu primele începuturi ale hemodinamicii circulatorii.

Mult mai mare încă a fost numărul acelora care nu au luat cunoştinţă de observaţiile lui Harvey. Astfel, dintr-o ediţie germană a cărţii lui Comenius *„Janua linguarum reserata aurea"*, apărută în anii 1638 şi 1658 şi la Braşov, elevii au trebuit să înveţe încă circulaţia sîngelui după formula învechită a lui Galen. În cartea medicului englez John Jonstonus *„Idea universae medicinae practicae"*, apărută în anul 1652 la

---

G. Brătescu — Alexandru Mavrocordat Exaporitul şi medicina românească, *Viaţa med.*, 1966, 13, 20, 1417.

Scanned with OKEN Scanner

Amsterdam, nu se pomeneşte nimic despre învăţătura lui Harvey, cum nu se pomeneşte nici în două manuscrise medicale greceşti de la noi, şi anume „Expunere pe scurt a părţii teoretice din cursul de medicină" a lui Nicolae Kerameos — copiat la Iaşi în 1682 — şi în „Descriere sumară a boalei idropice, compusă după practică şi teorie" de Ioan Mulaimes din Ianina, închinată în anul 1694 stolnicului Constantin Cantacuzino. Acelaşi lucru este valabil şi pentru prima ediţie a Enciclopediei medicale maghiare *„Pax corporis"* a lui F. Pariz Papai, apărută în anul 1690 la Cluj. Chiar şi în anul 1740, J. J. Woyt, profesor de medicină din Königsberg, nu dă în manualul său despre bolile interne, apărut la Leipzig, date despre circulaţia sîngelui.

Susţinătorii observaţiilor şi concepţiilor fiziologice ale lui Harvey au fost la început puţini la număr, revenindu-le în schimb o deosebită pondere în străduinţa de a introduce noul în ştiinţa şi literatura medicală.

Astfel, marele filozof raţionalist René Descartes (Cartesius) pomeneşte încă în anul 1632, în corespondenţa sa, despre circulaţia sîngelui, iar în opera sa *„Discours sur la méthode"* el descrie, în anul 1637, circulaţia sîngelui după Harvey, crezînd însă că sistola şi diastola se datorează rarefierii şi îngroşării ritmice a sîngelui în interiorul inimii, ca urmare a încălzirii şi răcirii acestuia.

La universităţile din Olanda, Descartes a găsit printre profesorii universitari unii adepţi, între care Hendrik de Roy (Regius), profesor de filozofie şi medicină la Universitatea din Utrecht.

Elevul lui Regius, János Apáczai-Csere, originar din Transilvania, a publicat la Utrecht, în anii 1653—1655, o enciclopedie în limba maghiară (*„Magyar Encyclopädia"*), avînd un caracter cartezian — materialist şi raţionalist. Enciclopedia, folosită mai tîrziu şi pentru învăţămîntul din Transilvania, cuprinde în capitolul al VII-lea şi date de biologie şi medicină. În paginile 146—167, Apáczai-Csere, ca prim autor din ţara noastră, expune concepţia lui William Harvey despre circulaţia sîngelui, preluînd în acelaşi timp şi ipoteza lui Descartes despre îngroşarea şi rarefierea ritmică a sîngelui, ca motor al inimii.

Un alt transilvănean, elev al profesorului de filozofie carteziană A. Heereboord din Leiden şi adept al lui Harvey, a fost Bartholomäus Bausner (1629—1682), originar din Rupea. Bausner a scos la Leiden în anul 1654 de sub tipar o lucrare intitulată *„Disputatio philosophica de cordis humani actionibus"* („Disputaţiune filozofică despre activităţile cordului uman"). În cele 24 de teze din care se compune lucrarea se descriu funcţiile inimii conform concepţiei lui Harvey, evitîndu-se

---

V. Cândea, P. Harnagea — Contribuţii la cunoaşterea răspîndirii învăţăturii lui Harvey în Ţările Române. În: Din istoria medicinii româneşti şi universale, Bucureşti, 1962, p. 261.

Scanned with OKEN Scanner

în același timp greșelile de interpretare ale lui Descartes și Apáczai-Csere; este explicată expulsia sîngelui din inimă prin sistola ventriculară, descriindu-se în același timp și sistola atriilor, care se produce înaintea celei ventriculare. Către sfîrșitul acestei lucrări — care trebuie privită ca prima lucrare medicală în sens harveyian din țara noastră —, Bausner constată că acei savanți care neagă circulația sanguină neagă atît rațiunea, cît și experiența.

În anul 1656, în cea de-a doua carte a sa, intitulată *„De consensu partium humani corporis,* Libri III ...", editată la Amsterdam, Bausner descrie — probabil sub influența lui Th. Bartholini (1653) — anastomozele vasculare, venele și arterele capilare, din mușchi, prin care sîngele trece din sistemul arterial în cel venos. Descrierea definitivă a vaselor capilare a fost făcută, în anul 1661, de către Marcello Malpighi, care le-a descoperit cu ajutorul microscopului în plămînii broaștei.

Învățătura lui Harvey a fost acceptată, confirmată și aplicată după un timp oarecare și de Robert Fludd (1631), Jan de Waale (1640), Franciscus Sylvius (1641), Tr. Barholin (1641), Werner Rolfinck (1641), Nathanael Highmore (1651), Chr. Benedictus (1656), Albertus Kyperus (1670), Iacobus de Back (1671), Johannes Muraltus (1677), Antonius le Grand (1678) (care credea că mișcarea inimii se face în urma dilatației intracardiace a sîngelui), Chr. J. Lange (1680), J. A. Borelli (1685), St. Blancard (1688), Tg. Pope Blound (1710), G. W. Nenter (1714) și G. Van Swieten (1745).

În anul 1664, Alexandru Mavrocordat (1641—1709), tatăl voievozilor Constantin și Ion Mavrocordat, doctor în medicină și filozofie, a editat la Bologna disertația *„Pneumaticum instrumentum circulandi sanguinis sive de motu et usu pulmonum"*. Autorii antici, în frunte cu Galen, au atribuit plămînilor rolul de a răci inima și sîngele, de a elimina prin expirație funinginile adunate în inima dreaptă, după ce aerul inspirat a ajuns prin venele pulmonare în inimă, de a-și asigura nutriția prin artera pulmonară și de a produce vocea. În disertația sa, Alexandru Mavrocordat constată că plămînii nu răcesc inima și că acționează ca o presă, care face ca inima să se miște și sîngele să circule. În timpul inspirației, sîngele ar fi împins spre partea stîngă a inimii și spre aortă, iar în timpul expirației ar fi atras din ventriculul drept și din vene. La făt, care nu respiră prin plămînii săi, mișcările sîngelui ar fi impulsionate de plămînii mamei. Diferența dintre frecvența mișcărilor inimii și ale plămînilor este explicată prin existența unor mișcări respiratorii invizibile. Făcînd disecții pe animale vii, Mavrocordat ajunge la unele rezultate importante. El a observat că în inspirație plămînii devin mai palizi, la o incizie eliminîndu-se aer din ei. În expirație plămînii devin mai roșii, eliminînd după o incizie sînge. Tăind animalelor toți mușchii toracici, autorul constată că respirația spontană nu încetează. Dacă se

Scanned with OKEN Scanner

face incizia cordului în timpul sistolei, iese sînge, iar în timpul diastolei se poate palpa cu mîna scurgerea sîngelui din atriu în ventricul.

Făcînd ligatura venei pulmonare, Mavrocordat a observat o intumescenţă (stază) a plămînilor. Ligatura arterei pulmonare a făcut ca, după cîteva bătăi, ventriculul stîng să se golească de sînge.

Lucrarea lui Mavrocordat a avut pe timpul ei un succes remarcabil, fiind retipărită în 1665 la Frankfurt şi în 1682 la Leipzig. A fost tradusă în mai multe limbi, ultima oară, în anul 1965, în limba italiană.

Alexandru Mavrocordat nu a reuşit să elucideze toate legăturile fiziologice care există între funcţiile plămînilor şi cele ale inimii, fiind numai un precursor al unor fiziologi de mai tîrziu. Această limită este explicabilă prin faptul că pe vremea sa nu a fost cunoscut exact nici mecanismul respiraţiei externe, nici cel al transportului gazelor respiratorii de la plămîni la ţesuturi. Abia la doi ani după apariţia cărţii lui Mavrocordat, în 1666, Malpighi a descoperit eritrocitele, care au fost descrise mai exact de Leeuwenhoeck, în 1673, iar în 1667 J. Svammerdam a constatat că aerul ajunge prin trahee (denumită pe atunci încă *„arteria aspera"*) în plămîni, fiind uşor împins în substanţa acestui organ, penetrînd după aceea în sîngele venelor pulmonare şi, prin ele, în inimă. Rolul oxigenului ca substrat extern al respiraţiei şi al tuturor arderilor în ţesuturi a fost dovedit mult mai tîrziu, şi anume în anii 1771—1772, de către C. W. Scheele şi, în 1774, de J. Priestley.

Răspîndirea învăţăturii lui Harvey s-a făcut pe multe căi. În ţara noastră, primele imagini ale inimii au fost publicate în anul 1826, în „Carte sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simţiri, a nălucirii şi a inimii", conţinînd date de anatomie şi fiziologie. Cu un an în urmă, Alexandru Theodori a publicat, într-un calendar al lui Zaharia Carcalechi, o „Scurtă arătare despre om şi despre întocmirile lui", dînd în cel de-al cincilea capitol date anatomice şi fiziologice despre circulaţia sîngelui.

Medicii egipteni ştiau deja că prezenţa pulsului la nivelul tuturor membrelor este o mărturie a activităţii cordului. Mai tîrziu, în lipsa unei metode de examinare a inimii, aceste relaţii au fost deseori date uitării, creîndu-se, ca o ştiinţă mai mult sau mai puţin de sine stătătoare, sfigmolgia — învăţătura despre puls care a dăinuit pînă la epocala descoperire a lui Harvey.

Filozoful grec Alkmaion (secolul al VI-lea î.e.n.) a fost de părerea că arterele sînt nişte tuburi, conducînd aerul în organism. Empedocle (secolul al V-lea î.e.n.) considera că arterele sînt tuburi cu un conţinut redus de sînge, în care însă aerul intră prin porii pielii, executînd o

---

I. Georgescu — Scurte noţiuni de anatomie într-o publicaţie din 1825, în Istoria medicinei, Studii şi cercetări, Bucureşti, 1957, p. 350.

Scanned with OKEN Scanner

mişcare de du-te-vino. Se pare că Democrit (secolul al IV-lea î.e.n.) a ştiut că pulsul aparţine arterelor, crezînd însă — ca de altfel şi Asclepios (secolul al II-lea î.e.n.) — că „*pneuma*" din artere produce pulsul. Soranus (secolul al II-lea î.e.n.) a folosit pulsul pentru diagnosticul diferenţial dintre apoplexie, isterie şi letargie.

În medicina chineză antică pulsul a fost comparat cu oscilaţiile unui instrument cu coarde, făcînd posibilă recunoaşterea proceselor armonice şi disarmonice din interiorul organismului. La chinezi pulsul a fost cercetat în 11 puncte ale corpului uman (de exemplu: sub urechi, sub mamelă, la nivelul radialei şi la rădăcina pumnului). Unii autori chinezi au ştiut că pulsul depinde şi de factori externi (de anotimp şi poziţia astrelor), ca şi de factori interni (sex, vîrstă, constituţie). S-au diferenţiat 200 de forme ale pulsului, 26 din ele prevestind moartea. Această metodă de examinare a pulsului a fost introdusă, în secolul al V-lea î.e.n., de către Pien Tsio, un medic vestit. Aceste cunoştinţe s-au extins în secolul al VI-lea e.n. în Coreea şi Japonia.

În Alexandria antică, Herophilos din Calcedonia (în jurul anului 300 î.e.n.) s-a folosit în studiile sale asupra frecvenţei pulsului de o clepsidră, metodă care ulterior a fost uitată. În secolul al XV-lea s-au întreprins cercetări similare de către Nicolaus Cusanus, cu ajutorul unui ceas de apă, iar în secolul al XVI-lea, de către Santorio, cu un orologiu special, preluat mai tîrziu de John Floyer (1649—1734) şi descris în cartea sa *"The Physician's Pulse Watch"* (1707—1719).

Pulsul ia naştere, după opinia lui Galen, în urma unei modificări a stării de tensiune a peretelui arterial, arătînd patru faze: contracţia, repausul intern, dilataţia, repausul extern. Fiecare dintre aceste faze este produsă de unele puteri, care pleacă din inimă şi care se scurg în interiorul peretelui arterial. După vîrsta celui examinat, Galen distinge 3 forme fiziologice ale pulsului (*pulsus puerum, adolescentinum* şi *senum*), precum şi mai multe forme patologice, ca *pulsus myurus deficiens* (ca semn al insuficienţei cardiace), *pulsus intercurrens, intermittens* şi *deficiens.*

În anul 1555 medicul polonez Iosif Strauš (1510—1568), profesor la Facultatea de medicină din Padus, a editat la Basel o carte considerată mult timp ca fiind clasică, şi anume tratatul „*Sphygmicae artis Libri V*" (retipărit în 1961). În această lucrare se descrie pulsul „mare" şi „mic", pulsul „săltăreţ", cît şi cel „dur" şi „rar". În anatomia sa, tipărită în 1588 la Helmstedt de tipograful ardelean Jakobus Lucius, Johannes Bokelius constată că arterele nu se dilată şi nu se contractă simultan cu inima, ci că ele se dilată cînd cordul se contractă şi se

---

Od. Apostol — Din istoria sfigmologiei. Sfigmologia chineză, Secţia de istoria medicinei, U.S.S.M., Filiala Braşov, 11.I.1968.

Scanned with OKEN Scanner

contractă cînd cordul se dilată. Din păcate, lumea medicală nu a ţinut cont de aceste observaţii, pînă la apariţia cărţii lui Harvey.

După descoperirea circulaţiei sîngelui, mai mulţi cercetători au căutat să determine frecvenţa pulsului normal. Numărînd pulsul timp de o oră, ei au găsit următoarele valori (transformate în pulsaţii pe minut): Primerose, 11; Riolan, 33; Harvey, 33—122; Wäläus, 50; Regius, 59; Cardanus, 66; Bartholin, 73; Plempius, 74; Slegelius, 81. În anul 1655, Bartholin constată că frecvenţa pulsului variază în funcţie de etate, temperament, regim etc.

Înregistrarea pulsului a devenit posibilă începînd cu anul 1853, datorită „sphygmographului" lui K. Vierordt, aparat perfecţionat în anii 1878—1879 de către E. J. Marey. Acum a devenit posibil şi studiul aritmiilor. Pulsul bigeminat a fost descris în 1871 de L. Traube, iar extrasistolele — ca fiind contracţii ineficiente ale inimii —, în 1894, de către H. I. Quincke şi H. Hochhaus. În deceniile următoare sfigmografia a fost folosită în înregistrări poligrafice, simultan cu pulsul venos, înregistrarea şocului apexian etc., pînă cînd metoda electrocardiografică a devenit accesibilă acestor cercetări.

Metodă străveche, „acupuncturа" este practicată de aproape 5 000 de ani în numeroase ţări din Extremul Orient. În Europa prima carte despre acupunctură apare în 1571, sub semnătura lui Harvieu. De fapt, introducerea acestei metode în Occident este legată de numele diplomatului şi scriitorului francez Georges Soulie de Morant, care publică mai multe tratate de acupunctură în Franţa.

Literatura medicală anglo-saxonă, care a ignorat medicina tradiţională pînă relativ recent, acordă din ce în ce mai mare atenţie acestei probleme. Rapoartele ştiinţifice ale personalităţilor medicale care s-au documentat în R. P. Chineză (patria acupuncturii şi ţara care a ştiut şi ştie să-şi valorifice la scara prezentului această metodă extraordinară) sînt publicate şi comentate *in extenso*, cu atenţie, interesul practicienilor începînd să crească vizibil (N. N. Gheorghiu).

Societatea Internaţională de Acupunctură, cu sediul la Paris, care editează *„Nouvelle revue internationale d'acupuncture"*, însumează eforturile a numeroase societăţi naţionale, promovează cercetarea ştiinţifică în acest domeniu, extinde relaţiile şi militează pentru prestigiul acestei metode, împotriva incompetenţei şi subiectivismului.

În ţara noastră, acupunctura a apărut de multă vreme, dar se practică doar de puţin timp. În mod organizat, a început să fie aplicată din 1958, în cadrul Policlinicii „Colţea" din Bucureşti, unde au funcţionat 2 servicii — de consultaţii şi tratament. O serie de medici au aplicat-o în servicii spitaliceşti ale Capitalei, atestînd eficienţa metodei.

H. Vaquez — Maladies du coeur, Paris, 1928.

Scanned with OKEN Scanner

Printre cei care au aplicat consecvent acupunctura se numără dr. I. Bratu, dr. C. Dragomirescu, prof. dr. doc. N. N. Gheorghiu, dr. C-tin Răuț și dr. C-tin Ionescu-Tîrgoviște (ambii trimiși de stat în R. P. Chineză pentru documentație în acest domeniu), dr. C. Stoicescu, dr. Fl. Dumitrescu ș.a.

În vederea extinderii acestei metode și, mai ales, pentru interesul crescînd față de eficiența ei s-au efectuat cercetări în cadrul diverselor laboratoare din București (Spitalul „Filantropia", Spitalul „Colțea", Catedra de fiziologie a I.M.F., Institutul de endocrinologie etc.). S-au elaborat chiar și o serie de lucrări de diplomă și teze de doctorat avînd ca teme probleme de acupunctură, dezvăluind adevărul și fundamentul acestei practici medicale milenare.

Tot din anul 1958 a luat ființă și Cercul de acupunctură, în cadrul S.S.M., Filiala București, condus în toată această perioadă de prof. dr. doc. N. N. Gheorghiu și dr. Cr. Dragomirescu, cerc în care s-au dezbătut multiple aspecte ale practicii acupuncturii.

Medicii români s-au afirmat nu numai prin publicarea unor lucrări în străinătate, ci și prin participarea la simpozioane, conferințe și congrese. Președintele cercului este membru în Biroul Executiv al Uniunii Mondiale a Societăților de Acupunctură și Cercetătorilor de Acupunctură, precum și (împreună cu dr. Cr. Dragomirescu) în Consiliul de conducere de la *„Kyoto-Pain Control Institute"*.

Activitatea profesională și științifică a acupunctorilor români organizată în cadrul U.S.S.M. este apreciată de către foruri și organisme din străinătate, printre care Societatea Internațională de Acupunctură cu sediul la Paris, la care cercul nostru a fost afiliat prin S.S.M., încă din 1958.

În diverse împrejurări, oral și scris, numeroase personalități marcante în acest domeniu — dr. Nguyen van Nghi, actualul președinte al Uniunii Mondiale a Societăților de Acupunctură, dr. Roger de la Fuye, primul președinte fondator al Societății Internaționale de Acupunctură, dr. L. Gillet, fost președinte al Societății Internaționale de Acupunctură, dr. R. Monnier, secretar general al Societății Internaționale de Acupunctură, dr. Choi-van Sock, directorul Institutului de cercetări în domeniul medicinei extrem-orientale, din R.P.D. Coreea, dr. Von Leitner, președintele Societății de acupunctură din R.F.G., dr. Kunzo Nagayama, directorul *„Kyoto-Pain Control Institute"*, institut cu largă participare internațională — s-au exprimat cu admirație față de rezultatele și activitatea medicilor români în domeniul acupuncturii.

Importanța crescîndă ce se acordă acupuncturii în țara noastră, ca și în multe alte țări cu nivel ridicat al științei și practicii medicale (U.R.S.S., S.U.A., R.F. Germania, Japonia, Franța) vădește receptivitate în orientarea gîndirii medicale, o apreciere unanimă față de acest mare

Scanned with OKEN Scanner

adevăr care dăinuie de milenii. De asemenea, o atare poziţie este determinată şi de remarcabila eficacitate a metodei, care impune luarea unor ample măsuri organizatorice, în interesul oamenilor bolnavi, al întregii societăţi.

Evul mediu a fost denumit de europeni creştin, pentru că într-adevăr a fost dominat de influenţa creştinismului, influenţă care a înrîurit şi reglementarea şi modul practicării medicinei, precum şi figura medicului. În optica biblică întîlnim mai întîi o reprobare a faptei regelui Asa („căzut bolnav de picioare, în anul al treizeci şi nouălea al domniei lui, de o boală cumplită"), care „şi în vremea bolii n-a căutat ajutor la Dumnezeu, ci la doctori". Ulterior, respectul pentru activitatea medicilor (pe care îi deducem într-o existenţă distinctă de cea a preoţilor încă din timpul citatului precedent) s-a impus, chiar în paginile „Vechiului Testament": „Cinsteşte pe doftor, mai înainte ca să ai nevoie de el, cu cinstea ce i se cuvine, căci şi pe el l-a făcut Domnul" („Cartea înţelepciunii a lui Isus, fiul lui Sirah" sau „Eclesiasticul"). Perioada de început a evului mediu, dominată de frămîntări şi lupte de stăvilire a năvălirilor, a însemnat un regres pentru practica şi ştiinţa medicală. „Studiul anatomiei şi fiziologiei se destramă şi prognoza se reduce la o absurdă metodă de răsucire a degetelor făcute morişcă pe pîntec, mai absurdă decît multe dintre ritualurile magice ale omului primitiv. Întreaga medicină se îneacă într-o stufoasă culegere de reţete amestecate cu descîntece şi vrăjitorii, alterate neîncetat cu sugestivi vopişti" (B o l o g a V. L. — „Istoria medicinei universale", Bucureşti, 1970, p. 200).

Creştinismul a însemnat un pas înainte în ce priveşte optica faţă de bolnav. Chiar dacă, iniţial, era privită ca o sancţiune divină, boala nu mai era acceptată ca un rău iremediabil şi fatal; ideea răscumpărării păcatelor prin suferinţă, credinţa în milostenia creatorului duceau la încrederea în posibilitatea vindecării şi la eforturi făcute în acest scop. Filozoful creştin Toma d'Aquino, de pildă, susţinea că moartea şi toate infirimtăţile vieţii prezente sînt urmarea păcatului originar, iar suferinţa nu este altceva decît ispăşire, răscumpărarea unei vini paterne stigmatizate. De aici pornind, unii părinţi ai bisericii au considerat că, boala fiind o manifestare a voinţei divine, terapia este un semn de răzvrătire contra acestei voinţe, o opoziţie faţă de funcţia moralizatoare a ei. Consecinţa s-a răsfrînt îndeosebi asupra cercetării ştiinţifice şi experimentale, prin interzicerea autopsiilor, a „sîngerărilor", prin stigmatizarea medicului care încerca să propovăduiască idei contrarii celor dogmatice şi, nu o dată, prin arderea pe rug patronată de una dintre cele mai tenebroase organizaţii de înăbuşire a spiritului uman, inchiziţia. Cea mai lovită dintre ramurile practicii medicale a fost chirurgia; de aici, consecinţa desprinderii unor meseriaşi

Scanned with OKEN Scanner

chirurgi, îndeosebi bărbieri, care practicau sub supravegherea medicului intervenţiile „sîngeroase". Dar dincolo de acest rol de frînă pe care l-a avut interpretarea rigidă şi obtuză, de către biserică, a dogmelor creştine, îndeosebi faţă de cercetarea ştiinţifică medicală — pînă cînd s-a impus o atitudine mai realistă faţă de boală chiar în sînul bisericii —, oarecum contradictoriu, trebuie relevat meritul creştinismului pe planul organizării asistenţei medicale şi al relaţiilor cu bolnavul. Sub impulsul ideii de caritate a creştinismului, nenumăraţi medici, dintre care mulţi în haine de călugăr, şi-au practicat meseria de slujitori ai sănătăţii cu devotament şi dăruire pentru alinarea suferinţelor bolnavilor. Aceasta, chiar dacă un Conciliu ca cel de la Reims, din anul 1131, interzicea călugărilor să practice medicina în afara mînăstirilor pe motiv că se îndepărtează astfel de obligaţiile monahale, iar mai toate legislaţiile interziceau practica chirurgiei de către prelaţi. (În acest sens, putem aminti şi „Pravila lui Matei Basarab", care interzicea preoţilor să „vrăciuiască", adică să practice chirurgia.)

Din regulamentele de funcţionare a instituţiilor spitaliceşti bizantine, denumite *„tipika tketorica"*, desprindem existenţa unor reglementări amănunţite ale îngrijirii bolnavilor, ale comportării medicilor şi personalului auxiliar. De pildă, în cazul spitalului cu 36 de paturi ctitorit de Isac Comnenul se stipula că fiecare bolnav primeşte, la intrare, vase pentru mîncare şi băutură, pe care să le ia la plecare, împreună cu un rînd de haine noi ce i se dă şi cu cele vechi, care i se predau spălate şi cîrpite. În ţara noastră, unde primul spital atestat documentar este cel din Sibiu, se conturează reguli insuflate de acest umanism, cum este, de pildă, Regulamentul de funcţionare a vechilor eforii spitaliceşti din Bucureşti şi Iaşi, în cuprinsul căruia se preciza că este admis pentru tratament gratuit orice bolnav, indiferent de starea socială, religie sau naţionalitate.

Cei mai de seamă reprezentanţi ai practicii medicale din această epocă sînt şi cei mai importanţi exponenţi ai principiilor umaniste, transpuse modului în care trebuie să fie exercitată profesiunea medicală. Astfel, Abu Ali Ibn Sina (Avicenna), unul dintre marile piscuri ale medicinei arabe, spunea că: „Poeţii sînt prinţii cuvîntului, iar medicii domnesc asupra trupului. Elocvenţa primilor desfată trupul, devotamentul celorlalţi tămăduieşte pe cei bolnavi". Într-un alt secol, al Apusului european, strălucitul profesor al universităţii din Padova, Paracelsus, spunea: „Fiecare medic poartă cu el inima care purcede de la divinitate; aceasta este lumina lui firească şi justificarea lui, căci mai valoroasă decît arta medicului este dragostea lui de oameni". Şi tot el spunea: „Pentru a fi desăvîrşită arta medicului trebuie să izvorască din dragostea de oameni".

Scanned with OKEN Scanner

În secolul al IV-lea sau al V-lea al erei noastre, absolventul şcolii de medicină, începîndu-şi cariera, depunea un jurămînt cu caracter de legămînt creştin, în cuprinsul căruia se insista asupra opreliştii de a se deturna menirea medicinei „de a nimici boala", spre „practici ucigătoare": „Faţă de Dumnezeu şi în toată curăţenia cugetului meu, mă leg să nu nimicesc prin boală, prin practici ucigătoare pe nimeni, fie că ar fi vorba de un străin ori de unul din ţara mea; că nimeni nu mă va îndupleca prin daruri să săvîrşesc nelegiuirea strigătoare de a da cuiva leacuri de natură să-i primejduiască viaţa, că n-o voi face nici chiar din imboldul unui sentiment de prietenie. Mă voi strădui să fac tot ce îmi va sta în putinţă pentru a scăpa pe bolnav şi tuturor le voi dărui sănătatea care păstrează viaţa". Demn de a fi notat este şi legămîntul atribuit medicului Moses Maimonide, filozof din secolul al XII-lea, expus sub forma unei rugăciuni: „O, Doamne, umple-mi sufletul de dragoste pentru meşteşug şi toate făpturile. Nu îngădui ca setea de cîştig şi goana după slavă să mă înrîurească la practica meşteşugului, căci duşmanii adevărului şi ai dragostei de oameni ar putea lesne să mă amăgească şi să mă îndepărteze de nobila datorie a facerii de bine pentru copiii tăi. Întăreşte-mi inima ca să fie mereu gata să slujească pe sărac şi pe bogat, pe prieten şi pe duşman, pe cel bun şi pe cel rău. Fă să nu văd decît omul în cel care suferă. Fie ca mintea să-mi rămînă lîngă patul bolnavului şi să nu fie abătută de nici un gînd străin, pentru ca să ţină seama de tot ceea ce experienţa sau ştiinţa au învăţat-o, căci mare şi sublimă este cercetarea ştiinţifică ce ţinteşte către păstrarea sănătăţii şi a vieţii tuturor făpturilor. Fă ca bolnavii mei să aibă încredere în mine şi în meşteşugul meu. Îndepărtează-i de la patul lor pe şarlatani, pe armata rudelor cu o mie de sfaturi şi pe îngrijitorii atotştiutori, căci ei constituie o liotă primejdioasă, care, din trufie, zădărniceşte cele mai bune intenţii ale meşteşugului şi duce adesea făpturile la moarte. Dacă neştiutorii mă vorbesc de rău şi mă batjocoresc, fă ca dragostea de meşteşug să mă facă de neatins, ca o pavăză, ca să pot stărui întru adevăr, fără a ţine seama de trecerea, de vîrsta şi de renumele duşmanilor mei. Dăruieşte-mi, Doamne, îngăduinţă şi răbdare faţă de bolnavii încăpăţînaţi şi grosolani. Fă să fiu cumpătat în toate, dar nesăţios în dragostea mea pentru ştiinţă. Îndepărtează de mine gîndul că pot totul. Dă-mi puterea, voinţa şi prilejul să-mi lărgesc cît mai mult cunoştinţele. Pot să descopăr astăzi în fiinţa mea lucruri pe care ieri nu le bănuiam, căci meşteşugul este mare, iar mintea omului pătrunde mereu mai departe".

Jurămîntul medical rostit la Montpéllier, de către absolvenţii celebrei Facultăţi de medicină din acel oraş, redactat de decanul Lallement, merită a fi amintit pentru conţinutul său de profund umanism: „În prezenţa maeştrilor acestei şcoli, a dragilor mei colegi şi înaintea Fiinţei

Scanned with OKEN Scanner

Supreme şi a lui Hipocrate, promit şi jur în numele Fiinţei Supreme să fiu credincios legilor de onoare şi de cinste în exercitarea medicinei. Voi da îngrijire gratuită nevoiaşilor şi nu voi pretinde niciodată plată mai presus de munca mea. Intrat într-o casă, ochii mei nu vor vedea ce se petrece, limba mea va păstra secretele ce-mi vor fi încredinţate şi situaţia mea nu va servi ca să corupă obiceiurile şi să favorizeze crima. Respectuos şi recunoscător faţă de maeştrii mei, voi preda copiilor lor învăţămintele primite de la taţii lor. Oamenii să-mi acorde stima lor, dacă sînt credincios promisiunilor mele; dacă nu, să fiu acoperit de ruşine şi de dispreţul colegilor mei". Demnă de semnalat este şi „Rugăciunea medicului" din 8.V.1957, a Papei Pius al XII-lea, care vădeşte schimbarea opticii bisericii însăşi faţă de practica medicală şi, totodată, exprimă în termeni teologici unele reguli etice, dintre care citäm: „ . . . fă să sporească în noi conştiinţa de a fi oarecum colaboratorii tăi întru apărarea şi propăşirea făpturilor omeneşti şi uneltele milei tale. Luminează-ne mintea în lupta dîrză împotriva nenumăratelor infirmităţi ale trupurilor, pentru ca, servindu-ne în chip just de ştiinţă şi de progresele ei, să nu rămînem necunoscători ai cauzelor bolilor şi să nu ne lăsăm înşelaţi de simptomele lor, ci să putem, printr-o dreaptă judecată, să indicăm remediile hotărîte de providenţa ta".

Desigur, am putea cita nenumărate forme de legăminte ale medicilor, de atitudini solemne ale lor, asumîndu-şi responsabilitatea care constituie, deopotrivă, zbuciumul şi demnitatea vieţii lor. Poate mai tulburătoare ca oricare dintre citatele ce sîntem tentaţi a le aminti sînt cuvintele lui A. Maurois: „A fi îmbrăţişat cariera medicală echivalează cu intrarea într-un ordin religios, cu renunţarea, în mare măsură, la viaţa ta de familie şi la prieteni, cu sacrificiul propriei libertăţi, pentru a-ţi putea îndeplini astfel obligaţiile".

Calea juridică pe care statele au stabilit medicilor statutul de responsabilitate faţă de modul exercitării profesiunii a fost sinuoasă şi nu o dată contradictorie. Ea a dus la conferirea unei responsabilităţi depline, pornind de la principiul practicării medicinei ca funcţie socială, abia în legislaţiile statelor socialiste.

După o perioadă înceţoşată doar de canoane şi măsuri de judecată ale suveranilor, lipsite de consecvenţă şi criterii ştiinţifice, în Franţa anilor 1654 şi 1703 apar edicte care stabilesc o responsabilitate extrem de sever concepută din punctul de vedere al pedepselor, dar insuficient de limpede sub aspectul criteriilor de judecată şi apreciere a vinovăţiei medicului. Acest regim de maximă severitate a fost însă repede atenuat şi Parlamentul a votat o lege care îi declara irresponsabili pe medici pentru nereuşita tratamentului recomandat.

În patria noastră, în afară de regulamentele de funcţionare a aşezămintelor spitaliceşti şi a bolniţelor (în mare măsură influenţate de

Scanned with OKEN Scanner

preceptele ordinelor călugăreşti care le patronau) şi în afara „Pravilei de la Jeud" (probabil din anul 1500), care conţine reglementarea responsabilităţii legate de cazurile de moarte ivite la copii, responsabilitatea medicală apare mai precis conturată în „Cartea Românească de învăţătură de la Pravilele Împărăteşti" („Pravila lui Vasile Lupu", 1646) şi în „Îndreptarea legii" („Pravila lui Matei Basarab", 1652). O serie de elemente conţinute în aceste legiuiri ne solicită atenţia pentru caracterul lor avansat faţă de mentalitatea acelor vremuri. În grupul mare al „vindecătorilor" sînt cuprinse de către legile amintite trei categorii, şi anume: doftorii, denumiţi şi vraci sau medici, bărbierii (care practicau mica chirurgie) şi moaşele sau femeile pricepute la moşit. Doftorii, la rîndul lor, sînt împărţiţi în trei categorii, în funcţie de competenţa lor profesională şi de rezultatele obţinute în îngrijirea bolnavilor. Astfel, legiurile amintite îi numesc „vraci destoinici buni", „vraci mai buni" şi „vraci răi". „Vracii răi" sînt aceia care „smintesc" pe bolnav cu „nemeşteşugul lor". Vracii care, în limbajul patriarhal şi deosebit de sugestiv totodată al legiuirilor, provoacă „sminteli" sînt traşi la răspundere şi vor suferi diverse pedepse, dintre care una este aceea a „pierderii meseriei", adică a ridicării dreptului de a mai practica medicina. Din întreg spiritul legiuirilor amintite se remarcă însă că vracii se bucurau de deosebită consideraţie nu numai pentru meşteşugul lor, ci şi pentru calităţile lor etice umane. Astfel, de pildă, cînd vracii sînt chemaţi să depună mărturie în faţa justiţiei, părerea lor este precumpănitoare faţă de a altor martori, desigur însă în chestiunile în care cunoştinţele lor profesionale le conferă un plus de autoritate. Mărturia vracilor evrei sau mahomedani este primită cu aceeaşi precumpănitoare consideraţie, deşi ne aflăm într-un secol al feudalismului, plin de discriminări şi de inegalităţi între oameni. La fel de demn de subliniat este caracterul pedepselor aplicate femeilor care se dovedesc vinovate de vrăjitorie. Într-o vreme în care în „luminatul" Apus european, pieţele Parisului, Romei, Madridului, Lisabonei, Münchenului şi ale mai tuturor oraşelor erau învăpăiate de torţele rugurilor pe care erau arse femeile bănuite de vrăjitorie, la noi pedeapsa lor consta în faptul că erau „cercetate" şi obligate să îndeplinească canoane în faţa unor icoane. Oricum, această penitenţă obligatorie era cu totul altceva decît pedeapsa obişnuită a arderii pe rug. Oricum, acest tratament uman, de simplă „ispăşire" morală, aplicat vrăjitoarelor, reprezenta un progres faţă de mentalitatea acelui secol. (Pentru exactitate, trebuie să amintim însă că în Transilvania, în regimul legislaţiei feudale a Principatului, au fost arse vrăjitoare la Oradea, Braşov şi alte oraşe, dar în număr mult mai mic decît în Apusul Europei.) Faţă de preoţii care încălcau interdicţia de a „vrăciui", în sensul de a practica operaţii (interdicţie inspirată de oroarea faţă de vărsarea de sînge), pedeapsa era de

Scanned with OKEN Scanner

aceeaşi natură „moralizatoare", constînd în interdicţia, pe timp limitat, de a mai sluji în biserică.

Statutul de responsabilitate a medicului român se conturează tot mai precis, pe calea unor acte normative succesive. Astfel, în anul 1760, menţionăm actul intitulat: „Responsabilitatea medicală pentru intervenţia greşită". În anul 1803 există o poruncă a lui Alexandru Ipsilanti, adresată medicului-şef, de a înfiinţa o comisie medicală spre a ancheta pe acei farmacişti care emit reţete neinteligibile, cu scopul de a evita înţelegerea lor de către alte persoane, în afara celor care făceau parte din cercul lor.

Deosebit de important pentru regulile de conduită etică fixate pentru medic este „Hrisovul" emis la 14.VIII.1813 de către Scarlat Calimachi. În preambulul său găsim amintite aceleaşi trei categorii de vindecători, ca şi în pravile, şi anume, doctorii, chirurgii şi moaşele. Este de-a dreptul surprinzător modul în care era reglementată funcţionarea serviciului de asistenţă medicală. De pildă „Hrisovul" preciza că, indiferent de la cine venea solicitarea ajutorului medical — „din partea boierilor sau clirosului bisericesc sau din partea celui mai de jos sărac sau străin" —, vindecătorul era obligat să răspundă cu aceeaşi promptitudine, „ori în care ceas, noaptea sau ziua". Situarea, din punctul de vedere al obligaţiei asistenţei medicale, pe acelaşi plan a boierilor cu săracii şi străinii, într-o perioadă în care toate legiuirile, în mai toate domeniile, făceau distincţie după apartenenţa de clasă a persoanei vizate de efectul juridic, ne rămîne ca o mărturie preţioasă a tradiţiei noastre umanitariste şi totodată o dovadă a triumfului spiritului umanist şi lipsit de prejudecăţi şi servituţi al medicinei, pe care slujitorii lui Hipocrate au găsit căile necesare ca să îl impună legiuitorului. Cercetînd în continuare prevederile „Hrisovului" referitoare la modul în care era concepută asistenţa socială, observăm şi stipularea obligaţiei de celeritate, de urgenţă a intervenţiei medicului, precizîndu-se că acesta era obligat să „alerge" spre bolnav cu trăsura, dacă avea, sau, dacă nu, pe jos, spre a ajunge la cel suferind în „vremea cînd se pedepseşte de boală şi se primejduieşte", adică în timp util. Medicul era avertizat: „să nu îndrăznească vreunul a pune pricinuire de îngreunare sau a prelungi mergerea pe a doua zi", adică să nu încerce a motiva întîrzierea sa, fiindcă bolnavul trebuie servit cu promptitudine, cu urgenţa reclamată de pericolul bolii. Se pare că această precizare că motivările pentru întîrzieri nu vor putea fi primite pentru a-l exonera de răspundere avea în vedere faptul că regimul de maximă urgenţă în intervenţia vindecătorului era o stare nouă ce se tindea a fi întărită prin asemenea prevederi, necunoscute în legiuirile noastre anterioare şi mai puţin cunoscute şi în alte legiuiri contemporane „Hrisovului". „Hrisovul" mai prevede că „cel ce va călca acest aşezămînt", adică nu va respecta

Scanned with OKEN Scanner

prevederile sale, „se va scoate din numărul doftorilor", adică se va radia din funcţie, iar ceea ce eventual i s-ar datora (pentru serviciile depuse pînă la data călcării prevederilor „Hrisovului") „întru nimica se va socoti", adică nu i se vor mai recunoaşte nici drepturile anterioare. Sarcina controlării modului în care doftorii îşi îndeplineau obligaţiile profesionale era atribuită „arhiiatrosului", iar după anul 1806, unei comisii de medici. Acest control al profesării medicinei devine mai sistematic după anul 1832 şi se instituie sistemul de a fi admişi să practice medicina numai cei care posedau o diplomă în acest scop. Perioada legilor sanitare organice se deschide la noi cu Legea de organizare sanitară din anul 1874, urmînd apoi legile din 1898 (care reglementează şi igiena publică) şi din 1910, care conturează tot mai limpede nucleul de obligaţii şi drepturi profesionale ale medicului, statutul responsabilităţii sale, care, pornind de la obligaţiile tradiţionale ale menirii acestei profesiuni, se îndreaptă spre reglementarea ei ca funcţie socială şi spre responsabilitatea cu un conţinut mai lărgit, de la raportarea la bolnav, la raportarea faţă de sănătatea colectivităţilor.

În legislaţiile europene, concomitent, reglementarea responsabilităţii medicale a urmat drumul sinuos care îi este caracteristic. Defectuoasa aplicare a principiului libertăţii promovat de Revoluţia franceză, în sensul libertăţii concurenţei, al liberei alegeri a oricărei profesiuni, fără formalităţi, a dus la pierderea oricărui control asupra calităţii prestaţiei medicale, la imposibilitatea statului de a mai garanta pregătirea profesională a medicului, la înflorirea şarlatanismului în lumea medicală. Dreptul de a profesa medicina îl putea obţine oricine, plătind taxa patentului. Situaţia e similară şi în Germania, unde în preajma celui de-al doilea război mondial existau peste 25 000 de vindecători fără pregătirea de medic, care întemeiaseră chiar şi un sindicat profesional. În general vorbind, în societatea burgheză, prin falsa agitare a stindardului libertăţii profesionale, s-a pledat îndelung şi în diverse forme în sprijinul tezei lipsei de răspundere a medicului pentru actele sale profesionale.

Împrejurarea că monumentul legislativ al burgheziei „Codul lui Napoleon", preluat ca model de foarte multe ţări, deşi stabilea principiul răspunderii pentru daune, nu reglementa în special răspunderea profesională, a fost mult timp folosită ca argument că pentru răspunderea medicală nu există un temei juridic. Într-o speţă devenită celebră, solicitîndu-se avizul Academiei Franceze de Medicină în legătură cu responsabilitatea medicului, trebuie să consemnăm o poziţie lipsită de merite a acestui for, care a pledat pentru neresponsabilitatea medicului pentru actele sale profesionale, argumentînd că din moment ce posedă o diplomă este de prezumat că medicul posedă cunoştinţele profesionale

Scanned with OKEN Scanner

care să certifice tratamentele recomandate şi, în al doilea rînd, pentru tragerea lui la răspundere din punct de vedere juridic nici nu ar exista un temei. Judecînd speţa, în anul 1835, Curtea de Casaţie franceză a respins acest aviz al Academiei Franceze de Medicină, stipulînd în argumentele sale că diploma care certifică pregătirea profesională a medicului nu este totodată o garanţie perpetuă pentru corectitudinea tuturor actelor sale profesionale şi nu face automat, oricînd şi oricum, dovada diligenţei sale, a interesului dat şi priceperii cu care a lucrat. Totodată, s-a stabilit că există un temei legal al răspunderii delictuale, pe care se poate sprijini răspunderea medicului. Practica judiciară franceză (şi, influenţată de ea, cea din numeroasele ţări ale lumii care luaseră ca model legislativ „Codul lui Napoleon") a rămas fidelă acestui punct de vedere pînă în anul 1936, cînd s-a impus, şi în această materie, principiul, atît de scump burgheziei, al relaţiilor contractuale, reaşezîndu-se şi responsabilitatea medicală pe temeiul responsabilităţii contractuale. Stipulîndu-se deci că răspunderea medicului se întemeiază, pe plan juridic, pe neîndeplinirea obligaţiilor profesionale asumate prin contractul încheiat cu bolnavul tratat, prin acordul de voinţă expres, sau presupus că s-a încheiat cu acesta, s-a observat însă foarte curînd că în toate cazurile în care medicul efectua un tratament gratuit sau îndeplinea o obligaţie funcţionînd ca medic salariat de stat, nu se mai putea recurge la temeiul contractual al răspunderii, fiindcă nu mai exista nici măcar un presupus contract. Jurisprudenţa franceză s-a corijat pe sine însăşi, stipulînd că medicul răspunde în temeiul unei obligaţii contractual asumate şi atunci cînd tratează în mod gratuit, şi cînd nu este angajat de bolnav, ci solicitat de o terţă persoană pentru îngrijirea bolnavului. Rămînea însă ipoteza, destul de des întîlnită în practică, cînd bolnavul, datorită stării în care se află, nu îşi poate manifesta voinţa. Pentru această ipoteză s-a menţinut temeiul responsabilităţii delictuale. Decizia Curţii de Casaţie franceze din 1936 are însă marele merit de a fi stabilit că medicul nu are numai obligaţia să-l vindece pe bolnav, ci, atunci cînd nu poate face acest lucru, este dator să-i acorde îngrijiri conştiincioase şi atente. Un alt merit al jurisprudenţei franceze a fost acela al stabilirii răspunderii în funcţie de prezenţa culpei profesionale, medicul devenind responsabil pentru orice mod de nesocotire a îndatoririlor sale. Codul francez de deontologie din 1955 a confirmat aceste direcţii ale evoluţiei jurisprudenţei. În prezent, în sistemul francez de responsabilitate a medicului, aceasta este de trei feluri: disciplinară, pentru abaterile care atrag competenţa de judecată a Consiliului ordinului medicilor, care este în măsură să aplice sancţiuni pînă la interzicerea exercitării profesiunii; penală, care este antrenată în cazul săvîrşirii unei infracţiuni, la fel ca pentru oricare altă persoană; civilă, antrenată şi astăzi în temeiul celebrului art. 1 382 al

Scanned with OKEN Scanner

Codului napoleonian, aplicat constant de un secol şi jumătate. Dintre acţiunile penale care s-au deschis în faţa instanţelor de judecată franceze contra medicilor, cele mai multe sînt legate de regimul avorturilor, al stupefiantelor, al săvîrşirii infracţiunii de omor şi vătămare corporală fără intenţie. În ce priveşte acţiunile civile îndreptate împotriva medicilor, acestea urmăresc obţinerea de despăgubiri de către bolnavii care au fost vătămaţi prin tratamentul aplicat sau de către rudele acestora, îndeosebi atunci cînd, devenind infirmi, aceştia vor rămîne în întreţinerea lor, sau în caz de deces. Evoluţia jurisprudenţei este oarecum ciudată, ea tinzînd să înlăture clasica condiţie a culpei pentru antrenarea răspunderii, adică să înlăture condiţia existenţei unei vinovăţii a medicului, în sensul unei neglijenţe sau nepriceperi în îndeplinirea actului profesional, culpă fără de care tragerea la răspundere nu este posibilă, acreditîndu-se tot mai mult teza antrenării răspunderii pentru simpla nereuşită a tratamentului. Este o deplasare spre a considera obligaţia ce şi-o asumă medicul de a trata nu numai în sensul de a face tot ceea ce este posibil, ci şi în sensul de a se obliga la un anume rezultat. Este adevărat că uneori medicii, ca de pildă stomatologii cînd se angajează să facă o proteză sau chirurgii cînd se angajează la o operaţie estetică, se obligă implicit la un anume rezultat, dar în general obligaţia medicului nu poate să rămînă decît aceea de a face tot ceea ce este posibil pentru salvarea bolnavului. Soluţiile judiciare care au făcut abstracţie de prezenţa culpei au făcut să se vorbească tot mai insistent despre răspunderea medicului, ori de cîte ori produsul finit ar fi de slabă calitate; ba mai mult, de unde pînă mai ieri contractul medicului era asemuit cu acela al avocatului care nu poate garanta că va cîştiga procesul, angajîndu-se doar la toate diligenţele în acest scop, acum răspunderea medicului este asemuită cu a „garagistului", care răspunde pentru repunerea în stare de funcţionare perfectă a maşinii ce i-a fost dată în îngrijire (*Science et Vie*, 1971, nr. 648, p. 40).

Legislaţia şi jurisprudenţa belgiană au urmat drumul celor franceze, mai puţin în ceea ce priveşte angajarea la obţinerea rezultatului finit. Dreptul italian este consecvent unei concepţii relativ clasice, conform căreia culpa se stabileşte prin compararea comportării celui în cauză cu un tip anume, adică prin comparaţie cu modul în care ar fi procedat în speţă un medic bun. Această concepţie cu rădăcini în dreptul roman („*bonus pater familias*") a dus însă la înregistrarea unor mari sinusoide în atitudinea legiuitorului faţă de stabilirea culpei medicului. În alte ţări, criteriul de stabilire a culpei dictat de modul în care ar fi fost indicat să se comporte medicul în cazul respectiv a dus la o mai severă antrenare a răspunderii, ca de pildă stabilirea ei în cazul unei erori de diagnostic aparţinînd unui specialist care nu a controlat diagnosticul prin toate mijloacele posibile. În Anglia şi Statele Unite ale Americii,

Scanned with OKEN Scanner

simpla prezență a unui diagnostic sau tratament greșit este suficientă ca să probeze culpa medicului. De aici, consecința că în situația diagnosticului sau tratamentului greșit, culpa este prezumată și, deci, în aceste cazuri nu reclamantului îi revine sarcina dovedirii ei; medicul este acela care, acționat în justiție, este obligat să dovedească contrariul.

În România, dacă stabilirea răspunderii penale pentru medic a fost relativ fermă și limpede, stabilirea cadrului și temeiului responsabilității civile a cunoscut o mai îndelungă evoluție oscilantă și a suscitat discuții doctrinare aprinse. Distincția dintre răspunderea civilă și penală se găsește încă în pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu, obligația de despăgubire pentru repararea prejudiciului fiind dependentă de greșeala săvîrșită de cel considerat răspunzător. În „Codul lui Caragea" găsim formulat principiul general al răspunderii civile: „... care din știință, sau cu neștiință, sau cu greșeală va aduce stricăciune altuia este dator a repara stricăciunea". În Codul civil din 1864, s-a stabilit principiul că răspunderea civilă este menită să ducă la repararea integrală a prejudiciului produs și a fost precis delimitată de răspunderea penală. În ce privește natura răspunderii civile a medicului, părerile autorilor români au fost mult timp diferite și s-au emis numeroase teorii. Și, oarecum este firesc ca juriștii români să fi întîmpinat greutăți și să fi avut ezitări, fiindcă, așa cum scrie Vasile Gionea, răspunderea profesională este cel mai spinos capitol al răspunderii civile, iar problemele care îl privesc pe medic sînt ceva mai aparte, fiind dificil să-l consideri vinovat pe medicul care, aplicînd același tratament la bolnavii care suferă de aceeași boală, unii se vindecă, iar alții nu; cum, de asemenea, este imposibil de aplicat principiul reparației integrale a prejudiciului cauzat de către medic, ca de pildă în situația pierderii unui organ sau a unui simț, sistemul reparației prin echivalent fiind aici mai puțin eficient (Gionea V. — „Răspunderea civilă", Brașov, 1924, p. 31). Cu toată sublinierea acestor dificultăți firești, majoritatea autorilor români nu s-au situat pe poziția apărării iresponsabilității medicale, acreditată în acei ani în literatura juridică a multor state. Încă din 1926, I. G. Perieteanu scria, în cunoscuta-i exprimare atît de plastică: „Cine s-ar mai încumeta să mai susțină, la lumina marilor progrese realizate în toate ramurile medicinei și chirurgiei, că privilegiul pe care-l conferă diploma de doctor în medicină, atît în interesul purtătorului acelei diplome, cît și în interesul public, se poate transforma într-un bilet de imunitate, datorită căruia imprudența și ușurința să desfășoare, fără sancțiune, o activitate nocivă în lumea suferinzilor. În sfîrșit, acea formidabilă cuirasă a imunității, făurită din aliajul denumit caracter conjectural și aleatoriu al științei medicale și ciocănită într-una de partizanii iresponsabilității absolute, s-a topit ca prin farmec în vîlvătaia progresului" (Perieteanu I. G. — „Responsabilitatea medicală din punct de vedere

Scanned with OKEN Scanner

penal", *Revista penală*, 1926, nr. 6—7). La rîndul său, Ioan Fruma — scriind că: „Principiul responsabilității pentru daunele provocate altuia face parte din patrimoniul juridic al oricărei națiuni civilizate" — precizează că justiția, căutînd să stabilească răspunderile medicului, nu a vrut niciodată să stînjenească apostolatul medical, admirat de toți, sau binefacerile progresului medicinei, prilej de binecuvîntare pentru suferinzi și de recunoștință a tuturor. Rolul social al medicinei n-a fost micșorat, ci, dimpotrivă, promovat de justiție (F r u m a I. — „Responsabilitatea medicală", Sibiu, 1944, p. 3 și 7). Larg dezbătută și controversată în doctrina juridică românească a fost și chestiunea naturii juridice a responsabilității civile a medicului, adică dacă ea aparține domeniului delictual și, deci, dacă medicul înfrînge, atunci cînd greșește, prevederile generale ale art. 998 din Codul civil român, care conțin stipularea principială a reparației prejudiciului cauzat din eroare, sau aparține domeniului responsabilității contractuale, întemeindu-se pe faptul că medicul încheie în mod expres sau tacit un contract cu pacientul său și eroarea sa nu este deci altceva decît încălcarea prevederilor acelui contract. Această din urmă teză, aflată sub influența doctrinei franceze, a fost acreditată la noi cu prestigiul unor distinși civiliști, ca Dimitrie Alexandrescu, și dezvoltată apoi în sensul că încă atunci cînd apelează la medic, bolnavul sau reprezentantul său înțeleg în cugetul lor că vor încheia un contract prin care vor obține serviciile acestuia, iar medicul, diagnosticînd și recomandînd tratamentul, înțelege, la rîndul său, că a încheiat un contract cu bolnavul. Unanimă în ce privește condițiile care antrenează responsabilitatea civilă a medicului, adică existența unui prejudiciu adus bolnavului, o culpă a medicului, și legătura cauzală dintre neglijența sau nepriceperea medicului și prejudiciul înregistrat, doctrina românească a cunoscut multiple controverse în legătură cu definirea culpei medicului, element pe care Vasile Gionea îl numește: „o noțiune oarecum banală prin frecventa ei întrebuințare în drept și totuși destul de vag și greu de definit" (Op. cit., p. 61). Unii au susținut că medicul răspunde pentru culpa de drept comun, adică pentru orice fel de greșeală săvîrșită, încălcarea oricărei reguli de prudență atrăgînd pentru acesta răspunderea civilă; dar, alți autori au susținut că, atunci cînd medicul încalcă regulile științei și practicii medicale, răspunderea sa este antrenată numai dacă se constată o culpă gravă. Ioan Fruma, definind culpa medicului, se apropie de accepțiunea clasică (comparație cu acel *„bonus pater familias"* diligent), scriind că ea trebuie înțeleasă drept: „o eroare de conduită, pe care un medic prudent și diligent, aflat pe același plan profesional și în aceleași circumstanțe externe, nu ar fi comis-o" (Op. cit., p. 82). Alți autori au susținut însă că în ce privește culpa profesională a medicului, aceasta nu poate fi totdeauna raportată la un tip ideal, și cu atît mai puțin la comportarea unui bun specia-

Scanned with OKEN Scanner

list — cum au cerut unii autori —, fiindcă ar însemna să facem abstracţie de realitatea fiecărui caz în parte şi să instituim un sistem de estimare care nu ar fi totdeauna echitabil. Fără îndoială că autorii au pledat pentru o distincţie între culpa unui specialist (încadrat într-un institut de cercetări sau într-o clinică, la curent cu toate cuceririle de ultimă oră ale ştiinţei medicale) şi aceea a unui medic de ţară (aflat într-un mediu lipsit de informaţie largă şi curentă şi, totodată, mult mai solicitat de problemele îndeplinirii sarcinilor curente ale profesiunii sale, decît de acelea ale informării şi studiului). Bineînţeles, această distincţie ţinea cont de realităţile şi diferenţele care existau atunci între posibilităţile unui specialist şi ale unui medic rural. Dar, atunci cînd este vorba nu de plafonul cunoştinţelor care au putut determina un tratament eronat, ci de buna-credinţă şi strădania medicului, nu se poate face nici o distincţie între specialist şi nespecialist.

Practica medicinei ne oferă o complexitate de situaţii, faţă de care este greu de spus cînd se află medicul în culpă. Trebuie ţinut seama de toate împrejurările, de toate condiţiile şi de toţi factorii prezenţi la fiecare caz în parte. În faţa unui eşec al medicului — şi asemenea situaţii sînt inevitabile —, dacă acesta a aplicat tratamente obişnuite, în conformitate cu preceptele ştiinţei medicale, nu se poate vorbi despre o culpă. Nu i se poate imputa lipsa opţiunii pentru alte tratamente, bănuite că ar fi putut fi mai eficace. Pentru prezenţa culpei trebuie recunoscută existenţa unei imprudenţe, a unei neglijenţe, a unei nedibăcii sau a ignoranţei.

Un alt aspect mult discutat a fost şi acela al cauzelor exoneratoare de răspundere, adică al înţelegerilor dintre medic şi bolnav, în sensul că medicul nu va răspunde şi nu va fi acţionat în justiţie în cazul unui eşec al tratamentului sau al operaţiei. În timp ce în unele state aceste convenţii sînt considerate ca legale şi astăzi — ca de pildă în Statele Unite ale Americii, unde pacientul subscrie astfel de clauze înainte de începerea unor operaţii —, în doctrina medico-legală românească interbelică aceste clauze au fost considerate ca ilegale, pornind de la argumentul că obligaţia profesională a medicului are un caracter public, neputînd a se sustrage de la ea pe calea convenţiilor particulare. Juriştii au argumentat că, susţinînd această soluţie, ea este de natură să înlăture conştiinţa cu care trebuie să lucreze întotdeauna medicul, să justifice şi să lase cîmp experienţelor temerare.

Referitor la cel de-al treilea element al răspunderii civile a medicului, legătura de cauzalitate între culpa sa şi prejudicierea bolnavului, legătură nu întotdeauna liniară şi de multe ori frîntă de intervenţia altor factori, doctrina şi jurisprudenţa au stabilit în această materie cîteva jaloane. Astfel, de pildă, dacă starea sănătăţii bolnavului este influenţată de aflarea unei veşti rele despre familie, chiar dacă stadiul

Scanned with OKEN Scanner

vindecării a fost întîrziat de o eroare medicală, medicul nu va răspunde pentru efectul provocat de această veste. Cînd un medic prescrie greşit o reţetă, iar farmacistul neatent o execută, pentru efectul provocat răspund amîndoi. Un medic care explică bolnavului că nu mai are nici o şansă de vindecare răspunde pentru această imprudenţă, mai ales dacă s-a dovedit că această veste a precipitat evoluţia nefavorabilă a bolii. Uneori, se întîmplă ca în relaţia de cauzalitate să se interfereze fapta pacientului. De cele mai multe ori, aceasta este de natură să absolve pe medic de răspundere. Ipoteza a fost prevăzută chiar în „Pravila lui Vasile Lupu" din anul 1646, precizîndu-se că dacă cel rănit nu a vrut să cheme vraci sau i-a chemat cu întîrziere: „sminteala morţii va fi spre cel rănit". De asemenea, şi comportarea bolnavului poate face inutilă prescripţia medicală: „De se va găsi că cel rănit nu ascultă ce mi-l învaţă vraciul şi de se va prilejui să moară de acea rană, pricina morţii îşi iaşte singur, iară nu rana". Frumos exprimată în limbajul Pravilei această situaţie de exonerare a răspunderii medicului, atît pentru plasticitatea sugestiei, cît şi pentru încrederea cu care este privit medicul! Rana a fost învinsă, vrea să spună străvechiul legiuitor, în clipa în care medicul a luat asupra lui obligaţia tratamentului; aceasta este îndărătnicia la îngrijirile acordate a însuşi celui rănit, fiindcă se deduce medicul e întotdeauna capabil să trateze ceea ce este posibil omeneşte. Cel ce nu-l ascultă pe medic este asemuit sinucigaşului. Nu rana va fi cauza morţii sale, ci nerespectarea prescripţiilor medicale, deci el însuşi. S-a precizat că fapta unei terţe persoane, la fel ca şi forţa majoră sau cazul fortuit sînt de natură să exonereze de răspundere pe medic. Astfel, dacă în timpul unei operaţii medicul este lovit peste mînă de cineva şi de aceea incizează greşit sau suferă o criză cardiacă, împrejurarea a fost mai presus de voinţa sa şi nu mai poate fi răspunzător. Instanţele noastre au judecat situaţia unui medic care a făcut greşit o incizie, pentru că o mişcare a bolnavului a făcut să-i cadă ochelarii, şi a unui chirurg care a incizat greşit, fiindcă în timpul operaţiei a survenit o pană de curent, considerînd în ambele speţe, în acord cu doctrina, că era un caz de forţă majoră. Ceea ce au numit juriştii „starea de necesitate" scuteşte de asemenea de răspundere pe medic, ca de pildă: cel care a intervenit într-o situaţie de urgenţă, fără a avea radiografia prealabilă ce era indicată; sau chirurgul care a intervenit cu instrumente improvizate şi septice, într-o situaţie de maximă urgenţă.

Într-o serie de împrejurări cînd stabilirea responsabilităţii medicale este dificilă, legislaţia noastră s-a pronunţat cu previziune şi fermitate. Astfel, refuzul medicului de a da asistenţă medicală a fost sancţionat chiar ca infracţiune, atît de art. 589 al „Legii lui Caragea", cît şi, apoi, de Codul penal. Instanţele noastre nu au acceptat ca scuză pentru refuzul de îngrijire nici împrejurarea lipsei de specialitate a medicului.

Scanned with OKEN Scanner

dacă asistența sa este reclamată urgent. Astfel, instanțele au reținut culpa unui medic, care, aflat la o cabană unde o femeie trebuia să nască, în condiții de izolare, a refuzat asistența pe motiv că nu este obstetrician. Medicul putea fi eventual absolvit — precizează instanța în motivarea ei — de culpa ce s-ar fi pus în discuție în legătură cu calitatea intervenției, pe motiv că nu poseda cunoștințele de specialitate, dar nu de refuzul intervenției. Instanțele noastre au reținut culpa — uneori penală — medicului care a refuzat asistența pe motiv că bolnavul era incurabil și, oricum, intervenția sa ar fi fost lipsită practic de sens. Refuzul de asistență medicală nu poate fi scuzat nici prin antipatia bolnavului, prin obrăznicia sau relele lui purtări. Așa cum bine s-a exprimat cineva în cadrul discuției doctrinare legate de acest subiect, medicul nu are nici un drept să-și aleagă bolnavul, fiindcă nici bolnavul nu l-a ales și nu l-a căutat cu plăcere pe medic. De altfel, față de raritatea cazurilor de acest gen (evident, înainte de consolidarea rețelei de promptă și competentă asistență socială pe care o avem astăzi), cineva a exclamat: „Unde ar fi medicul care să nu întindă mîna binefăcătoare pentru a salva pe cel suferind? Cel care ar face aceasta nu mai merită numele de medic. S-a discutat mult în literatura noastră medicală și juridică și asupra sursei de responsabilitate ce rezultă din tratarea unui bolnav în lipsa consimțămîntului acestuia, atunci cînd acest consimțămînt trebuie să fie cerut. Așa cum se exprima un autor, consimțămîntul cerut este un omagiu adus demnității, personalității umane, o consecință firească a faptului că profesiunea medicală se exercită asupra oamenilor, deținători ai unei capacități juridice ocrotite de lege, ai unui ansamblu de drepturi și libertăți, printre care se situează și dreptul de a hotărî asupra chestiunilor care privesc propria sănătate. În cazul acestei capacități juridice există și unele obligații la vindecare, obligații de a se trata în anume împrejurări, cum ar fi cele ale bolilor venerice (obligație impusă de societate din rațiuni de interes general), de unde, ca un corelativ, s-a născut și dreptul cu care a fost investit medicul de istoria dezvoltării sociale, așa-numitul drept de a vindeca. De la acest stadiu pornind, s-a emis teza că „dreptul de a vindeca" trebuie ridicat la valoare de principiu de ordin general și că, deci, aplicabilitatea lui trebuie să fie extinsă și la cazuri în care legea nu specifică expres obligativitatea tratamentului, ori de cîte ori este în interesul salvării unor vieți sau vindecării unor boli grave. Medicul ajunge astfel, asumîndu-și cu fermitate și consecvență misiunea de apărător al sănătății omenești, în situația că modul în care înțelege responsabilitatea sa se interferează cu spațiul atît de sensibil al libertății persoanei, al personalității bolnavului, al liberei lui posibilități de a-și hotărî soarta. În această postură, medicul ne apare ca apărător al unor valori fundamentale ale societății omenești — viața și sănătatea. Dar, printr-o asemenea extindere a modului în

Scanned with OKEN Scanner

care își concepe responsabilitatea, dreptul de a vindeca vine în atingere, aduce o îngrădire unei alte valori fundamentale a omului, și anume libertății fiecărui individ de a hotărî asupra lui însuși, de a-și estima propriile interese și acționa în conformitate cu ele. În sprijinul tezei dreptului de a vindeca conceput ca principiu director, în mod larg, s-au adus argumente că practica medicală cunoaște situații cînd, datorită unor temeri nejustificate sau datorită unei neîncrederi, unii pacienți refuză să se lase operați sau nici nu apelează la serviciile medicului, cu toate că viața le este în pericol, și că atunci pasivitatea medicului, reținerea sa în fața voinței pacientului ar echivala cu o dezertare de la responsabilitate pe care este obligat să și-o manifeste, chiar în lipsa dorinței acestuia. Discuția a alunecat de multe ori pe planul întrebării filozofice dacă viața și sănătatea reprezintă un bun individual, un bun sacru al fiecărui individ, în fața căruia responsabilitatea cu care istoria și societatea omenească l-au investit pe medic încetează, sau dacă noblețea scopului care îl face pe medic să intervină și atunci cînd nu este solicitat trebuie să primeze asupra caracterului personal al dreptului de a hotărî asupra propriei vieți. Spre onoarea lor, în istoria modului nobil în care își înțeleg misiunea cu care au fost investiți de istorie, medicii au considerat că este firesc să își asume riscul unei intervenții nesolicitate, chiar și atunci cînd tinde să primeze optica juridică, în sensul că o asemenea intervenție nesolicitată atrage după sine o mai aspră judecare a responsabilității medicului, o mai mare severitate în judecarea eventualei sale culpe în tratamentul pe care îl va aplica. În timp ce în întreaga lume se emiteau păreri divergente, și mai ales juriștii tindeau să limiteze aplicabilitatea principiului dreptului de a vindeca, medicii nu au ezitat. Profesorul francez L. J. Faure susținea că voința conștientă a chirurgului trebuie să primeze asupra ignoranței bolnavului și să intervină, spre a-l salva, și fără consimțămîntul lui. Profesorul brazilian Leonide Ribiero susținea că scopul medicinei fiind de milenii conservarea vieții omenești, el trebuie să intervină spre a o salva, în calitatea sa de reprezentant al societății interesate în conservarea sănătății oamenilor. Donnadieu de Vabres spune că, puse în balanță, viața bolnavului este mai valoroasă decît bunul sacrificat, și anume voința acestuia. În țara noastră instanțele judecătorești au admis cu constanță intervenția medicului fără consimțămîntul bolnavului, cînd această intervenție era justificată de o stare de necesitate. Orientarea lor a fost influențată de fermitatea cu care s-a pronunțat doctrina românească în această materie. Cunoscutul medic legist și autor Mihai Kernbach spunea, de pildă, că: „Juriștii ignorează însă că acest mare ideal al omenirii, închis în două cuvinte — «libertate individuală» — a adispărut în bună parte, medicul avînd nu numai dreptul, dar și obligația — îndatorirea legală — de funcționar și reprezentat al statutului să examineze, interneze și trateze

Scanned with OKEN Scanner

forţat şi fără consimţămînt. Libertatea individuală nu-şi mai are valoarea reală, decît dacă se reazemă pe sănătatea individuală" (K e r n b a c h M. — „Dreptul la sănătate şi dreptul de a vindeca", Sibiu, 1942). Fixarea principiului în sensul că, în caz de urgenţă sau necesitate pentru sănătatea bolnavului, medicul poate interveni şi în lipsa consimţămîntului acestuia, care a constituit un act de împlinire a responsabilităţii medicului, dar totodată şi de elogiere a ei, nu a însemnat însă absolvirea de nenumărate semne de întrebare şi îndoieli în legătură cu aplicarea lui. De pildă, ce va face medicul în situaţia în care se recomandă o operaţie cezariană, dar mama refuză acceptarea ei? Poate merge medicul atît de departe ca, în numele societăţii omeneşti interesate în aducerea pe lume a copilului, să se facă stăpîn pe corpul mamei? Ioan Fruma considera că interesul societăţii de a se îmbogăţi cu o nouă fiinţă trebuie să se plece în faţa dreptului mamei de a dispune de propriul ei corp (Op. cit., p. 129). Alţii, dimpotrivă, au considerat că încă de pe vremea dreptului roman s-a impus principiul că şi copilul conceput se bucură de anumite drepturi şi că fiinţa sa trebuie proteguită juridic, deci, dreptul lui la viaţă trebuie să primeze faţă de voinţa mamei. Medicii au înclinat spre ultima soluţie, pornind de la ideea necesităţii ocrotirii fătului şi a dreptului acestuia la viaţă şi de la conceperea responsabilităţii lor faţă de promovarea vieţii omeneşti. O serie de probleme legate de responsabilitatea medicului s-au pus şi în legătură cu situaţia, aparent limpede, cînd medicul are nevoie de consimţămîntul bolnavului pentru a interveni. Oare medicul trebuie să-l avertizeze — dacă doreşte ca acest consimţămînt să fie lucid şi în deplină cunoştinţă de cauză — asupra tuturor riscurilor operaţiei şi asupra tuturor consecinţelor ei? S-a spus că dacă intervenţia implică o amputare, pierderea unui simţ sau organ, medicul trebuie să prevină pe bolnav, pentru ca acesta să poată decide cu adevărat conştient. Există consecinţe asupra cărora medicul trebuie să prevină pe bolnav, altele decît caracterul dureros al intervenţiei, perioada de incapacitate temporară, asupra cărora medicul nu este necesar să dea lămuriri, dat fiind temerea de a nu-i crea bolnavului o stare de depresiune şi de frică, fără justificare gravă. Consecvenţi misiunii lor de a apăra sănătatea omului, medicii au fost promotorii unor soluţii judiciare, în sensul că solicitarea bolnavului nu îl poate exonera pe medic de răspundere atunci cînd intervenţia lui a fost de natură să prejudicieze sănătatea acestuia, ca de pildă în cazul unor intervenţii mutilante solicitate de artişti de circ spre a le facilita exhibiţiile. Cazurile în care, în trecutul medicinei noastre, justiţia a evitat să tragă la răspundere pe medicul vinovat sînt rare. Cel mai cunoscut în acest sens a fost cel din Gheorghieni, din anul 1936, cînd un medic, pentru a trata o femeie care suferea de dureri lombare cu sciatalgie, a aplicat un fier de călcat încălzit, după ce în prealabil i-a făcut o rahi-

Scanned with OKEN Scanner

anestezie. Pacienta s-a ales cu o arsură şi cu o cicatrice care are forma tălpii fierului de călcat. Instanţele au ezitat şi, pînă la urmă, au absolvit pe medic de răspundere, pe motivul că metoda aplicată a fost ştiinţifică şi că a avut loc un accident neprevăzut. Să nu uităm însă mai întîi că asemenea cazuri au fost extrem de rare în trecutul justiţiei noastre şi că, în al doilea rînd, „aşezarea" noţiunii de responsabilitate medicală pe temei contractual a fost însoţită de un curent de opinie deosebit de puternic, manifestat în alte părţi, în sensul că medicul este iresponsabil pentru activitatea sa, dat fiind caracterul conjunctural al profesiunii sale. Această concepţie, aproape dominantă în doctrina franceză a secolului trecut, mai găseşte şi astăzi unele forme de afirmare, cum ar fi teza potrivit căreia ideea de răspundere l-ar inhiba pe medic în exercitarea profesiunii sale, ţinîndu-l într-o continuă stare de tensiune, oprindu-l de la acele tratamente care ar implica un anumit grad de risc, dar care ar constitui singurele şanse de salvare a bolnavului, sau teza că imprevizibilul specific practicii medicale face imprevizibilă şi imposibil de conturat şi eventuala culpă a medicului. Susţinătorii tezei iresponsabilităţii medicale au găsit, aşa cum am mai amintit, replici întemeiate şi judicioase din partea autorilor români. Iată-l, de pildă, pe Ioan Fruma, scriind la începutul monografiei sale despre responsabilitatea medicală: „în opinia publică este răspîndită credinţa unei imunităţi a medicilor. Astfel, se spune că responsabilitatea lor nu poate fi stabilită, fie pentru faptul că justiţia nu poate aprecia greşeala medicală, fie pentru că expertizele ordonate ar fi totdeauna favorabile medicilor. Premisele acestei credinţe sînt false; în prezent, justiţia intervine şi cercetează, sub toate aspectele, conduita oricărui liber-profesionist. A trecut timpul cînd lumea privea drept un dar mistic arta de a vindeca, necontrolabilă de nimeni şi, cînd, sub paravanul caracterului conjunctural al medicinei, scăpau nesancţionate toate erorile medicale" (Op. cit., p. 95); sau pe Mihail Kernbach, scriind, în anul 1935: „Ocrotirea sănătăţii este şi de domeniul justiţiei. (...) Dreptul la sănătate este garantat azi tuturor şi ocrotit prin toate legile ţării. El se găseşte deasupra oricărui drept, în categoria drepturilor fundamentale, şi nu poate fi răpit, oriunde s-ar afla individul, oricare ar fi situaţia lui socială, civilă sau juridică" (Kernbach M., Romanescu N. — „Hotarul tradiţional şi legal al profesiunii medicale", Cluj, 1935, p. 44). Este de remarcat că autorii români au intervenit, comentînd şi criticînd unele soluţii ale instanţelor superioare franceze, care, în acel timp, serveau ca model de interpretare a „Codului civil al lui Napoleon" şi ca legiuitor care l-a copiat. Astfel, de pildă, profesorul clujean Aurelian Ionaşcu, în articolul intitulat „Starea de necesitate şi responsabilitatea medicală", publicat în anul 1934, critică decizia unei instanţe franceze, care aprecia că în cazul operaţiilor care cer o executare urgentă, chirurgul este lipsit de

Scanned with OKEN Scanner

responsabilitate pentru unele neglijenţe, cum ar fi uitarea unui instrument sau a unui tampon de vată în corpul operat. Pe drept cuvînt, autorul român, admiţînd în principiu că starea de necesitate exonerează de răspundere pe medic, demonstrează că în cazul dat nu poate fi vorba de o asemenea circumstanţă, fiindcă: „ceea ce caracterizează starea de necesitate este însuşirea ca indispensabil a actului dăunător, pentru a se prezerva pe sine sau o terţă persoană de un pericol iminent, care nu poate fi înlăturat în alt mod". (Ionaşcu A. — „Starea de necesitate şi responsabilitatea medicală", Ed. Curierul judiciar, 1934).

Noţiunea de responsabilitate medicală dobîndeşte noi accepţiuni şi o conturare mai direct şi mai fidel legată de menirea socială a medicinei, în societatea socialistă. Etatizarea unităţilor sanitare, crearea unui sistem unic de instituţii, cu atribuţii bine precizate, pregătirea cadrelor sanitare într-un sistem de învăţămînt care garantează competenţa profesională a acestora, urmărirea de către stat, ca o sarcină fundamentală, a stării sănătăţii populaţiei fac ca dreptul la sănătate acordat cetăţenilor să dobîndească un conţinut real şi deplin, iar funcţia medicului, substanţial înnoită, determină transformarea sa într-un element responsabil al politicii de ocrotire a sănătăţii populaţiei. Socialismul consideră viaţa omului drept cea mai ridicată valoare a lumii materiale, ceea ce atribuie o nouă rezonanţă şi, totodată, o înaltă consacrare responsabilităţii medicale. Îndeplinind o importantă funcţie socială, medicul nu poate fi exonerat de răspundere pentru eşec, decît atunci cînd a făcut tot ceea ce putea să facă, ca om şi specialist, în condiţiile concrete de lucru şi în conformitate cu pregătirea sa. „Legiferarea limitelor responsabilităţii medicale, precizarea noţiunilor de eroare medicală, de accepţiune a culpei, de risc şi imprevizibil au conturat un cadru care răspunde atît asigurării intereselor bolnavilor, deziderатului sănătăţii publice, cît şi exercitării medicinei în condiţii de libertate profesională şi demnitate". (Ozun R., Poenaru E. — „Răspunderea profesională şi socială a medicului", Ed. medicală, Bucureşti, 1973). Modul precis şi ferm în care este reglementată responsabilitatea profesională a medicului în patria noastră ţine cont de faptul că, spre deosebire de alte profesiuni, în care orice act poate fi prestabilit în liniile lui mari, generale — de unde posibilitatea de a nu comite încălcări, elementul prevedere atrăgînd o răspundere mult mai mare —, medicina este domeniul cu un grad mai accentuat de imprevizibil, cu posibilitatea de asumare a unor iniţiative care implică un grad de risc, este terenul unei responsabilităţi asumate, în primul rînd, în faţa propriei conştiinţe. Aşa cum se exprimă acad. Şt. M. Milcu: „În puţine profesiuni responsabilitatea este atît de copleşitoare ca în medicină. Acţionînd asupra omului, medicul conferă cuvîntului, atitudinii şi hotărîrilor lui o activitate din care decurge o înaltă răspundere. Formaţia sa ştiinţifică şi abilitatea lui socială îl inves-

Scanned with OKEN Scanner

tesc cu încrederea celor ce apelează la competența lui și-i permit să ia decizii suverane, nu rareori la cumpăna dintre viață și moarte". („Ce afectează umanismul medicinei", *Scînteia*, 1966, nr. 7138).

Răspunderea socială a medicului, care izvorăște din răspunderea ce revine fiecărui cetățean al patriei noastre, pentru participarea activă și conștientă la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, se îmbogățește și, totodată, se împlinește prin noile dimensiuni ale responsabilității sale specifice, profesionale, atît în ce privește participarea la programul atît de complex și de larg al ocrotirii sănătății populației și al promovării unei stări de sănătate fizică și psihică, care să pună pe cetățeni la adăpost față de pericolul îmbolnăvirilor, cît și în ceea ce privește lupta cu boala, la căpătîiul bolnavului.

Fiecare act al medicului, atît pe planul activității largi, generale, de ocrotire a sănătății și de prevenire a îmbolnăvirilor, cît și pe planul tratamentului aplicat bolnavului, al recuperării sale depline, este încărcat de responsabilitate. Exercitarea acestei profesiuni închinate vieții și omului nu poate fi concepută în afara statutului ei de deplină responsabilitate, statut care o condiționează și o mobilizează. „Medicul care își înțelege răspunderea, înțelege supremația vieții asupra morții, a binelui asupra răului, a viitorului social fericit față de ignoranță și înapoiere, trăiește senzația împlinirii menirii sale sociale și individuale ca ființă umană" (O z u n R., P o e n a r u E. — Op. cit., p. 228). De aici, noblețea și destinul acestei profesiuni, care, în întreaga istorie a omenirii a conferit medicului un rol aparte în marea piesă a vieții și a morții, pe care o joacă succesiv toate generațiile, el fiind cel mai direct confruntat cu penumbrele vieții și ale morții, cu tulburătoarele întrebări care se nasc de aici despre rațiunea de a fi. Aceste întrebări, în cazul medicului, își pot găsi adevăratul răspuns numai în consumarea, în „petrecerea" vieții, prin dedicarea ei integrală apărării sănătății și binelui oamenilor, conferindu-i un singur sens — acela de prieten al omului suferind și dușman al bolilor.

Scanned with OKEN Scanner

5.

CELE DOUĂ FEŢE ALE LUI JANUS

Din generaţie în generaţie şi de la o epocă la alta se transmite povestea lui Janus, zeu care, în loc de ceafă, avea încă o faţă. Nu se ştie exact de ce anume, dar la această imaginară figură a omului cu două feţe s-au oprit, plini de interes, numeroşi caricaturişti şi literaţi ai îndepărtatului şi zbuciumatului ev mediu, spre a da contur personalităţii medicului cu figură de înger, dar, în acelaşi timp, şi cu figură de demon. Nu avem în vedere acea caricatură care-l înfăţişa pe medic cu trei feţe, adică nu reluăm ce doreau să ilustreze cei din vechime. Intenţia noastră este să urmărim evoluţia medicului în raporturile cu bolnavul, adică aşa cum îl vedeau oamenii de ieri: înger, cînd îi vindecă, om, cînd sînt sănătoşi, şi demon, atunci cînd le pretinde onorariul pentru serviciul prestat. Apoi să argumentăm caricatura în care medicul nu are decît cele două feţe, diametral opuse, înger, aducător de viaţă şi sănătate, şi demon — ipostaze extreme, naiv şi totodată dramatic înfăţişate, pentru unul şi acelaşi personaj: medicul. De ce anume pentru el? Poate pentru faptul că numai pentru cel ce exercită această profesiune există o asemenea înfăţişare. Sînt, desigur, atîtea profesiuni care, greşit sau rău exercitate, pricinuiesc deseori oamenilor dureri spuse sau mute. Este adevărat că nici una dintre ele nu poate păgubi atît de grav, ca cea medicală, atunci cînd se îndepărtează de la menirea ei.

Dacă expresia „eroare medicală“ este una dintre cele mai teribile şi tulburătoare ale vocabularului, care aproape se refuză a fi rostită, fiindcă o asemenea eroare este ireparabilă — medicul, chemat să tămăduiască, să facă rău bolnavului, să devină el însuşi cauză a bolii, a suferinţei sau a morţii —, atunci ce putem spune despre inversarea cu rea-credinţă, despre denaturarea intenţionată, criminală deci, a atribuţiilor acestei profesiuni? Şi, poate nu este chiar atît de multă naivitate

în străvechea caricatură: cel care vindecă, alină, servește viața este asemănat îngerului, iar cel care, în numele aceleiași profesiuni, aduce moartea nu a găsit în mintea desenatorului alt echivalent mai expresiv, decît personajul care, în acele neguroase vremi, simboliza sursa tuturor relelor, culmea atitudinii antiumane. Era, poate, și un fel de naivă răzbunare a omului înșelat în credința sa în misiunea, atît de nobilă, a medicului, în puritatea lui, un fel de răzbunare a imensului și totalului avans de încredere acordat medicului, capital de încredere despre care abia se putea concepe că putea fi folosit spre a face rău.

Dar, este oare medicul personajul care poartă cele două măști — aceea a celui care face bine și a celui care este sursă de rău? Vorbind în general, adică fără a uita să subliniem că masca celui ce aduce bine omului este proprie medicului, adevăratului medic, trebuie să recunoaștem că și masca răului a fost purtată, uneori, de slujitorii lui Esculap. Desigur, la mijloc a fost și o chestiune de optică, un mod de a-l privi pe medic, dar în spatele acestei optici a contemporanilor a fost și o realitate contradictorie, o comportare nu întotdeauna lăudabilă. Între extrema dăruirii totale, pînă la jertfirea de sine, pentru binele semenilor — ipostază care frizează apostolatul și eroismul — și cea a șarlatanismului, reprezentată de cel care poartă bastonul încolăcit de șarpe pentru a atinge scopuri meschine sau chiar pentru a face rău, de-a lungul istoriei îl regăsim pe medic adulat, lăudat, respectat, ironizat, contestat sau urît.

Mai întîi, oamenii au considerat pe vindecători de origine divină, aureolîndu-i ca pe zei. Asta, doar la începuturi . . .

În celebra sa „Iliada", Homer spunea: „Face cît oameni mai mulți un om care vindecă oameni", iar într-un alt cînt al aceleiași opere, scrie despre Asclepios: „Acel vraci bun și fără seamăn" (M u r n u G. — „Iliada lui Homer — comentariu", E.S.P.L.A., București, 1959). Despre Hipocrate, cel învăluit de legende cu hlamidă zeiască, se spune că ar fi refuzat cu demnitate comorile așternute la picioarele sale de către trimișii regelui persan Artaxerxes, care îl chema să stăvilească o epidemie de ciumă. Legendele îi proslăvesc acest act de refuzare, de a nu acorda ajutor unui popor vrăjmaș. Azi — dacă legenda e adevărată —, ni se pare că prin această comportare, într-un moment istoric în care grecii nu se mai aflau în război cu perșii, părintele medicinei nu era chiar atît de demn de zeificare. Respingerea darurilor, ca respingerea darurilor, dar era vorba de o epidemie de ciumă care — spune aceeași legendă — pustia întinse teritorii, locuite de diverse seminții omenești. „Părintele medicinei" a avut a cumpăni între datoria de medic, de a curma ravagiile unei epidemii pustiitoare, și refuzul ajutorului, motivat de resentimente provenite dintr-o veche dușmănie între greci și perși. Dacă ar fi fost chemat să vindece un rege sau un demnitar, gestul re-

Scanned with OKEN Scanner

fuzării darurilor era oarecum justificat. Dar era vorba de a lupta împotriva secerii morţii, care lovea fără alegere populaţii întregi, e drept ale unui stat rival, dar cu care grecii nu se aflau atunci — în acei ani, adică — în război. De aceea, spunem noi, lauda ce se aduce lui Hipocrate pentru acest refuz ni se pare nu tocmai justificată. Dar, poate ne plasăm într-o lume a legendelor despre Hipocrate, şi nu într-o discuţie referitoare la un act de refuz săvîrşit în realitate de celebrul medic.

Unul dintre cele mai frumoase portrete care au fost făcute adevăratului medic aparţine autorului (sau autorilor) scrierii hipocratice, denumită „Despre comportarea cuvenită": „Medicul filozof este asemenea zeilor. Nu este nici o deosebire între filozofie şi medicină; tot ce există în prima există şi în cealaltă: abnegaţie, rezervă, pudoare, modestie în îmbrăcăminte, părere (sănătoasă), judecată, calm, curăţenie, fermitate, mod sentenţios, cunoaştere a folositorului şi trebuinciosului în viaţă, dobîndire a ceea ce purifică, dezbărare de superstiţie, superioritate divină". Cu trăsături care aproape idealizează, portretul este, trebuie să recunoaştem, mai mult o imagine a ceea ce trebuie să fie medicul, şi nu o recunoaştere, o afirmare a ceea ce este. S-au apropiat oare medicii acelor timpuri de această ipostază? În mare măsură da. Este poate suficient să ne gîndim la spiritul lor de înţelepciune care îi făcea să se distanţeze de prejudecăţi, de vederile înguste, la modul în care au înţeles să formuleze misiunea castei lor, ca fiind subordonată omului şi ţelului prelungirii vieţii şi alinării suferinţelor sale şi, mai ales, la umanismul lor. Ţinuţi de un legămînt elevat cum era Jurămîntul hipocratic, într-o epocă istorică bazată pe sclavaj şi diferenţiere de clasă, ei au inserat în legămîntul lor tratarea fără deosebire, adică egal, a omului liber, a stăpînului şi a sclavului. Atunci cînd regimul juridic al tuturor statelor antichităţii îl considera doar un simplu obiect, un *„instrumentum vocale"* din patrimoniul stăpînului, lipsit de orice drept sau consideraţie, medicii nu numai că au considerat pe sclav egal semenilor lor în dreptul la viaţă şi sănătate, ci chiar au transpus în practică această atitudine umanistă a lor, prin care — e bine să subliniem acest lucru — au depăşit cu multe secole mentalitatea vremii în care au trăit. Dintre multele documente care atestă atitudinea profund umanistă a medicilor, este, credem, suficient să amintim „Cartea a V-a — Epidemiile", în cuprinsul căreia dintre cei 100 de pacienţi care au beneficiat de îngrijirile medicale 19 sînt sclavi, sau inscripţia pusă de către locuitorii cetăţii Gythium, care, lăudînd meritele medicului Lamydas Lacedemonianul, precizează că acest medic în activitatea sa nu a făcut niciodată deosebire între bogat şi sărac, între stăpîn şi sclav.

Spuneam, într-un capitol anterior, că gestul lui Alexandru Macedon de a condamna la moarte pe medicul care şi-a permis să-şi în-

Scanned with OKEN Scanner

trerupă veghea la căpătîiul unui general bolnav, pentru a merge la un spectacol de teatru, a implicat o mare doză de abuz şi arbitrar, fiindcă este foarte puţin probabil ca această scurtă absenţă a medicului de la căpătîiul bolnavului să fi fost cauza morţii acestuia. Dar, dincolo de aceasta, este de subliniat că furia furtunosului suveran a fost oarecum provocată şi de o încălcare a unei practici, pe atunci obişnuită, a medicilor, şi anume de a nu se dezlipi de la căpătîiul bolnavilor. Întîlnim această comportare şi la medicii Egiptului antic şi ea se instaurează ca o binedefinită cutumă a profesiunii. Or, trebuie să recunoaştem că aceasta reflectă o atitudine de totală solicitudine a medicului faţă de bolnav.

Spuneam mai sus că răspunsul care trebuie dat întrebării dacă medicii lumii elene au corespuns portretului ideal ce li s-a făcut în lucrarea „Despre comportarea cuvenită" este, în general, afirmativ. „În general" însă, fiindcă a existat şi o a doua faţă a medicului, o înfăţişare mai puţin lăudabilă, despre care de asemenea ne vorbesc unele izvoare. Poate că afirmaţia lui Platon că „Medicina a devenit o metodă de cultivare a bolii" (*„Republica"*, III, 46, *a*) nu o putem privi doar ca pe o ciudăţenie a marelui filozof, ci ca reflectînd ecoul — dus la o exprimare extremă — al unor practici de tratament nejustificat de îndelung şi ineficace. Şi, desigur, numai observarea unor situaţii reale a făcut şi pe unii autori ai Greciei antice, îndeosebi autori de comedii, să ironizeze multe aspecte veroase ale practicii medicale. „Pe Zeus! Medicul este tare bolnav cînd toată lumea e sănătoasă!" — se exprimă un personaj al autorului dramatic Filemon, iar un personaj al autorului Petronius spunea, în piesa *„Satyricon"*, că „medicul nu reprezintă altceva decît consolarea sufletului".

În Roma antică, după perioada de început a istoriei sale, cînd capul familiei, *pater familias*, îndeplinea şi rosturile tratării bolilor de care sufereau membrii familiei sale, aplicînd metode de tratament moştenite şi folosind o serie de medicamente — îndeosebi de origine vegetală — şi cînd tot ce făcea şi hotăra acesta era model de „bun", fiindcă nimeni nu avea dreptul, în limitele puterii sale absolute asupra familiei, să-i discute sau estimeze hotărîrile şi faptele, deci cum spuneam, după această perioadă, experienţa vindecătorilor bazaţi pe cunoştinţe transmise în familie a început să se împletească cu anumite practici magice. Profitînd de lipsa unor norme de reglementare a condiţiilor în care cineva putea să practice medicina şi de precizare a cunoştinţelor necesare pentru aceasta, au apărut un mare număr de şarlatani, falşi medici, care se pretindeau a fi capabili să vindece orice fel de boli. Aceşti şarlatani, care se proclamau cu de la sine putere medici, au adus desigur mari prejudicii prestigiului acestei profesiuni şi modului în care slujitorii ei erau văzuţi de către contemporani. Ast-

Scanned with OKEN Scanner

fel, de pildă, ironizînd starea de lucruri amintită mai sus, autorul Fedru („Fabule, I, 14") vorbeşte despre un cizmar, căruia, pentru faptul că era nepriceput în meseria lui, oamenii nu îndrăzneau să-i încredinţeze picioarele pentru încălţăminte; în schimb, captaţi de lăudăroşenia lui, se supuneau orbeşte prescripţiilor lui „medicale".

După cum ne încredinţează Nicolae Lascu („Cum trăiau romanii", Ed. ştiinţifică, 1965, p. 137), cei dintîi medici cu pregătire de specialitate au venit la Roma din Grecia, primul dintre aceştia fiind un oarecare Archagatus din Peloponez, un *„volnerarius"*, adică chirurg. În secolul al III-lea şi cel următor, numărul medicilor greci care se îndreaptă spre Roma este tot mai mare. Ei îşi exercită profesiunea consultînd bolnavii şi prescriind tratamente în locuri sărăcăcioase, alături de alţi profesionişti, cum erau frizerii. La consultaţiile „de cabinet" şi la cele la domiciliul bolnavilor erau însoţiţi de unii liberţi, care, cu timpul, îşi dobîndeau şi ei dreptul de a consulta pe cont propriu. Astfel, exercitată în condiţii sărăcăciose, practicată de străini şi liberţi, medicina nu se bucura de prestigiu la Roma. Caton cel Bătrîn, vajnicul apărător al moravurilor romane şi al modului de viaţă al Romei republicane, a fost unul dintre exponenţii curentului de opinie, care afirma, nici mai mult nici mai puţin, faptul că medicii greci au venit la Roma ca să îi ucidă pe romani şi că în spatele onorariului pe care îl percep pentru serviciile lor se camuflează, în realitate, o intenţie criminală (P l i n i u c e l B ă t r î n — *„Historia naturalis"*, XXIX, 14). Autorul şi celebrul orator Cicero îi situează pe medici alături de arhitecţi şi învăţători, care pe atunci se aflau într-o situaţie foarte umilă. Varron plasează pe medici alături de vopsitori şi alţi meşteşugari (*„Rerum rusticarum libri III"*, I, 16, 4). Prestigiul acestei profesiuni se afirmă abia după ce Cezar acordă medicilor străini dreptul de cetăţenie romană. Perioada imperială a Romei cunoaşte practica medicilor personali ai împăraţilor şi ai marilor familii. În afară de aceştia, îşi au medicii lor unităţile militare (îndeosebi chirurgi), şcolile de gladiatori, colectivele de teatru şi chiar unele asociaţii meşteşugăreşti, care îi plăteau din fondul comun al asociaţiei. În afară de actul de acordare a cetăţeniei medicilor străini despre care am vorbit, la ridicarea prestigiului acestora contribuie şi înfiinţarea unei Şcoli de medicină la Roma şi apariţia unor medici romani. Unul dintre aceştia este Aulus Cornelius Celsus, autorul celebrului „Manual de medicină", din vremea împăratului Tiberius. Astfel, prin medici de prestigiu, medicina îşi cucereşte treptat respectul şi recunoştinţa utilităţii sale deosebite. Semnificativ este că în a doua jumătate a secolului I e.n., celebrul Quintilian pune în discuţia elevilor săi, la Şcoala de retorică, problema de a şti cine aduce mai mult folos statului: oratorul, filozoful sau medicul. Iată deci, medicina în dispută, pentru întîietate, cu cele mai onorate şi respectate profesiuni ale

Scanned with OKEN Scanner

societății romane. Concomitent, medicina devine și o profesiune foarte rentabilă. Pliniu cel Bătrîn afirmă că nu există nici o altă profesiune mai bănoasă decît cea de medic și dă două exemple, care sînt, într-adevăr, convingătoare; astfel, după cum afirmă autorul citat, medicul Quintus Stertinius obținea, în urma onorariilor percepute la consultații, un venit anual de 600 000 de sesterți, iar Alcon, specialist în chirurgie, a strîns o avere de zece milioane de sesterți (Pliniu cel Bătrîn — Op. cit., XXIX, 2). Alături de această comercializare a medicinei apar și alte aspecte care afectează prestigiul ei, cum este excesiva specializare, cum ar fi de pildă cazul medicilor specializați în tuberculoză, separați și ei la rîndul lor în cei care tratau boala în general și specialiști „în febră". În domeniul chirurgiei, specializările mergeau din nou atît de departe, încît deveneau un fel de limitări, mai degrabă un fel de „împărțiri de breaslă", decît specializări propriu-zise. Pe măsură ce profesiunea de medic este tot mai comercializată, pe măsură ce devine mai rentabilă, sporesc și importanța pe care și-o arogă medicii înșiși, distanțarea de ținută, de modestia hipocratică, ei deplasîndu-se la bolnavi pentru a-i consulta însoțiți de un întreg cortegiu de tinere ajutoare, care ascultau pe bolnav, îl palpau și urmăreau ca acesta să respecte prescripțiile medicului. Se pare că această pompă era obositoare și dezagreabilă pentru bolnavi. Ea este satirizată de către Marțial (în „Epigrame", vol. IX): „Nu mă simțeam bine; dar iată că imediat Symmachus vine să mă viziteze, însoțit fiind de o sută de discipoli; am fost palpat de o sută de mîini, o sută de mîini reci ca gheața. Nu aveam febră, dar acum am". Dar medicii nu realizau venituri numai din onorarii pentru consultație și tratament, ci — neexistînd farmaciști — ei preparau și vindeau și medicamentele, lăudînd calitățile curative ale acestora — uneori cu epitete ca „neîntrecut", „divin" — și păstrînd secretul de fabricație a lor.

Lauda „comercială" a medicamentelor se îngemănează, uneori, și cu supralicitarea calităților de vindecători ale unor medici. Apare chiar o înclinare spre miraculos, spre cultivarea fantasticului chiar în scrierile medicale, așa cum este cazul autorului-medic Claudius Aelianus, din secolul al II-lea e.n. Această înclinație spre fabulos și cultivare a unui fond irațional este însă din plin răscumpărat" de lucrări riguroase, cum este cea a lui Aulus Cornelius Celsus — lucrare cu caracter enciclopedic, asemănătoare cu cele ale lui Cato și Varron, intitulată *„Artes"* („Despre profesiuni"), în cuprinsul căreia scrierea „Despre medicină" este deosebit de valoroasă, reflectînd nu numai o uimitoare informație și chiar fină observație clinică, o minuțioasă descriere a remediilor farmaceutice și tehnicilor operatorii, ci și, mai ales, o viziune care dovedește calitățile de scriitor ale autorului. Spre Roma vin, aducînd cu ei spiritul unor școli care rodesc pe terenul fecund al culturii elene,

Scanned with OKEN Scanner

medicii greci. Din şcoala medicală a metodicilor, fondată de strălucitul Asclepiade din Bithynia, vine, în epoca lui Nero, Thesalos din Lycia, care a dezvoltat teoriile întemeietorului acestei şcoli şi ale discipolilor săi. Soran din Efes, cu studiile făcute la Alexandria, poate cel mai mare ginecolog al antichităţii, va profesa şi el mulţi ani în capitala imperiului roman. Cel care a pus în umbră pe toţi înaintaşii săi este însă Galen din Pergam, ale cărui atît de vaste lucrări, chiar dacă au fost scrise în limba greacă, au fost considerate ca aparţinînd ştiinţei romane, fiindcă el a profesat la Roma fiind medicul împăratului Marcus Aurelius, ale cărui campanii la Dunăre le-a urmat. Impunîndu-se ca practician — în acest sens fiind suficient să amintim o admirabilă aplicare a concepţiei cu rădăcini hipocratice a însemnătăţii prognosticului, atunci cînd în anul 162 e.n. a prevăzut evoluţia unei epidemii de malarie —, prin mulţimea impresionantă a scrierilor sale, pe care, chiar dacă în majoritatea lor nu erau originale, contemporanii şi îndeosebi urmaşii i le-au atribuit, el va deveni o culme idealizată a prestigiului unui medic. Numele lui desemnează punctul cel mai înalt al evoluţiei ştiinţei medicale în lumea romană. Din jilţul în care a stăpînit gîndirea medicală, timp de milenii, avea să-l dea jos Harvey.

Epocii lui Galen îi urmează o scădere treptată a preocupărilor ştiinţifice ale medicilor, acordîndu-se atenţie numai practicii şi artei de a vindeca. Neglijîndu-se aprofundarea teoretică, studiul anatomiei şi fiziologiei, se ajunge ca şi prognoza să se reducă la un absurd gest de răsucire perplexă a degetelor făcute morişcă pe pîntece. Spiritul medicinei galenice se mai păstrează doar în cîteva zone de persistenţă a vechii culturi greceşti, ca Sicilia sau sudul peninsulei italice. Merită, poate, să amintim aici numele lui Quintus Serenus Samonicus, atît pentru poemul său medical de 1 115 hexametri, cuprinzînd remedii populare pentru diferite afecţiuni, împănate însă cu multe superstiţii, cît şi, mai ales, pentru modul în care a întîmpinat pericolul şi apoi hotărîrea de condamnare la moartea a atît de capriciosului împărat Caracalla. La fel şi pe cel al lui Marcellus Empiricus, medic galo-roman din secolul al XIV-lea, *„magister oficiorum"* al împăratului Theodosius I, autorul unei lucrări medicale care pune în valoare tradiţiile medicale celtice, leacurile şi obiceiurile populare.

Desigur, nu umbra uriaşă a togei lui Galen este cauza regresului ştiinţei medicale, a lipsei marilor ei corifei, îndeosebi în Apusul european, ci o serie de condiţii istorice concrete. În Europa feudală, prestigiul ştiinţei medicale a lui Galen ajunge totuşi, printr-un ciudat joc al sorţii, să fie folosit ca o frînă în calea cercetătorilor şi a spiritului critic al investigaţiilor medicale. Ce am putea spune mai mult decît faptul că, chiar în secolul al XVII-lea, Colegiul medicilor din Londra a cerut

întemnițarea unui tînăr student din Oxford, care a avut îndrăzneala să spună că Galen a greșit.

Dacă în Europa apuseană post-romană situația medicinei parcurgea o lungă și umbroasă perioadă de recesiune, spiritul medicinei greco-romane a persistat în imperiul bizantin — mai ales în admirabila organizare a asistenței sanitare — și în lumea arabă. Dar, mai întîi, aspectele pe care ni le oferă medicina bizantină.

Este poate semnificativ să amintim că, dintre toți zeii vechii Rome, ultimul căruia oamenii i-au mai adresat rugi, în condițiile culturii bizantine, a fost Esculap. Supraviețuirea cultului acestui zeu, aici, se poate explica „tocmai din cauza deprimantei stări de sănătate a unei populații care se îndrepta, implorătoare, spre orice zare de nădejdi", așa cum susțin autorii „Istoriei medicinei universale" (Ed. medicală, București, 1970, p. 205), cît și prin aceea că, dintre toate profesiunile, cea de medic și-a păstrat aici prestigiul și, implicit, zeul protector al castei. Desigur, aceasta doar pînă în secolele al II-lea—al III-lea e.n., fiindcă răspîndirea creștinismului a substituit și cultul acestui „cel mai vital dintre zeii Romei".

Practicînd medicina în lumina preceptelor milei și totalei solicitudini față de suferind, medicii acestei epoci se impun contemporanilor prin conduita lor exemplară și, astfel, vor ajunge ca în imaginația acestora să se substituie zeilor vindecători. Apar „Sfinții Vindecători", așa-numiții „Medici-fără-de-arginți", cunoscuți din cele mai vechi timpuri, ca Therapon, Tecla, Kir și Ioan, Iulian, Maximin, Martin și, poate, cei mai cunoscuți, medicii sirieni Cosma și Damian. Acești medici, pe care poporul i-a numit atît de sugestiv „fără-de-arginți", conturează în istorie o altă față a medicului, aceea care îl înfățișează practicînd arta vindecării nu pentru a cîștiga bani sau alte avantaje, ci pentru a sluji unul dintre cele mai nobile idealuri cărora le-a închinat viața, acela de alinare a suferințelor semenilor. Profesarea individuală, de către medicii perioadei creștinismului în afirmare, a medicinei concepute ca act de caritate, de împlinire a unui ideal nobil, a avut o înrîurire puternică asupra modului în care, în general, va fi concepută arta vindecării și a dat, pe planul organizării asistenței sanitare, minunate instituții spitalicești. Regulamentele de funcționare ale spitalelor bizantine, cît și ale azilelor, ospătăriilor și creșelor, ca și o serie întreagă de informații de altă natură ne stau mărturie pentru noblețea principiilor care au constituit fundamentul acestor instituții. Spitalele — împărțite pe secții, fiecare dintre acestea fiind deservită de cîte doi medici și asistenți, asigurate cu gardă de noapte, cu dispensare pentru consultarea celor din-afară, cu băi și cu notație în regulament, în sensul că bolnavii erau obligați la două băi pe săptămînă (în acel timp, este îndoielnic dacă

Scanned with OKEN Scanner

regii Europei apusene se îmbăiau de două ori pe an) — funcţionau după principiul gratuităţii.

În ce priveşte educarea tinerilor medici în spiritul profesării artei vindecării ca misiune de noblețe umană, aceasta se făcea în mod diferit. Pe lîngă acei tineri care se pregăteau individual, dobîndind cunoştinţe de la părintele lor medic sau de la un medic prieten al acestuia, numeroşii asistenţi din aşezămintele spitaliceşti, ca şi cei ce aparţineau diferitelor şcoli de pregătire a medicilor vor fi fost desigur şi ei sub influenţa modului în care îşi concepea profesiunea dascălul lor şi, evident, sub înruirea curentului de caritate creştină. Este semnificativ faptul că în ce priveşte figura profesorului de medicină, regulamentul unei fundaţii bisericeşti dotate cu spital prevedea: „noi vrem ca sarcina de profesor să nu fie o îndeletnicire ca oricare alta; cine a fost judecat demn să se numească profesor să nu aibă grijă numai de bolnavi, ci să se devoteze, cu tot sufletul, şi învăţămîntului". Elevii care parcurgeau „stagiul de practică", şcolaritatea şi examenul final în faţa unui maestru (se pare că este vorba de medicul împăratului sau de şeful şcolii) primeau un însemn de medic, spre a putea fi deosebiţi, de simplii impostori.

Din mulţimea celor care şi-au consacrat viaţa medicinei în această perioadă, în care figura medicului îşi recîştigă toga şi toiagul ca insigne ale modestiei, „lipsa arginţilor" ca semn al dăruirii faţă de om, atitudinea de devoţiune ca aureolă de noblețe, din cînd în cînd se detaşează figurile unor medici-cărturari, făclieri ai ştiinţei medicale, care, chiar dacă nu se vor situa pe culmile atinse de Hipocrate sau Galen, vor proba prin activitatea lor că secolele primului mileniu al erei noastre au avut şi ele personalităţi medicale, ceea ce nu se poate spune, însă, despre Apusul Europei.

Talentatul şi eruditul medic şi scriitor Oribasius, originar din Pergam, patria lui Galen, cu studiile făcute la Alexandria, a ajuns la Bizanţ medic al împăratului Iulian Apostatul. Destinul său cunoaşte un episod ciudat, atunci cînd Valens şi Valentinian, urmaşii lui Iulian Apostatul, l-au dizgraţiat, l-au scos din funcţia de medic al curţii şi alungat „la cei mai sălbatici dintre barbari". Strălucitorul Oribasius dobîndeşte însă treptat stima barbarilor, îi instruieşte pe aceştia şi exercită o asemenea influenţă asupra lor, încît, de teamă, împăratul îl readuce la Bizanţ restituindu-i toate funcţiile şi onorurile avute înainte de exil. Cu mare dragoste de oameni şi preocupat nu numai de progresul ştiinţei medicale ci şi de eficienţa ei, alături de monumentalele „Sinagoge medicale" şi de rezumatul pentru uzul fiului său Eustaţiu, numit *„Synopsis"*, va scrie şi *„Euporista"* — un ghid al îngrijirii sănătăţii pentru cei ce călătoreau în ţinuturi fără medici. Aetius din Amida, un alt fost student la Alexandria, dobîndeşte în capitala imperiului dem-

Scanned with OKEN Scanner

nităţi sub împăratul Justinian, care, în afară de marea operă de compilaţie „*Tetrabiblion*" şi de unele contribuţii la diferite terapii, destinate bolilor din ţinuturile sale natale, situate pe malul Tigrului, a adus medicamente specifice, precum camforul şi cuişoarele, care au dobîndit o largă folosire. Alexandru din Tralles, autorul monumentalei lucrări „Douăsprezece cărţi de medicină", descendentul unei ilustre familii de medici — cu un frate dascăl de literatură, altul ilustru jurist, membru al celebrelor comisii juridice care au redactat nu mai puţin celebrele legiuiri ale lui Justinian, şi cu un alt frate arhitect, cel care a ridicat biserica „Sfînta Sofia" — rămîne în istoria medicinei ca un harnic, talentat şi devotat slujitor al artei de a vindeca. Pavel din Egina provine şi el din rîndul studenţilor Şcolii din Alexandria, unde a şi rămas după cucerirea arabă un timp. Cuceritorii i-au recunoscut valoarea, l-au ocrotit şi i-au respectat activitatea. Cu toate acestea, va pleca la Roma. Spre deosebire de Oribasius, el face parte dintre autorii care folosesc scrierile înaintaşilor săi, fără a le cita numele. Este însă de precizat că, în lumina principiilor acelor timpuri, această procedură nu ascundea intenţia autorului de a-şi însuşi ideile înaintaşilor. De pildă, la Pavel este evidentă veneraţia faţă de înaintaşii săi, iar lipsa trimiterilor este doar o deficienţă de ordin tehnic. Mai mult chiar, ca şi alţi autori, tot ceea ce scrie lasă impresia că este preluat de la alţii — chiar fără indicaţii precise —, inserînd în acest context, uneori, chiar şi rezultatele observaţiilor clinice proprii, tratamentele şi tehnicile chirurgicale care-i aparţin. Să nu interpretăm deci cu asprime stîngăciile şi deficienţele de indicare a surselor — mai exact de neindicare a lor — la autorii-medici ai antichităţii, care, aproape toţi, în spiritul primei fraze a Jurămîntului hipocratic, au venerat pe dascălii lor şi, mai mult, consecvenţi neglijenţei faţă de paternitatea ideilor, de multe ori şi-au prezentat şi roadele propriei munci fără „semnătură". Şi, poate este ceva frumos în acest dispreţ suveran, în această neglijenţă senioralâ faţă de surse şi nume de autori, cînd, în fond, este vorba despre disciplina. în care finalitatea muncii, finalitatea străduniilor cercetătorilor este aceeaşi, subordonată binelui uman, şi satisfacţia rezultatelor bune este aceeaşi şi pentru micul practician, cu măruntele lui rezultate bune în aplicarea unor tratamente învăţate de la alţii, şi pentru marele descoperitor de noi remedii terapeutice, pe care le face cunoscute tuturor, nu pentru ridicarea soclului gloriei sale, nu pentru „arginţi", ci pentru sporirea eficienţei tămăduirii. Indiscutabil, Orientul, cu şcolile lui de medicină greacă, alexandrină şi bizantină, conferă fizionomiei medicului faţa atinsă de razele luminoase ale soarelui, cu trăsăturile de satisfacţie a împlinirii datoriei faţă de om.

Perioada de înflorire a medicinei arabe — care se produce într-o epocă în care în Apusul european zorile Renaşterii încă nu se între-

Scanned with OKEN Scanner

zăreau decît în fragile fire de lumină — se constituie şi ea ca o compensare pentru declinul acestei profesiuni în alte părţi ale globului. Unele informaţii ce ni se par aproape legendare ne pot introduce în dimensiunile splendorii sale.

Astfel, în anul 1860, în Siria, bolile de ochi erau tratate după manualele lui Hunayn şi Ali Ibn-Sina, scrise în veacul al X-lea, iar o carte de medicină despre bolile ochilor apărută în Cairo în 1859 avea ilustraţii descriptive datînd din 1296. Desigur, la mijloc este şi perioada lungă de decădere a medicinei în aceste părţi ale Orientului, după cucerirea turcă îndeosebi, dar este de netăgăduit vorba şi despre uimitorul prestigiu al unei perioade de înflorire a medicinei.

Constantin Levaditi (1874—1953), figură de prim rang a virusologiei moderne. A adus contribuţii valoroase în imunologie, inframicrobiologie şi sifiligrafie şi a descoperit unii microbi, protozoare, virusuri. Împreună cu Sazerac, a perfecţionat tratamentul antiluetic prin descoperirea bismutului ca agent terapeutic capital.

Unul dintre factorii care au explicat nu atît forţa de cucerire a arabilor, cît, mai ales, capacitatea lor de a stăpîni întinsele teritorii cucerite şi de a organiza state trainice, cu structuri stabile pe întinse spaţii geografice, a fost faptul că, imediat după perioada expansionistă de jafuri care a urmat cuceririlor, arabii au ocrotit şi sprijinit dezvoltarea culturii popoarelor supuse. În limitele acestei atitudini, ei au ţinut la mare cinste pe medici şi au creat condiţii pentru înflorirea ştiinţei medicale. Făcînd învingătoare „spada Profetului" peste străvechi leagăne ale civilizaţiei omeneşti, ca văile Nilului, Tigrului, Eufratului, instalîndu-se în centre de strălucitoare cultură ca Alexandria, cetăţile iudaice, persane şi greceşti, era firesc ca, în virtutea unei ciudate dialectici a istoriei, cuceritorii, animaţi de suflul vitalizator al noii lor credinţe, să fie apoi, treptat, cuceriţi, tocmai în acest spaţiu al spiritualităţilor.

Momentul explozivei expansiuni arabe a coincis cu penetraţia, în unele teritorii ce vor fi cucerite, a spiritului practicării medicinei ca act de caritate umană, spirit care-şi are punctul de plecare în cultura bizantină. Spunînd aceasta, ne gîndim, în primul rînd, la ceea ce a urmat anului 428, cînd Nestor — fabulosul gînditor şi temerarul episcop al Constantinopolului — a fost alungat din scaun, acuzat fiind de

zăreau decît în fragile fire de lumină — se constituie şi ea ca o compensare pentru declinul acestei profesiuni în alte părţi ale globului. Unele informaţii ce ni se par aproape legendare ne pot introduce în dimensiunile splendorii sale.

Astfel, în anul 1860, în Siria, bolile de ochi erau tratate după manualele lui Hunayn şi Ali Ibn-Sina, scrise în veacul al X-lea, iar o carte de medicină despre bolile ochilor apărută în Cairo în 1859 avea ilustraţii descriptive datînd din 1296. Desigur, la mijloc este şi perioada lungă de decădere a medicinei în aceste părţi ale Orientului, după cucerirea turcă îndeosebi, dar este de netăgăduit vorba şi despre uimitorul prestigiu al unei perioade de înflorire a medicinei.

Constantin Levaditi (1874—1953), figură de prim rang a virusologiei moderne. A adus contribuţii valoroase în imunologie, inframicrobiologie şi sifiligrafie şi a descoperit unii microbi, protozoare, virusuri. Împreună cu Sazerac, a perfecţionat tratamentul antiluetic prin descoperirea bismutului ca agent terapeutic capital.

Unul dintre factorii care au explicat nu atît forţa de cucerire a arabilor, cît, mai ales, capacitatea lor de a stăpîni întinsele teritorii cucerite şi de a organiza state trainice, cu structuri stabile pe întinse spaţii geografice, a fost faptul că, imediat după perioada expansionistă de jafuri care a urmat cuceririlor, arabii au ocrotit şi sprijinit dezvoltarea culturii popoarelor supuse. În limitele acestei atitudini, ei au ţinut la mare cinste pe medici şi au creat condiţii pentru înflorirea ştiinţei medicale. Făcînd învingătoare „spada Profetului" peste străvechi leagăne ale civilizaţiei omeneşti, ca văile Nilului, Tigrului, Eufratului, instalîndu-se în centre de strălucitoare cultură ca Alexandria, cetăţile iudaice, persane şi greceşti, era firesc ca, în virtutea unei ciudate dialectici a istoriei, cuceritorii, animaţi de suflul vitalizator al noii lor credinţe, să fie apoi, treptat, cuceriţi, tocmai în acest spaţiu al spiritualităţilor.

Momentul explozivei expansiuni arabe a coincis cu penetraţia, în unele teritorii ce vor fi cucerite, a spiritului practicării medicinei ca act de caritate umană, spirit care-şi are punctul de plecare în cultura bizantină. Spunînd aceasta, ne gîndim, în primul rînd, la ceea ce a urmat anului 428, cînd Nestor — fabulosul gînditor şi temerarul episcop al Constantinopolului — a fost alungat din scaun, acuzat fiind de

Scanned with OKEN Scanner

erezie. După ce s-a adăpostit un timp în Asia Mică şi apoi în Egipt, a murit retras în pustiul Libiei. Adepţii săi, oameni de înaltă ţinută intelectuală, prigoniţi şi ei, care şi-au văzut înmulţite rîndurile după ce împăratul Justinian a izgonit din Constantinopol un mare număr de filozofi greci, luînd toiagul pribegiei, au fondat, în cetăţile unde s-au aşezat, şcoli fecunde. După ce regele Persiei a arătat bunăvoinţă acestor gînditori prigoniţi şi pribegi, ei s-au adunat în oraşul Genta Shapur, făcînd ca oraşul cu nume atît de frumos — „Grădină înflorită" — să devină grădina unde va înflori o strălucitoare şcoală. Arabii — ultimii dintre cei care au incendiat fabuloasa Bibliotecă din Alexandria, gest pe care îl vor regreta atît de mult peste secole şi pe care vor încerca să-l explice în fel şi chip, pentru a se scuza în faţa istoriei — au respectat şi ocrotit, chiar din momentul cuceririi, Şcoala de medicină din acest oraş. Explicaţia constă poate şi în faptul că la această şcoală a învăţat, printre mulţi alţi deveniţi celebri, şi Harith Ibn-Kalada, care va fi medicul şi prietenul lui Mahomed. Bunăvoinţa arătată de însuşi Profet unui învăţat medic creştin va fi dătătoare de ton pentru atitudinea demnitarilor arabi faţă de învăţaţii de altă religie din teritoriile cucerite, cărora le vor acorda sprijin şi libertate în a-şi păstra credinţa, cu condiţia doar de a folosi în lucrările lor limba arabă. Din familia de gînditor nestorieni Bachtişuan („Norocul-lui-Christos), un anume Gheorghe, al cărui fiu va fi medicul califului Harun-al-Raşid, a întemeiat imediat după cucerirea arabă marele Spital din Genta Shapur. De aici, au plecat medici şi profesori pentru spitalele, dispensarele şi şcolile din Ispahan, Samarcand, Bagdad şi Damasc. La Bagdad, pe lîngă şase spitale, califul Harun-al-Raşid a înfiinţat o „Casă a înţelepciunii". Se spune că în acest oraş, în anul 1160, existau 60 de spitale. În Califatul de Apus, fondat de un urmaş al familiei Abbasizilor alungată de pe tronul Damascului de Omiazi, medicilor li s-a acordat aceeaşi deosebită cinste şi opera de ocrotire a sănătăţii oamenilor a fost la fel de preţuită. În fastuoasa Cordovă, care ajunsese în secolulu al X-lea la o populaţie de 1 milion de oameni, în afară de cele cincizeci de spitale şi şaptezeci de biblioteci, existau nouă sute de băi publice. Instituţiile erau la fel de bine organizate, ca şi cele bizantine. Despre Spitalul din Damasc, fondat în anul 1160, unde se spune că timp de trei secole cît a funcţionat focul la bucătării nu s-a stins niciodată, pentru a putea da hrană noilor primiţi, se ştie că era deschis pentru a da îngrijire medicală oricui se prezenta, fără a se face vreo discriminare între bolnavi. Mai mult, îngrijirea era gratuită. Ibn al-Alhir, care la 1184, fiind în Damasc şi avînd nevoie de unele medicamente, s-a prezentat la spital, a fost uimit atunci cînd, scoţînd banii ca să plătească, medicul l-a oprit şi i-a spus că îi va trimite medicamentele gratuit, spunîndu-i că, respectîndu-se dorinţa lui Nuredin — întemeie-

Scanned with OKEN Scanner

torul spitalului —, oricine solicită medicamente le primeşte gratuit. Printre medicii arabi, ţinînd seama de limba pe care o foloseau, fiindcă toţi erau creştini, greci şi evrei, au existat figuri proeminente. Hunayn Ibn-Ishac — care a tradus în limba arabă operele lui Hipocrate, Galen, Pavel din Egina şi Discorides — a devenit un nume legendar pentru curajul şi fermitatea cu care s-a opus voinţei califilor, atunci cînd aceştia emiteau pretenţii nejustificate.

Tot de dimensiuni legendare este şi figura medicului arab de origine persană Abu Bakr Muhammad Ibn-Zakaria al-Razi, care, la vîrsta de 82 de ani, după o strălucită carieră, a murit sărac, fiindcă îşi împărţise averea nevoiaşilor. Suferind de cataractă, devenise aproape fără vedere, dar a refuzat să se opereze, spunînd că în viaţa lui i-a fost dat să vadă mult prea multe, dar puţine dintre cele văzute au fost bune şi de natură să-l bucure. Pînă la vîrsta de 40 de ani s-a ocupat — şi nu fără succes — cu muzica, fizica şi chimia. Apoi, s-a preocupat de studierea medicinei, devenind ucenicul lui Hunayn. Curînd, discipolul a devenit, la rîndul lui, un mare magistru. Referindu-ne la diagnosticele lui deosebit de precise, care l-au făcut repede celebru, amintim cazul unui bolnav, care, provenind dintr-o regiune unde se ştia că există o epidemie de malarie, cu toate că prezenta simptomele acestei boli, a fost îndelung examinat, spre a se diagnostica şi apoi vindeca o altă boală. Din bogata lui operă, care însumează nu mai puţin decît 237 de scrieri, două treimi sînt de natură medicală. Mereu preocupat de eficienţa actului medical, el scrie, cu amărăciune, la un moment dat: „Publicul ocoleşte pe medicul inteligent şi se încrede în şarlatani, pentru că îşi închipuie că medicul trebuie să ştie orice şi că, deci, nu mai are nevoie să întrebe nimic. Dacă examinează pulsul şi urina, se presupune că trebuie să ştie tot ce a mîncat bolnavul şi tot ce a făcut... Eu însumi, cînd am început să practic medicina, m-am hotărît să nu întreb nimic, din moment ce mi se arăta urina. Şi am fost foarte lăudat. Mai tîrziu însă, cînd am început să supun pe bolnav la interogatoriu, reputaţia mea a fost serios zdruncinată“ („Istoria medicinei universale“, p. 218).

O personalitate de dimensiunile umanismului universal, comparată de unii autori cu Leonardo da Vinci sau cu Goethe, este filozoful, poetul, cărturarul supranumit „principele medicilor“ Ibn-Sina, cunoscut în Europa sub numele latinizat de Avicenna. Mereu peregrin, fiindcă făcea parte dintr-o familie aparţinînd unei secte proscrise, cu o viaţă frămîntată, erodată de nelinişte, stins la 58 de ani, a început studiul medicinei, pe care nu a găsit-o dificilă, la vîrsta de 16 ani, după ce la 10 ani cunoştea pe de rost Coranul; paralel a mai studiat dreptul, matematica, fizica şi filozofia. În fizică a sugerat posibilitatea măsurării vitezei luminii, în mineralogie a respins teoria transmutaţiei metalelor, în muzică a dezvoltat fizica tonurilor şi armoniei, în poezie gloria lui a

fost asemuită doar cu aceea poetului persan Omar Khayyam (unii susţin că versuri atribuite ultimului ar fi fost compuse tot de Ibn-Sina), în filozofie este situat alături de celebrul filozof arab Averroes, iar în medicină a lăsat peste douăzeci de opere, dintre care cea mai importantă, cu deosebită influenţă asupra contemporanilor şi urmaşilor, a fost „Canonul ştiinţei medicale", care, prin însuşi titlul ei, sugerează intenţionalitatea (în bună parte atinsă) a codificării tuturor cunoştinţelor medicale preţioase ale timpului său. Caracterul realist al gîndirii sale ne este demonstrat şi de faptul că el considera inutilă astrologia în practica medicală. Nivelul la care se situau lucrările autorilor arabi ne este ilustrat şi de faptul că Ibn An-Nafis, în „Comentarii asupra anatomiei lui Avicenna", vorbeşte despre mica circulaţie pulmonară cu două secole înainte ca ea să fie „descoperită" de către Miguel Servet şi Real de Colombo, în Europa. La fel de celebri şi de preţuiţi au fost Abdul Latif, din Bagdad, Isaac Iudeul, din Egipt, şi Isa Ali, un medic creştin, profesor la Şcoala de medicină din Bagdad.

În Califatul de Apus se impun nume ca Abdul-Quasim, autorul primului tratat de chirurgie ilustrat, mult preţuit ulterior de chirurgii europeni, Abi al-Zohar, care, fiind un mare adversar al astrologiei în medicină, s-a opus şi practicilor mistice nerealiste, luptînd neînduplecat şi împotriva şarlatanismului în practica medicală, dar mai ales Ibn-Roşd sau Averroes, comparat, nu fără temei, cu Ibn-Sina (Avicenna), care, pentru concepţiile sale filozofice, a fost violent atacat atît de arabi, cît şi de filozofi creştini, ca Toma d'Aquino, fapt pentru care a fost atît de nedrept stigmatizat ca „necredincios". Unul dintre discipolii săi, Musa Ibn-Maimun, cunoscut sub numele de Maimonide, va deveni celebru prin cele zece opere medicale, dintre care cea mai cunoscută este „Cartea de sfaturi". Era celebru ca practician, medic al sultanului Saladin al Egiptului — deşi avea stigmatul de exilat; a fost chemat şi de către Richard Inimă-de-Leu, ca să-l trateze. De o deosebită valoare etică este „Legămîntul medical", scris de Maimonide sub forma unei rugăciuni. Este atît de frumos, încît, deşi a fost scris în secolul al XII-lea, merită să-l amintim pentru onoarea celui ce l-a rostit în numele medicilor şi a celor ce i-au urmat principiile: „O, Doamne, umple-mi sufletul de dragoste pentru meşteşug şi toate făpturile. Nu îngădui ca setea de cîştig şi goana după slavă să mă înrîurească la practica meşteşugului, căci duşmanii adevărului şi ai dragostei de oameni ar putea lesne să mă amăgească şi să mă îndepărteze de nobila datorie a facerii de bine pentru copiii tăi. Întăreşte-mi inima, ca să fiu mereu gata să slujesc pe sărac şi pe bogat, pe prieten şi pe duşman, pe cel bun şi pe cel rău. Fă să nu văd decît omul în cel care suferă. Fie ca mintea să-mi rămînă lîngă patul bolnavului şi să nu fie abătută de nici un gînd străin, pentru ca să ţină seama de tot ceea ce experienţa sau ştiinţa au învăţat-o, căci mare şi sublimă

Scanned with OKEN Scanner

este cercetarea ştiinţifică ce ţinteşte către păstrarea sănătăţii şi a vieţii tuturor făpturilor. Fă ca bolnavii mei să aibă încredere în mine şi în meşteşugul meu. Îndepărtează-i de la patul lor pe şarlatani, armata rudelor cu o mie de sfaturi şi pe îngrijitorii atotştiutori, căci ei alcătuiesc o liotă primejdioasă, care, din trufie, zădărniceşte cele mai bune intenţii ale meşteşugului şi duce, adesea, făpturile la moarte. Dacă neştiutorii mă vorbesc de rău şi mă batjocoresc, fă ca dragostea de meşteşug să mă facă de neatins, ca o pavăză, ca să pot stărui întru adevăr, fără a ţine seama de trecerea, de renumele şi de vîrsta duşmanilor mei. Dăruieşte-mi, Doamne, îngăduinţă faţă de bolnavii încăpăţînaţi şi grosolani. Fă să fiu cumpătat în toate, dar nesăţios în dragostea mea pentru ştiinţă. Îndepărtează de mine gîndul că pot totul. Dă-mi puterea, voinţa şi prilejul să-mi lărgesc cît mai mult cunoştinţele. Pot să descopăr azi, în ştiinţa mea, lucruri pe care ieri nu le bănuiam, căci meşteşugul este mare, iar mintea omului pătrunde mereu mai departe".

Mai literaturizat decît „Jurămîntul lui Hipocrate", „Legămîntul medical" al lui Maimonide conţine precepte de conduită etică indiscutabilă ca valoare. Acest imn al profesiunii medicale, scris sub formă de rugăciune, debutează cu dorinţa esenţială a „dragostei pentru meşteşug şi toate făpturile". Datoria de la care se vrea neabătut de setea de cîştig sau goana după slavă este nobila datorie a facerii de bine. Practicarea medicinei ca apostolat nu poate face distincţie între bolnavi, bogaţi sau săraci, buni sau răi şi nici chiar între prieteni sau duşmani. În această insistenţă pentru a nu se face vreo diferenţiere între bolnavi, vedem un pas înainte faţă de preceptele cuprinse în „Jurămîntul lui Hipocrate", pas care atestă influenţa concepţiei creştine asupra medicinei, ca act de caritate, transpusă în viaţă de medicina bizantină, lărgită de nestorieni şi preluată apoi de medicina arabă. Vorbind aici despre un progres în concepţia umanistă a medicinei, facem referire şi la legenda care îl proslăveşte pe Hipocrate pentru actul său de „patriotism", atunci cînd a refuzat darurile şi cererea regelui Persiei de a conduce activitatea de combatere a unei epidemii pustiitoare din ţara sa. Frumos expuse în „rugăciunea" lui Maimonide sînt şi preceptele relaţiei medic-bolnav, începînd cu dorinţa ca medicul să nu vadă nimic altceva în bolnavul din faţa sa decît omul (omul care suferă şi care trebuie salvat, ca imperativ al raţiunii existenţei medicului), dorinţa de realizare a maximei atenţii şi concentrări, prin eliminarea tuturor preocupărilor de altă natură, pentru a putea fi, cu toate cunoştinţele şi experienţa sa, spre ajutorul bolnavului, dar, conjugat, şi dorinţa ca bolnavul să aibă încredere în medic, să fie ferit de prezenţa dăunătoare a rudelor, şarlatanilor şi îngrijitorilor rău-sfătuitori — „liotă primejdioasă", cum îi denumeşte Maimonide. Spre deosebire de „Jurămîntul lui Hipocrate", „rugăciunea" lui Maimonide cuprinde şi o splendidă apreciere de prin-

Scanned with OKEN Scanner

cipiu asupra valorii spiritului iscoditor, a cercetării științifice în medicină — „mare și sublimă este cercetarea științifică, care ținteşte către păstrarea sănătății și a vieții tuturor făpturilor" —, concepută ca o continuă și mereu novatoare biruință a spiritului omenesc: „căci meşteşugul este mare, iar mintea omului pătrunde mereu mai departe". Scutul pe care trebuie să-l poarte medicul în fața dușmanilor și denigratorilor, chiar în fața grosolăniei bolnavilor, nu poate fi altul decît acela al dragostei nemărginite față de profesie, dragoste care va constitui izvorul tăriei și capacității de a-și împlini rostul vieții.

Chiar dacă această „rugăciune" are un stil și caracter de angajare intimă, deci mai puțin oficială decît „Jurămîntul lui Hipocrate", chiar dacă este mai săracă în unele precizări, ca interdicția de a da materiale abortive femeilor, otravă oricui, conjurarea de a păstra secretul profesional, ea este însă, ca c compensare, mai insistentă în ce privește concepția de dăruire, altruism și nemărginită pasiune pentru cunoaștere și dragoste de oameni, un poetic și tulburător document al altitudinii atinse de gîndirea etică medicală. Poezia „rugăciunii" este oarecum firească. Medicii mari ai Eladei erau cu toții filozofi. La fel, mari gînditori erau și medicii bizantini, promotori ai medicinei încadrate în conceptul de caritate și umanism, erau și filozofi, iar unii dintre ei, poeți.

Marii medici ai perioadei de cultură arabă, mulți dintre ei mari filozofi și spirite de deschidere universală, au fost, mai mult decît cei ai Eladei și ai perioadelor alexandrină și bizantină, poeți. Chiar și despre celebrul catren din „Rubayat", opera poetului persan Omar Khayyam: „De pe pămînt, prin poarta-șaptea / M-am ridicat și-n tronul lui Saturn am stat / Noduri mulțime-n drum am dezlegat / Dar nu și nodul soartei omenești!", istoricii literari spun că ar fi fost scris cu un secol înainte de el, de către medicul Ibn-Sina. Poate această înclinație spre poezie a culturii arabe a influențat și modul mai patetic și mai intim de formulare a „rugăciunii". Aceasta nu îi diminuează însă cu nimic valoarea. Decăderea califatelor atrage după sine și regresul unei culturi cu totul remarcabile în istoria omenirii.

În aceste ținuturi medicina decade. Din superba poezie a credinței în capacitatea de progres a spiritului științific iscoditor, a conceperii profesiunii ca un mod de exprimare a dragostei de oameni și a succesului ei ca o modalitate de legitimare a rostului vieții medicului, nu mai rămîn decît forme goale, fără conținut, simple formule lipsite de acoperire și care ascundeau neștiința astrologilor și nepriceperea șarlatanilor, făcînd posibile definiții ca acestea: „Inima, prințul trupului"; „plămînii, steagul inimii"; „ficatul, straja inimii". Importanța unui medic este judecată după aparențe — după înălțimea turbanului și lărgimea mînecilor —, la fel ca și în timpul recesiunii medicinei elenobizantine, în climatul fecund al Renașterii europene.

Scanned with OKEN Scanner

Legat de perioada Greciei şi Romei antice prin înaltele principii ale „Jurămîntului lui Hipocrate", îndemnat apoi să-şi înţeleagă menirea în contextul principiilor de caritate creştină în lumea bizantină, convins că trebuie să dovedească iubire faţă de profesiunea sa şi, mai ales, să se preocupe de destinul ei omenesc prin intermediul filozofiei şi poeziei în cadrul culturii arabe, adevăratul medic a parcurs o perioadă istorică de ascendenţă pe treptele demnităţii şi înţelegerii complexe a acestei profesiuni. Spuneam la începutul acestui capitol că dacă, într-adevăr, a existat un zeu al medicinei, acesta ar fi trebuit să fie cu două feţe, ca şi Janus. Or, dacă este aşa, atunci această perioadă a medicinei, marcată la începutul ei de „Jurămîntul lui Hipocrate" şi spre sfîrşit de „Legămîntul medical" al lui Maimonide, se caracterizează prin înfăţişarea acestei ştiinţe ca fiind pătrunsă de înţelegerea nobleţei ei, decurgînd din esenţa sa profund umanistă.

Europa apuseană îşi va răscumpăra starea de relativă absenţă din frontul străduinţei continue spre mai bine şi ştiinţă a spiritului omenesc, în perioada de afirmare a umanismului, dar mai ales a Renaşterii şi Iluminismului. Acestea vor antrena şi medicina spre noi orizonturi şi spre o mai deplină cunoaştere a rostului ei. În ultimele secole ale mileniului trecut şi în primele secole ale mileniului nostru, adică atunci cînd medicii greco-romani păstrau tradiţia hipocratică, atunci cînd la Alexandria mai funcţiona minunata Şcoală de medicină de esenţă elenă, cînd în lumea bizantină şi apoi în cea arabă medicina făcea progrese, în Apusul european se practica o medicină laică foarte modestă, dublată de practici empirice sau magice, îndeosebi o medicină călugărească, referindu-ne aici la mulţimea mănăstirilor care, în toată Europa, au devenit însemnate centre medicale, dotate cu spitale şi ospicii, întemeiate pe ideea creştină a actului de binefacere, unele dintre ele ocrotite de regi sau marii stăpîni feudali. Unele ordine călugăreşti, ca de pildă al benedictinilor, s-au distins prin tradiţia de studiu şi învăţătură, prin calităţile lor de vindecători şi, mai ales, prin opera de traducere a autorilor antici. Faptul că lucrările medicilor greci şi arabi încep să fie cunoscute în Europa constituie un puternic impuls pentru dezvoltarea medicinei. Cunoştinţele dobîndite prin circulaţia acestor opere traduse, ca şi înţelepciunea de a prelua remediile cunoscute de medicina populară explică un anume conţinut eficient şi raţional al medicinei mănăstireşti. Procesele economice, ca dezvoltarea schimbului de mărfuri şi a meşteşugurilor, determină ridicarea aşezărilor urbane, unele „oraşe-cetăţi" depăşind ca importanţă centrele domeniilor senioriale şi chiar capitalele unor regate feudale. Burghezia în curs de dezvoltare constituie fermentul social care face ca oraşele să treacă înaintea aşezărilor mănăstireşti sau centrelor unor domenii. Unele dintre oraşele medievale, ca Salerno şi Montpellier, devin importante centre de învăţămînt. Deşi instituţiile

Scanned with OKEN Scanner

culturale ale oraşului Salerno s-au dezvoltat iniţial în strînsă legătură cu activitatea călugărilor benedictini, care, sub influenţa marii Mănăstiri de la Montecassiano, şi-au transformat mănăstirile în centre de studii religioase, dar şi laice, îndeosebi ale antichităţii greco-romane, Şcoala medicală din Salerno s-a caracterizat printr-un accentuat caracter laic, de independenţă faţă de dogmatismul clerical, îmbinînd cu talent cunoştinţele dobîndite de la medicina greco-romană şi arabă, cu propriile cercetări şi observaţii. Însuşirea a tot ce avea mai bun medicina Orientului şi a lumii arabe a facilitat activitatea de traducător a călugărului benedictin Constantinus Africanus de la Mănăstirea Montecassiano, care a practicat un timp medicina la Salerno şi care, cartaginez de origine, călătorind prin Orient şi fiind bun cunoscător al limbii arabe, a înţeles cît de importantă este pentru progresul medicinei europene cunoaşterea lucrărilor corifeilor medicinei elene şi arabe. De aici, importanţa muncii sale de talentat traducător. Pentru rolul pe care l-a jucat, oraşul Salerno a fost numit, pe drept cuvînt, *„Civitas hipocratica"*, şi, credem, nu se putea găsi o denumire mai onorantă pentru această cetate a spiritului, care vestea zorii Renaşterii. Prestigiul de care s-au bucurat medicii acestei şcoli rezultă şi din faptul că, atunci cînd Friederic al II-lea reglementează pentru prima dată funcţiile şi obligaţiile medicilor şi farmaciştilor (1231—1241), el îi obligă pe toţi aceştia ca, înainte de a ocupa funcţii publice, să îşi dovedească pregătirea printr-un examen în faţa maeştrilor Şcolii din Salerno.

Şcoala medicală din Montpellier şi-a datorat primii paşi, ca şi cea din Salerno, cunoaşterii medicinei arabe şi elene. Semnificativ pentru principiile etice în care erau educaţi studenţii Şcolii medicale din Montpellier şi, totodată, pentru puternica influenţă hipocratică şi laică este jurămîntul pe care îl rosteau absolvenţii acestei şcoli de medicină, jurămînt redactat de către decanul ei — asta, desigur, mult mai tîrziu — Lallement: „În prezenţa maeştrilor acestei şcoli, a dragilor mei colegi şi înaintea Fiinţei Supreme şi a lui Hipocrate, promit şi jur în numele Fiinţei Supreme să fiu credincios legilor de onoare şi de cinste în exercitarea medicinei. Voi da îngrijire gratuită nevoiaşilor şi nu voi pretinde niciodată plată mai presus de munca mea. Intrat într-o casă, ochii mei nu vor vedea ce se petrece, limba mea va păstra secretele ce-mi vor fi încredinţate şi situaţia mea nu va servi ca să corupă obiceiurile şi să favorizeze crima. Respectuos şi recunoscător faţă de maeştrii mei, voi preda copiilor lor învăţăturile primite de la taţii lor. Oamenii să-mi acorde stima lor, dacă sînt credincios promisiunilor mele; dacă nu, să fiu acoperit de ruşine şi de dispreţul colegilor mei". Asemănarea cu textul „Jurămîntului lui Hipocrate" este evidentă. Bineînţeles, din cuprinsul acestui jurămînt se poate deduce orientarea laică a acestei şcoli, încă din prima perioadă a existenţei sale. O dovadă

Scanned with OKEN Scanner

despre triumful spiritului hipocratic în conceperea etică a profesiunii de medic există în mod indiscutabil. Lui Archimatthaeus îi datorăm lucrarea „*De instructione medici*", care concepută ca un fel de îndreptar al comportării medicului față de bolnavi și în societate, ne introduce în atmosfera relațiilor sociale specifice, feudale, unde, ca și în sclavagism, medicul vine cu optica sa umanistă, datorită căreia nu face diferențieri între oamenii bolnavi, într-o lume a discrepanțelor sociale, a inegalității legiferate și ocrotite cu toate forțele statelor, a injustiției ridicate la rangul de principiu fundamental și divin. În fața bolii și a morții, oamenii sînt egali. Plecînd de la această constatare, medicul extinde această egalitate și la dreptul de a fi tratat. Însușindu-și preceptele de caritate creștină, cu toate concesiile pe care le face societății sale, medicul își asigură, totuși, cel mai umanist și înaintat statut al profesiunii, adoptînd o conduită etică ce devansează secolul în care trăiește. Înființarea de școli medicale în universitățile din Bologna (1119), Paris (1115), Napoli (1225), Toulouse (1229), Padova (1228), Roma (1303), Praga (1348), Cracovia (1364), Viena (1365), Pécs (1367), Heidelberg (1386), alături de cele din Salerno și Montpellier, asigură formarea unor medici din sînul clerului sau laici cu pregătire medicală mai substanțială, deosebiți de liota șarlatanilor și a vindecătorilor de tot felul, care mișunau prin tîrgurile europene.

Progresul anatomiei este frînat. Efectul elevant al principiilor carității creștine, care se revarsă asupra concepțiilor etice care stăteau la temelia practicării medicinei, este în mare măsură anulat de interdicția disecției cadavrelor și, pe de altă parte, de interdicția sîngerării, pentru preoți și călugări, făcînd astfel ca ramura, atît de importantă, a chirurgiei să rămînă în urmă, pentru ca apoi, chiar dacă înregistrează unele succese, acestea să se datoreze „profesionalizării" sau talentului, cu totul excepțional, al unora dintre „bărbierii" care dețineau monopolul practicării chirurgiei. Îndeosebi chirurgii de „robă lungă", cei care în 1268 s-au grupat în Confraternitatea „Sf. Cosma", erau cunoscuți ca avînd și o pregătire teoretică. Din cadrul breslelor de bărbieri-chirurgi, întemeiate în mai toate orașele europene, s-au ridicat însă talente excepționale, cu toate că nu aveau pregătire universitară; chiar dacă l-am numi aici pe Ambroise Paré, ar fi suficient pentru „răscumpărarea" acestei bresle prin binele pe care acest om l-a făcut prin alinarea suferințelor celor supuși intervențiilor chirurgicale.

Groaznicele epidemii de ciumă, cu avertismentele lor crude, au dus la unele măsuri cu caracter de prevenire, cum au fost cele de carantină în importantele porturi ale Europei, izolarea bolnavilor contagioși. Măsurile au fost mai intens promovate de biserică, prin organizarea leprozeriilor (denumite „lazareturi", de la denumirea ordinului de călugări care se îngrijeau, cu un deosebit spirit umanist și de dăruire,

de cei internaţi, riscîndu-şi astfel viaţa), a spitalelor şi azilurilor pe lîngă mănăstiri. Mai tîrziu, măsuri asemănătoare au fost luate şi de către autorităţile laice. În faţa spectrului epidemiilor, prima putere a epocii feudale — biserica — şi autorităţile laice au trebuit să recunoască şi să ridice la rangul cuvenit munca medicului şi să aprecieze activitatea sanitară.

Medicii însă sînt în bună măsură prizonierii propriilor lor „mari descoperiri", adică ai lucrărilor clasicilor medicinei elene şi arabe. Ceea ce a constituit un însemnat pas înainte, prin dogmatizare, prin preluare necritică, devine frînă a progresului ştiinţei medicale. Această idealizare a autorilor antici se conjugă cu afirmarea, în interiorul castei medicale, a unui spirit carierist, de distanţare faţă de conţinutul umanist al profesiunii. Dogmatismul asociat cu dorinţa de cîştig şi parvenire a făcut ca, secole la rînd, medicina europeană să înregistreze doar succese izolate. Medicii înveşmîntaţi în pelerine de falsă strălucire nu au adus semenilor lor acel bine cu care erau datori. Ce argument mai puternic pentru alunecarea medicilor pe panta dezonorantă a mercantilismului şi înfumurării putem avea, decît chiar o frază din textul intitulat „Preceptele medicilor", din secolul al XIII-lea: „Inaccesibilitatea, ca şi înfăţişarea pompoasă sporesc autoritatea medicului şi-i aduc daruri fără număr. O înfăţişare modestă aduce un venit mic şi numai expresia unei recunoştinţe superficiale".

Ceea ce este de-a dreptul trist în citatul de mai sus nu este atît pasiunea pentru înfăţişare pompoasă, nu este intenţia şi îndemnul spre înfumurare şi „inaccesibilitate", ci scopul urmărit prin această înfăţişare, şi anume un cîştig cît mai mare, evitarea unei „recunoştinţe superficiale". Această subordonare a atitudinii medicului faţă de finalitatea cîştigului ne face vizibilă acea faţă nedorită a zeului Janus. E faţa ridată de scopul mărunt, mercantil, al exercitării profesiunii, al considerării ei ca meşteşug comercializat, pentru a face avere, pentru a parveni. Cunoaşterea lucrărilor medicilor eleni devine un fel de evantai, de costum de paradă, pentru împăunarea dogmaticilor. Desigur, poate au fost vinovaţi şi cîrmuitorii care au creat climatul favorabil acestei stări de lucruri. La vina acestor „granguri", care au încurajat o asemenea decădere a medicinei, se referă Erasmus din Rotterdam: „În meseria asta, cu cît e unul mai ignorant, mai îndrăzneţ şi mai repezit, cu atît are trecere mai mare la grangurii cei de sus" („Epilogul nebuniei", Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1959, p. 47).

Pe aceşti medici îi va stigmatiza şi Petrarca, cu floreta atît de scînteietoare a spiritului său: „Nu pot suferi pe palavragii, care, fiind nu atît înarmaţi, cît împovăraţi şi prinşi în mrejele falnicei scolastici, ştiu numai să trăncănească, şi nu să vindece, din care cauză sînt insuportabili pentru cei sănătoşi şi aducători de moarte, pentru cei bolnavi"

Scanned with OKEN Scanner

[Batkis G. A. — „Organizarea sănătăţii publice" (trad.), Ed. medicală, Bucureşti, 1960]. Referindu-se la acelaşi tip de medici, necruţătorul Molière îl pune pe personajul său Diafoirus să laude calităţile unui tînăr medic astfel: „şi-a însuşit orbeşte părerile anticilor şi n-a vrut niciodată să înţeleagă, nici să asculte argumentele şi experienţele pretinselor descoperiri ale secolului nostru referitoare la circulaţia sîngelui şi alte teorii aşişderea" (Molère — „Bolnavul închipuit"). La rîndul său, printr-o replică a lui Mefisto, Goethe ridiculizează inedificacitatea medicinei pompoase, de falsă filozofie, lipsită de conţinut: „Al medicinei spirit lesne-i de cuprins / De la un cap la altul studiezi / Înalta lume, mica lume, cum le vezi / Sper a lăsa la urmă într-adins / Să meargă tot cum lui Dumnezeu îi place" [Goethe — „Faust" (trad.), E.S.P.L.A., Bucureşti, 1955, p. 108].

Spiritul dogmatic şi mercantilismul, care au contribuit timp de mai multe secole la umbrirea profesiunii medicale, vor fi însă înfrînte, nu fără grele sacrificii, preţ al răscumpărării, prin strălucitii reprezentanţi ai acestei profesiuni din perioada Renaşterii şi a Iluminismului. Ca mai toţi promotorii acestei afirmări spirituale a Europei, medicii Renaşterii, medici sau spirite mult mai universale, au manifestat atît faţă de profesiunea lor, cît şi faţă de promovarea adevărului în ştiinţă o profundă responsabilitate, o adîncă înţelegere a menirii lor, curaj şi temeritate. Astfel, dăm aici doar două citate, prilej ca să ilustrăm cele afirmate. În timp ce Paracelsus scria că: „Fiecare medic poartă cu el inima care purcede de la divinitate; aceasta este inima lui firească şi justificarea lui, căci mai valoroasă decît arta medicului este dogoarea lui de oameni", Ambroise Paré spunea: „Prefer să am dreptate singur, decît să mă înşel, nu numai cu toţi înţelepţii, dar cu tot restul lumii".

Spuneam că preţul pe care aceşti făclieri ai progresului medicinei l-au plătit pentru răscumpărarea ei de dogmatism, înfumurare şi mercantilism a fost greu. Ei au trebuit să înfrunte dogme consacrate şi ocrotite de instituţiile timpului, şi în primul rînd de biserică, să intre în conflict cu forurile „ştiinţifice" protejate de autorităţi, să urmărească intenţii, să se facă înţeleşi, să înfrîngă coaliţii de mediocrităţi şi invidioşi şi, nu o dată, să înfrîngă naivităţi şi adversităţi născute chiar din buna-credinţă a celor care, sincer, considerau că Galen sau Hipocrate nu pot să greşească. Dar, cei care experimentau de multe ori în secret — medicii, pictorii şi sculptorii —, care îşi procurau cadavre plătind călăii destul de deselor execuţii din acel timp sau paznicii cimitirelor, care, asemenea lui Michelangelo, care şi-a amenajat camera în care locuia la Florenţa, transformînd-o în sală de disecţie secretă, practicau disecţia, văzînd astfel cu proprii lor ochi că fabulosul Galen putea şi el să greşească, mai ales în studiul corpului omenesc, datorită — poate ciudat — aceleiaşi oprelişti religioase de a practica disecţia pe cadavre.

Scanned with OKEN Scanner

Poate tocmai înţelegînd acest lucru, Vesal caută, oarecum, să-l scuze pe Galen, explicînd sursa greşelilor sale, atunci cînd scrie: „Mi-am luat sarcina să demonstrez structura omului pe el însuşi. Iar Galen a făcut autopsii nu pe oameni, ci pe animale, în special pe maimuţe. Nu este vina lui, el nu a avut altă posibilitate. Dar sînt vinovaţi cei care, în prezent, avînd în faţa ochilor organele omului, se încăpăţînează în reproducerea greşelilor. Oare respectul faţă de memoria marelui savant trebuie să se exprime prin repetarea greşelilor lui? Nu este permis să repetăm de la catedră conţinutul cărţilor, ca papagalii, fără să folosim observaţiile proprii". După studii umaniste, la Universitatea din Louvain, şi de medicină la Montpellier şi Paris, la numai 23 de ani ajunge profesor de medicină la Universitatea din Padova — unde suflul Renaşterii alungase superstiţiile şi temerile medievale —, putînd lucra în linişte la disecţiile sale, la redactarea monumentalei lucrări „*De corporis humani fabrica libri septem*". Mulţumit de cele şapte volume ale acestei cărţi de anatomie, ilustrată cu planşe de un elev a lui Tiţian, în cuprinsul căreia scoate în evidenţă peste două sute de erori ale lui Galen, după ce menţionează mulţimea descoperirilor sale, Vesal scrie: „. . . nimeni după mine nu va putea lucra urmînd o altă metodă". Şi a avut dreptate, numai că adevărurile sale s-au impus greu, iar pe descoperitor, pe deschizătorul de drumuri l-au costat umilinţa şi pierderea vieţii. După publicarea lucrării sale, galeniştii înfocaţi, în frunte cu fostul său profesor de la Universitatea din Paris, Jacques Dubois, l-au declarat nebun. Ba, mai mult, profesorul amintit, decît să admită că Galen a fost capabil să greşească, în faţa evidenţei argumentelor lui Vesal, a preferat să susţină că de la Galen pînă în acea epocă s-a modificat anatomia corpului omenesc. Dogmatiştii, naivii şi invidioşii se coalizează împotriva lui, astfel încît, cu sprijinul cercurilor bisericeşti, care de asemenea erau nemulţumite de disecţiile sale iscoditoare, este adus la disperare şi părăseşte Universitatea din Padova. Este primit ca medic la curtea regatului Carol Quintul şi a urmaşului său, Filip al II-lea. Aflat mereu sub ameninţarea de a fi declarat eretic de către biserică, fiind mereu în centrul unor intrigi ce se ţeseau împotriva lui, va plăti scump pasiunea lui pentru disecţii. Istoria medicinei nu a clarificat cauzele dizgraţiei sale. Potrivit unei ipoteze, Vesal ar fi deschis toracele unei femei pentru a efectua autopsia, dar cu această ocazie s-ar fi dovedit că inima femeii încă pulsa. După o altă ipoteză, Vesal a autopsiat cadavrul unui nobil care decedase, fără ca să-i poată stabili cauza bolii, reprezentanţii bisericii acuzîndu-l că a practicat autopsia înainte de decesul real al pacientului. A fost, oare, întemeiată acuzaţia? Este greu de crezut ca un medic de talia lui Vesal să nu fi recunoscut starea de moarte clinică. În afară de aceasta, prea erau supărătoare pentru mulţi disecţiile sale şi prea era pîndit Vesal de duşmanii săi, ca să nu existe

Scanned with OKEN Scanner

bănuieli că totul nu a fost decît o falsă acuzaţie. Spunînd acestea însă, nu vrem ca, în lipsă de informaţii şi fără a cunoaşte piesele acuzaţiei, să emitem o pledoarie în apărarea savantului, care, nu este exclus, pasionat fiind de disecţiile sale, să fi făcut o autopsie precoce, în speranţa descoperirii adevăratei cauze a morţii unui bolnav. A fost condamnat la ardere pe rug, însă regele i-a comutat pedeapsa într-un pelerinaj de pocăinţă la Ierusalim. Vesal s-a supus, dar greutăţile drumului de atunci, naufragiul vasului, debarcarea în Insula Zante i-au minat sănătatea şi a murit pe acea insulă, fără ca să mai poată lua în primire Catedra de anatomie a Universităţii din Padova, care, între timp, îi fusese oferită de către Senatul Veneţiei.

Miguel Servet, o altă personalitate a Renaşterii, şi-a înscris numele în istoria medicinei ca descoperitor al micii circulaţii a sîngelui. Într-o anumită măsură este o inexactitate, fiindcă mişcarea sîngelui şi relaţia dintre puls şi bătăile inimii a fost cunoscută chiar de către medicii egipteni, iar medicii arabi au descris şi ei mica circulaţie a sîngelui. Dar, chiar dacă medicul de origine spaniolă a făcut o redescoperire, aceasta nu-i micşorează cu nimic meritele de cercetător curajos şi devotat adevărului, pînă la sacrificiu. După ce studiază matematicile, astronomia şi limbile antice la Universitatea din Saragossa, studiază medicina la Universitatea din Paris, pe care este silit să o părăsească, acuzat fiind că a practicat „astrologia judiciară". Lucrează în calitate de corector la diferite edituri şi îşi continuă cercetările, tipărind *„De trinitatis Erroribus"* — o lucrare de teologie, în care, pornind de pe poziţiile panteismului, critică dogma trinităţii şi a divinităţii lui Christos. După 22 de ani publică o a doua lucrare, tot de natură teologică. *„Christianismi Restitutio"*, în cuprinsul căreia este inserată şi descoperirea sa referitoare la mica circulaţie a sîngelui. Atacul direct pe care îl conţine lucrarea sa referitoare la dogmele infailibile ale bisericii catolice îi aduce acuzaţia de erezie, judecata — prin compararea celor susţinute de el cu canoanele dogmatice — şi, pentru că, evident, nu se potriveau de loc, dovada ereziei este făcută, fiind condamnat la moarte prin arderea pe rug. Flăcările care i-au mistuit viaţa au fost întreţinute şi de exemplarele lucrării sale, confiscate şi aruncate în acel foc. I-a fost dat astfel, celui a cărui minte şi-a dorit atît de mult să lumineze cugetele oamenilor, să se transforme în torţă, arderea acesteia simbolizînd, totodată, acceptarea condiţiei dăruirii totale şi a tăriei de caracter supreme, care reprezenta preţul, atît de scump, ce trebuia plătit pentru adevăr în acea epocă. Dar, erau multe asemenea torţe aprinse în Europa de obscurantism, dogmatism şi fanatism — Jan Hus, Giordano Bruno şi atîţia alţii. Dintre medici, Vasile Vraciul era ars pe rug pentru erezie de către împăratul bizantin Vasile Comnen, la celălalt capăt al Europei.

Scanned with OKEN Scanner

Un alt medic promotor al suflului înnoitor al Renașterii este faimosul Paracelsus. De numele lui este legată una dintre primele breșe în folosirea exclusivă a limbii latine în știința medicală, îndepărtînd-o de înțelegerea largă, menținînd această știință în sfera restrînsă a inițiaților în limbile clasice și transformînd-o într-un element de impresionare a profanilor de către cei ce se împăunau cu cunoștințele lor, chiar dacă erau doar simple însușiri, mai mult sau mai puțin complete, dar de obicei dogmatice, ale cunoștințelor clasicilor medicinei elene. Ajuns profesor la Universitatea din Basel, după obținerea doctoratului în medicină la Ferrara și unele succese ca medic de front, începe să țină cursuri în limba germană, enunțînd principiul că știința medicală nu trebuie să rămînă un bun exclusiv al cunoscătorilor limbilor clasice. Face și pasul următor, consecvent acestei concepții, publicîndu-și lucrările în limba germană. Intuind două direcții de dezvoltare a medicinei în viitor — și anume, experimentul ca metodă și explicația că la baza organismului se găsesc anumite procese chimice —, el a înțeles foarte bine rolul frenator al dogmatismului vremii și de aceea, în semn de protest simbolic, a ars în public operele lui Galen și a atacat „somitățile" universităților contemporane. De aceea, a trebuit să plece de la Universitatea din Basel la cea de la Stuttgart, dar și aici este persecutat, amenințat cu condamnarea la închisoare; mereu prigonit pentru concepțiile sale novatoare, va peregrina pe meleaguri străine (printre care și Transilvania).

Dincolo de drumurile pe care le deschide științei medicale, Paracelsus trebuie să fie amintit, cu tot respectul pe care îl merită, pentru gestul său și pentru faptul că a fost primul medic care a coborît în mine spre a cerceta condițiile de muncă ale minerilor și a stabili cauzele bolilor specifice de care sufereau (profesionale). Poate mai trebuie să amintim, spre a contura chiar în liniile cele mai fugare trăsăturile personalității uriașe a prigonitului Paracelsus, o concepție a sa — aceea a influenței cosmosului asupra corpului uman —, readusă azi în actualitate de unele cercuri cu atît de multă insistență; aceasta, nu numai pentru concepția în sine, ci și pentru principiul de unitate a lumii materiale, de unitate între macrocosm și microcosm. El scrie: „Omul condensează în el toate formele vieții naturale exterioare, inclusiv soarele, luna, astrele, pămîntul, apa, focul, într-un cuvînt omul reprezintă microcosmul care reflectă natura exterioară, macrocosmul. Microcosmul și macrocosmul sînt în raporturi permanente și reciproce, procesele care se produc în corpul uman fiind dominate de aceleași legi, repetînd întru totul fenomenele din natură și, în consecință, depinzînd toate de influențele cosmice care stăpînesc universul".

În chirurgie, spiritul Renașterii și-a găsit un strălucitor reprezentant, în fostul ucenic bărbier Ambroise Paré. Nu vom insista aici asupra contribuțiilor pe care le-a adus la dezvoltarea chirurgiei, ci îndeosebi

Scanned with OKEN Scanner

asupra sentimentului său de responsabilitate, asupra dragostei sale de oameni care îi anima toată activitatea, asupra devotamentului cu care alina suferinţele omeneşti. Publicîndu-şi prima lucrare în limba franceză (spre deosebire de Paracelsus, el a făcut acest lucru şi pentru simplul motiv că nu cunoştea limba latină), a fost atacat de profesorii universitari, ca şi Paracelsus, în Germania, pentru faptul că ar fi dezonorat ştiinţa medicală, scriind o lucrare în limba populară, cît şi pentru motivul că în unele capitole s-ar fi ocupat de probleme de medicină, care nu puteau intra în competenţa sa de chirurg. Norocul său a fost că practica sa chirurgicală a devenit faimoasă, motiv pentru care a fost luat sub oblăduirea regilor Henric al II-lea şi apoi Carol al IX-lea, ajungînd la rangul de „primul chirurg al regelui".

Stadiul chirurgiei europene era deplorabil la data la care îşi începe Paré activitatea. Îndeosebi pe front, datorită interminabilelor războaie, răniţii aveau mult de suferit în urma tratamentelor cu fierul înroşit în foc, pentru cauterizarea repetată a rănilor, sau cu ulei de soc fiert, care se turna în rănile provocate de armele de foc, considerate ca otrăvite. În cazul amputaţiilor, hemoragiile erau oprite prin cauterizarea zonei sau, mai teribil, prin introducerea bontului sîngerînd în smoală clocotită. Chiar dacă l-am aminti pe chirurgul francez numai pentru înlocuirea uleiului de soc încins cu o soluţie de gălbenuş de ou, de trandafiri şi terebentină, pentru limitarea practicării exagerate a cauterizării şi pentru metoda de ligaturare a arterelor pentru evitarea hemoragiilor (cunoscută de şcoala din Alexandria şi amintită chiar de Galen, dar nepracticată în Europa pînă la el), contribuţia lui Paré la lupta nobilă pentru vindecarea şi pentru alinarea suferinţelor bolnavilor este însemnată şi semnificativă.

Medic al lui Francis Bacon, filozof vizionar care se ocupă şi de problemele relaţiei dintre bunăstarea omului şi sănătatea sa, William Harvey aşază o piatră de temelie la începuturile filozofiei moderne, prin lucrarea sa despre circulaţia sîngelui, contribuţie la dezvoltarea gîndirii omeneşti, pentru care este atacat, ironizat, cauzîndu-i-se prejudicii morale şi materiale, care îl obligă să-şi petreacă ultima parte a vieţii retras în izolare şi singurătate, la ţară.

Filozoful empirist John Locke, deşi rămîne în amintirea omenirii îndeosebi prin contribuţia sa în filozofie, a fost un medic renumit.

J. B. van Helmont, marele chimist şi medic, a pus temeliile chimiei filozofice, lărgind orizonturile deschise şi întrezărite de Paracelsus. Pentru străduniile şi importantele victorii ale spiritului său cuprinzător şi iscoditor, va avea de plătit scump în faţa dogmatismului şi obscurantismului. În anul 1634, este întemniţat sub acuzaţia că: „a negat puterea salvatoare a religiei".

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, am putea înşira zeci de nume care să ilustreze lupta medicilor animaţi de spiritul iluminist şi de înţelegerea misiunii umane şi nobile a medicinei. Dar, spunînd aceasta, nu vrem să se creadă că Janus — reprezentare imaginară a medicului, la un moment dat — dobîndise doar această faţă, care înfruntă eroic toate opreliştile şi chiar se jertfeşte pentru noblețea medicinei. Marea masă a medicilor, pe care Molière îi ironizase în modul arătat în paginile anterioare, rămîn la această înfăţişare, demnă de ironiile contemporanilor. Este poate motivul pentru care marele filozof Descartes, în paginile „Discursului" său, vede în medicină o modalitate de a dobîndi venituri materiale mari şi diverse onoruri. Şcoala medicală din Paris, mai ales, rămîne o citadelă a dogmatismului şi stereotipiei în metodele de tratament. Oricît ar părea de ciudat, dar „Regele-Soare", marele dictator, atît de adorat şi curtat, amintit de istorie mai mult pentru războaiele sale şi luxul strălucitor al curţii, a favorizat progresul medicinei. În urma unei operaţii pe care a suferit-o cu succes, va ameliora statutul social şi profesional al chirurgilor şi din însărcinarea lui aceştia vor începe cursuri despre circulaţia sîngelui şi a limfei; intervine împotriva Facultăţii de medicină din Paris, pentru a ridica interdicţia împotriva folosirii drogurilor; în urma unei experienţe personale, contribuie la introducerea în arsenalul terapeutic a pulberii de ipeca şi a altor produse de acest gen. Monarhii luminaţi sînt însă excepţii, putem spune simple incidente în evoluţia firească a progresului medicinei, care va cunoaşte mereu sacrificiul şi abnegaţia adevăraţilor medici, pentru a „răscumpăra" înglodarea în dogmatism şi mercantilism a celei mai nobile dintre profesiunile umane.

În concepţiile medicilor pătrund ideile unor vizionari ca Thomas Morus şi Tomaso Campanella, care consideră medicina ca fiind o funcţie social-umană, iar sănătatea populaţiei, ca o chestiune de interes general a societăţii. Şi, poate, îi impresionează şi capacitatea de jertfă a acestor geniali vizionari utopici, decapitarea unuia şi condamnarea la închisoare pe viaţă a celuilalt, ca „răsplată" din partea ignoranţei şi fanatismului contemporanilor pentru cele mai frumoase gînduri omeneşti pe care le-a zămislit acea perioadă a istoriei.

După ce Europa este bîntuită de gravele epidemii de ciumă, de variolă şi malarie, în timpul cărora se iau măsuri mai mult sau mai puţin eficace, cînd unii dintre medici străbat străzile pustiite sau pe care trec din cînd în cînd cei ce strîngeau cadavrele, îmbrăcaţi în halate lungi şi cu cămăşi de „cioc-lung", iar alţii, ca Ambroise Paré, incizează ganglionii tumefiaţi ai bolnavilor, drenînd scurgerile fetide şi calmînd astfel durerile, după toate acestea, aspectele noi ale existenţei sociale — generate de dezvoltarea manufacturilor şi mineritului, de aglomerarea aşezărilor urbane, de condiţiile de muncă deosebit de grele

Scanned with OKEN Scanner

și istovitoare, de lipsa unei reglementări a muncii femeilor și copiilor — determină înrăutățirea stării de sănătate a oamenilor. În fața acestor fenomene, conștiința medicală nu rămîne și nu putea rămîne indiferentă. Printre primii care conferă un caracter sistematic observațiilor și concluziilor asupra condițiilor de muncă, generatoare de maladii, precum și asupra bolilor profesionale, menționăm pe medicul și profesorul din Padova, Bernardino Ramazzini. Constatările sale, asemănătoare cu ale altor medici care s-au ocupat de această problemă, prezintă un tablou zguduitor al exploatării capitaliste. Ziua de muncă nu avea limită, ajungînd uneori la 16 ore, femeile gravide erau supuse aceluiași efort ca și ceilalți angajați, pînă la naștere, erau utilizați la munci peste puterile lor copiii, unii abia atingînd vîrsta de șapte ani. Acești „sclavi ai capitalismului", în afară de regimul de muncă peste puteri și ucigător de prelungit, locuiesc în cartiere aglomerate, în locuințe sărăcăcioase și se alimentează insuficient. Bolile și moartea seceră vieți încă tinere, scurtînd durata vîrstei medii a populației, fac să crească periculoasa mortalitate infantilă.

Vocea medicilor care au constituit ceea ce istoria a numit „iluminismul medical", reprezentat în primul rînd de Ramazzini, Benjamin Thompson, André Tissot, Petre Vasici-Ungureanu, Wilhelm Hufeland, Lavoisier, Johann Peter Frank, John Ferriar și mulți alții, a provocat un curent de opinie, o oarecare trezire a conștiinței sociale, dar măsurile preconizate de acești medici iluminiști erau de multe ori utopice și, în plus, oficialitățile au aplicat doar cu multă greutate, cu rezerve și limitat, în funcție de interesele profitorilor de pe urma mecanismului exploatării, aceste firave măsuri.

Mai radicale, mai eficiente și mai realiste au fost măsurile propuse de medicii care s-au apropiat de mișcarea proletariatului, aflat și el în faza de trecere de la situația de „clasă în sine", în aceea de „clasă pentru sine", în perioada în care marile bătălii de clasă — cum au fost cea din Silezia, a muncitorilor din Lyon, a chartiștilor și insurecția proletariatului parizian — făceau tot mai limpede ideea că numai organizarea de clasă a proletariatului și acțiunile pe care le poate promova pe arena istoriei această forță obiectiv interesată în progresul social, tot mai conștientă de menirea sa istorică, pe măsură ce socialismul științific se cristaliza și devenea teoria luptei sale, că numai această clasă, spuneam, poate impune schimbările sociale radicale.

Interesul pentru libertățile cetățenești formale pe care-l demonstra burghezia în ascensiunea sa a dus la formularea noțiunii de „drept la sănătate", la necesitatea pentru stat de a considera ocrotirea sănătății ca una dintre obligațiile cu care a fost investit de către societate, dar acest drept, ca și celelalte, a rămas doar simplă afirmație. Unele reale cuceriri pe planul legislației muncii, în direcția limitării timpului de

Scanned with OKEN Scanner

lucru, a ocrotirii muncii femeilor și a copiilor, precum și a îmbunătățirii condițiilor de muncă au fost rezultatul luptei tot mai organizate a clasei muncitoare, devenită capabilă să impună unele îmbunătățiri. În unele momente „fierbinți", cînd mișcările revoluționare ale proletariatului accelerau evoluția istorică, mulți medici s-au încadrat în lupta acestuia pentru o viață mai bună. Este cunoscută participarea unor medici la insurecția proletariatului care a instaurat Comuna din Paris, model de organizare socială după cu totul alte principii decît cea burgheză, și cînd, în răstimpul scurt în care proletariatul a guvernat treburile obștești, personalități medicale ca Georges Cabanis au contribuit la realizarea concretă, practică, a unor principii avansate de organizare a asistenței sociale, pe principiile egalității dreptului la sănătate, al gratuității tratamentului medical, al desfășurării activității medicale cu caracter preventiv, al considerării medicilor ca funcționari sociali investiți cu dreptul și obligația de a asigura sănătatea cetățenilor. Zdrobirea brutală a Comunei din Paris de către armatele guvernului burghez reacționar, urmată de uciderea sau condamnarea comunarzilor, a făcut ca în cartea atît de cuprinzătoare a eroilor medici să apară nume noi, acelea ale medicilor care au fost ciuruiți de gloanțele plutoanelor de execuție, pentru motivul că au sprijinit Comuna sau au participat la guvernarea democratică a proletariatului.

În afară de medicii a căror conștiință umană, cetățenească și profesională îi impune memoriei omenirii printre eroii săi, există și — Janus arătîndu-și astfel cea de-a doua față a sa — un al doilea mod al medicilor de a „trăi" epoca în care se aflau — acela de a intra în goana nesăbuită, lipsită de scrupule, a cîștigului. Ar fi multe modalități de a ilustra cele spuse mai sus, dar considerăm suficient să menționăm, pentru a releva această a doua față, ridată de febra cîștigului, unul dintre actele pe care istoria le va consemna în rîndul celor mai oribile crime săvîrșite de „bătrînul continent", și anume comerțul cu sclavi. Descoperirile geografice, acte de deschidere a orizonturilor cunoașterii omenești, preconizate sau înfăptuite de vizionari temerari, au devenit curînd pentru cei ce finanțau expedițiile, pentru puterile care impuneau steagurile lor eroilor care înfruntau necunoscutul, pentru a le înfige pe noile teritorii ca semn al puterii și dobîndirii, un bun prilej de declanșare a unui jaf organizat, de robire și exterminare a unor întregi populații, de distrugere a unor civilizații milenare — o moarte mai pustiitoare decît toate molimele cunoscute de populațiile acestor imense teritorii descoperite. Oamenii mîndri și liberi găsiți aici au fost transformați în sclavi, iar averile lor, jefuite. A început un fel de tragică epopee a cuceririi Africii și a unei părți din Asia. Locul unor grupuri de aventurieri va fi luat de armate bine echipate și bine instruite pentru a ucide, a lua în stăpînire și a jefui. Europa care trăise minunata afir-

Scanned with OKEN Scanner

mare a Umanismului şi Iluminismului, Europa căreia omenirea îi datorează spiritul Renaşterii, Europa „creştină" va păşi pe continentul african iniţiind şi dezvoltînd cel mai dezonorant dintre comerţurile pe care le-a săvîrşit vreodată. Caravanele care se duceau spre ţărmuri, spre a încărca, în corăbiile europene, fildeş, aur, diamante şi tot ce se putea jefui, tîrau în lanţuri mii şi mii de oameni, pentru a înlocui indienii ucişi în masă de cuceritorii Americii, devenind animale cu statut juridic, simple obiecte de muncă în patrimoniul stăpînilor. Medicii au ajuns să fie implicaţi în acest macabru comerţ, pentru faptul că albii aveau nevoie de braţe de muncă puternice, de „marfă umană" sănătoasă, bună să-şi stoarcă vlaga pe noile plantaţii. Medicii erau deci necesari nu de dragul sclavilor şi al binelui acestora, ci pentru ca cei ce cumpărau oameni să nu fie înşelaţi de către vînzători asupra calităţii „mărfii" şi pentru ca această marfă să poată fi trecută peste Atlantic şi menţinută în starea de livrare pe pieţele Americii. Doctorul îşi juca deci primul rol la cumpărarea sclavilor. Iată ce scrie despre aceasta Thomas Phillips, căpitanul corăbiei pentru comerţul cu sclavi „Hanibal": „... Apoi, fiecare capacer îşi scotea sclavii, potrivit rangului şi slujbei lui, cei mai mari întîi etc., iar doftorul nostru îi căuta bine şi în toate privinţele, pentru a vedea dacă au răsuflarea şi mădularele sănătoase, punîndu-i să sară, să-şi întindă braţele repede, uitîndu-se în gurile lor ca să le ghicească vîrsta; căci stăpînii lor sînt atît de vicleni, încît îi dau înainte de a ni-i arăta, ca să ni se pară că nu-s atît de bătrîni, să nu le vedem părul cărunt pe cap ori în barbă; iar apoi le dă să bea şi-i ung cu ulei de palmier, ceea ce face să nu fie atît de uşor să deosebeşti un bătrîn de unul de vîrstă mijlocie, decît după dinţii stricaţi sau căzuţi. Dar cea mai mare grijă a noastră era să nu cumpărăm care cumva vreunul bolnav; deşi am pus deoparte bărbaţii de femei prin despărţituri de tot felul ca să nu se iste certuri între ei, cu toate că am făcut tot ce puteam face, ei tot se împreunau şi acea răpciugă pe care ei o numesc *«yaws»* este foarte răspîndită aici şi se arată prin aceleaşi semne ca şi *Lues venerea* sau sculamentul, cum îi spunem noi; prin urmare, doftorul nostru era silit să cerceteze, cu cea mai mare băgare de seamă, toate locurile intime ale bărbaţilor, cît şi ale femeilor, ceea ce e o muncă de rob, dar n-ai ce-i face" (cf. Daniel P. Mannix-Malcolm Cowley — „Corăbiile negre", Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 71).

Iată-i aşadar pe doctori cercetînd sclavii oferiţi albilor spre vînzare într-un mod care aproape provoacă compasiunea fiorosului căpitan de vas; dar scabros nu este modul în care se fac aceste consultaţii medicale, spre a afla dacă sclavii nu sînt cumva mai bătrîni şi mai neputincioşi, decît îi prezintă vînzătorii, sau dacă nu sînt cumva bolnavi de boli venerice, ci scopul pentru care degenerează noţiunea de „con-

sult medical", acea aplecare a medicului asupra bolnavului, act de încredere reciprocă, de dragoste faţă de oameni, de alinare a suferinţelor.

Însă, prin prezenţa lor ca specialişti în faza de achiziţionare a sclavilor, misiunea medicilor abia începe. Ei trebuie să asigure ajungerea la destinaţie a nefericiţilor captivi, în condiţii care să asigure cîştigul scontat la vînzare. Or, trecerea peste ocean în condiţiile de navigaţie de atunci era grea, la aceasta adăugîndu-se pofta de cîştig cu orice preţ, care ducea la „stivuirea" lor în cele mai neomeneşti condiţii. Deci, după ce medicii îi ajutau pe cumpărători să nu fie înşelaţi de către vînzători asupra calităţilor fizice ale celor cumpăraţi, asistau la actul de stigmatizare a acestora cu fierul roşu, care se făcea, potrivit mărturiei lui John Barbot, prin aceea că fiecare era „... însemnat cu fierul roşu, întipărindu-i-se în piept marca companiei franceze, engleze sau olandeze, astfel încît fiecare naţie să-i poată deosebi pe ai săi şi să nu lase ca ei să fie schimbaţi de către băştinaşi cu alţii mai slăbănogi, după cum erau prea în stare s-o facă. O grijă deosebită se dădea pentru ca femeile, fiind mai gingaşe, să nu fie arse prea tare" (Op. cit., p. 71). Apoi, negrii erau duşi spre plajă, spre a fi îmbarcaţi în bărcile care trebuiau să-i transporte pe vasele ancorate dincolo de zona brizanţilor. Mulţi nu văzuseră încă marea, astfel încît mugetul valurilor li se părea mugetul unei fiare uriaşe; groaza faţă de ceea ce îi aştepta şi, în plus, presimţirea că nu vor mai vedea niciodată locurile din care au fost răpiţi îi făceau să se agaţe de orice plantă, să-şi înfigă unghiile în nisip suportînd loviturile cu teribilele bice de hipopotam, cei mai mulţi trebuind să fie ţinuţi cu forţa.

Căpitanul Phillips scria: „Negrii se încăpăţînau într-atît să nu-şi părăsească ţara, încît deseori săreau în mare din canoe, bărci şi vase şi stăteau sub apă pînă cînd se înecau, ca să nu poată fi scoşi şi salvaţi de bărcile noastre care îi urmăreau" (Op. cit., p. 73). Urma „stivuirea" sclavilor pe corăbii, operaţiune care ţinea seama de un singur criteriu: înghesuirea a cît mai mulţi, pentru ca din vînzarea lor profitul să fie cît mai mare. Reverendul John Newton, demascînd această situaţie, scria: „Încăperile menite acestora sub punte, care în total sînt trei (pentru bărbaţi, copii şi femei), în afară de un loc pentru cei bolnavi, sînt cîteodată mai înalte de cinci picioare şi cîteodată mai joase; iar această înălţime este împărţită la mijloc, pentru ca sclavii să fie aşezaţi pe două rînduri, unul peste altul, la fiecare bord al vasului, lipiţi unii de alţii, precum cărţile pe un raft. I-am văzut pe unii atît de înghesuiţi, încît poliţa cu mare greutate ar mai fi cuprins încă unul. Sărmanele fiinţe îngrămădite în felul acesta sînt pe deasupra, cele mai multe dintre ele, ţinute în lanţuri, din care pricină le e greu să se întorcă, să se mişte sau să încerce să se ridice sau să se lase jos, fără a vătăma pe alţii. Poate că în fiecare dimineaţă se iveşte nu un singur

Scanned with OKEN Scanner

prilej de a găsi vii şi morţi încleştaţi de-a valma" (*Newton J.* — „Meditaţii despre negoţul cu sclavi de obîrşie din Africa", Londra, 1788). Medicul Alexander Falconbrudge, într-o depoziţie în faţa parlamentului, a spus: „Ei nu aveau loc nici cît are un mort într-un sicriu, nici în lungime, nici în lăţime. Cînd trebuia să intru pe puntea unde erau stivuiţi sclavii, trebuia să-mi scot încălţămintea pentru a nu-i strivi pe robi, căci eram silit să mă tîrăsc peste ei" („Dare de seamă asupra negoţului cu sclavi săvîrşit pe coasta Africii", Londra, 1788). Acelaşi martor scrie că: „Pentru a îngădui intrarea aerului proaspăt, cele mai multe corăbii pentru comerţul cu sclavi sînt rînduite cu cinci sau şase guri de aerisire la fiecare bord, de vreo 6 ţoli lungime şi 4 înălţime. Dar ori de cîte ori marea este mînioasă şi ploua tare, este nevoie să le astupe, precum şi toate celelalte deschizături de primire a aerului... Încăperile negrilor se încing repede şi nu se mai poate sta în ele. Pe o vreme umedă şi cu vînt, cînd trebuia să fie astupate hublourile şi gratiile acoperite, s-au ivit drept urmare boleşniţe de pîntecăraie şi friguri printre negri. Pe cînd ei se găseau într-o astfel de stare, mergeam adesea jos printre ei, pînă cînd, în cele din urmă, încăperile lor se încingeau într-atîta, că nu se mai putea răbda decît foarte scurtă vreme. Dar fierbinţeala fără măsură nu era singurul lucru care făcea starea lor de neîndurat. Puntea, adică podeaua încăperilor era atît de acoperită de sînge şi muci din pricina pîntecăraiei, încît semăna a căsăpie..." (Op. cit.). Acelaşi medic continuă: „În privinţa împotrivirii negrilor de a primi hrana, am văzut cum se aducea jăratic încins tare pe o lopăţică şi li se punea atît de aproape de buze, încît să-i pîrlească sau să-i ardă. Şi asta se însoţea cu ameninţări că vor fi puşi să înghită jăraticul, dacă stăruie să nu vrea să mănînce" (Op. cit.). Medicul Eroine Claxton relatează că: „Unii sclavi doreau să moară mînaţi de ideea că aşa vor ajunge înapoi în ţara lor. Pentru a le scoate această idee din cap, căpitanul a născocit un şiretlic, şi anume să reteze capetele celor care mureau, şi le-a băgat în minte celorlalţi că, dacă vor neapărat să plece, vor fi nevoiţi să se întoarcă fără cap acasă. Sclavii erau, prin urmare, aduşi să fie martori la această tăiere" („*The Impolicy of the Slave Trade,* Londra, 1788).

Medicul Isaac Wilson, angajat al flotei militare britanice, care a făcut o călătorie spre Guineea pe bordul corăbiei de sclavi „Elisabeth", îndeplinea însărcinarea căpitanului de a biciui sclavii care se lăsau voit să moară. El scrie că aceştia, chiar în timpul săvîrşirii pedepsei, ridicau privirea spre el şi, cu un zîmbet şi în limba lor, spuneau „îndată n-o să mai fim". Acelaşi medic relatează că o sclavă a găsit o sfoară pe care a legat-o cu un capăt de menghina armurierului, iar celălalt capăt l-a strîns în jurul gîtului; dimineaţa a găsit-o moartă. Despre un flăcău vînjos, acelaşi medic ne relatează că a refuzat să mănînce cîteva zile.

După încercările de a-l convinge cu blîndeţe, a fost biciuit cu „pisica-cu-nouă-cozi". Cum îşi ţinea în continuare dinţii strînşi, medicul, ajutat şi sfătuit de marinari, s-a hotărît să-i deschidă buzele cu *speculum oris*, dar şi acesta fiind ineficace, a încercat cu lama unui cuţit. După mai multe feluri de încercări, medicul consemnează finalul episodului: „În limba sa a cerut apă; i s-a dat. După aceea am început să nădăjduim că-l vom abate de la gîndul lui, dar şi-a încleştat dinţii mai tare ca oricînd şi s-a hotărît să moară şi, a noua zi de la cea dintîi dată cînd n-a vrut să primească hrana, a murit". Relatînd despre „melancolia fixă" care afecta sclavii şi ducea la moartea lor şi precizînd că datorită acesteia au pierit două treimi dintre sclavii care au decedat în timpul traversării oceanului, medicul Isaac Wilson considera că: „Nici unul dintre cei ce au avut această boală n-a fost vreodată vindecat, pe cînd cei care nu sufereau de ea şi totuşi erau mai bolnavi s-au însănătoşit. Simptomele sînt scăderea vigorii şi descurajarea. Prin urmare, nu primesc hrană. Aceasta face doar să sporească simptomele, din care cauză stomacul slăbeşte. Apoi se ajunge la durerea de burtă şi pîntecăraie şi aşa se prăpădesc". Un student în medicină american, pe nume George Howe, care a călătorit pe o corabie cu sclavi, scrie despre această stare de melancolie: „Cu toate că starea sănătăţii lor era bună, în fiecare dimineaţă se găseau trei sau patru morţi; erau aruncaţi pe punte, legaţi de braţe şi de călcîie şi aruncaţi peste bord, fără a prilejui nici cea mai mică formalitate, ca şi cum ai arunca o sticlă goală. Din ce cauză mureau şi de ce întotdeauna noaptea?" În baracoane se ştia că, dacă un negru nu este distrat şi nu e pus să se mişte încontinuu, se va prăbuşi sufleteşte, se va lăsa pe vine cu bărbia pe genunchi şi braţele căzute lîngă picioare şi, într-un răstimp foarte scurt, avea să moară. Poate într-adevăr, starea de şoc psihic prin care treceau aceste sărmane fiinţe răpite şi robite să fi fost pentru ei sursa acelei maladii denumite „melancolia robilor", care se sfîrşea cu moartea lor. Dar, de cele mai multe ori, la bolile care bîntuiau pe aceste vase supraaglomerate concura, din plin, lipsa totală a celor mai elementare reguli de igienă. Dorinţa sclavilor de a scăpa de robie prin moarte era atît de mare, încît ea nu găsea oprelişti. Medicul Thomas Trotter descrie cazul unui bărbat, trimis în sclavie împreună cu întreaga sa familie, care în prima noapte petrecută la bord a încercat să-şi taie beregata. Medicul amintit i-a cusut rana, dar în noaptea următoare a încercat acelaşi lucru cu unghiile de cealaltă parte a gîtului. I-au fost legate mîinile la spate, dar, refuzînd hrana timp de opt zile, a murit.

Nu ştim exact în ce măsură opiniile medicilor sau „experienţa" căpitanilor de corăbii au făcut ca pe toate „sclavierele" să aibă loc zilnic, sumbra ceremonie a „dănţuirii sclavilor". Medicul Thomas Trotter, pe care l-am amintit, scrie că: „Cei care se aflau încătuşaţi trebuiau să

Scanned with OKEN Scanner

se ridice şi să facă fiecare ce mişcări poate, lăsînd loc celor care nu aveau lanţuri să dănţuiască în jurul punţii". Acest dans era prescris ca o măsură „terapeutică" împotriva melancoliei şi a scorbutului — o tortură stupidă —, bună doar pentru distracţia mateloţilor, care, înarmaţi cu „pisici-cu-nouă-cozi", biciuiau necontenit trupurile bărbaţilor şi ale femeilor; aceştia, subnutriţi, orbiţi de lumină după ţinerea în calele strîmte, execută mişcări care exprimă durerea şi umilinţa.

De ce au participat medicii la acest sinistru act al dezonoarei umane care l-a constituit comerţul cu sclavi negri? Pe cît de crud, pe atît era de bănos comerţul cu oameni, iar onorariile pentru funcţia de medic pe „sclaviere" erau foarte ridicate. Dorinţa de cîştig mare i-a făcut deseori pe medici părtaşi la înfăptuirea uneia dintre cele mai dezonorante pagini din istoria omenirii. Şi-au răscumpărat medicii această mîrşăvie? Oarecum, dacă ne referim la contribuţia pe care au avut-o la stabilirea adevărului în legătură cu comerţul cu sclavi, prin publicarea însemnărilor lor şi prin depoziţiile lor în faţa forurilor care, în cele din urmă, au interzis acest negoţ. Oarecum, spuneam cu mare rezervă, din două motive. Mai întîi pentru faptul că, şi după interzicerea acestui negoţ, corăbiile care practicau ilegal transportul sclavilor spre America îşi aveau totuşi medicii lor, posesori ai unor diplome în regulă — unii dintre ei prestători la terminarea facultăţii ai „Jurămîntului lui Hipocrate" — şi, în al doilea rînd, pentru faptul că participarea medicilor la lupta pentru abolirea sclaviei a fost departe de participarea lor la efectuarea comerţului sinistru. Sînt încă mult prea departe anii cînd un Albert Schweitzer şi mulţi alţii ca el vor veni pe continentul african pentru a lupta, cu dăruire, împotriva bolilor şi pentru a alina suferinţele băştinaşilor. Lor, adevăraţilor misionari ai medicinei, aparţinători însă ai altor secole, le revenea onoarea răscumpărării.

În „Manifestul Partidului Comunist", Marx şi Engels scriu că burghezia a despuiat de aureolele lor toate activităţile pînă atunci venerabile şi privite cu smerenie. Ea a transformat pe medic, jurist, preot, poet, om de ştiinţă în muncitorii ei salariaţi. În societatea burgheză, instituţiile specifice ei vor influenţa şi îşi vor imprima pecetea asupra tuturor felurilor de activităţi; sînt consfinţite principiul proprietăţii private, al profitului obţinut prin exploatare, al relaţiilor contractuale, al profitului ca unic scop al activităţii, al transformării în bani a tuturor intereselor şi valorilor omeneşti, chiar şi a celor de natură morală sau spirituală. În acest context, mai ales că încercările de promovare a medicinei specializate se lovesc de mari rezistenţe, cînd, deci, organizarea asistenţei de stat prin medici angajaţi în acest scop se realizează greu şi, în orice caz, destul de tîrziu şi incomplet, în societatea burgheză medicul va fi un liber-profesionist; el este numit „medic de casă", într-o primă perioadă, şi apoi „medic de cabinet". Lucrînd deci după princi-

Scanned with OKEN Scanner

piul liber-profesionismului, el trăiește din vînzarea cunoștințelor sale și a prestării serviciilor sale de tămăduitor. În sine, această postură reprezintă degenerarea de principiu pe care a suferit-o profesiunea medicală, încorsetată în tiparele societății burgheze. Cea mai nobilă dintre profesiunile omenești nu mai este prestată ca o chemare, ca o datorie de conștiință, ca o manifestare a dragostei față de oameni și, la fel ca atîtea altele, devine o mască pe care medicul o vinde celui bolnav. Iar acesta, lovit oricum de soartă prin boala pe care o are, va fi lovit a doua oară de perspectiva de a plăti onorariul medicului și medicamentele. Și unii puteau face aceasta, iar alții nu. Unii puteau să-și permită plătirea a cît mai mulți medici buni și a celor mai eficace medicamente, sanatorii, cure balneare, dar alții nu-și puteau permite aceasta, iar medicul, vînzîndu-și serviciile, făcea și el, implicit, diferența între cei cu posibilități materiale și cei săraci, contribuind astfel la consolidarea inegalității sociale și pe acest plan. Era, desigur, o îndepărtare de spiritul medicinei antice — potrivit căruia erau tratați sclavii alături de oamenii liberi, conform textelor jurămintelor care nu permiteau să se facă deosebiri între cei bogați și cei săraci —, era o distanțare față de spiritul de caritate al medicinei bizantine — cu spitalele ei, unde oricine, chiar străin și necredincios, avea dreptul la tratament gratuit —, de spiritul spitalelor mănăstirești, unde de asemenea domnea caritatea. Spunînd toate acestea, nu trebuie însă să scăpăm din vedere că există și unele trăsături pozitive în figura medicului „de casă" sau „de cabinet". Mai întîi, faptul că medicul liber-profesionist luptă împotriva șarlatanismului și impusturii; prin legiuiri care condiționau ferm exercitarea acestei profesiuni, s-a asigurat un anume grad de competență, ceea ce a fost de natură să sporească prestigiul medicilor. În afară de acest aspect, nu puțini au fost medicii care, cu toate condițiile de exercitare mercantilă a profesiunii, au păstrat în ei ceva din spiritul Jurămîntului.

„Medicul de casă" este adeseori și sfătuitor și ajutor al multor familii. Iată portretul acestuia făcut de Aragon: „Îmbrăcat în negru cu guler înalt și cravată, pentru a-l înlocui treptat de preot, devenind sfătuitor al familiei și reformator al societății" (A r a g o n L. — *„La médicine d'aujourd'hui vue par un écrivain"*). În același sens scrie și Doyen: „Acest medic era cel mai des un veritabil prieten, care se îngrijea de cea mai mică îmbolnăvire și de cele mai ușoare tulburări ale sănătății. Vizitîndu-l pe unul din membrii familiei, doctorul se interesa de toți ceilalți, își dădea părerea asupra unuia dintre copii, care îi părea suferind, o întreba pe mamă despre toate amănuntele vieții fiecăruia. Această intervenție, cu adevărat familială, a medicului era foarte prețioasă, fiindcă el ajungea să cunoască temperamentul și deprinderile fiecăruia din membrii familiei, cărora le îndruma deopotrivă igiena și să-

nătatea" (cf. Brătescu G. — „Etica medicală", Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 93).

Această ipostază a „medicului de familie", sfătuitor şi cunoscător al stării sănătăţii şi temperamentelor membrilor unei familii, a fost încet, încet, substituită de ipostaza „medicului de cabinet" mai rupt de clienţii săi, mai dependent de concurenţă şi spiritul mercantil al societăţii în care profesează. În calitatea sa de „vînzător de sănătate" — una dintre feţele întotdeauna reprobabile ale medicului —, el se supune regulilor specifice acestei calităţi, adică fixează onorarii cît mai ridicate cu putinţă, pentru ca să scoată un cît mai mare profit din „funcţionarea" cabinetului său, desfăşoară o activitate de reclamă în stil comercial, lăudînd — nu rareori exagerat — eficacitatea tratamentelor sale, este în „relaţii de afaceri" cu cei care îi îndrumă pe bolnavi spre cabinetul său, cu unele farmacii sau chiar cu firme producătoare de medicamente. Scopul unic al profitului începe să umbrească însuşi scopul medicinei — acela de a fi o artă de a vindeca, de a alina suferinţele, nu de a aduce venituri celor care o comercializează. Din această dorinţă de cîştig apar o serie de practici care afectează însuşi acest scop, conferind practicii medicale un profil antiuman, săvîrşindu-se deci o convertire a profilului uman al acestei profesiuni. Se vorbeşte tot mai mult despre faptul că unii medici, avari de cîştiguri, ajung pînă acolo încît tratează boala în aşa fel, încît ea să se prelungească, adică bolnavul să fie mai mult timp avizat la supraveghere medicală şi, deci, cheltuială. De aceea, dacă cei ce satirizau atitudinea mercantilă a medicului spuneau despre acesta, în secolul lui Molière, prin gura unui personaj din „Comedia mîzgălitului", că: „... era îmbrăcat ca medic, am crezut că trebuie să-i vorbesc despre bani" — referindu-se deci doar la simpla sete de cîştig —, acum cei ce vor înfiera practicile medicale mercantile se referă şi la una dintre cele mai condamnabile consecinţe ale acesteia, spunînd, la fel ca Marcel Proust: „Medicina ignorează secretul vindecării, dar şi-a asigurat arta de a prelungi boala" (cit. de „Agenda medicală", 1967, p. 47) — formulînd astfel o gravă acuzaţie de natură a plana asupra fizionomiei medicului şi scopului medicinei — sau, mai glumeţ, dar la fel de grav, ca Mark Twain: „Bine tratat, guturaiul se vindecă în şase zile, iar netratat, durează o săptămînă" (Op. cit., p. 67). Desigur, aceste practici afectau, în primul rînd, pe cei săraci, excluşi din lipsă de mijloace de la posibilitatea de a beneficia de asistenţă medicală.

Regimul de contracte care reglementau toate relaţiile din societatea burgheză, transpus şi în domeniul asistenţei medicale, cu toate consecinţele sale, a avut şi efectul de a altera conştiinţa multor medici. De aceea, dintre ei s-au ridicat vajnici apărători ai statutului de liber-profesionişti ai practicii de cabinet, fluturînd ca fals argument steagul libertăţii profesionale. Această atitudine era cu atît mai gravă, cu cît ea tin-

Scanned with OKEN Scanner

dea să paralizeze inițiativele medicilor devotați profesiunii și apropiați de ideologia și programul politic al mișcărilor muncitorești, care militau pentru organizarea unei asistențe sociale eficiente și lipsite de discriminări, de care să poată beneficia, cu adevărat, toți cetățenii. Partizanii practicii medicale „de cabinet" vor încerca să discrediteze organizarea asistenței medicale, folosind pentru statutul medicilor angajați denumirea de „mercenarism medical" sau de „funcționarism medical". Filozoful idealist Gabriel Marcel vine, și el, în sprijinul medicinei „de cabinet" cu un argument, pe cît de disimulat, pe atît de fals, și anume că procesul de socializare a medicinei ar duce la dispariția vocației medicale, scriind: „Ar trebui să ne întrebăm dacă o vocație medicală demnă de acest cuvînt nu implică, asemenea tuturor vocațiilor autentice, acceptarea riscului. Aș fi tare ispitit să spun, în ceea ce mă privește, că noțiunile de vocație și de risc sînt riguros solidare și că o sistematizare prea amplă și prea rigidă a securității sociale ar duce, inevitabil, la dispariția vocației medicale" (cf. Brătescu G. — Op. cit., p. 83). Iată deci că, în optica acestui filozof idealist, vocația implică riscul, iar riscul nu se poate asuma decît în lipsa condițiilor de asigurare a asistenței sociale organizate. Ciudată optică! Mai întîi că noțiunea de risc medical este folosită cu totul deplasat. Cine să riște? Medicul, în modul de a trata bolnavii? Deontologia medicală a fixat limitele riscului posibil și admisibil în tratament și tocmai un sistem de asigurare socială și sanitară organizat scutește pe medici de a-și asuma riscul unor eșecuri, acordîndu-le condiții de lucru în limitele riscului admisibil. În ce privește riscul pe care și-l asumă pacientul atunci cînd apelează la un medic, el este mult mai mic atunci cînd este vorba de o instituție organizată și supravegheată de stat, decît atunci cînd este vorba de cabinete care își recrutează clientela după criterii comerciale și funcționează după principiul obținerii beneficiului maxim. Medicina socială este tocmai un scut împotriva riscurilor dăunătoare. Dar vocația medicală nu poate fi legată de pofta de risc, de starea stenică provocată de libertatea de a risca în exercitarea profesiunii, ci numai de ceea ce constituie substanța ei umană, și anume dorința de a fi cît mai folositoare bolnavilor, și nu de a realiza un cît mai mare cîștig de pe urma acestora. Este cel puțin ciudat să vorbești despre vocația medicală, idealizînd imaginea cabinetului în care medicul își vinde — celor ce pot cumpăra — arta sa de tămăduitor. Este cunoscută, ca un moment de tristă amintire în istoria medicinei, Charta elaborată de Ordinul medicilor din Franța, care cuprindea expunerea celor patru principii menite să stea la temelia exercitării libere a practicei medicale, dintre care unul era „înțelegerea directă dintre medici și pacienți", adică efectuarea unui contract cu bolnavul sau rudele sale, de încheierea căruia și de posibilitățile de plată a onorariului depinzînd prestarea sau refuzul tratamentului. În țara noas-

Scanned with OKEN Scanner

tră apărătorii libertății contractuale a practicii medicale au găsit un timp sprijin chiar în lucrările unui medic de mare prestigiu, cum a fost Mihail Kernbach, care, în prefața primei sale cărți, scria: „Raportul dintre medic și bolnav s-a micșorat simțitor, crescînd în detrimentul său raportul dintre medic și societate. Aceasta s-a transformat treptat și, azi, raportul medic-stat tinde să acapareze întreaga profesiune liberă, să împingă pe medic la o existență precară, plină de sacrificii" (K e r n b a c h M., R o m a n e s c u, N. — „Hotarul tradițional și legal al profesiunii medicale", Cluj, 1935, p. 5). Este inutil să comentăm o opinie (asupra căreia autorul însuși a revenit ulterior), care, în marea cumpănă a situației medicinei, nu întrevede ca criteriu de apreciere decît posibilitatea ca medicul care va fi angajat de stat să ajungă într-o stare materială precară.

Au fost însă și medici care, luptînd pentru un sistem de medicină socializată, au demonstrat că evoluția medicinei moderne, implicînd complexe analize de laborator și utilizarea unei aparaturi complicate, excedă posibilitățile unor cabinete particulare, că în regimul medicinei „contractuale" costul asistenței medicale este foarte ridicat și prejudiciază grav pe cei lipsiți de venituri mari, că libertatea cetățeanului este direct dependentă de starea sănătății sale și o asemenea stare de sănătate nu poate fi asigurată, decît în măsura în care este organizat un sistem de asistență medicală accesibilă oricărui cetățean. Medicul se răscumpără astfel pentru pagina cenușie înscrisă de etapa medicinei „de cabinet" prin frontul larg al celor care pledează și acționează concret pentru înființarea și dezvoltarea unor sisteme de asistență socială și prin eroii care se jertfesc pentru descoperirea unor noi remedii care să aline suferințele omenești.

Dintre toate profesiunile, spre marea ei cinste, medicina are poate cea mai lungă listă de eroi. Sînt vieți închinate accepțiunii, în cel mai profund și mai uman sens, a noțiunii de medic. Otto Obermayer, descoperitorul spirochetei febrei recurente, moare de holeră în 1873. A. White și A. Rosenfeld mor și ei, doborîți de boala al cărei antidot îl căutau, cu speranța și dorința ca moartea lor să fie ultima victorie a acestei boli, ca viețile lor să fie ultimele secerate de microbii ei. E. Lalli și I. Lazerr pleacă în Cuba pentru a combate o epidemie de febră galbenă și își dau viața în această nobilă luptă pentru ocrotirea vieților semenilor lor. A. W. Bacot moare luptînd împotriva tifosului exantematic, D. Carrion moare în timpul unui autoexperiment, prin care a dovedit că febra de Oroxe este identică cu veruca din Peru.

Unii dintre acești medici-eroi își inoculează, în mod conștient, microbii ucigași pentru a putea studia, cu riscul propriei sănătăți și vieți, remediile împotriva lor. Așa procedează I. Hunter, B. Bell și F. X. Schuwediaver, care își inoculează microbii bolilor venerice; Axenfeld,

Scanned with OKEN Scanner

Bock şi Germaix fac periculoase autoexperimente în legătură cu trahomul; Mecinikoff îşi inoculează microbii febrei recurente; Minch şi Meciutovski fac autoexperienţe în legătură cu transmiterea tifosului; Sevenko şi Zabalotnîi îşi inoculează vibrionii holerei; Simpson experimentează asupra sa acţiunea cloroformului; Robert Koppe experimentează la fel intoxicaţia cu digitală; Simdenberg, pe cea cu muscarină; Gertrude Volmer (asistentă medicală) îşi autoinoculează malarie, iar Clara Fonti autoexperimentează transmiterea cancerului. Desigur, lista ar putea continua cu multe nume. Pentru atitudinea spirituală a acestor oameni, a acestor medici, este suficient să ne amintim de răspunsul lui L. Lindemann la observaţia colegilor săi că autoexperienţele pe care le face îl pun în pericol de moarte: „Cu atît mai bine, moartea mea dovedeşte că învăţătura despre lues este o greşeală groaznică şi nu vor mai fi victime din această cauză". Sînt cuvinte ce caracterizează atitudinea tuturor medicilor-eroi, care răscumpără din plin perioada medicinei comercializate, care a alterat conştiinţa multor medici, transformînd misiunea lor nobilă într-o simplă marfă de vînzare.

Medicii care înfruntau moartea, care îşi jertfeau propriile vieţi în această luptă pentru viaţă şi sănătate — eternă luptă a omului, în care primii soldaţi au fost totdeauna medicii — reprezintă faţa luminoasă a medaliei. Din păcate, medicina a mai cunoscut tragice deturnări de la menirea sa, prezentînd şi o altă faţă a aceleiaşi medalii. Astfel, sub influenţa concepţiilor rasiste şi fasciste, medicii au ajuns să pledeze pentru eutanasie, să fie părtaşi la acte de sterilizare forţată, la experienţe pe oameni, la genocide.

Este poate cea mai tragică convertire a medicinei, mai întristătoare chiar decît convertirea ei în afacere, în sursă de venituri. Căci, nimic nu poate fi mai dezonorant pentru profesiunea medicală, decît abdicarea ei de la menirea de permanent protest împotriva morţii, de străduanie continuă şi fără rezerve în ocrotirea vieţilor. Şi eram în perioada în care ştiinţa medicală depăşise impasul şi limitele pasivităţii antice în faţa bolilor incurabile, impunîndu-se teza activismului, a obligaţiei de a face şi încerca totul pentru salvarea vieţilor, chiar şi atunci cînd, aparent, partida este pierdută, cînd se pare că nu mai există şanse împotriva manifestărilor morbide, atunci cînd medicina a fost transformată în aliată a morţii, sursă de suferinţe umane.

Prima formă de manifestare a acestei tragice convertiri a medicinei a fost susţinerea, de către unii medici, a tezelor eutanasiei, acceptarea „pactului cu moartea", adică a uciderii de către medici a bolnavilor incurabili. Dar acest „pact cu moartea" era cel mai trădător dintre pactele făcute împotriva destinului medicinei. Un biolog spunea că fiecare etapă a existenţei organismului omenesc este un pas spre moarte şi că destinul biologic a stabilit, în mod inexorabil, că existenţa umană

Scanned with OKEN Scanner

este limitată. Dar moartea, cu toată fatalitatea ei, este dușmanul împotriva căruia oamenii au luptat și luptă spre a-i îndepărta sorocul, ajutați, în primul rînd, de armata medicilor. Desigur, medicina este întotdeauna înfruntată de inexorabilitatea morții. Medicii nu pot face pe oameni zei nemuritori, dar le pot ușura suferințele, le pot asigura o viață sănătoasă și pot amîna acest soroc fatal. Nimeni nu poate pretinde ca medicina să depășească aceste limite firești și de netrecut ale destinului ei. Dar aceasta nu înseamnă că ea își pierde aureola de noblețe. Chiar dacă, pentru un bolnav, medicul dobîndește numai o singură zi de viață în plus, el a cîștigat o nespus de mare victorie împotriva morții, căci toate victoriile medicinei nu pot fi absolute, nu pot înfrînge fenomenul morții în sine, ci doar să-l amîne. Viața oricărui om este — cum spunea un poet — „o minune unică și irepetabilă" și, atunci cînd se stinge cineva, „nu oameni, ci lumi mor", adică o dată cu fiecare individ care închide ochii se stinge un bun irepetabil. se pierde un întreg univers de simțiri, de gînduri, un receptacul în care s-a răsfrînt întreaga existență umană. De aceea, chiar bolnavii incurabili, chiar infirmii au același drept la existență și societatea este egal păgubită prin pierderea lor. Actul medical prin care este ajutată moartea, în temeiul principiilor eutanasiei, nu este nimic altceva decît un act criminal. Dintre toate realitățile vieții, pe cea a morții omul o acceptă mai greu și, chiar dacă devine, vrînd-nevrînd, convins de inexorabilitatea ei, prețuiește viața care cere un sens, pentru ca în fața finalului inevitabil ea să reprezinte un bun „trăit". Fiecare om este conștient de faptul că destinul a semnat, în alb, o sentință de condamnare la moarte încă de la nașterea lui, dar speră ca înscrierea datei de executare a acestei sentințe să fie cît mai îndepărtată, ca medicul să-i fie un sprijin, care să-i întărească această speranță și să acționeze în vederea amînării morții sale. La această speranță au dreptul și bolnavii incurabili, și infirmii. Eutanasia este un act inuman, o crimă, la care, din păcate, unii medici au aderat.

Participarea medicilor la acte inumane, sub pretextul unor „experiențe", denigrînd nobilul sens al acestui cuvînt, a constituit o altă pată mai mult decît rușinoasă. Sînt cunoscute în istorie asemenea experiențe inumane, ca de pildă curiozitatea reginei Cleopatra de a vedea cum se dezvoltă fătul în pîntecele femeilor gravide — punînd în acest scop să fie deschise pîntecele sclavelor sale —, experimentele regelui Atala al III-lea al Pergamului cu diverse tipuri de otrăvuri asupra prizonierilor săi, vivisecțiile, pe criminali sau prizonieri de război, practicate de medicii regelui Ptolemeu din Alexandria, experiențele medicilor turci vizînd transmiterea unor boli pe grupuri de prizonieri de război și altele asemănătoare, care ne înfioară încă și astăzi cînd ni le amintim. Dar, mai groaznice decît acestea sînt activitățile desfășurate de unii medici în lagărele fasciste. În sguduitorul act de acuzare rostit la Nürn-

berg, derulînd crimele săvîrşite, se preciza la un moment dat: „Cruzimea brutală a fost dublată de măiestria ştiinţifică; «persoanele indezirabile», cum fuseseră denumite unele persoane, erau exterminate prin injecţii intravenoase, prin asfixiere, în camere de gazare; ele erau împuşcate cu gloanţe otrăvite, pentru a se studia influenţa otrăvii asupra organismului". Nume de medici ca acela al dr. Mengele devin sinonime cu bestialitatea, cruzimea, cu cea mai înfiorătoare trădare a titlului şi misiunii de medic. La procesul de la Habarovsk şase medici japonezi au fost condamnaţi pentru că au experimentat pe oameni efectul armei bacteriologice. La procesul medicilor de la Nürnberg, criminalul de război Joseph Kramer relatează cum au fost ucişi 80 de deţinuţi, dintre care cîteva femei, pentru simplul motiv de a se completa faimoasele şi demenţialele colecţii ale profesorului Hirth, de la Universitatea din Strassbourg. În mai toate lagărele, în afară de criminalele experienţe, se practicau şi criminale antrenamente de îndemînare asupra deţinuţilor. Dr. Blaha a declarat la procesul de la Nürnberg că, în răstimp de 1 an, în infirmeria lagărului de la Dachau au fost operaţi circa 500 de deţinuţi sănătoşi şi că, adesea, aceste operaţii erau făcute de studenţi care nu aveau decît doi ani de studii (B e r b e n, P. — „Istoria lagărului de concentrare de la Dachau", Ed. politică, Bucureşti, 1973, p. 200). În blocul nr. 5 al aceluiaşi lagăr s-a organizat o baracă unde, pe 500 de deţinuţi, din ordinul lui Himler, se făceau diferite experienţe legate de tuberculoză. La un moment dat, cînd nefericiţii contaminaţi trebuiau să fie duşi la gazare, medicul-şef, dr. Wolter, nu a consimţit să păstreze decît 35 dintre ei. Prof. Schilling a condus, în lagărul de la Dachau, experienţe în legătură cu malaria asupra a 1 100 de deţinuţi. Medicul militar Sigmund Rascher a iniţiat şi condus, tot cu sprijinul personal al lui Himler, experienţele pe deţinuţi referitoare la limitele de rezistenţă ale organismului uman în condiţii de joasă sau mare presiune, de frig, altitudine, experienţele de congelare la temperatură scăzută, de coagulare a sîngelui şi alte asemenea moduri de a provoca moartea deţinuţilor în condiţii insuportabile. Tot la Dachau se provocau flegmoane, pentru a se „studia", apoi diverse remedii. Pacienţii erau aleşi de către medicul-şef, dr. Wolter, dintre clericii catolici de toate naţionalităţile. La Secţia de chirurgie a „Revierului", dr. Pape îi infecta pe deţinuţi în prezenţa dr. Schutz, şi a dr. Kiesewetter, biochimist. În apropierea lagărului de la Ravensbrück, la o clinică de ortopedie, se făceau experienţe barbare pe femei, de regenerare şi transplantare a oaselor şi de folosire a sulfamidelor în tratamentul rănilor (Op. cit., p. 215—218). Ca un trist corolar al amintirii unui număr mic dintre ororile săvîrşite de medici în lagărele de concentrare fasciste, atenţionăm că dr. Muthig, medicul-şef al lagărului de concentrare de la Dachau, în „procesul medicilor", spune că operaţia de selecţionare a celor inapţi de muncă pentru a fi

Scanned with OKEN Scanner

supuși eutanasiei purta numele de „Acțiunea Heyde", adică numele medicului care a condus primele asemenea „selecționări" și care s-a sinucis apoi în închisoare, în anul 1964. „Nespus de trist ca selecția făcută de ucigași printre victimele lor să poarte numele unui medic!

Dar această activitate criminală a unor medici a fost contracarată, în același mediu de infern, prin eforturile benefice ale medicilor deținuți ai acestor lagăre. Pentru ceea ce au încercat și într-o oarecare măsură au reușit, pentru ceea ce au făcut aproape dincolo de limitele omenești ale conștiinței lor profesionale, acești medici au fost pe drept cuvînt numiți „medicii imposibilului". Astfel, în același perimetru apocaliptic, Janus își arăta din plin cele două fețe ale sale. În lagărul de concentrare de la Salaspils a fost organizat un punct de recoltare a sîngelui de la copii, pentru a fi trimis spitalelor militare. Pînă și de la sugari se luau cîte 150—200 g sînge în cursul unei singure prize. Mulți nu supraviețuiau acestei prize sau, slăbiți, mureau mai tîrziu (B e r n a d a c Ch. — „Medicii imposibilului", Ed. politică, București, 1972, p. 176). O infirmieră, al cărei nume nici astăzi nu îl cunoaște nimeni, fiindcă toți o numeau în lagăr „măicuța", a întreprins o acțiune de salvare a unora dintre acești copii, conștientă fiind, desigur, că își risca astfel la fiecare pas viața. În nopțile cele mai întunecate se strecura în baraca nr. 8, fura cîte un copil, îl făcea balot și, apoi, pe furiș, îl arunca peste gardul de sîrmă ghimpată, unde, noapte de noapte, doi țărani inimoși așteptau, în pericol și ei desigur, micile baloturi cu ființe omenești. Într-o noapte, țăranii aceia au auzit focuri de armă. De atunci, deși au așteptat multe alte nopți la rînd, nimeni nu a mai aruncat baloturi. De atunci, nimeni nu a mai auzit nimic despre infirmiera numită „măicuța". Nu-i știau numele. Operația de selecție a trimișilor la moarte are un nume precis — al *doctorului* Heyde; din păcate, operația pentru care și-a dat viața „măicuța" — de a salva din ghearele călăilor cîteva vieți plăpînde — nu poate avea un nume. Dar, poate e mai bine așa; e mai frumos, mai uman, numele ei conspirativ de „măicuța". Sînt nenumărate mărturiile despre eforturile disperate ale medicilor din lagăre de a-și face datoria față de ceilalți internați, cu instrumente rudimentare, lipsiți de cele mai elementare condiții. Pierre Vaissiere, medic francez, a efectuat o trepanație cu unelte de dulgher și nenumărate alte operații — multe reușite — cu instrumente improvizate („*Le Déporté*", decembrie, 1955). Doctorul Clément Marot a executat o amputație cu o lamă legată de o scîndurică, fără nici un fel de anestezie. Henri Lignerat, medic francez, repartizat la laboratorul de autopsii, a fost omul care, cu riscul vieții, a păstrat (sub pardoseala laboratorului) copiile tuturor autopsiilor, care au constituit dovezi despre mulțimea crimelor ce se încerca a fi ascunse sub veșmîntul unor decese naturale. În ziarul „*La chaine*", foștii deținuți ai lagărului de la Buchenwald publică o scrisoare de mulțumire

Scanned with OKEN Scanner

medicului francez Daniel Bouchet, fost primar, trimis în lagăr cu aspra condamnare la moarte, fiindcă a participat la acţiunile de rezistenţă, în care se spune despre el: „A depăşit limitele omeniei prin abnegaţia constatată, dovedită chiar, în salvarea muribunzilor. Nu se dădea în lături de la nici un efort. Întotdeauna pe baricadă, îşi croia drum peste moarte, pe care o alunga cu fermitate, neîncetat. Nici un caz nu-l făcea să dea înapoi; dimpotrivă, cu cît sarcina era mai anevoioasă, cu atît dorinţa lui de a învinge, de a-şi salva fratele era mai mare. În ciuda oboselii zdrobitoare, era întotdeauna neînchipuit de stăpînit". Doctorul Groeneceld notează, printre altele: „Înainte de a practica o incizie foarte dureroasă, trebuia să-l lovim violent pe bolnav... Cînd era buimăcit, operam. Ce oroare pentru un medic! O dată a trebuit să-i amputez unui coleg rus braţul drept. Nedispunînd de nici un fel de instrument, am folosit un ferăstrău de tăiat lemne... Ce admiraţie aveam pentru alţi medici ai Revierului, întotdeauna gata să ajute, întotdeauna bine dispuşi". Iată ce îşi amintea Monica Svalbova despre Maia Politzer, soţia filozofului marxist George Politzer (împuşcat de Gestapo), internată în lagăr pentru participare la rezistenţă: „Era un medic în cea mai pură accepţiune a cuvîntului. De dimineaţa pînă seara, Maia vizita, încuraja, îngrijea, împărţind puţinul pe care îl avea, suferind adînc din cauza neputinţei ei, a ineficienţei îngrijirilor, a violenţei, a dragostei ei. Somnul îi era măcinat de coşmaruri, se scula noaptea ca să vină din nou lîngă bolnave. Maia trăia în rezervă, taciturnă, cum se întîmplă cu cei tari. Nimeni nu ştia de cît timp se muncea, bolnavă şi cu temperatură, cînd a trebuit să se aşeze în pat. Nimeni nu băgase de seamă că o dobora tifosul. Continua să se scoale noaptea ca să facă injecţii bolnavelor, mîngîindu-le, pentru ca apoi să se ducă la patul ei, clătinîndu-se. Zîmbea. A suferit Maia? Cînd a murit? În colţul buzelor îi rămăsese un surîs, iar pe obraji, două şiruri de lacrimi, care nu i se uscaseră încă...".

Profesorul vienez de psihiatrie şi neurologie Victor Frankl, creatorul „logoterapiei", poate cel mai mare psihiatru contemporan în condiţiile de lagăr, a înţeles cît de însemnate erau o iubire, un ţel, un ideal, pentru ca un om să poată găsi tăria de a supravieţui infernului acela. În cartea sa *„Un psychiatre déporté temoigne"*, descrie mai multe momente cutremurătoare, cînd străduaniile lui de a insufla deţinuţilor voinţa de a trăi au fost salutare sau ineficiente. În lagărele unde unii medici aflaţi în slujba fascismului experimentau moartea şi cruzimea, un savant, al cărui nume poate stau alături de cel al lui Freud, experimenta şi el puterea de a insufla voinţa, făcîndu-şi din aceasta raţiunea supravieţuirii sale în lagăr. Pentru noţiunea de ştiinţă medicală, această străduanie reprezenta o „răscumpărare"... Nu putem să trecem mai departe fără a reaminti cîteva fragmente din cuvintele cu care a reuşit să insufle voinţa de a suporta chinurile unor deţinuţi, aflaţi într-un moment de grea cumpănă

Scanned with OKEN Scanner

a puterii lor de rezistenţă psihică. După ce a recunoscut, sincer, că şansele de a supravieţui ale fiecărui deţinut nu depăşesc în nici un caz 5%, i-a rugat pe fiecare să-şi evoce unele amintiri fericite din viaţa de odinioară, apoi a recitat versurile: „Ceea ce ai trăit, / Nici o putere din lume nu-ţi poate răpi". „Ceea ce am trăit în plenitudinea vieţii noastre — le-a spus apoi —, ceea ce am realizat în plenitudinea evenimentelor trăite, această bogăţie interioară nimeni şi nimic nu ne-o poate lua. Şi nu numai ceea ce am trăit, dar şi ceea ce am făcut, ceea ce am gîndit şi ceea ce am suferit... Toate acestea, făcîndu-le să intre în real, le-am salvat definitiv. Chiar dacă acestea sînt fapte din trecut, pentru că tocmai în trecut sînt fixate şi asigurate pentru veşnicie! A fi la trecut înseamnă, de asemenea, un mod de «a fi» şi poate cel mai sigur". A vorbit apoi despre multiplele posibilităţi de a-ţi umple viaţa, de a-i da un sens. Le-a spus apoi că: „Viaţa omenească are întotdeauna şi în toate împrejurările un sens şi acest sens nesfîrşit al existenţei include suferinţa şi moartea, mizeria şi moartea". Îi conjura pe cei ce îl ascultau acolo, în bezna barăcii, să privească lucrurile, tragicul existenţei lor în faţă şi să nu dispere, ci dimpotrivă, să devină conştienţi că, dacă lupta lor nu avea nici o şansă de succes, ea îşi menţinea întreaga semnificaţie şi întreaga demnitate. Astfel, i-a îndemnat: „Să ne păstrăm, deci, curajul! Asupra fiecăruia dintre noi, cineva îşi îndreaptă, în aceste ceasuri grave, privirea cu ochi exigenţi: un prieten sau o femeie, un viu sau un mort — sau un zeu. Şi aşteaptă să nu-l dezamăgim, să acceptăm suferinţa sau moartea nu ca nişte mizerabili, ci cu mîndrie". A terminat vorbind despre sacrificiul lor: „Sacrificiul are întotdeauna un sens! Prin însăşi esenţa lui, sacrificiul trebuie făcut în lumea aceasta — lumea noastră de izbînzi —, cu condiţia tacită de a nu cîştiga nimic, şi acest lucru e adevărat fie că te sacrifici pentru un ideal politic, fie pentru un om, deoarece trebuie să-ţi oferi propria viaţă ca jertfă pentru viaţa altuia". Apoi, le-a spus povestea acelui camarad care, la intrarea în lagăr, a făcut un pact cu cerul, cerînd ca suferinţa şi moartea lui să cruţe de o moarte cumplită fiinţa pe care o iubea mai presus de orice. Pentru acest om, suferinţa şi moartea nu erau lipsite de sens, ci dimpotrivă, deveniseră, sub forma sacrificiului, pline de un sens adînc (F r a n k l V. — *„Un psychiatre déporté temoigne"*, Ed. Chalet, Paris, 1967). Acest imn al sacrificiului uman, cu tragicele lui reverberaţii, acest glas al medicului care a căutat un sens chiar şi sacrificiului ce părea absurd, acest sublim gînd despre dragoste şi sensul fericirii umane, concepute ca sacrificiu pentru om, este unul dintre dramaticele răspunsuri pe care le-au primit propovăduitorii urii şi bestialităţii.

Dar, pentru a pune în balanţă tot ce a fost expresia supremă a bestialităţii unor medici şi manifestarea sublimă a sacrificiului altora, trebuie să mai facem o precizare. Linia care făcea demarcarea între

Scanned with OKEN Scanner

aceste două extreme nu era trasă neapărat de diferența netă dintre uniforma de medic militar și aceea de medic deținut. Spunem aceasta, fiindcă au existat și medici germani care au dat dovadă de omenie, riscînd să-și piardă funcțiile sau chiar viața pentru atitudinea lor. Unul dintre aceștia a fost medicul Hans de Saint Paul, care, profitînd de spiritul mai uman în care directorul se purta cu deținuții din închisoarea de la Witlich (comportare umană pentru care va fi închis în aceeași închisoare), a legat o adevărată prietenie cu medicii francezi Normand și Chauvenet și a căutat să ușureze viața deținuților. Profesorul Charles Richet își va aminti de kapo-ul spitalului de deținuți, un anume Hermann, un comunist german integru, loial, intransigent, activ și bun, deși nu era lipsit de unele defecte. A salvat, ca și secretarul său — Alfred Otto, care era un om desăvîrșit — viața a numeroși francezi" (Bernadac Ch. — Op. cit., p. 238). La spitalul lagărului de la Mühlhausen a fost trimis ca șef un infirmier calificat, Friederich Artz, fost învățător, de orientare socialistă. Deținutul medic Erling Hansen își amintește, cu recunoștință de omenia acestuia, de tot ce a făcut ca să-i ușureze strădaniile de a-i ajuta pe deținuți. Participa împreună cu acesta la strecurarea, în secret, în lagărul femeilor, a unor medicamente și alimente. A asistat la modul în care a fost „aranjat", cu o fiolă injectată în fesă, un paznic feroce care îi maltrata pe deținuți, fiind astfel „scos din circulație" mai multe săptămîni; cînd i s-a ordonat să lichideze bolnavii din spitalul său, a refuzat să execute ordinul, chiar în fața revolverului îndreptat spre pieptul său. Medicul Hansen notează cuvintele pe care Artz i le-a spus la despărțire: „Mi-ați cerut un lucru și m-am bucurat că vi l-am obținut. Cred că am fost întotdeauna cinstit cu dumneavoastră și cu toți tovarășii dumneavoastră deținuți. Am făcut tot ce am putut pentru a micșora suferințele tuturor... Consider, în același timp, că făcînd toate acestea, n-am făcut nimic împotriva Germaniei, împotriva țării mele pe care o iubesc ... Să dea Dumnezeu ca, în viitor, să domnească pacea între cele două națiuni ale noastre..." Marcel Petit, fost director al Școlii veterinare din Toulouse, își amintește de doi medici de la lagărul Dora-Kaher și Kurtzke —, care s-au comportat ca adevărați medici, și nu ca niște călăi. Primul, în fața pericolului de exterminare a bolnavilor, „ ... și-a apărat Revierul cu îndîrjire, atît de bine, încît a fost trimis într-un lagăr oarecare în Răsărit"; cel de-al doilea, „un cap de prusac, însă om de inimă, a salvat viața a numeroși deținuți, acordîndu-le scutire pe o durată mult mai mare decît cea prevăzută de regulament" (Op. cit., p. 270). Tot în legătură cu cel de-al doilea, este știut faptul că a salvat viața medicului ceh Jan Cespiva. Acesta a pregătit, împreună cu maiorul sovietic Jelovoi, răscoala armată a deținuților. Acest medic a reușit să dea, timp de trei luni, porții duble de hrană deținuților care urmau să

Scanned with OKEN Scanner

ia parte la răscoala armată. Grupul a fost însă deconspirat și distrus de nemți. Medicul Cespiva era închis, așteptîndu-și crunta pedeapsă, dar medicul SS Kurtzke l-a scos pentru a lua parte la o operație urgentă și, apoi, l-a ajutat să fugă. Astfel, s-a ascuns în lagăr pînă la eliberare (Op. cit., p. 270).

Ca totdeauna în istorie, medicul se „răscumpără" pe sine, chiar și în cele mai grele încercări, prin cei care înțeleg noblețea acestei profesiuni și esența ei umană.

Scanned with OKEN Scanner

6.

EXISTĂ NEADEVĂR ÎN MEDICINĂ ŞI BIOLOGIE?

În plin spectacol mirific al Renaşterii, unul din corifeii acestei epoci de aur din istoria omenirii, Leonardo da Vinci, spunea că pictura este „poezie mută". Medicina, în marile ei prefaceri celulare şi prin tot ceea ce se petrece în sufletul medicului în timpul actului medical, rămîne poate cel mai uluitor poem nescris despre adevărurile şi chinurile prin care trece omul în halat alb — această fiinţă căreia i se înalţă imnuri de slavă sau care, din nefericire, este chemată în faţa justiţiei.

Adevărul este că viaţa zilnică a medicului este organic legată de existenţa umană. Tocmai de aceea, în trecerea implacabilă a vremii, omul şi-a dobîndit foarte greu capacitatea de înţelegere şi tăria necesară acceptării, cu luciditate, a perenităţii sale, a finalului inexorabil care pîndeşte fiecare existenţă individuală.

Timpul — după cum spunea înţelepciunea străbună — este vămuitorul existenţei noastre, este evoluţia, transformarea organismului uman, care se consumă între limitele concepţiei şi morţii. Orice clipă scursă implică şi mutaţii biologice, procese ale creşterii, toate petrecute exact după legile contrariilor şi îmbătrînirii. „Vremea vremuieşte" — iată o expresie concentrată a adevărului fundamental că scurgerea timpului, orice clipă ce trece, este ireversibilă prin tot ceea ce implică, începînd cu arderile celulare, pînă la procesele cele mai complicate. Este, în acelaşi timp, şi ireversibilă şi creatoare pentru ceea ce apare. Amintirea, reconstituirea de gînd, cu fragilitatea şi limitarea ei, este singura iluzie care poate da aparenţa definitivei prăvăliri în neexistenţă, şi aceasta, în special, pentru tot ceea ce timpul a „vremuit". Ne-am obişnuit, de aceea, să spunem că omul este trecător, dar, în realitate, nu noi, oamenii, sîntem cei care trecem prin existenţă, ci existenţa însăşi, cu ciclurile sale infinite, se „petrece" o dată cu noi.

Scanned with OKEN Scanner

Faptul că o dată cu trecerea timpului pierdem ceva constituie acea realitate pe care o considerăm fundamentală pentru existența noastră — esența existenței însăși —, care ne definește condiția umană, permanent în cumpăna efemerității. Deci timpul nu poate fi conceput altfel decît în necontenita lui vremuire. Astfel că, într-adevăr, nu există prezent, ci trecere de la trecut la viitor, nu există decît perspectiva viitorului, cu alte cuvinte, adevărul fundamental al existenței noastre este „vremuirea" — „petrecerea" existenței însăși. Trecutul, prezentul și viitorul nu sînt decît fețe ale aceleiași realități, sînt arbitrarele noastre denumiri pentru a desemna ceea ce străbunii cuprindeau într-un singur cuvînt grav și plin de înțelepciune: „vremuirea".

Din nefericire sîntem supuși „petrecerii" timpului, ca însăși existența universală, sîntem și noi ai trecerii, ai mereu reînnoirii și renașterii, ai eternei transformări și sîntem astfel „trecători".

...Și înțelegîndu-ne „petrecerea" prin vremi... și înțelegînd sensul vămuitoare „vremuiri a vremii", iată-ne în fața imaginii unui final inevitabil, al întoarcerii noastre în neexistența din care ne-am născut... Și nu ne este ușor nouă, oamenilor, pentru care viața este „bunul" suprem să acceptăm că o vom pierde, că într-o zi, pentru noi întregul univers cu toate minunile sale se va stinge.

Pînă a înțelege fenomenul morții, oamenii l-au cunoscut, l-au „trăit", li s-a impus surprinzător, brutal, înspăimîntător.

Și este firesc ca omul să încerce, în fața fenomenului morții, spaimă și groază. Din această teribilă constatare care poate a fost cutremurătoare chiar și pentru sensibilitatea omului primitiv, s-au desprins diversele moduri de a concepe viața însăși în vecinătatea și sub perspectiva înțelegerii al caracterului trecător al ei. Alături de celelalte atît de multe fenomene neînțelese (trăsnetele, noaptea, frigul, lumina etc.), moartea și mai ales ea, a condus pe omul primitiv sau naiv spre temerea neputinței sale, a nimicniciei lui aparente și, de aici, la fetișizări, la închipuiri fantastice, la misticism, la plămădirea speranței și credinței într-o altă existență în repetabilitatea ființei noastre. Aceasta, diversificată apoi în vadurile multor credințe, cu poetizarea eternității sau a beatitudinii de după moarte. Specularea, de către diversele sisteme religioase, a posibilității obținerii acestei fericiri de după existența firească, cum ar fi, de pildă, promisiunea raiului mahomedan pentru cei ce mor însîngerind în lupte sabia Profetului, sau a posibilei răscumpărări pentru păcatele ce îngreuiază intrarea în splendorile raiului prin cumpărarea de indulgențe etc., a constituit un alt capitol lung al istoriei omului, care a contribuit la atîtea rătăciri și îndepărtarea de la adevăr. „Nirvana", „raiul", „sînul Profetului", „grădinile elizee", viziuni naive ale unei alte existențe, atît de speculate de ordinele religioase — nu au constituit altceva, în fond, decît o formă de protest al omului împo-

Scanned with OKEN Scanner

triva morții, rod al unei viziuni naive și al înțelegerii deformate a realității. Meritul — căci pe o anumită treaptă a evoluției istorice a existat și un merit al viziunilor naive asupra vieții de apoi — a fost acela de a egaliza ființele umane în presupusele condiții ale lumii de apoi. A fost o vreme în care creștinismul presupunea posibilitatea pătrunderii în rai ca fiind egală pentru stăpîni și pentru sclavi, cînd se rostea cu valoare de dogmă aforismul: „Mai repede va trece cămila prin urechile acului, decît bogatul în împărăția cerului". Sau a venit o vreme cînd înfricoșătoarea „judecată de apoi" era închipuită ca desfășurîndu-se după criterii cu totul deosebite, iadul fiind „asigurat", cu certitudine, „ereticilor", celor ce îndrăzneau să rîvnească la bunurile altora, să pizmuiască bunăstarea pămîntească a bogătașilor, un prestabilit loc „de-a dreapta tatălui" fiind rezervat vajnicilor apărători ai rigorilor dogmatice. Trecuseră însă multe secole și substanța etică de caritate, milă, bunătate și egalitate, devenise în mare măsură frontispiciul, coloratură, în spatele căreia se practica nemiloasa prigoană a inchiziției, focurile rugurilor medievale mistuind trupurile celor ce periclitau noul sistem instituțional al diferitelor biserici. Dincolo de toate acestea, naivul protest împotriva morții, prin închipuirea unei alte trăiri mai persistă, fiind destul de răspîndit și astăzi, fie sprijinit de diversele credințe — căci toate credințele nu se pot dispensa de această viziune a „altei vieți" —, fie întreținut de parfumul simplității și naivității spontane.

În fața realității cutremurătoare a morții, mintea omului n-a lunecat doar spre plăsmuiri fantastice, spre credința, spre beția iluzorie că moartea nu înseamnă un sfîrșit al ființei sale, ci doar trecerea unui prag spre o altă existență în general mai fericită sau — cînd a apărut și ideea „justiției de apoi" — pe măsura meritelor dobîndite în această trăire terestră, merite judecate după diverse criterii —, ci și spre contemplarea ei lucidă, spre strădania de a pătrunde înțelesul acestui fenomen. Nu întîmplător, cu multe milenii în urmă, tulburătoarea carte a înțelepților egipteni era numită „Cartea morților", titlul care ne sugerează că majoritatea gîndurilor creatorilor ei s-au plămădit în vecinătatea și sub influența acestei realități. Pămîntului, soarelui, lunei, Nilului — elementele fundamentale care învăluiau existența omului din acea vatră de străveche cultură —, li se conferă înfățișări umane (mai bine zis supraumane), nemurirea lor fiind similară celei a însăși elementelor naturii. Dacă metempsihoza este o credință pe cît de ciudată, pe atît de naivă în retrăirea vieții umane sub forma altei ființe sau a altui animal, mumificarea — strădania pentru o cît mai îndelungată păstrare a corpului omenesc într-o formă apropiată celei din timpul vieții —, cu dotarea camerelor mortuare cu tot ce este necesar, este un alt aspect al protestului naiv împotriva morții, o încercare de atenuare a consecințelor ei firești, a înfățișării ei distructive pentru cor-

Scanned with OKEN Scanner

pul uman. Cu toate acestea, mumificarea, voit sau nu, implică și întrezărirea unei rațiuni, și anume aceea că tot ce mai este de făcut trebuie săvîrșit în legătură cu ceea ce rămîne după moarte corpul omenesc —, deci se acordă mai puțină încredere oricărei alte rămășițe din ființa umană.

Chiar și acele enigmatice exerciții ale yoginilor din străvechea Indie, tinzînd spre o mai mare eliberare a spiritului de incastrare a lui corporală, implică și ideea că gîndul uman, capabil de nebănuite performanțe în anumite condiții prin educare îndelungată, este aparținător omului viu, cu alte cuvinte este o posibilitate a vieții, un produs al materiei.

Albert Schweitzer

Știindu-se muritori, creatori ai unui adevărat cult pentru sănătatea și frumusețea corpului uman și a vieții în general, și visînd totodată la atributul nemuririi, grecii — la fel ca mai toate popoarele într-o anume fază a evoluției lor istorice — au atribuit nemurirea numai zeilor. Și, dintre toți creatorii de divinități, grecii le-au plăsmuit o înfățișare extrem de aproape de cea omenească, atît de aproape, încît atunci cînd ei se amestecau printre oameni, nici nu puteau fi recunoscuți. Doar atributul nemuririi — această însușire foarte mult rîvnită de către om — îi deosebea.

Enigmatica statuetă a „Gînditorului de la Hamangia", șezînd pe pămînt, cu brațele cuprinzîndu-și capul — gest de ocrotire a locului gîndurilor sale adînci, dar și calm și stăpînit dramatism —, n-ar semnifica altceva decît imaginea omului în vecinătatea gîndului morții sale, așa cum a fost întipărită în lut de către un artist al acestor meleaguri, cu multe, foarte multe milenii în urmă. Poate de aici, din îndepărtatele și umbritele începuturi ale istoriei omenești, se pot întrezări mugurii unei concepții realiste asupra vieții și morții, a sănătății și bolii. În același timp, s-au născut cărările spre vindecare, s-au întrezărit la scara istoriei, posibilitățile medicinei viitoare. Fenomenul morții, însă, nu putea fi deslușit și, mai ales, acceptat. Tîrziu, la strămoșii noștri daci, a apă-

Scanned with OKEN Scanner

rut seninătatea înţelegerii acestui fenomen. Plecarea la Marele Zeu, prin ritualul aruncării în cele şase suliţi, era urmată de alegerea ca sol, în acest scop, a celui mai curat şi mai demn dintre tineri, alegerea fiind o dovadă a preţuirii sale, o supremă cinste; sau, să ne amintim despre dispreţul faţă de moarte cu care ei se aruncau în luptă.

O asemenea atitudine de sfidare, de superioritate faţă de moarte, nu putea să se nască decît grefată pe un trainic suport al unei adînci înţelegeri a ei. Şi nu este vorba de simple deducţii sau supoziţii. Fascinantele ruine ale marelui sanctuar de la Sarmizegetusa ne stau mărturie şi în acest sens. Sîntem într-o perioadă a istoriei în care popoarele ridicau temple zeilor lor. Cu excepţia marii piramide a lui Keops, plină de surprize şi tulburătoare enigme, chiar dacă unele temple includ şi calendare în arhitectura lor, ca Templul vedic sau Templul Cerului din Pekin, scopul urmărit prin ridicarea acestora a fost cinstirea zeităţii sau zeităţilor, cu alte cuvinte o expresie, un semn al credinţei, dar şi al puterii. Doar marele sanctuar din Munţii Orăştiei, prin tulburătoarea lui singularitate, e o expresie a trecerii, a vieţii, a morţii şi a existenţei însăşi, concepută în necontenita ei curgere. Trebuie să o spunem, chiar cu riscul de a repeta, că valoarea copleşitoare a acestui unic sanctuar constă în „gîndul" condensat în arhitectura lui, în ceea ce au vrut să exprime prin el îndepărtaţii noştri strămoşi. Gîndind despre sine, despre omul în raport cu existenţa universală, cei care au conceput şi realizat sanctuarul au voit să exprime doar esenţa existenţei: scurgerea timpului, necontenita lui vămuire asupra omului. Şi au spus acest lucru neasemuit de frumos aşezînd stîlpii generaţiilor în grupe de cîte şase (simbolizînd treptele genezei), au sprijinit întregul ansamblu al sanctuarului pe această unitate, implicînd în oglinda lui acea imagine a trecerii timpului, a „petrecerii" vieţii, acel fantastic şi exact calendar, măsurător al timpului, un adevărat calendar agricol, înregistrînd repetabilitatea ciclurilor de muncă ale existenţei; este originală şi singulară viziunea necontenitei rotiri, a eternei deveniri, sugerată de cele trei cercuri concentrice ale desenului sanctuarului, cu valori diferite şi plurale. Existenţa umană, prin trecerea generaţiilor succesive, este eternă în perpetua rotire a imaginii scurgerii timpului, dar şi în raport cu universul, spre largile deschideri către care se orientează capacitatea de măsurare a timpului la valorile cosmice, capacitatea implicată în concepţia sanctuarului. Astfel, în raport cu străvechea prezenţă a omului în lume, prin generaţiile ce se succedă, prin viziunea contopirii existenţei omeneşti cu eternitatea universului, moartea individuală îşi pierde aspectul înfricoşător, devine înţeleasă dintr-un unghi superior, devine astfel dominată de către om, devine unul dintre aspectele realităţii stăpînite prin puterea de înţelegere a gîndului uman.

Scanned with OKEN Scanner

Această atitudine de înțelegere a morții prin viziunea eternității umanității și în raport cu eternitatea universală, pe care o găsim încorporată în desenul marelui sanctuar din inima Munților Orăștiei, care răspuns la problema fundamentală a esenței existenței umane, și-a găsit de-a lungul istoriei poporului nostru o exprimare în nenumărate producții folclorice.

Desigur, mai întîi, este vorba de minunata baladă „Miorița". Cele peste nouă sute de variante strînse de A. Fochi (cele cunoscute pînă azi, dar cine știe cîte sute de variante nu s-au pierdut de-a lungul secolelor) atestă răspîndirea și vitalitatea temei în folclorul nostru. Deși au existat încercări de a investiga fabulația care pregătește minunatul monolog al ciobanului, exprimîndu-și chiar păreri în sens că ciobanul, vestit de mioară despre complotul ce îi va răpi viața, „ar fi trebuit să lupte" (?!), astăzi asemenea distanțări de înțelegerea esenței inegalabile a frumoasei balade sînt tot mai rare. Atunci cînd spune că, în fond, fabulația pregătitoare este aproape indiferentă, Marin Sorescu are perfectă dreptate (S o r e s c u M. — „Teoria sferelor de influență", Ed. Univers., București, 1973). Într-adevăr, este irelevant dacă iminența morții ciobanului este legată de o judecată ciobănească, pastorală (V u l c ă n e s c u M. — „Etnologia juridică", Ed. științifică, București, 1972), de un complot sau de o altă cauză. Vestirea mioarei nu este atît o surpriză, cît mai mult un „glas", care amintește ciobanului o realitate pe care o știa, pe care o acceptă cu superioritate, cu o seninătate aproape singulară în comparație cu folclorul altor popoare. Pe de altă parte, în mulțimea versiunilor, mai ales în străvechile colinde „mioritice" ardelenești, fabulația este condensată la maximum, esențial fiind răspunsul ciobanului în fața acestei vești, expus în acea parte principală a baladei numită „monologul ciobanului". Și, mai presus de inestimabila valoare a acestei părți a metaforelor „munții — preoți", „păsărelele — lăutari", „stelele — făclii", „brazii — nuntași", se situează frumusețea metaforei „moarte-nuntă" cu eternitatea. Nu se putea găsi o exprimare mai frumoasă a concepției despre moarte ca mod de contopire cu eternitatea, ca imaginea „nunții mioritice". Din această concepție a reintegrării prin moarte în eternitatea universală se desprind, ca un parfum de duioasă poezie, dragostea și regretul de viață, speranța în dăinuirea cîntecului fluerului său, persistența deci a ceea ce ființa sa a lăsat bun și frumos în timpul vieții. Rostindu-și în fața vestirii morții tulburătorul monolog, ciobanul este senin, demn, împăcat cu această perspectivă a sfîrșitului ființei sale, tocmai fiindcă o înțelege în viziunea largă a eternității universale. Dar el este senin și pentru că fluierul care știa să zică „cu foc", „duios" și „cu drag" își va mai face auzit cîntecul sau, cu alte cuvinte, pentru faptul că gîndul său a fost al

Thomas Sydenham (1624—1689), clinician celebru, „un nou Hipocrate", cum îl denumeau contemporanii. Mare clinician („raționamentul trebuie să pleze de la faptele de observație"). El recomanda raportarea simptomelor la procesul morbid, specific. Lui i se datorește descrierea următoarelor boli: guta, coreea, scarlatina, variola. Este primul mare clinician care a expus istoria acestora și a precizat o terapie bazată pe virtuțile binefăcătoare ale naturii.

iubirii, al duioșiei, al frumosului și al binelui și un astfel de gînd nu poate muri, el trecînd în patrimoniul preluat de generațiile viitoare.

Aceeași temă a meditației senine și înțelepte în fața morții, a imaginii „moarte-nuntă", o regăsim și în nenumărate bocete. În acestea, ca de pildă în „Cîntecul bradului", bradul ce simbolizează tînărul furat de moarte este „de soartă însemnat" — deci se renunță la o fabulație prealabilă și la o vestire prin glasul mioarei —, spre acest brad venind, în fapt de zori, cei doi petitori (la fel ca cei doi ciobani care aduc moartea celui din „Miorița"); trecînd peste ape, păduri, vin de departe, cu roua pe frunte și ceața pe brațe, vin deci semnele dimineții, ale începutului spre a îngenunchea lîngă trunchiul însemnat și a împlini voia destinului. Ei, cei ce împlinesc gestul morții doborînd trunchiul bradului sînt, totodată, purtătorii semnelor dimineții, ale renașterii, ale ciclului permanenței ființei omenești. Astfel, „nunta" cu ne-ființa, cu eternitatea, este implicată în eterna repetabilitate a ciclului naștere-moarte, ființă-neființă individuală, în contextul eternei deveniri. Tema o găsim exprimată și în derularea unor străvechi dansuri, — în formele vechi, autentice, ale Călușerului (P o e n a r u E. — „Călușerul", *Astra*, 1972, nr. 5). În acest dans, care păstrează în vechile lui forme îndepărtate reminiscențe cum ar fi izolarea prealabilă a grupului de dansatori, legarea lor cu jurămînt de taină și tăcere, purificarea lor sufletească — toate ducînd spre amintirea unor străvechi ritualuri, care precedau trimiterea celui mai vrednic dintre tineri spre Marele Zeu ca sol — în acest dans, spuneam, demn de luat în discuție este îndeosebi primul „act" al „scenariului" său și anume acela al așezării pe pămînt a bățului, peste care urmează a sări. Poate că bețele agitate în timpul dansului sînt ceea ce a rămas ca un simbol al sulițelor de odi-

Scanned with OKEN Scanner

Thomas Sydenham (1624—1689), clinician celebru, „un nou Hipocrate", cum îl denumeau contemporanii. Mare clinician („raționamentul trebuie să plece de la faptele de observație"). El recomanda raportarea simptomelor la procesul morbid, specific. Lui i se datorește descrierea următoarelor boli: guta, coreea, scarlatina, variola. Este primul mare clinician care a expus istoria acestora și a precizat o terapie bazată pe virtuțile binefăcătoare ale naturii.

iubirii, al duioșiei, al frumosului și al binelui și un astfel de gînd nu poate muri, el trecînd în patrimoniul preluat de generațiile viitoare.

Aceeași temă a meditației senine și înțelepte în fața morții, a imaginii „moarte-nuntă", o regăsim și în nenumărate bocete. În acestea, ca de pildă în „Cîntecul bradului", bradul ce simbolizează tînărul furat de moarte este „de soartă însemnat" — deci se renunță la o fabulație prealabilă și la o vestire prin glasul mioarei —, spre acest brad venind, în fapt de zori, cei doi pețitori (la fel ca cei doi ciobani care aduc moartea celui din „Miorița"); trecînd peste ape, păduri, vin de departe, cu roua pe frunte și ceața pe brațe, vin deci semnele dimineții, ale începutului spre a îngenunchea lîngă trunchiul însemnat și a împlini voia destinului. Ei, cei ce împlinesc gestul morții doborînd trunchiul bradului sînt, totodată, purtătorii semnelor dimineții, ale renașterii, ale ciclului permanenței ființei omenești. Astfel, „nunta" cu neființa, cu eternitatea, este implicată în eterna repetabilitate a ciclului naștere-moarte, ființă-neființă individuală, în contextul eternei deveniri. Tema o găsim exprimată și în derularea unor străvechi dansuri, — în formele vechi, autentice, ale Călușerului (P o e n a r u E. — „Călușerul", *Astra*, 1972, nr. 5). În acest dans, care păstrează în vechile lui forme îndepărtate reminiscențe cum ar fi izolarea prealabilă a grupului de dansatori, legarea lor cu jurămînt de taină și tăcere, purificarea lor sufletească — toate ducînd spre amintirea unor străvechi ritualuri, care precedau trimiterea celui mai vrednic dintre tineri spre Marele Zeu ca sol — în acest dans, spuneam, demn de luat în discuție este îndeosebi primul „act" al „scenariului" său și anume acela al așezării pe pămînt a bățului, peste care urmează a sări. Poate că bețele agitate în timpul dansului sînt ceea ce a rămas ca un simbol al sulițelor de odi-

Scanned with OKEN Scanner

nioară, al acelor șase suliţe prin aruncarea cărora tînărul ales pleca spre Marele Zeu. În timpul dansului băţul este aşezat pe pămînt de către „vătaf", linia pe care el o trasează astfel devenind — în spaţiul ludic — linia de demarcaţie dintre a fi şi a nu fi. Cel care este ales spre a sări primul peste acea linie (numit „mortul"), după ce execută saltul, se convulsionează şi mimează moartea. Iată deci, în închipuirea jocului, această imagine teatralizată a trecerii peste linia de demarcaţie dintre viaţă şi moarte. Dar, mai important este ceea ce semnifică „actul" următor al derulării dansului, şi anume faptul că iureşul dezlănţuit în care ceilalţi flăcăi vor sări peste linia de demarcaţie nu mai determină acelaşi efect. În această a doua etapă, plină de semnificaţii, succesiunea generaţiilor, derularea lor într-o viziune de accelerată scurgere a timpului face ca metafora morţii individuale să dispară, să rămînă doar aceea a trecerii continue a generaţiilor umane, trecere care, prin continuitatea ei înfrînge efectul morţii. Am putea spune că seninătatea concepţiei mioritice este exprimată aici cu un optimism foarte sănătos. În desenul cercurilor concentrice în care sînt dispuşi dansatorii în timpul dansului dăişorean, generaţiile se succedă în spaţiul ludic treptat, cu mişcări grave, împlinindu-se în acel spaţiu gesturile care simbolizează munca, respectul dragostei zămislitoare de vieţi dintre bărbat şi femeie. Continuitatea schimbului de generaţii — exprimată copleşitor ca sens în cercurile concentrice ale dansului — rezervă în „inima" spaţiului ludic un loc copiilor, care învaţă mişcările simbolice ale dansului semnificînd preţuirea muncii, a luminii, a dragostei, respectul bătrînilor — învaţă deci gesturile vieţii, —, spre a putea să realizeze astfel transferul lor spre alte cercuri ale spaţiului ludic, lăsînd „inima" liberă pentru generaţiile viitoare, pentru alţi copii, care vor învăţa, la rîndul lor, aceleaşi gesturi semnificative. Este un dans al permanenţei comunităţii umane, al continuei rotiri (asemeni stîlpilor Marelui Sanctuar de la Sarmizegetusa), al împlinirii vieţii, „vremuite de timp", prin muncă, dragoste şi grijă faţă de generaţiile viitoare. „Cînd te uiţi bine — scrie Constantin Noica —, vezi că picturile exterioare ale monumentelor din nordul Moldovei povestesc ceva. Arborele vieţii de la Voroneţ şi din alte părţi povesteşte ceva" (N o i c a, C. — Rostirea filozofică românească, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 90). Într-adevăr, toate producţiile folclorice ne vorbesc despre mari şi profunde adevăruri, prin intermediul limbajului lor metaforic, uneori atît de greu de înţeles pentru noi astăzi. De la o vreme se vorbeşte mult şi cu deosebită admiraţie despre albastrul picturilor de la Voroneţ. Dar, care dintre culorile folosite de către pictorul anonim putea să provoace o asemenea uimire, dacă nu albastrul — culoarea eternităţii —, cînd el reflecta o adîncă viziune a înfrăţirii existenţei umane cu eternitatea universală? Minunatele noastre costume populare reflectă, în formele

Scanned with OKEN Scanner

și culorile lor toată bucuria primăverii, toată beția de culori și forme ale vieții, exprimă o adevărată beatitudine. Dar, cînd este vorba despre portul oamenilor maturi, atunci coloritul se reduce la cele două culori fundamentale — alb și negru, culorile-simbol ale vieții și morții, conform concepției noastre. E timpul cînd viața se consumă, deci, în prezența întrebărilor ei fundamentale și deci albul se îmbină cu negrul, în fantastice forme de expresie. Și niciodată culoarea albă nu se imprimă, nu dă forme de exprimare pe conținutul negru; ci, invers fondul dominant este cel alb — al vieții, al eternității existenței —, asupra căruia trecerea noastră prin viață, prin culoarea morții, își așterne semnele ei.

Frumoasele porți maramureșene au pe un stîlp sculptat soarele și pe celălalt luna (la fel ca zînele din basmele străvechi, care poartă pe brațul sau umărul drept soarele și pe brațul sau umărul stîng luna). Viața se consumă deci sub imperiul însemnelor zilei și nopții, vieții și morții, înțelegerii și acceptării, deci ale datelor fundamentale din existența umană. Desigur, am putea continua cu nenumărate exemple, din care rezultă că marea întrebare „A fi sau a nu fi", rostită de personajul enigmaticului Shakespeare, a frămîntat cugetele locuitorilor care au trăit în această arie geografică dominată de coroana Carpaților, și că ea a găsit un nespus de frumos răspuns în înțelegerea eternității existenței omenești în raport cu eternitatea universului, sentiment al apartenenței la eternitate prin continuitatea generațiilor succesive, care face ca moartea să-și piardă aspectul înfricoșător, demoralizator.

Reușind să privească cu demnitate și înțelepciune moartea, omul a ajuns să prețuiască în plus viața, să-i sondeze rosturile adînci și nepieritoare. Ce poate oferi deci, sens vieții individuale, care se scurge sub imperiul inexorabilului final? Întrebarea se ivește firesc și căutarea răspunsului a dus omenirea la prospectarea și formularea marilor și nobilelor ei idealuri. Interesele meschine, conduitele egoiste — tot ce ține de efemeritatea unor aparente satisfacții perisabile — au fost umbrite de perspectiva necesității consistenței faptelor omenești, în raport cu permanența umană, cu viitorul generațiilor, cu judecata istoriei. Înțelegîndu-și „statutul" de ființă pieritoare, privit în vecinătatea destinului umanității în raport cu eternitatea universală, omul se apropie, firesc, de înțelegerea necesității de a atribui vieții sale un sens legat de aceste adevăruri fundamentale. Pe aceste temelii de trăinicie s-au formulat cele mai persistente și înălțătoare idealuri umane. Necesitatea închinării vieții promovării idealurilor de bine, de frumos, de bunăstare, pace și egalitate între oameni a conferit speciei umane binemeritatul atribut de *„homo sapiens"*, i-a asigurat o istorie ascendentă — progresul — o necontenită luptă între forțele reacționare, asupritoare, interesate în stagnare, și forțele progresiste, animate de nobile și înțelepte idealuri, și-a săpat adînc urma în istoria omenirii.

Scanned with OKEN Scanner

Modurile în care au fost formulate idealurile nobile ale omului, diferitele forme în care a încercat el să confere un sens superior propriei sale existenţe au fost desigur extrem de diverse. Nu intenţionăm să descriem aici aceste forme şi moduri şi nici nu ne-am propus să vorbim despre temerarii vizionari care s-au ridicat, de-a lungul istoriei, împotriva creatorilor de credinţe, mituri sau sisteme bazate pe false soluţii care vizau existenţe ulterioare morţii. Ne îngăduim însă un scurt răgaz pentru una dintre producţiile folclorice ale poporului nostru, în care se reflectă profunzimea unei străvechi înţelepciuni şi atitudini nobile faţă de raţiunea de a fi a vieţii.

Este vorba de legenda Meşterului Manole, la care de fapt am făcut unele trimiteri pentru o comparaţie cu vechile mituri prometeice. Ceea ce este sublim în această legendă a jertfei umane este tocmai înţelegerea raţiunii de a fi a omului. Meşterii care se numesc cu toţii în acelaşi fel — Manole — au a împlini frumosul pentru desfătarea omului, au a da trăinicie unei zidiri care se tot năruie, au, cu alte cuvinte, a învinge un obstacol al prăbuşirii pe care antecesorii lor nu l-au putut surmonta. Fabulaţia, legată de porunca voievodului şi de finala lui dispoziţie atît de crudă, de nedreaptă, adevărată sentinţă, nu are nici o anume importanţă. Aparţine cadrului de dramatism în care este învăluită ideea fundamentală a legendei, la fel ca şi fabulaţia din balada „Miorița" care precedă monologul ciobanului. Important este conţinutul care se referă la nestrămutarea cu care ziditorii de frumos îşi urmează chemarea de a înfrînge „blestemul" (sau, poate, mai bine zis, destinul) care făcea să se năruie zidul edificiului, capacitatea lor de a se jertfi conştient pentru a împlini zidirea lăcaşului. Jertfa, poate mai bine zis dăruirea meşterilor mari, se împlineşte în trepte sau are două aspecte. Mai întîi, este jertfirea Anei, a soţiei lui Manole, dar care este totodată sufletul lui, iubirea lui, sufletul tuturor meşterilor ce se numesc asemeni lui. E o jertfă conştientă. Ana vine înfruntînd toate piedicile, trecînd peste furtuni, ape revărsate, înfruntînd furiile dezlănţuite. Ruga lui Manole pentru împiedicarea sosirii la vreme a soţiei lui, de oscilare în faţa sacrificiului cumplit pe care urmează să-l înfăptuiască sînt cît se poate de omeneşti, sînt nespus de frumoase, tocmai pentru că atribuie eroului calităţile omeneşti fireşti şi nu tărie zeiască. Atunci cînd meşterii zidari invită pe Ana în strînsoarea cărămizilor ei, spun că e un joc. Dar, aşa cum ei ştiu că „jocul" lor este al împlinirii jertfei, acest lucru îl ştie şi Ana. Dar şi ea este icoana unei fiinţe omeneşti; de aceea, acceptînd jocul, plînge, se tînguie, trăindu-şi sublima şi ultima durere. Manole şi cei nouă meşteri mari care poartă numele său dăruiesc tăriei zidirii lor tot ce iubesc mai mult în viaţă. Proba capacităţii lor de dăruire este cutremurătoare. Hotărîrea voievodului de a-i lăsa în înaltul zidurilor ridicate de ei este o urmare firească. Naiva lor încercare de a zbura

Scanned with OKEN Scanner

cu aripi de șindrilă, ca o altă ilustrare a trăirilor omenești firești, este și o imagine a faptului că astfel, împlinind prin totală dăruire zidirea menită a înfrumuseța viața oamenilor, înfrîng chiar sensul morții individuale. Ei plutesc între pămînt și cer, plutesc prin frumusețea împlinirii lor și tot prin sublimul faptei lor se întorc în pămîntul din care s-au născut, spre a deveni izvoare, spre a fi astfel, prin pilda lor, necontenită sursă de limpezime și curgere spre înaltele sensuri ale vieții.

Adevărul medicinei este deci dependent de adevărul morții și al vieții. De adevărul morții înțelese ca „nuntă cu eternitatea", ca stingere a existenței individuale care nu afectează continua succesiune a generațiilor, ciclurile eternității universului. Adevărul morții impune cu necesitate un sens vieții, tocmai ținînd seama de caracterul ei trecător, sens ce nu poate fi cu adevărat înălțător, nu poate legitima trecerea vieții decît atunci cînd este închinat binelui, progresului și fericirii omului. Trecătoare cum e, viața nu își poate împlini rațiunea de a fi decît prin modul consumării ei, adică prin trăirea ei pentru realizarea unui ideal uman.

Înțelegînd aceste fundamentale adevăruri — viața și moartea —, medicina are menirea de a prelungi viața, de a face ca omul să o poată trăi în deplinătatea forțelor sale, spre a-i putea împlini sensul rîvnit.

Adevărul medicinei se conturează astfel ca un adevăr legat de posibilitatea de a trăi viața în splendoarea ei și în lumina împlinirii ei. Medicina este astfel nu un fals și absurd protest al omului împotriva morții, ci un protest legitim și firesc împotriva morții premature, împotriva bolilor și slăbiciunilor fizice și psihice, care împiedică trăirea vieții în deplinătatea ei. Este un protest lucid, rațional, în limitele marilor adevăruri ale vieții și morții și în scopul împlinirii rațiunii de a fi a omului. De aici, noblețea și umanismul medicinei, marea ei chemare pentru fericirea fiecărui om.

Adevărul medicinei îi definește clar rațiunea de a fi — împlinirea destinului uman. Faptul că a privit asupra ei însăși într-un fel, destul de tîrziu, definindu-și statutul și misiunea ca profesie, nu înseamnă că ea s-a apropiat la fel de tîrziu de menirea ei. A fost, mai întîi, o apropiere spontană de această menire. Gestul terapeutic s-a născut din frica de moarte, din dorința de a alunga bolile și alina suferințele; chiar practicat spontan, el se îndrepta spre prefigurarea rolului nobil al medicinei de astăzi. Împlinit la nivelul de atunci al înțelegerii proceselor fiziologice ale corpului omenesc, întunecat de credințe false, de multe ori lipsit de eficacitate, gestul ce se voia terapeutic al vrăjitorului primitiv, al magului, șamanului, sau tămăduitorului nu era însă lipsit de intenționalitatea de a servi scopului vindecării, pentru a fi închinat vieții. Deci, cel puțin pe planul dorinței săvîrșirii sale, actul ce se voia tămăduitor prefigura destinul medicinei, adevărul ei.

Scanned with OKEN Scanner

Medicina, ca artă și știință în slujba vieții omului, se desprinde și se definește ca unul dintre idealurile de noblețe ale omului, ca unul dintre scopurile căruia i se poate închina o viață, împlinindu-și astfel rostul trăirii ei. Aceasta este a doua față a marelui adevăr al medicinei și anume faptul că, înțelegînd noblețea și umanismul destinului ei, unii oameni își pot face din servirea ei un ideal.

Gheorghe Cuciureanu (1814—1888) protomedicul Moldovei. A organizat spitalele din Moldova și a înființat „Institutul gregorian" din Iași. A scris mult despre vaccinarea împotriva variolei și holerei.

Nu întîmplător zeii cărora li se atribuiau virtuți vindecătoare erau întotdeauna situați între zeii „buni", favorabili omului, apropiați vieții și necazurilor lui. Deceneu, marele inițiator în științele cerului, ale pămîntului, ale cunoașterii plantelor, marele propagator al regulilor de viață morală, era și medic, calitatea de tămăduitor împletindu-se organic cu misiunea ce și-o asumase, de a trăi pentru înălțarea neamului său, prin viață morală, hărnicie, pace și fapte bune. Am amintit și cu altă ocazie că marii medici ai antichității, la fel ca și tămăduitorii preoți sau călugări ai perioadei de început a creștinismului, și-au depășit prin viziunea și atitudinea umanistă secolul în care trăiau, acordînd aceeași grijă în tratament, practicînd medicina cu aceeași dăruire față de omul liber și puternic, ca și față de sclav, față de sărac și bogat. Putem spune deci că idealul atît de uman al închinării vieții medicinei umanizează, transfigurează adică, pe cei ce i se dedică, făcîndu-i capabili să înfrîngă regulile juridice și preceptele societății în care trăiesc, umanismul lor depășind limitele de clasă ale respectivului timp istoric.

Practicarea medicinei ca adevăr de viață, ca ideal pentru a imprima un sens superior trecerii vieții, umanizînd pe medici și permițîndu-le o optică ce devansează timpul, i-a situat pe aceștia în conștiința contemporanilor alături de cei mai vrednici de stimă și veneratie. De aici, obiceiul popoarelor antice de a zeifica pe medici și, apoi, după apariția creștinismului de a-i trece între sfinți. Poate, *licentia* vorbind, desigur, unii dintre ei au și meritat această cinstire din partea conștiinței contemporanilor și urmașilor. Iată, de pildă, pe acel ciudat și puțin cunoscut

Scanned with OKEN Scanner

Vasile Vraciul, care este ars de viu la Constantinopol de către împăratul Alexis Comnenul, fiind considerat vinovat de erezie, de independență în gîndire, cu alte cuvinte, de concepții novatoare și de atitudinea de apărare a celor mulți și oropsiți.

În conștiința poporului nostru a rămas întipărită figura sfinților „fără de arginți" — tămăduitori săraci și devotați, cu întreaga lor ființă alinării suferințelor celor mulți —, pictînd chiar și în biserici portretele „sfinților vindecători". În aceste icoane ale prețuirii și recunoștinței se includ atît tămăduitorii săraci — „fără de arginți", dăruiți cu totul idealului ales, de a alina suferințele semenilor lor — chiar dacă în practica lor erau tributari nivelului de înțelegere caracteristic timpului, recurgînd uneori și la descîntece sau alte practici similare —, cît și pe cei care, în perioadele pustiitoare ale molimelor, îndeosebi în timpul valurilor de ciumă, în leprozerii sau în locuri de îngrijire improvizate, au rămas la căpătîiele bolnavilor feriți teribil de orice atingere de toți oamenii, plătind nu rareori cu viața devotamentul lor.

Era firesc ca vrăciuirea și chirurgia să fie practicate de persoane pricepute, mulți autori vorbind despre chirurgii-țărani care și-au dobîndit un binemeritat prestigiu. La fel, este normal ca să se ocupe cu tămăduirea și preoții. Se pare că această preocupare a lor a stîrnit discuții; de aceea Pravila de la Ieud — datînd probabil din anul 1 500 — stipula: „Cade-se să fie popa maestru ca un vraci" (Pascu Șt., Hanga Vl. — „Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului, R.P.R.", vol. II, București, 1958, p. 705). Se deduce de aici atît îndemnul ca preoții să se străduiască a stăpîni meșteșugul vrăciuirii, cît și o oarecare condiționare a practicării ei de buna stăpînire a meșteșugului. Despre acești vraci — atît de greșit asemuiți uneori cu vrăjitorii pentru simpla asemuire a sonorității cuvintelor —, informațiile ne sînt relativ sărace, ele începînd pe la anul 1487—1492, cînd într-un act de danie pentru mănăstirea de la Muntele Athos, este precizată „funcția de chirurg a vraciului („*Documenta Romaniae Historica*", *B*, vol. I, Țara românească, p. 323). În marea majoritate a cazurilor, vracii profesioniști se așează în provinciile românești după studii făcute în străinătate. Serviciile lor sînt răsplătite în aur, onorariile pe care le percep sînt mari și imaginea lor se depărtează de figura populară a „vraciului fără de arginți". Aceasta nu înseamnă însă că munca lor nu este deosebit de utilă, în cele mai multe cazuri. Pentru a da un exemplu, amintim că în perioada unui val pustiitor de ciumă, în anul 1510, adică mult înainte de înființarea în Europa a „carantinelor" și de declanșarea unei lupte organizate împotriva acestei molime, dr. Iohan Salzmann (Salius), în calitatea sa de *physicus* al Sibiului (conform denumirii latinești, pentru că în Moldova și Țara Românească purta și denumirea de „fizic"), reușește să ocrotească de ravagiile ciumei, locuitorii

Scanned with OKEN Scanner

orașului, preconizînd și conducînd un riguros sistem de izolare a cetății, într-o perioadă în care epidemia se declanșase cu vehemență în împrejurimi. (B o l o g a V. L., I z s a k S. — „Medicina în Ardeal în timpul orînduirii feudale". În: „Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.", București, 1955, p. 123).

În toate provinciile românești, medicii, vracii, purtînd diverse denumiri, erau extrem de puțini, în slujba bogatelor burguri transilvănene, a unor domni sau mari boieri, fiind de presupus că marea masă a populației recurgea la serviciile chirurgilor și vindecătorilor țărani sau preoți.

În ierarhia treptelor pregătirii medicale existau mai întîi bacalaureatul, apoi licența și în fine, doctoratul în medicină. Despre un bacalaureat în medicină — titlu ce îi dădea dreptul să țină cursuri și să practice medicina alături de un doctor — avem informații că a practicat medicina la curtea lui Alexandru cel Bun. El se afla la Suceava în anul 1431 („Colecția Hurmuzachi", vol. VIII, p. 7). Într-un pomelnic păstrat la Universitatea din Beograd, amintit de N. Vătămanu (Op. cit., p. 160), între membrii familiei lui Neagoe Basarab este amintit și Constantin Vraciul. În timpul domniei lui Radu Paisie (1535—1545), este de mai multe ori înregistrat ca oaspe al Brașovului boierul Radu Portarul, ca emisar către principele Transilvaniei, înscris în registre în calitatea sa de boier, portar și medic. După unele presupuneri (V ă t ă m a n u N. — Op. cit., p. 164), acest Radu Vraciul ar fi provenit dintre românii din sudul Dunării. Om instruit și iscusit, el a fost utilizat de către voievod pentru delicate și importante solii. În Țara Românească erau însă deseori solicitate serviciile medicilor din Transilvania. Astfel, Radu cel Mare, tatăl lui Radu Paisie, recurgea la serviciile lui Franciscus, *physicus* al Sibiului („Colecția Hurmuzachi", vol. XV/1, p. 180). Urmașul său la tron, Vlad-Vintilă, recurge la serviciile lui Gregorie și Nicolae, „Tonsori" și „balneatori" din Brașov. Vestitul doctor brașovean Paul Kyr este solicitat atît de către voievodul Radu Paisie, cît și de către boierii săi, iar pentru îngrijirea fiului său Marco, bolnăvicios, trimitea la Brașov după Gheorghe Dohtoru. Acesta, fiind probabil român din Scheii Brașovului, era folosit de către conducerea cetății pentru întreținerea relațiilor de prietenie și afaceri cu domnii Țării Românești, fapt ce rezultă și din scrisoarea voievodului Mircea Ciobanul, care, mulțumind brașovenilor că le-a trimis pe acel doctor cu „carte și vorbe", îi asigură „că de toate, pe rînd, am înțeles domnia mea" (B o g d a n J. — „Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în sec. al XV-lea și al XVI-lea, București, 1902, p. 193).

Ștefan cel Mare, suferind de la vîrsta de 25 de ani de rana provocată la glezna stîngă de o bombardă la atacul Chiliei, rană care nu s-a vindecat toată viața, și apoi de podagră, a avut mereu nevoie de asistență medicală. Astfel, în anul 1468, îl întîlnim în preajma sa pe Ioan

Bărbierul, după cît se pare de origine genovez, despre care aflăm printre altele că alergase la voievod să obţină îndurare pentru compatrioţii săi din Caffa, pe care acesta se cam supărase din pricina întîrzierii furnizării unei săbii domneşti şi-i judecase cu cunoscuta-i expeditivitate. După strălucitele sale bătălii împotriva turcilor, cînd Apusul îi cînta laude şi promitea tot felul de ajutoare, la cererea sa, dar cu destulă întîrziere, i-a fost trimis un chirurg despre care nu avem însă amănunte precise. În anul 1473, trecea prin Moldova, ca sol al lui Uzun Hasan, şahul turcoman, Isaak Beg, un chirurg evreu spaniol. Este posibil ca acest sol să-l fi consultat pe domnitorul român. Un alt sol, preotul sicilian Don Branca, venind din partea împăratului Maximilian, fiind şi chirurg, a acordat îngrijiri voievodului moldovean. Suferinţele domnitorului nu se alinau şi aşa se explică solia care căuta, în anul 1501, să obţină un medic de la Veneţia şi apoi aceea în urma căreia, în 1502, Johann Klingensporn era angajat ca medic al voievodului; după părerea întemeiată a lui N. Vătămanu, acesta nu a ajuns în Moldova, motiv pentru care în anul următor o altă solie caută medic la Veneţia (V ă t ă m a n u N. — „Voievozi şi medici de curte", Ed. enciclopedică, Bucureşti, 1972). În vara anului 1502 ajunge la Suceava medicul Matteo Muriano, un bătrîn trimis de veneţieni, care — în afara faptului că, după perioade de boală care îl făceau indisponibil, moare în Moldova —, atît timp cît l-a tratat pe Ştefan cel Mare, nu i-a prescris nici un medicament, dar îşi folosea emisarul — sub pretextul de a-l trimite după medicamente la Veneţia — pentru a furniza rapoarte amănunţite de spionaj asupra situaţiei Moldovei. În urma altor solii spre Veneţia, este trimis în Moldova Hieronimo di Cesena, care va sta la căpătîiul marelui voievod în ceasurile grele ale morţii sale, împreună cu un bărbier din Buda şi chirurgul hanului tătărăsc.

În armata lui Mihai Viteazul îl găsim pe Marco Vraciu, cu funcţie de medic militar (P a n a i t e s c u, P. P. — „Mihai Viteazul", Bucureşti, 1936, p. 173). Documentele mai amintesc de bărbierii Gligore Bucureşteanul, de Vasile Gânscă, şoltuz al Iaşilor sub Vasile Lupu, şi de Ioan Bărbierul din Tîrgovişte (1547), care se ocupa şi cu negoţul cu oraşele transilvănene. Paralel cu aceştia, practicau medicina şi vracii, termenul fiind îndeosebi folosit pentru oamenii din popor, pricepuţi în tămăduire. Dintre aceştia, aflăm că la 1666 Micu Vraciul întocmeşte un act de vînzare-cumpărare, fiind deci ştiutor de carte.

Despre vraci aflăm şi din unele documente judiciare. Astfel, la 15 octombrie 1568, în faţa Divanului lui Alexandru Vodă Mircea apare vraciul Radu. După toate probabilităţile era ţăran; el vine în faţa Divanului ca să-şi apere stăpînirea asupra unei ocine de lîngă Ludăneasa, care se învecina cu moşia puternicului boier Neagoe Logofăt; acesta, în conformitate cu prevederile dreptului cutumiar feudal din Ţara Româ-

Scanned with OKEN Scanner

nească, obţine dreptul de proprietate asupra ocinei vecinului său, îndeplinind gestul seniorial şi abuziv de a „lepăda aşprii în Divan", adică de a-i arunca suma pe care el considera că o merită respectiva ocină, săvîrşind astfel o deposedare forţată şi la preţ abuziv. („Documente privind istoria României, *B*, — Ţara Românească, sec. al XVI-lea", vol. III, p. 295). În acelaşi an, la 20 noiembrie, întîlnim un alt vraci ţăran, pe un anume Stanciu Vraciul, care compare în faţa Divanului de judecată împreună cu consătenii din Gogoşi (Mehedinţi), pentru a-şi apăra drepturile asupra pămîntului rîvnit de vecinul boier şi, la fel ca în cazul precedent, ei nu dobîndesc dreptatea sperată şi rămîn deposedaţi în situaţia de „rumâni", dependenţi de puterea stăpînului de moşie. La 30 ianuarie 1775 aflăm despre judecata Sfatului Cetăţii Braşov, ce va avea loc între locuitorii Comunei Zărneşti şi un vraci din Făgăraş („Catalogul documentelor româneşti", vol. I, Arhivele Statului Braşov, Bucureşti, 1955, p. 170). Se deduce că onorariile percepute de vraci deveniseră destul de ridicate. Astfel, dintr-un document din anul 1647 aflăm că un bolnav din Poienari, care îşi pierduse vederea a fost obligat să-şi vîndă averea ca să poată plăti vracii („Achiziţii noi", mss. 43/97 Biblioteca Academiei R.S.R.). Şi mai ridicate erau onorariile şi salariile plătite bărbierilor-chirurgi şi doctorilor veniţi din Apus. Astfel, în anul 1503, medicul Hieronimo di Cesena, care vine să-l îngrijească pe Ştefan cel Mare, în afară de cheltuielile de drum şi întreţinerea la curte primeşte suma de 500 de ducaţi de aur. Dacă ţinem cont că în acea vreme un ducat de aur valora 60 de aşpri şi că o bute de vin costa 35 de aşpri, ne dăm seama de importanţa sumei. Doctorul Fanciscus Domesticus Lascaris, din Chios, a fost angajat de către Petru Vodă Şchiopul, în anul 1575, pentru salariul de 16 000 de aşpri anual. Ştefan Vodă Tomşa adresîndu-se în anul 1621 cetăţii Bistriţa pentru a cere un bărbier sau doctor care să vindece de surzenie pe un credincios al său, oferea pentru acest serviciu suma de 100 de galbeni de aur. În timp ce Matei Basarab îşi plătea doctorul cu vreo 1 500 de taleri pe an (afară de întreţinere), adică valoarea unei cirezi de 100—150 de vite, Vasile Lupu plătea medicului său danez 1 600 de reali pe an, în afara indemnizaţiei de mutare de 500 de reali. Desigur, existau şi riscuri pentru medicii atît de bine plătiţi ai domnitorilor. Iată, de pildă, cazul lui Assola di Bressano, medicul lui Alexandru Lăpuşneanu, care i-a dat voievodului un medicament mai forte. Cum medicamentul i-a pricinuit tulburări, acesta a presupus că doctorul a vrut să-l otrăvească şi a hotărît să-i taie capul. Norocul doctorului a fost că, în timp ce îşi aştepta osînda în închisoare, a intervenit pentru iertarea lui patriarhul Constantinopolului, care se afla atunci în Moldova şi l-a răscumpărat pentru 200 de taleri. Se pare că voievodul a regretat ulterior că a cedat rugăminţii patriarhului (sau s-a codit să-l refuze pe acesta făţiş), aşa

Scanned with OKEN Scanner

că imediat a trimis pe urma lui oameni de încredere ca să-l prindă şi i-a oferit lui Rusten Paşa pînă la 1 000 de ţechini în schimbul doctorului. Paşa l-a chemat pe doctorul nenorocos şi l-a invitat să se întoarcă în Moldova. Acesta, însă, a preferat să se turcească decît să mai dea ochii cu viforosul voievod al Moldovei. Onorariile şi salariile substanţiale primite de către bărbierii-chirurgi şi îndeosebi de către doctori se explicau atît prin numărul lor mic în Europa acelor secole, cît şi prin importanţa ce se acorda atunci titlului de doctor, greu de obţinut. Titlul de doctor pe care îl primea un medic era echivalent, în preţuire şi prestigiu cu un titlu de noblețe. Ca semn al distincţiei, cei ce obţineau acest titlu purtau un inel de aur, la fel ca doctorii Romei antice. De fapt, şi formula solemnă prin care li se înmîna acest inel făcea trimitere la străvechea trimitere romană: „Primeşte acest inel de noblețe ce s-a acordat doctorilor de către Augustus şi Senatul roman". Astfel, devine explicabil pentru ce doctorul Grigore Arsache, fost medic al lui Grigore Ghica Vodă şi apoi prim ministru al lui Cuza Vodă, a refuzat să primească rangul boieresc, fiindcă titlul de doctor îl considera mai presus de acest rang (Vătămanu N. — Op. cit., p. 17). Această atitudine de demnitate devenise legendară în ce-l priveşte pe Paracelsus, fabulosul personaj, temerar şi bizar, care se considera egal al regilor şi împăraţilor prin ştiinţa sa. Documentele ne confirmă, cu certitudine, un episod în care şi-a manifestat această atitudine. Regele Ferdinand era bolnav şi toţi medicii chemaţi nu reuşeau să-i dea de capăt bolii. Cum vestea despre vindecările faimosului medic începuse să străbată Europa, a fost chemat, în fine, şi Paracelsus. După ce a răspuns că mai are alte treburi şi l-a lăsat pe încoronatul bolnav să mai aştepte trei zile, trimiţînd goală careta expediată după el, a apărut la Viena călare, dînd buzna peste străjile şi majordomii palatului. Condus la bolnav, i-a vorbit cu „iubite Ferdinand", „dragul meu rege", i-a dat să bea, să mănînce bine, i-a turnat în băutură un medicament şi l-a vindecat pe loc, neuitînd să arunce toate desconsiderațiile sale pentru medicii scolastici, îmbîcsiţi de galenism şi de închistare, care dominau atunci ştiinţa medicală europeană. A avut însă grijă să fugă din capitală, renunţînd şi de această dată la superba caleaşcă pusă la dispoziţie de împărat, fiindcă ştia bine cum se răzbună, prin intermediul otrăvii, medicii dovediţi ca incapabili. După cum rezultă dintr-o carte de chirurgie, în care uimitorul personaj îşi descrie călătoriile, mereu setos de a studia remediile şi tratamentele medicinei populare, el ar fi vizitat şi Transilvania şi Valahia. Cum în viaţa acestui mare medic există multe episoade pe drept cuvînt discutabile (robia la tătari, vizita în India etc.), cercetătorii noştri s-au întrebat dacă această relatare este adevărată şi dacă nu cumva există unele urme ale trecerii lui pe meleagurile noastre. Răspunsul afirmativ îl dă prof. V. L. Bologa, studiind folclorul şi descoperind o povestire înre-

Scanned with OKEN Scanner

gistrată cu mai bine de o sută de ani la Reghinul Săsesc, în care este vorba despre un bizar pribeag, cu reputaţie de vrăjitor, un anume Theoprastus, asemuit oarecum cu Faust (B o l o g a V. L. — *„Paracelsus in der siebenbürgisch-sächsischen Volkssage"*, *Sudhoffs Arch. Gesch. Med.*, 1930, *23*, 1, 96).

Fie datorită insuficienţei şi caracterului fragmentar al informaţiilor, fie datorită situaţiilor înseşi, în legătură cu activitatea unor medici există relatări pe care diverşi autori le numesc ciudate sau misterioase. Este vorba de medicul pe care Radu cel Mare îl numeşte Franciscus „fizicul nostru" şi pe care îl solicită de la Sibiu, la începutul anului 1508, medic care mai fusese chemat de acelaşi domn ori de cîte ori era bolnav. Semnele de întrebare se conturează în legătură cu faptul că, deşi domnitorul român avea extrem de strînse relaţii cu Braşovul, de unde boierii săi solicitau medici sau bărbieri, cu toate acestea îl reclamă de „fizicul" său din Sibiu. Dar totul devine şi mai ciudat atunci cînd constatăm că la Sibiu, în acea perioadă, nu exista nici un *physicus* cu acest nume. Aşa cum ne demonstrează H. Herbert, istoricul medicinei sibiene, primul *physicus* al Sibiului a fost Magister Iacob, care în anul 1481 cere drepturile ce i se cuvin. I-au urmat, în 1521, doctorii Iohannes şi Iohannes Maria Italus. Numele de *physicus* Franciscus nu este menţionat şi nu apare nici printre bărbierii vindecători populari cunoscuţi. Să-şi fi încredinţat voievodul, care a tipărit cărţi, a ridicat monumente de cultură, a reorganizat biserica naţională şi a adăpostit numeroşi oameni de cultură, sănătatea unui necunoscut? Est greu de crezut. Mai degrabă este de acceptat că, numindu-l „fizicul nostru", domnitorul făcea referire la dependenţa acestuia de tronul Ţării Româneşti şi că, deşi a fost de multe ori chemat din Sibiu, acest medic n-a fost angajat al cetăţii sau al uneia dintre instituţiile ei, ci locuia uneori la Sibiu, din motive personale. Cultul voievod n-ar fi fost mulţumit de serviciile sale şi nu l-ar fi rechemat în repetate rînduri dacă ar fi fost unul dintre cei mai obscuri vindecători ai Sibiului şi, oricum, înconjurat fiind de înţelepţi, ar fi avut cine să-l prevină, fără a mai aminti că din moment ce îl solicita Sibiului printr-un sol, Sfatul cetăţii care dorea să menţină bunele relaţii cu domnul l-ar fi prevenit pe acesta, dacă ar fi fost vorba despre un simplu şarlatan.

Personalitatea lui Petru Rareş, eroicul domnitor al Moldovei, a fost controversată. Pe cînd duşmanii turci, îndeosebi, îl numeau „negustor de peşte" (o fi negustorit el peşte pentru Polonia, făcînd bani ca să-şi tocmească armata cu care şi-a dobîndit tronul, dar nu aşa, cu cobiliţa, cum îl vroiau turcii!), călătorii şi trimişii apuseni îl lăudau fără măsură pentru cunoştinţele şi erudiţia sa. Dintre aceştia, lituanianul Ivan Semenovici Peresvetov, într-o serie de scrieri adresate ţarului Ivan Vasilievici dîndu-l pe principele Moldovei drept pildă pentru felul în care trebuie

Scanned with OKEN Scanner

Rainer I. Francisc (1874—1944) — primul mare anatomist, om cu o cultură enciclopedică, după părerea căruia anatomia urmăreşte reconstrucţia fiinţei vii în unitatea ei deplină („anatomia este ştiinţa fiinţei vii"). Fondatorul „Institutului de antropologie".

să fie şi să se comporte un domnitor, îl numeşte „doctor şi filozof", precizînd că trăia la Suceava înconjurat de „doctori şi filozofi". De altfel, şi mitropolitul Varlaam, în vestita lui „Cazanie" din 1643, spunea despre Petru Rareş că a fost „alesul între filozofi" şi „dascălul Moldovei". Se deduce deci că cei care l-au cunoscut îi apreciau erudiţia, cunoştinţele filozofice, dar este prea mult să admitem că ar fi fost şi doctor. Considerăm că nu este vorba decît de o exagerare în expresiile unui curtean, care fie că era copleşit de personalitatea voievodului, fie că dorea să-i fie pe plac acestuia, bănuind că prudentul şi bine informatul domn va afla despre conţinutul scrisorilor lui către ţar.

În legătură cu Petru Rareş, autorul N. Vătămanu ne atrage atenţia asupra unei scrisori adresată de acesta doctorului Froim din Veneţia. Scrisoarea are următorul conţinut: „Generosule domn, stimate prieten, ne rugăm domniei voastre ca unui prieten necunoscut şi sîntem încredinţat că, pentru reciproca noastră prietenie, nu veţi refuza domnia voastră să vă osteniţi pînă la noi. Rugăm pe domnia voastră, ca pe un prieten de încredere, ca să binevoiască domnia voastră să ne caute curînd, pentru a ne lecui de boala noastră, iar noi, pentru osteneala domniei voastre, vom pregăti o sumă de bani, adică trei mii de ducaţi. Căci ce-i foloseşte omului să aibă bani, dacă e lipsit de sănătate? De aceea, ne rugăm domniei voastre să nu pregete în faţa acestei osteneli pentru prietenia noastră; şi apoi, pe domnia voastră noi vă vom însoţi cu toată cinstea, după credinţa creştinească cu care sîntem datori lui Dumnezeu. De altfel, să binevoiască domnia voastră să crează tot ce îi va spune prea cinstitul episcop Vasile în numele nostru" (Ciorănescu Al. — „Documente privitoare la istoria românilor", *Arhivele din Simancas*, Bucureşti, 1940, 10, 17). Într-un post-scriptum la scrisoare, domnitorul precizează că boala de care suferă se manifestă prin aceea că-i tot ţiuie o ureche. Judecînd scrisoarea în contextul eveni-

Scanned with OKEN Scanner

mentelor timpului şi al condiţiilor în care a fost dusă de către episcop — omul de încredere al domnitorului —, autorul mai sus citat presupune, cu temei, că este vorba despre un mod de a vorbi ascuns, metaforic. În anul 1536, Soliman Magnificul se ocupase de războaie de cucerire în Asia, dar cu cîţiva ani înainte ameninţase Viena, îl obligase pe regele Ungariei (mai exact ceea ce rămăsese din Ungaria după bătălia de la Mohaci) să încheie o pace separată de aliaţii săi şi obţinuse un fel de armistiţiu şi de la Carol Quintul, regele Spaniei şi împărat al Sfîntului imperiu roman de naţiune germană, spre puterea căruia se îndreptau toate privirile monarhilor ameninţaţi de expansiunea turcească. Ferdinand al III-lea al Ungariei, frate cu Carol Quintul, dîndu-şi seama că armistiţiul turcesc va dura pînă cînd Magnificul, ambiţios, îşi va strămuta trupele din nou în Europa, încheia alianţa cu principii creştini, iar Carol Quintul, fratele său, tutelînd întregul sistem de alianţe antiotomane, se arăta gata să sprijine toate forţele capabile a opune rezistenţă expansiunii otomane. Rezidentul său la Constantinopol, Dionixio Della Vecchia (un muntenegrez cu nume italienesc de împrumut, fost tipograf şi negustor de cărţi în Veneţia), mai conştient ca oricare altul de puterea şi planurile turcilor, era în centrul ţesăturilor diplomatice şi se străduia să deschidă ochii marelui monarh al Spaniei şi Germaniei asupra iminenţei pericolului. În perioada imediat precedentă redactării ciudatei scrisori a lui Petru Rareş, el ducea tratative secrete cu Radu Paisie, domnitorul Ţării Româneşti. Cum era firesc, Petru Rareş s-a îndreptat spre această alianţă şi l-a ales ca trimis pe episcopul Vasile. De aici se deduce, susţine autorul amintit, că scrisoarea era adresată şefului alianţei, adică lui Carol Quintul. Că acesta este adevărul rezultă însă şi din textul scrisorii, redactată cu deosebită măiestrie de către domnul fost negustor de peşte. Mai întîi, este clar că Petru Rareş n-a suferit de dureri de urechi. Ceea ce îi ţiuia în urechea dreaptă erau veştile care veneau dinspre Imperiul Otoman, ştirile despre pericolul iminent. Este vorba apoi de felul în care se adresează: „... stimate prieten, ne rugăm domniei voastre, ca unui prieten necunoscut...", care nu era de loc potrivit pentru un doctor, oricît ar fi fost el de stimat. Medicii îşi puteau permite să se considere egali suveranilor prin calitatea ştiinţei lor, dar niciodată suveranii nu s-au considerat egali supuşilor. În continuare, „...pentru reciproca noastră prietenie...". De la un medic, bolnavul nu speră prietenie. Termenii sînt însă bine aleşi pentru promisiunea de ajutor reciproc. Apoi: „...vom pregăti o sumă de bani...". Or. pentru medici trimiţi anticipat onorariile, aşa cum se obişnuia atunci, sau solul preciza plata anuală. În nici un caz un monarh nu scria unui doctor că „va pregăti" banii. Cei trei mii de ducaţi promişi erau cei trei zeci de mii de oşteni pe care Petru Rareş se obliga să-i pună în linie de bătaie în

Scanned with OKEN Scanner

cadrul alianței și care, într-adevăr, trebuiau pregătiți, mai ales în ascuns, ca să nu afle turcii. Fraza: „. . . și apoi pe domnia voastră noi vă vom însoți cu toată cinstea, după datina creștinească . . .“ este și mai limpede. Unde ar fi avut voievodul să-l însoțească pe doctorul său? Este evident că se referă la însoțirea lui cu armata moldovenească de 30 000 de oșteni, în conformitate cu planul avansat de rezidentul monarhului, în sensul coborîrii spre Dunăre a trupelor imperiale. La sfîrșitul scrisorii e o frază de acreditare a episcopului trimis de către Petru Rareș, despre care monarhul va trebui „să creadă în tot ce va spune“, adică acesta va fi încredințat că poate să dea toate lămuririle necesare. Oarecum, fraza finală sună și ea ca un fel de prevedere, pentru ipoteza în care limbajul mascat al scrisorii nu va fi înțeles de către preaputernicul monarh. Adică, cum s-ar zice, dacă nu pricepi prea multe preastrălucite, atunci îți va spune totul omul meu. Prudența lui Petru Rareș nu prea i-a folosit. Spionajul turc era mult prea bine organizat și, pe de altă parte, voievodul moldovean a fost obligat să-și arate pe față planurile de obținere a independenței față de Poartă. Poate a crezut și prea mult în asigurările monarhilor apuseni — la fel ca tatăl său, Ștefan — și s-a trezit cu teribila oaste a lui Soliman Magnificul invadînd Moldova dinspre sud, dinspre vest, cu atacul tătarilor, iar dinspre nord cu atacul polonezilor „preacredincioși și creștini“. Carol Quintul era departe, preocupat de convoaiele cu aur pe care le aducea din noile colonii, cu tot felul de intrigi de curte. Trupul Moldovei a sîngerat din nou (pentru a cîta dată în istorie), primind izbirile iataganului turcesc, ca un scut de apărare pentru apusul Europei. După trei ani de la înfrîngerea sa, Petru Rareș se va întoarce din nou pe tronul Moldovei, dar, de această dată, cu confirmare de la sultan și însoțit de trupele cu semilună pe steag. Chiar dacă boala lui — setea de independență — a rămas aceeași, chiar dacă îi țiuiau din nou urechile, n-a mai trimis scrisori la medici străini. S-a plecat sub valurile furtunii, așteptînd și veghind la tămăduirea rănilor Moldovei, atît de greu încercate.

Ciudate sînt și informațiile privind pe medicul arab Matei, care l-a tratat pe Mihnea al III-lea, domnul Țării Românești. Acest Matei, negustor din Lwow, era la Cairo cînd a căzut bolnav greu, cu febră, crezînd el că din cauza căldurii prea mari. A fost chemat un celebru medic arab, trecut de o sută de ani, care, după ce i-a poruncit să se ridice fiindcă va trăi, i-a dat cîteva picături care i-au provocat puternice evacuări și transpirații și s-a vindecat. De la acest bătrîn a primit și o sticluță cu minunatul elixir. De aceea, la înapoiere în Polonia, din negustor s-a transformat în medic. Printre alții, l-a vindecat pe generalul Zulkienski. Dar elixirul se termina și întreprinzătorul Matei s-a dus cu daruri bogate la Cairo, la bătrînul medic arab. Acesta s-a învoit

Scanned with OKEN Scanner

să-l inițieze în tainele vindecării, cu condiția să rămînă cu el timp de trei ani de zile, să nu scrie nimic din tot ce va afla, să păstreze totul în deplină taină și să nu folosească decît droguri preparate din plante aduse din Arabia, despre care spunea că sînt mai bine arse de razele soarelui și mai bogate deci în conținut. Chiar și după terminarea uceniciei, s-a reîntors din trei în trei ani acolo ca să achiziționeze medicamente preparate din plante crescute în Arabia. Despre acest vestit medic a aflat și Mihnea Vodă al III-lea și l-a chemat de la Lwow, văzînd că ceilalți doctori care îl vegheau nu îl puteau vindeca. Celebrul doctor Matei a venit și l-a vindecat. La întoarcere, trecînd prin Sighișoara, l-a găsit zăcînd pe contele Bethlen Mikloș, pe care de asemenea l-a vindecat. Semnele de întrebare care s-au pus în legătură cu minunatul elixir folosit de către acest doctor nu trebuie să ne mire. Doctorii din universitățile europene, orbiți de dogmatism, de absurdă fidelitate față de preceptele lui Galen, rămăseseră în urmă față de progresul medicinei arabe. Astfel că, aplicînd medicamentele și tratamentele specifice medicinei arabe, medicul din Lwow avea o explicabilă superioritate față de colegii săi europeni, atît în ce privește înțelegerea bolilor, a tratamentului lor, cît și a medicamentelor folosite.

Implicarea medicilor acelor timpuri în activități de spionaj și comploturi era un lucru frecvent. Am vorbit despre preocuparea de bază a medicului primit de la Veneția de către Ștefan cel Mare, care, deși nu îl examinase încă pe voievod și nu îi prescrisese nici un tratament, fiind bolnav, a găsit totuși timp și putere să întocmească rapoarte despre situația economică, politică, demografică și militară a Moldovei.

Medicul danez Scocardi (Hans Andersen Skovgaard), devenit venețian prin adopțiunea cetății, angajat de către Vasile Lupu ca medic de curte cu fabuloasa sumă de 1 500 de reali pe an și tain de haine și îmbrăcăminte, s-a preocupat și el de furnizarea informațiilor către rezidentul Veneției de la Constantinopol și către organizația catolică *„De propaganda fide"*, acesteia din urmă furnizîndu-i date despre Sinodul care s-a ținut la Iași (al bisericii ortodoxe). Desigur, aceste ocupații erau riscante. Astfel, de pildă, cînd voievodul care îl angajase pe Scocardi ca medic a aflat că ginerele său, fiul dragomanului Veneției, Grillo, a făcut să parvină Veneției copiile unor scrisori trimise lui și Porții de către regele Poloniei, l-a aruncat în închisoare, fără să țină cont că-i era socru, iar după izbucnirea războiului Veneției cu turcii n-a făcut nici un gest să-l salveze de la pieire pe cuscrul său, întemnițat și el la Constantinopol.

Uneori, slujitorii medicinei se ocupau cu treburi și mai rușinoase, adică acceptau să fie utilizați ca unelte pentru omorîrea unor rivali, fiind plătiți în aur pentru asemenea treburi josnice. În timpul domniei sale, Matei Basarab s-a folosit de un doctor — fizic excelent, numit

Scanned with OKEN Scanner

Mascellini, care a învățat limba română, s-a preocupat de o serie de întreprinderi caritabile, a răscumpărat de la tătari robi și roabe creștine și, deși era un catolic zelos, se pare că a refuzat a face servicii de spionaj veneției, motiv pentru care era rău văzut în rapoartele rezidentului acestora de la Constantinopol. După răscoala seimenilor, fiind sărăcit prin jaful acestora, devine medicul marelui vizir și al altor personalități de frunte din Imperiul Otoman, voind apoi să se reîntoarcă în Țara Românească după înscăunarea lui Constantin Vodă. În timp ce el îndeplinea serviciul de doctor, cînd Matei Basarab a fost rănit, rana i-a fost pansată de un bărbier aflat în slujba unității militare poloneze ce se găsea în Muntenia. Așa după cum s-a dovedit, acesta a încercat să-l otrăvească pe domnitor. Iată cum descrie episodul în celebra sa cronică sibianul Georg Kraus: „... sănătatea lui Matei s-a înrăutățit mult din pricina împușcăturii primite, glonțul găsindu-se încă în genunchi. Bărbierii, nevoind să-l chinuiască încercară să-l tragă cu o vezicătoare pusă pe rană care să scoată glonțul. În cele din urmă, carnea a putrezit în jurul glonțului și i-a pricinuit dureri mari astfel încît viața voievodului era în primejdie. Cînd principele a aflat aceasta, i-a trimis din Sibiu un bărbier vestit. Acesta i-a scos glonțul, a curățat rana și l-a lăsat pe Matei într-o stare destul de bună în seama bărbierului său despre care se spune că era polonez; apoi a plecat din nou acasă cu o foarte frumoasă răsplată. Deoarece între timp însă «Iuda» și cîțiva boieri uneltitori nu se putură potoli și ar fi vrut cu mare bucurie să-l omoare pe Matei, în urma aținării lui Lupu, îl atraseră pe bărbierul polonez de partea lor cu bani și daruri, ca acesta să-i ajute și Matei să nu mai scape cu viață. Bărbierul primi banii, îi puse o oblojeală otrăvitoare, pricinuindu-i dureri mari; apoi, din pricina oblojelii otrăvite, i se umflă tot trupul nemaiputînd să doarmă, nici să se odihnească timp de cîteva zile și nopți. Deoarece starea voievodului se înrăutățea din zi în zi, iar prietenii săi cei mai buni și slujitorii curții îi văzură slăbiciunea, trimiseră grabnic, cu voia lui Matei, această știre la Rakoczy. Acesta îi trimise neîntîrziat din tabăra de la Feldioara un bărbier german, Iacob din Făgăraș, împreună cu un însoțitor. Acesta, sosind la Tîrgoviște și neavînd alte știri, trase la bărbierul polonez al lui Matei, tovarășul său de meșteșug. Acesta se prefăcu că se bucură de sosirea lui; de fapt însă se îngrozi fiindu-i teamă că și-ar pune viața în primejdie din pricina oblojelii otrăvite pe care i-o pusese lui Matei. În cele din urmă el spusese că Matei Vodă va fi foarte bucuros cînd va auzi că Alteța Sa Princiară l-a trimis la el pentru căutarea sănătății sale, dar adăugă că în clipa de față voievodul nu este în primejdie și că îi merge mai bine. Totodată, îl pofti să mai aștepte puțin la el, deoarece se va duce la Matei pentru a-l vesti și se va întoarce în curînd. Ce se întîmplă? Bărbierul se duce la boierii trădători care îl plătiseră

ca să-i aducă lui Matei pieirea, le povesti cum stau lucrurile şi că sosise un bărbier german de la Rakoczi, adăugînd că se teme de o mare primejdie pentru el şi pentru ei. Boierii se îngroziră foarte, îi dădură 80 de florini vechi ca să-i înmîneze bărbierului ca şi cînd i-ar fi fost trimişi de vodă, care nu mai avea nevoie de ajutorul lui. Şi să-l trimită înapoi. Bărbierul polonez îndeplini totul întocmai, îi dădu banii bărbierului ardelean, cu înştiinţarea că vodă îi mulţumeşte foarte mult principelui pentru bunăvoinţa arătată, iar pe el îl sfătui să se întoarcă din nou la domnul său, căci vodă se simţea foarte bine şi se va însănătoşi în curînd. Ce se întîmplă? Bărbierul lui Rakoczi luă banii, crezînd că lucrurile stăteau chiar aşa, îi mulţumi pentru darul şi osteneala lui, îşi luă rămas bun şi plecă. Bărbierul polonez se bucură şi crezu că şi-a rînduit bine treburile. Alergă chiuind la boierii săi, cărora le comunică vestea cea bună. După ce însă, cum s-a spus, bărbierul a plecat şi a mers cam un sfert de milă, el şi însoţitorul său căzură pe gînduri. Se temură că, deoarece nu-l văzuseră pe vodă şi nu-i duceau ştiri sigure principelui, acesta îi putea pedepsi. Din această pricină se întoarseră, se duseră de-a dreptul la curte şi cerură să fie duşi la domn. Matei se bucură de sosirea lor şi porunci, în slăbiciunea sa, ca să i se înfăţişeze şi bărbierul să-i vadă rana neîntîrziat. Acesta văzu îndată oblojeala cu otravă, o scoase, curăţă rana, puse alta pentru a-i alina durerile, rămase apoi puţin la vodă pentru a vedea ce va urma. După aceea, Matei se simţi mai bine şi i se întoarse somnul, care-i lipsise şase zile. După somn, avu poftă de mîncare, ceea ce bucură mult toată curtea. A doua zi, cînd bărbierul voi să-şi ia rămas bun de la vodă şi mulţumi pentru darul primit, Matei rămase uimit de acest fapt şi vru să cunoască povestea în amănunt şi pricina pentru care bărbierul voia să-l părăsească în această nevoie. Acesta îi povesti atunci toate întîmplările cu bărbierul polonez şi dezvălui toată povestea oblojelii otrăvite. Bărbierul polonez fu pe îndată înhăţat, căzu în genunchi, ceru îndurare şi destăinui noua trădare a boierilor şi felul cum ei îl ameninţaseră cu moartea dacă nu-l omoară pe Matei. Cînd vodă află cele întîmplate, porunci prinderea boierilor, care nu se aşteptau la aceasta, fiindcă fuseseră liniştiţi de bărbier că doctorul lui Rakoczi plecase, căci nici el nu ştiuse altfel. Dacă Dumnezeu vrea să dea la iveală o urzeală, el găseşte repede mijloacele potrivite. Îndată ce boierii sosiră, doftorul lui Rakoczi porunci să-i fie tunsă unui cîine o bucată de piele mare cît oblojeala otrăvită. Apoi îi puse cîinelui această oblojeală şi lăsă ca Matei, boierii şi bărbierul său să vadă urmarea şi felul cum se va purta cîinele şi cum era mîncată pielea. Toţi s-au mirat de aceasta. Îndată ce Matei văzu trădarea înspăimîntătoare şi multe încercări ale boierilor de a-i lua viaţa, porunci să se înceapă o cercetare aspră şi să fie întemniţaţi 11 boieri şi bărbierul polonez. Unii au fost ucişi, iar altora li s-au luat toate bunurile. Nu se ştie soarta

Scanned with OKEN Scanner

bărbierului polonez. Se spune că el ar fi fost ucis pe ascuns, o dată cu un boier murind în chip josnic" (K r a u s G. — „Cronica Transilvaniei", Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1965, p. 161—163). Am redat acest relativ lung citat, atît pentru că episodul plastic relatat de cronicarul sighişorean este interesant, cît şi pentru a face referire la afirmaţia autorului N. Vătămanu în sensul că „Această încercare ticăloasă s-a întîmplat în anul 1653, adică într-o vreme cînd Mascellini era medic al curţii şi în descoperirea ei «fizicul» n-a avut nici un rol. Amănuntul arată foarte bine separarea de atribuţii dintre medic şi chirurgii-bărbieri" (V ă t ă m a n u N., — Op. cit., p. 152). Sîntem întru totul de acord cu prima afirmaţie în sensul absenţei rolului doctorului Mascellini în descoperirea tentativei de otrăvire a voievodului, dar în ce priveşte a doua argumentare avem rezerve. Oricît de mare ar fi fost separarea de atribuţii între doctor şi chirurgul-bărbier, este limpede că, dacă ar fi fost la Tîrgovişte, ar fi fost consultat şi medicul curţii atunci cînd voievodul era pe moarte, cu toată separarea atribuţiilor. Pentru aceasta pledează şi apelul la bărbierul din Sibiu, care i-a extras glonţul, şi la bărbierul trimis de principele Transilvaniei. Oare este de presupus ca medicul curţii să fi fost prezent în capitala ţării în asemenea situaţii critice şi să fi stat deoparte, invocînd separarea atribuţiilor? În plus, slăbiciunea de care suferea domnul ca efect al otrăvirii nu mai era o chestiune de chirurgie. Este mult mai probabil că medicul curţii lipsea, fie pentru faptul că îşi lăsase familia la Constantinopol, unde se ducea destul de des, fie pentru că primise vreo încredinţare de solie. Astfel, este clar că, în toamna anului precedent, Mascellini fusese trimis cu solie de taină din partea voievodului la Veneţia. Este foarte probabil deci ca la data întîmplărilor relatate (ţinînd cont şi de durata deplasărilor de atunci), solul-medic să nu se fi întors încă în patrie. „Amănuntul" absenţei rolului său în tentativa de otrăvire a domnului nu este deci un argument de separare, pînă la absurd, între atribuţiile bărbierilor-chirurgi şi doctori, ci, mult mai simplu se explică prin lipsa acestuia din Tîrgovişte.

În oraşele transilvănene, în afară de medicii de la curtea principelui, întîlnim ceva mai timpuriu ca în Principate doctorii cetăţilor, la început fiind şi ei angajaţi din Apusul Europei. La Sibiu, de pildă, primul medic al oraşului este amintit într-un document din 1481 şi se numea Magister Iacob. Îi urmează în 1521, doctorul Iohannes, care, nemulţumit, pleacă la Buda şi este numit în locul lui Iohannes Maria Italus, răsplătit pentru serviciile lui cu o leafă mai mare decît a rectorului şcolii. În 1529, apare ca *physicus* Sebastian Paussner şi apoi Valentinus Bona. În 1496 şi 1497, documentele amintesc de un bărbier anonim şi apoi de „Magistro Petre Barbier". Dintre „fizicii" Braşovului, cel mai vestit a fost Paulus Kyr, pe drept cuvînt lăudat pentru ştiinţa

Scanned with OKEN Scanner

lui. La Bistrița întîlnim primul „fizic" originar din Transilvania și anume pe dr. Martin Brenner. La fel ca și bărbierii-chirurgi brașoveni și sibieni, deseori solicitați de către voievozii români pentru priceperea și onestitatea lor, și la Bistrița au profesat o serie de bărbieri, dintre care unii s-au bucurat de mare cinste pe lîngă voievozii care le solicitau serviciile. Astfel, documentele din timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, fiul lui Bogdan cel Orb, suferind la rîndul lui de o boală de ochi, ne vorbesc despre desele lui apeluri la Sfatul Cetății Bistrița pentru a-i trimite, spre a-l îngriji, pe medicul Andrei. Primul pe care îl solicitase domnul moldovean a fost, de fapt, chirurgul brașovean Petrus *„barbirensores"* (mai 1557), dar în anul următor îl solicită insistent pe Andrei de la Bistrița. Cu toate îngrijirile acestuia, boala de ochi nu regresează și voievodul acceptă tratamentul tînărului medic Assola din Bressano, care îi administrează un medicament cam tare și de aici pofta de răzbunare a voievodului descrisă mai sus. În primăvara anului 1560, voievodul se simte mai bine și permite unui bărbier din Brașov și lui Andrei din Bistrița să se întoarcă acasă cu daruri bogate, dar nu peste mult timp îl va solicita din nou pe îndemînaticul Andrei. După pierderea domniei și reîntoarcerea la tron repetă aceeași cerere către Sfatul Cetății Bistrița. Bistrițenii îl trimit cu regularitate pe Andrei și acesta, deși simplu bărbier-chirurg, se bucură de încrederea și prețuirea voievodului (V ă t ă m a n u N., — Op. cit., p. 95—98).

Rolul medicilor în apărarea sănătății a fost greu pus la încercare în perioadele de bîntuire a epidemiilor. Ciuma, *„Die Königin des Todes"*, adică „regina morții", cum o numeau unele documente brașovene, „moartea neagră", cum o numeau altele, a secerat viețile omenești în evul feudal al Europei mai mult chiar decît necontenitele și groaznicele războaie.

Ciuma a fost cunoscută sub formă de epidemie încă din secolul al II-lea și mai bine în secolul al VI-lea, în timpul domniei lui Justinian, răspîndindu-se în imperiul roman de răsărit. În Franța și Germania, primele epidemii se semnalează în secolul al XI-lea, urmînd pentru Europa, pînă în secolul al XV-lea, 32 de epidemii de acest fel. Cele mai pustiitoare epidemii au fost semnalate în secolul al XIV-lea. Spre teritoriul patriei noastre, epidemia venea din mai multe direcții. În Ungaria, de pildă, sînt semnalate trei epidemii de ciumă descrise în *„Codex Linzbauer"* și care urmează năvălirii mongole din 1242. Este de presupus că ele au afectat și teritoriul Transilvaniei. În secolul următor, o puternică epidemie de ciumă, declanșată din centrul Asiei, ajunge dispersîndu-se radial și spre părțile tătărăști, fiind semnalată în Crimeea la anul 1346 (P o l l i t z e r R. — *„La Peste"*, Geneva, 1954). Cuprinde apoi Italia, Spania, Europa de Apus, Țările Scandinave, Rusia. Teribila „ciumă neagră", cum este numită această epidemie între anii 1346

și 1351, cu apogeul în anul 1347, seceră zeci de milioane de oameni, după unii istorici chiar mai bine de o treime din populația Europei, dar același număr de victime se înregistrează și în Asia. S-a presupus că țările românești au fost ferite de invaziile pustiitoare ale acestei epidemii. Ea venea spre teritoriile noastre din toate direcțiile. Spre Moldova venea de la tătari, care erau cumplit loviți de această epidemie și ale căror trupe avuseseră în acest timp ciocniri cu oștenii lui Basarab Voievod. Iată mărturia călătorului Gabriel de Mussis Placentino despre această epidemie la tătari: „Și iată că boala invadîndu-i pe tătari, toată oștirea lor zăcea pătimind și zilnic mureau nesfîrșite mii. Se vedea cum zburau săgețile din cer lovind și zdrobind mîndria tătarilor. Ei îndată mureau însemnați pe trup, cu umorile coagulate la încheieturi și apoi cu febră putridă la inghine, nemaifiindu-le de folos nici sfaturile, nici ajutoarele medicilor . . ." (I o r g a N. — *„Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle"*, *Quatrième série*, București, 1915, p. 5). Desigur, trecînd peste amănuntul cu „văzutul săgeților care cădeau peste tătarii necredincioși", pentru a-i însemna cu pedeapsa divină — care este explicabil pentru optica autorului —, descrierea reflectă o cumplită realitate. Dinspre sud epidemia venea pe drumurile de legături comerciale, religioase și politice cu Bizanțul, unde ciuma se dezlănțuise, în acest sens stîndu-ne mărturie, printre multe altele și descrierea împăratului Ioan Cantacuzino, căruia îi murise un fiu în timpul epidemiei. Dinspre apus epidemia venea din țările europene prin Ungaria. În 1349, de pildă, regele Ludovic al Ungariei scria dogelui Veneției că ciuma se potolise în Ungaria și că el pleacă în Transilvania. Și tot în acel an, spre toamnă, dogele Veneției scria, însă, că ciuma bîntuia puternic în Ungaria și că însăși regina Margareta căzuse victimă molimei [„Documente privind istoria României", *C* (veacul al XIV-lea), vol. IV, p. 509]. În același an, episcopul Dumitru al Oradiei amintea, într-un document, „nemaipomenita ciumă, ce s-a ivit în anul de față" (V ă t ă m a n u N. — „Medicină veche românească", Ed. științifică, București, 1970, p. 85). Iscodirile istoricilor scot mereu la iveală date noi despre ravagiile ciumei. Astfel, un timp a avut crezare afirmația istoricului Gusbeth, în sensul că în secolul al al XIV-lea Brașovul n-a fost atins de epidemie (Gusbeth E. — *Der Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt"*, 1884). Dar, așa cum ne demonstrează autorii Huttmann, Hristache și Szábo Zoltan, un manuscris din Colecția Fröhlich semnalează prezența epidemiei de ciumă la Brașov în anul 1338, iar cronicarul Th. Tartler susține, de asemenea, că epidemiile din anii 1338 și 1354 au făcut numeroase victime (H u t t m a n n și H r i s t a c h e , — *„Les premières épidémies de peste sur le territoire roumain"*, Comunicare inedită; Z o l t a n Sz. — Istoricul bolilor transmisibile în trecutul Brașovului", Comunicare inedită). În aceeași ordine de idei, amintim că Nicolae Vătămanu ne atrage atenția asupra

pitacului mitropolitului Iachint al Ungrovlahiei, trimis în 1370 de la Argeș spre Constantinopol, care se scuza că nu poate face drumul fiindcă voievodul său îl oprește, fiindu-i teamă ca „să nu fie ucis", precizînd însă că aceste cuvinte din document — atunci cînd a fost publicat sub îngrijirea lui Nicolae Iorga — au fost transcrise prin „teama de ciumă" (V ă t ă m a n u N. — Op. cit., p. 87). Un ducat de pe vremea voievodului Radu I, avînd pe una din fețe o cruce cu capetele în formă de crini și cuprinzînd între brațe literele „A", „G", „L", „A", iar pe cealaltă față un șarpe, este o altă dovadă a prezenței epidemiilor de ciumă la noi în acel veac timpuriu. Literele erau inițialele formulei talismanice *„Atha Gabor Leolam Adonai"*, despre care se credea că este capabilă să apere de toate relele, inclusiv de ciumă, iar șarpele — un alt semn mitologic — era purtat, sculptat și invocat cu fervoare în acele vremi, în aceeași credință deșartă că simbolul lui va apăra de boli. Pe inelul voievodului se află, de asemenea, încrustată litera „A". Alte indicii despre ciumă găsim în arhitectura Bisericii Domnești de la Argeș, atît prin răstimpurile lungi de încetare a lucrului — inexplicabile altfel —, cît și prin apariția în iconografie a influenței cultului Maicii Domnului, ocrotitoare de „săgețile otrăvitoare ale ciumei", atît de răspîndită în Europa de atunci; alte indicii le constituie seria de vindecări miraculoase și de sfinți vindecători zugrăviți de pictorii lăcașului. În secolele următoare, epidemiile de ciumă sînt tot mai des semnalate și informațiile încep să abunde. În Transilvania, de pildă, s-au semnalat nu mai puțin de 26 de reizbucniri ale epidemiei de ciumă între anii 1349 și 1526. Primul dintre cronicarii români care amintește molima este Grigore Ureche, numind epidemia din 1522 „omor mare" (U r e c h e Gr., — Letopisețul Țării Moldovei", București, 1956, p. 160). Ca să ne dăm seama ce au însemnat repetatele atacuri ale acestei molime pentru viața locuitorilor de atunci, să urmărim cîteva episoade ale ei, așa cum au fost păstrate în documentele arhivelor brașovene (mai bine păstrate decît ale altor orașe). Dr. Huttmann și dr. Hristache numără, la Brașov, un total de 28 de epidemii de ciumă (Op. cit.). Era vorba de pesta bubonică și de pesta pulmonară, care aduc mai totdeauna moartea. Mulți morți se numără după epidemiile din anii 1480 și 1495. După 35 de ani, adică în 1530, se declanșează o nouă epidemie. Cronicarul Ostermeyer consemnează că în anul 1633 au murit, în Brașov, din cauza epidemiei, 5 000 de oameni, ceea ce este extrem de mult, dacă ne gîndim că, făcînd o estimare pe baza fișelor fiscale, cronicarul Seraphin stabilește numărul locuitorilor Brașovului la 10 000. Epidemia din 1572 este caracterizată de un cronicar — printr-un text de pe unul din pereții Bisericii Negre — ca: *„Pestis sevissima grassatur Corronae et in Terra Barcensi"*. Dacă cele șapte epidemii samnalate în secolul al XVI-lea pot fi considerate oarecum mai puțin

Scanned with OKEN Scanner

grave, atunci cele cinci din secolul următor au fost pustiitoare. În anul 1603, o epidemie care a ţinut cinci luni a provocat, în perioada de maximă virulenţă, o sută de decese pe zi. În Cronica lui Nössner se consemnează: *„Anno 1603 ist ein grosser sterb erregt worden ex infecto aere"* — o afirmaţie naivă, desigur, cuprinzînd credinţa că infecţia s-ar fi propagat prin aer (Zoltan Sz. — Op. cit.). În timpul epidemiei din anul 1633 şi-au găsit moartea 57 de studenţi braşoveni. În anul 1646 se declanşează o epidemie în cetatea Sighişoarei care ajunge curînd şi la Braşov. După cîteva recrudescenţe oarecum mai blînde, epidemia din anii 1717—1719 a fost din nou pustiitoare. După socotelile doctorului Albrich, numărul morţilor în Braşov şi împrejurimi a ajuns la 18 088. La fel de gravă a fost şi epidemia din anii 1755—1757. Datorită unui tînăr cronicar (de numai 20 de ani, care semna cu iniţialele G.M.G.), sîntem în posesia tuturor amănuntelor despre desfăşurarea şi ravagiile acestei epidemii. Una dintre concluziile semnificative care se poate trage din însemnările acestuia este aceea că, datorită pazei severe de la porţile oraşului şi posibilităţilor de izolare, dispensarizare şi tratament de care dispunea patriciatul orăşenesc, în interiorul oraşului s-au înregistrat numai 7% morţi, pe cînd în suburbiile sale, adică acolo unde locuia sărăcimea — „plebea" —, restul de 93%. Epidemia este descrisă şi de către preotul Szeli Iosif, care a asistat neputincios la moartea soţiei sale. De la această relatare a plecat şi scriitorul braşovean Szemler Ferenc, creînd romanul „Anul ciumei", o interesantă frescă a acelor dramatice întîmplări.

Cum s-au apărat oamenii împotriva acestor epidemii şi cum au acţionat medicii? Mai întîi este de semnalat că ciuma a surprins, necunoscîndu-se modul ei de propagare, determinînd un refugiu în adulaţii mistice, în considerente că este vorba de o pedeapsă providenţială. Convoaiele celor „însemnaţi" de teribila boală colindau drumurile europene, făcînd ca toţi să se ferească din faţa sinistrelor cortegii, a căror apropiere era anunţată prin sunete de trîmbiţă. La eforturile, fără succes, ale medicilor trebuie să amintim pe acei călugări care făceau parte din ordinul de la numele căruia îşi trag denumirea „lazareturile", care, chiar dacă efectiv n-au putut aduce servicii luptei pentru stăvilirea epidemiilor, au făcut dovada dăruirii lor îngrijind pe bolnavii de care toţi se fereau, inclusiv medicii care refuzau să consulte, străbătînd străzile în costume ciudate, cu mască cu cioc lung în faţă, cu mănuşi şi încălţăminte de protecţie.

La noi, poporul a găsit şi pentru aceste valuri ostile ale vremurilor acelaşi remediu pe care l-a folosit în faţa tuturor vicisitudinilor istoriei: dispersare, retragerea din aşezări şi aşteptarea trecerii pericolului. De aici, răspîndirea zicalei: „Ciuma? Fugi!" Oamenii de rînd se retrăgeau în codrii care le-au salvat de-a lungul mileniilor fiinţa,

Scanned with OKEN Scanner

iar boierii şi domnitorii în conace şi case de vînătoare. Plastică şi impresionantă este descrierea pe care o face Eugen Barbu în primul capitol al „Principelui". Dincolo de neasemuit de frumoasele pagini de literatură, această carte este şi un document veridic al efectelor şi consecinţelor acestei epidemii.

Despre o contribuţie eficientă a medicilor la combaterea ciumei nu putem vorbi decît relativ tîrziu, după ce multe valuri ale molimei au măturat vieţi. Există cîteva reuşite mai timpurii, datorate îndeosebi personalităţii unor doctori din burgurile transilvănene şi condiţiilor de izolare de care puteau dispune cetăţile. Am amintit şi cu altă ocazie de priceperea „fizicului" dr. Iohan Salzmann (Salius), care, în anul 1510, fereşte Sibiul de epidemie prin riguroase măsuri de izolare. În aceeaşi perioadă, la Braşov, impunea măsuri sanitare de protecţie împotriva epidemiilor dr. Sebastian Bauschner, „fizic" al oraşului. Urmaşul lui, care apoi s-a mutat la Sibiu, „fizicul" dr. Bauschner a scris primul tratat despre ciumă şi măsurile de combatere a acesteia, intitulat: „Un mic învăţămînt: cum trebuie să trăieşti în timpul epidemiei de ciumă". În perioada anilor 1533—1578, a desfăşurat la Braşov o neobosită activitate preventivă şi curativă vestitul doctor Paulus Kyr, care, pentru bunele rezultate obţinute în combaterea epidemiilor de ciumă, a fost invitat şi de către voievodul Alexandru Lăpuşneanu să organizeze combaterea molimei în Moldova. Cele mai eficace măsuri antiepidemice le-a luat însă „fizicul" oraşului, dr. Trostfried Hengenitius, în timpul epidemiei din anul 1660. Declarînd ca suspectă orice persoană care ar fi venit în contact cu un bolnav, interzicîndu-i părăsirea domiciliului timp de 14 zile, a ordonat acoperirea cu pămînt a tuturor gropilor unde zăceau cadavrele etc. Mereu la căpătîiul bolnavilor, profesîndu-şi meseria cu pasiune şi dăruire, a sfîrşit răpus şi el de aceeaşi boală. Mai marii burgului au avut însă atitudini uneori ciudate faţă de strădaniile medicilor. Astfel, dacă „fizicul" Ioan Albrich a fost sprijinit în strădaniile sale de a vizita orice bolnav, chiar în perioadele de „linişte", spre a putea depista un eventual diagnostic de ciumă, mai tîrziu, chirurgul Czakul Mihail a fost arestat şi întemniţat pentru vina de a fi dat alarmă falsă, punînd diagnosticul de ciumă la cîţiva bolnavi. Evident, arestarea şi acuzarea chirurgului n-au ajutat cu nimic la stăvilirea cruntei epidemii ce se declara în acel an, 1755.

În ce priveşte Moldova şi Ţara Românească, deşi s-a pus problema izolării şi supravegherii graniţelor, era imposibil a se lua măsuri concrete faţă de graniţa cu tătarii şi turcii, fiindcă orice asemenea gest putea fi interpretat ca act de ostilitate faţă de prea bănuitoarea Poartă, mereu în căutare de pretexte pentru a interveni în aceste provincii. Măsurile rămîneau doar aşa cum le descrie pana marelui scriitor contemporan Eugen Barbu, documentele vorbindu-ne despre ieşirea în afara

Scanned with OKEN Scanner

orașului în corturi, pe timp de trei luni, a domnitorului Moldovei Petru Șchiopul, în anul 1588, de frica molimei, despre măsuri asemănătoare luate de Duca Vodă, Brîncoveanu și Ștefăniță — poreclit Papură Vodă, pentru foametea ce a urmat molimei (*Samarian, P. G.* — „Ciuma", București, 1932). Carantinele au fost organizate sistematic în Transilvania și Banat abia în anul 1728. La București, domnitorul Grigore Ghica, făcînd parte dintr-o familie cu preocupări pentru studiul medicinei, în afară de faptul că în anul 1753 înființează două spitale destinate, în primul rînd, bolnavilor de ciumă, redactează, în scris o serie de măsuri ce trebuiau luate pentru combaterea epidemiilor. În Moldova, spitale speciale pentru ciumați s-au înființat la Măgura Iașilor (1734), la Trisfetitele și Mănăstirea Sf. Spiridon.

În tot evul feudal, alături de cei ce profesau medicina ca posesori ai unei diplome, care le atesta mai mult sau mai puțin pregătirea, existau și vindecători populari, oameni simpli dar cunoscători ai unor remedii terapeutice transmise din generație în generație. Nu mai revenim asupra eficacității unora dintre remediile populare verificate printr-o îndelungă experiență, nici asupra unor vindecători populari vestiți și buni cunoscători ai artei tămăduirii, ci vom semnala apariția unei animozități, a unei stări de ostilitate între cei ce profesau medicina în condițiile legale și tămăduitorii populari. Este de precizat că alături de cei ce profesau medicina fără studii speciale, dar avînd talent în această direcție și fiind animați de a face bine, apar și în această epocă istorică tot felul de șarlatani, tentați de onorariile ridicate ce se puteau percepe și mizînd pe ignoranța populației. Dacă despre vraci „Îndreptarea legii" spunea că trebuie: „să-i fie mîinile sănătoase, ca să apuce strîngerea cu mîinile-i și cu mintea să priceapă boala" — referindu-se în general doar la calitățile necesare vindecătorului —, legiuirile încep să concretizeze condițiile de exercitare a medicinei, vindecătorii populari situîndu-se astfel în afara dreptului de a practica această profesiune; astfel, bărbierii și doctorii, organizați în sistem de breaslă, vor poseda temeiurile legale de a acționa împotriva lor. Îndeosebi în Transilvania această luptă între breslașii care căutau să asigure monopolul pentru profesiunea lor și vindecătorii populari este manifestă. Astfel, un document din 29.XI.1615 amintește de hotărîrea Uniunii pe țară a breslei bărbierilor-chirurgi de a nu mai permite ca începînd cu această dată, ca vreun „cîrpaci" să mai practice meseria în orașele și satele țării. Cu toate acestea, este semnificativă o rezervă — datorită desigur valorii și prestigiului unor vindecători populari —, în sensul că se exceptează vindecătorii care vor obține de la autorități permisiunea să practice vindecarea și pansarea bolnavilor (Arhivele Statului, Cluj; Arhiva orașului Bistrița — Documente, 1615, p. 57). La fel de semnificativă este și întîmplarea consemnată de do-

Scanned with OKEN Scanner

cumentele Arhivei braşovene în sensul că magistrul Braşovului, Marcus Fronius, fiind bolnav în anul 1713 şi tratat fără succes de către „fizicul" oraşului, dr. Lucas Seuler, recurge la serviciile unui vindecător popular din Satu-Nou (T r a u s c h, J. *„Schriftsteller Lexicon"*, vol. I, Braşov, 1868, p. 351). Interesantă şi la fel de semnificativă este şi lupta dusă cu autorităţile de către locuitorii Comunei Codlea, pentru a i se permite vindecătorului lor să-şi practice nestingherit tratamentele. La memoriul acestora, care nu găseşte rezolvare favorabilă la autorităţile braşovene şi ca urmare este înaintat pînă la organul gubernial, sînt ataşate declaraţiile a 64 de foşti bolnavi, care atestă că au fost vindecaţi de către acesta de boli grele (*Arhivele Statului Braşov, A. M.*, 1819, nr. 908). Desigur, aşa cum spuneam, alături de aceşti vindecători populari talentaţi şi cu reale cunoştinţe empirice sînt de semnalat numeroşi şarlatani. O cronică braşoveană din anul 1682 ne informează despre: „fiii bătrînului Raw din Braşov, care, fiind de meserie unul cazangiu şi altul curelar, după ce au colindat lumea, au început să se prezinte unul drept medic originar din Chaldeea, iar altul farmacist, originar din Roma. Se consemnează despre ei că „au înşelat foarte multă lume". Dar, în ziua de 9 iunie a anului amintit, sfîrşesc prin executarea pedepsei cu decapitarea („Diuriul lui Paul Benkner", vol. IV, Braşov, 1903, p. 208).

În secolele evului feudal, alături de medicii dăruiţi profesiunii de a prelungi viaţa omului şi de a-i asigura sănătatea, întîlnim şi ciudate figuri de medici-spioni, de medici asasini sau de şarlatani. Dacă despre aceştia din urmă ne vorbesc documentele scoase la iveală de istorici şi care se citesc astăzi ca simple curiozităţi, cei care au înţeles medicina ca adevărul căruia să-i închine viaţa au rămas întipăriţi în memoria poporului, dovadă stîndu-ne creaţiile folclorice orale despre „vracii fără de arginţi", precum şi numeroasele portrete pictate la loc de cinste în biserici, unde „Sfinţii Vindecători fără-de-arginţi" sînt înfăţişaţi cu pioşenie, spre veneraţia urmaşilor.

Trecînd peste ultima treaptă a veacului al XVII-lea, nu se poate uita că secolul al XVI-lea fusese consacrat anatomiei şi că cea care cîştiga teren era fiziologia, ştiinţă ce l-a consacrat pe Harvey, eroul care a zdruncinat credinţe milenare. Aceasta fără să se uite că, în acea vreme de răscruce pentru adevăr în medicină, ideile lui Galileo Galilei, Descartes, Francisc Bacon, Newton şi Leibnitz dominau gîndirea timpului, aproape în toate domeniile.

Tendinţa unora de a ignora trecutul şi, mai ales, acele fapte care pot servi înţelegerii adevărului în special în ştiinţele biologice, nu trebuie încurajată. Însăşi întrebarea lui Thoman Mann: „Adîncă este fîntîna trecutului. S-o considerăm ca fiind fără fund?" este edificatoare în acest sens. Trebuie să coborîm mult în fîntîna adîncă a trecutului, pentru

Scanned with OKEN Scanner

a descoperi și deslușî primele începuturi raționale ale medicinei, să dezvăluim lupta care s-a dus pentru adevăr chiar în medicină. În capitolele precedente am încercat, selecționînd dintr-un vast material documentar, să aducem în discuție acele date pe care noi le-am considerat concludente în elucidarea unor mai vechi întrebări pe care, și azi, și le mai pun unii oameni.

Lupta pentru adevăr în medicină a durat multă vreme, iar sacrificiile umane nu vor fi cunoscute în totalitate, poate, niciodată. Cu fiecare adevăr despre organismul uman și bolile sale, adversitățile făceau ravagii în rîndul celor care ignorau inchiziția și dușmănia forțelor obscurantiste, care, timp îndelungat, au frînat avîntul celor mai luminate minți în lupta pentru descoperirea adevărului pe care azi îl știm despre medicină.

Desigur că arta vindecării nu s-a dezvoltat lin. Vechiul Testament a menținut, și din păcate mai menține, în mințile nevinovate ale unora asprele și neomenoasele sale teorii metafizice asupra bolii. Un așa-zis „atotputernic" străbate de secole peste edificiul bine construit al lumii, dar nu-l poate influența. Se folosesc de el doar cei slabi sau cei care au interes să-l invoce, atunci cînd nu pot înfrînge ideea de adevăr, pe care lumea o caută de cînd s-a născut. Din nefericire, au căzut în mrejele acestei inflorescențe mistice și oameni care au dăruit științei opere nemuritoare. Cine nu ține seama de meritele unui chirurg de campanie ca Ambroise Paré (1509—1590), care a pus bazele marii chirurgii și a modificat tratamentul rănilor provocate de arme de foc (legarea arterelor, în loc de cauterizare), îl poate condamna pentru faptul că atunci, în plin spectacol al „misterelor medievale", renumitul savant credea că monștrii sînt, de fapt, semne care demonstrează „mînia dumnezeiască".

Atunci cînd la Geneva a bîntuit ciuma (vezi P. Delaunay, M. D. Grmek — „Arta vindecării", cap. IV, în: Istoria generală a științei, vol. II, Ed. științifică, București, 1971), Jean Calvin (1509—1564), jurist, întemeietor al doctrinei protestante — expresie a intereselor burgheziei — a ars pe rug 14 oameni, „vinovați" de a fi provocat această boală.

O combinație nefericită, potrivit căreia din adîncurile infernului ar apărea pe pămînt, împreună cu strigoii, diavolii care-i îndeamnă pe oameni la păcate datează din străvechi timpuri întunecate și a făcut loc părerii că păcatul a adus în lume boala și moartea. De altfel, se știe că în diverse epoci medicina a fost adăpostită în mînăstiri și cu mare greutate a fost înfrîntă concepția impusă de această origine. Așa cum se menționează în capitolul citat, „Universitatea din Louvain recunoaște, pentru vecie, supremația starețului delegat al Sfîntului Scaun". În Franța Universitatea este, de asemenea, „fiica bisericii" ... Profesorii de la

Scanned with OKEN Scanner

Montpéllier, canonici de onoare prin graţia papii Urban al V-lea, îmbină „pelerina preoţească cu cea de dascăl".

În perioada de ascendenţă istorică a burgheziei mulţi medici sînt purtători şi propagatori ai ideilor novatoare, progresiste. Imaginea „medicului de casă" este magistral portretizată de Aragon: „Îmbrăcat în negru, cu guler înalt şi cravată, pentru a-l înlocui treptat pe preot devenind sfătuitor al familiei şi reformator al societăţii" (A r a g o n L. — *„La Médicine d'aujourd'hui vue par un écrivain"*). Dar, acest medic, cunoscător al mentalităţii, sănătăţii şi stării morale a pacienţilor săi, realizînd pe scară redusă şi oarecum incipientă ceea ce va realiza ulterior medicina socială, începe să fie umbrit de o altă figură şi anume aceea a „medicului de cabinet" influenţat tot mai mult în practicarea profesiunii sale de spiritul mercantil specific societăţii burgheze. Pe măsură ce relaţiile acestuia cu pacienţii săi devin tot mai comerciale, contractuale, întreaga practică a medicinei alunecînd astfel spre vînzarea sănătăţii, spre valorificarea pecuniară a cunoştinţelor medicale, medicina se depărtează de adevărul ei — acela de a sluji omul —, condiţionînd această practică de realizarea unui cîştig. Nu vom mai detalia aici fenomenele de apariţie a concurenţei, cu reclama exagerată pentru „vindecări spectaculoase", adeseori trişate, nu vom mai pomeni aici despre reclama comercială ce şi-o fac medicii — reclamă care de multe ori impunea nu pe medicul cel mai priceput şi devotat în profesiunea sa, ci pe cel cu un spirit comercial mai accentuat şi cu posibilităţi „de lansare" —, despre industria farmaceutică şi inaccesibilitatea medicamentelor scumpe pentru săraci. Ne răsună în memorie, ca un act de acuzare a acestor practici, acidulata replică pusă de Molière în gura unuia dintre personajele sale: Fiindcă era îmbrăcat ca medic am crezut că trebuie să-i vorbesc despre bani. Sîntem deci departe de altruismul şi dăruirea care stau la temelia idealului de viaţă al adevăratului medic.

Calea care va apropia medicina de menirea şi adevărul ei este drumul care a dus spre organizarea şi generalizarea medicinei sociale, adică a medicinei ca preocupare generală şi necondiţionată pentru sănătatea tuturor oamenilor, indiferent de condiţia lor socială şi de posibilităţile lor materiale. Din păcate, trebuie să consemnăm că în calea iniţiativelor luate de medicii adevăraţi în vederea organizării medicinei sociale au existat numeroase bariere, dintre aceste obstacole unele fiind aşezate chiar de către unii medici, prea mult legaţi de cîştigul pe care li-l asigura statutul de „liber-profesionişti" în care legislaţia burgheză încadrase activitatea medicală. Aşa cum, pe drept cuvînt, remarcă Eduard Rist: „Medicina socială care ar fi trebuit să fie salutată de toţi ca o încoronare a lungului şi admirabilului efort ştiinţific al profesiunii noastre, a întîmpinat opoziţia tenace şi organizată a unor corporaţii medicale" (R i s t, E d., — *„Qu'est ce que la médicine"*, p. 205). Într-adevăr, ca să

dăm doar cîteva exemple, în Charta elaborată de Ordinul medicilor din Franţa, printre cele patru principii ale regimului de practică medicală, este stipulat şi principiul „liberei înţelegeri dintre medic şi pacient". Printre cei care argumentau că socializarea medicinei ar duce la pierderea vocaţiei, la „funcţionalizarea" sau „birocratizarea" ei, printre apărătorii regimului de liber-profesionism s-a situat şi cunoscutul autor român Mihail Kernbach. El scria că: „Raportul dintre medic şi bolnav s-a micşorat simţitor cedînd în detrimentul său raportul dintre medic şi societate. Acesta s-a transformat treptat şi azi raportul medic-stat tinde să acapareze întreaga profesiune liberă să împingă pe medic la o existenţă precară, plină de sacrificii (K e r n b a c h M., R o m a n e s c u N. — „Hotarul tradiţional şi legal al profesiunii medicale", Cluj 1935, p. 5).

Dar, indiferent de aceste meandre, de aceste opoziţii ale unor medici faţă de procesul de apropiere a medicinei de adevărul şi destinul ei, tot medicii au fost cei care, în primul rînd, au militat pentru a fi impusă răspunderea socială, largă şi deplină, a medicinei faţă de toţi oamenii în egală măsură şi cu deplină solicitudine. Drumul a fost desigur greu, şi, mai ales în perioada regimului burghez, cu toate străduaniile, nu puteau fi atinse decît obiective limitate, mici victorii „locale", întregul edificiu social fiind fondat pe o inegalitate economică, consecinţele sale neputînd fi înfrînte decît odată cu reformarea fundamentală a sistemului social. Aceasta nu micşorează însă meritele acelor medici care, în condiţii grele, au încercat să impună ideea asistenţei medicale socializate, au luptat pentru sănătatea celor mulţi. Implicit, lupta lor devenea o acuzare a stării sanitare mizerabile a populaţiei sărace şi, totodată, o acuzare a cauzelor sociale ale acestora. Nu este în intenţia noastră să descriem toate momentele acestei lupte duse de către medici, uneori eroică, dar nu putem trece fără cîteva referiri. Într-o lucrare publicată la Bratislava în anul 1787, autorul transilvănean Istvan Matyus, descriind condiţiile de muncă ale minerilor, notează: „Sărmanii mineri pot fi socotiţi pe drept cuvînt oameni nenorociţi cu o soartă mai grea decît a tuturor celorlalţi oameni, căci ei nu numai că îşi mistuie cea mai mare parte din zi îngropaţi în adîncul întunecos al pămîntului, dar sînt siliţi să soarbă acolo aerul înecăcios, amestecat . . . cu gaze. Pe lîngă aceasta, în fiecare clipă a vieţii lor sînt supuşi primejdiilor fatale, iar bolile lor nu se pot decît rareori vindeca" (M a t y u s I. — „*O és uj dietetica*", („Dietetica veche şi nouă"), Bratislava, 1787, p. 250). Vasile Popp, care a funcţionat un timp ca medic montanist în zona Zlatnei, a propus înfiinţarea unei catedre de „poliţie sanitară" la Liceul medico-chirurgical din Cluj, cu scopul promovării măsurilor de îmbunătăţire a asistenţei sanitare a minerilor. Pavel Vasici-Ungureanu, medic umanist din Banat, în cartea sa „Măiestria de a prelungi viaţa", demonstrează pe larg că noxele profesionale scurtează viaţa

Scanned with OKEN Scanner

muncitorilor concluzionînd în sensul că: „Bunăstarea lungeşte viaţa, iar sărăcia o scurtă". Asemănătoare este şi mongrafia lui Mihai Zotta despre problemele de igienă profesională, publicată la Viena în 1828. Iuliu Baraş, autorul primei lucrări de sinteză despre bolile profesionale din Ţara Românească, scrie: „Bogaţii trăiesc mai mult decît săracii, iar aceia ce au o viaţă uşoară trăiesc mai mult decît acei ce petrec viaţa lor în muncă grea, osteneală şi grijă" (B a r a ş I. — „Dietetica, boalele unor meserii, *Isis şi natura*, 1859, p. 126). Protestînd împotriva antrenării copiilor la munci peste puterile lor el, scrie: „Asemenea efecte sînt şi mai triste şi mai dăunătoare cînd survin la tineri precum e obiceiul în unele ţări industriale (de pildă în Anglia), unde copiii sînt ocupaţi toată ziua în fabrici" (Op. cit., p. 129). Referindu-se la viaţa minerilor, scrie: „Sărmanul muncitor este în plină transpiraţie în acest loc subteran fără aer, fără lumină şi plin de nişte emanaţii organice, putrede. Cum vrea deja cineva ca acest lucrător să trăiască mult? De aceea este şi constatat prin statistici, că meseria de lucrător în groape de cărbuni este foarte ucigaşă" (op. cit.). Se impune a fi amintită şi figura medicului sibian Georg Hoffinger, care a murit în sărăcie, dar care şi-a închinat întreaga viaţă luptei pentru îmbunătăţirea condiţiilor de trai şi pentru o asistenţă sanitară mai bună a minerilor din zona Oraviţei şi Zlatnei. Din datele prezentate de acest medic, rezultă că la minele din Săcărîmb, din 750 de angajaţi, 337 erau copii. La Bocşa-Montană, autorul amintit acuză că în mine lucrează copii de 7—8 ani timp de 12 ore pe zi, contra unei retribuţii mizere. Într-un raport din 1789, el a propus înfiinţarea unui spital pentru mineri şi a înaintat un proiect de „statut medical" pentru aceştia. Demnă de rememorat este şi preocuparea medicului Atanasie Fătu pentru organizarea asistenţei sociale a muncitorilor, respectarea unor norme igienico-sanitare la construcţiile industriale şi grija pentru viaţa familiilor muncitorilor. Doctorului Zaharia Petrescu îi revine meritul organizării „ambulanţelor rurale" pentru îngrijirea dentară a ţăranilor. Despre situaţia sanitară a ţărănimii noastre, doctorul Eraclie Clement va scrie că: „Toţi erau rău nutriţi, slabi, cu rezistenţă scăzută, consecinţa lipsei de alimentaţi cu produse de origine animală, formal scuzată prin zilele de post, care la unii ajung la 280 pe an . . .". Profesorul Ştefan Possa, de la Facultatea de Medicină din Iaşi, caracteriza pelagra ca fiind: „Un flagel pentru clasa muncitoare" (referindu-se desigur şi la ţărănimea muncitoare).

Ilustrul savant Victor Babeş scria că alături de bolile infecţioase care pot fi prevenite şi tratate medical există: . . . „un alt grup de boale de care suferă ţărănimea: sînt boalele mizeriei, adică sînt în strînsă legătură cu neîngrijirea statului faţă de starea economică a ţăranului", iar cu un alt prilej că: „Proprietarii şi arendaşii exploatează ţăranii în mod extraordinar storcînd de la ei un venit mai mare decît era chiar

Scanned with OKEN Scanner

claca și dijma în timpul robiei". Într-o conferință publică spunea că tuberculoza este boala țăranilor și muncitorilor care locuiesc în locuințe strîmte, lipsite de aer" și că ... „sînt munciți peste măsură" (B a b e ș V. — „Șapte conferințe publice", București, 1 900, p. 104). Pe aceeași linie de demascare a condițiilor sociale care generează bolile se înscriu și lucrările și activitatea depusă de Popescu-Azuga și I. Cantacuzino. Scriind despre condițiile de muncă dintr-o fabrică de sticlă, primul nota: „Dante cînd a scris Infernul bănuiesc că n-a văzut o fabrică de geamuri similară cu cea din Ciobănaș; căci nu cunosc o muncă mai grea și mai istovitoare ca a lucrătorului geamgiu".

Carol Davila, marele organizator al administrației sanitare a țării, și-a dat seama că toate reformele pe care intenționa să le întreprindă nu puteau fi eficiente atît timp cît marea majoritatea populației — țărănimea — nu beneficia de asistență medicală calificată. Trebuiau depășite obstacole deosebit de grele. Cu atît mai mult ni se impune astăzi respectul figurii celui care a fondat regulamentul medicului de arondisment, cu cît vom ține cont că la acea dată nicăieri în lume nu existau adevărate circumscripții medicale rurale. Una dintre obligațiile fundamentale ale medicilor de arondisment era precizată în sensul următor: ... „să dea locuitorilor sărmani, dorobanților și grănicerilor și familiilor lor medicamentele necesare din farmacia portativă, fără a avea dreptul să primească de la un bolnav sărac, dorobanț sau grănicer, vreo plată pentru medicamente sau consultație. El a amintit în „Regulamentul medicului de arondisment" și „misia lui morală, civilizatoare" (adică a medicului), precizînd în final că: „Medicul acela care se va crede destinat pentru ceva mai mare decît să fie învățătorul țăranului nu va deveni niciodată un medic conștiincios, nici un funcționar bun". Ca să ne dăm seama de impedimentele ce le avea de surmontat acest organizator redăm un fragment din petiția adresată în anul 1861, de 74 de cetățeni „foarte onorabili" din Caracal, care cereau Domnitorului să îi scutească de obligația recent legiferată de a angaja un medic comunal pe cheltuiala urbei: „Medicii fiind mai mult mîngăiere decît ajutat pozitiv al vieții omenești, credem că (este o) adevărată greșeală ca să cheltuiască cineva agonisita sa avere înmulțindu-i", (Istoria medicinei românești, Ed. medicală, București, 1972, p. 202).

Atît în etapa „poliției sanitare" — preocupare care a dominat pînă spre anul 1890, caracterizată prin strădania de instituire a controlului salubrității publice — cît și în perioada de prioritate a muncii antiepidemice care i-a urmat, medicii n-au încetat să acuze cauzele sociale ale stării necorespunzătoare a sănătății. Măsuri ca aceea dispusă de Direcția Serviciului Sanitar, în sensul de a se distribui o ciorbă de carne cu pîine bolnavilor de pelagră care se prezentau la consult medical dumineca și în zilele de sărbătoare, nu erau decît slabe paliative.

Scanned with OKEN Scanner

Așa cum se exprima profesorul Felix, pelagra există pentru că organele de stat nu se preocupă de obligația „de a înlătura tot ce se opune progresului, bunului trai, sănătății, prosperității locuitorilor, adică a majorității populației nu numai a minorității care trăiește din munca țăranului care, cu toate legile protectoare și democratice au rămas un simplu instrument de muncă al marelui cultivator de porumb", (op. cit., p. 233). Lui Gheorghe Marinescu, celebrul neurolog român îi datorăm curajoasa propunere făcută în discursul său de recepție la Academie, în sensul de a fi considerată pelagra ca un accident de muncă de care să fie făcut vinovat arendașul, fiindcă datorită presiunii lui, țăranul nu își poate lucra normal propriul ogor (*Marinescu Gh.* — „Progresele și tendințele medicinei moderne", București, 1906, p. 27).

Directorul general al Serviciului Sanitar, în anul 1924, doctorul I. Bordea, descria, plastic și întristător situația medicului de țară înaintea primului război mondial: „Tînărul medic, fără ca în majoritatea cazurilor să aibă pregătirea cuvenită pentru viața de medic rural, este trimis la o plasă cu 20 pînă la 25 de comune cu 40 de sate, ca să facă izolarea bolnavilor contagioși fără ca să aibă loc de izolare; ca să dezinfecteze locuințele contaminate fără aparate și material de dezinfectare; ca să se ocupe de igiena satelor, fără ca cuvîntul lui să fie ascultat; ca să dea consultații bolnavilor fără ca să aibă unde să-i examineze și să distribuie medicamente săracilor fără a avea medicamente. Silit să locuiască foarte des în case insalubre, medicul de plasă cutreiera zile întregi satele ca să vadă neagra mizerie fără ca să o poată îndrepta, să intre în casa suferinzilor aproape dezarmat, să vadă contagioșii pentru a-i înscrie în tabele statistice și să prescrie regimul lactat acelora care nu-și aveau asigurată uneori, nici mămăliga zilnică. În afară de acesta, controlul hranei muncitorilor, în timpul muncilor agricole, era din partea medicilor un act pe cît de cutezător, pe atît de primejdios, pentru că atotputernicii zilei cereau „decapitarea" cutezătorului care a îndrăznit să exercite un control asupra hranei insuficiente și de rea calitate ce o dădeau celor cununați cu glia" (Bordea I. — „Serviciul Sanitar al României și igiena publică între anii 1905—1922", București, 1924, p. 50—51). Mulți dintre acești medici rurali, în contact direct cu mizeria celor atît de crunt exploatați, s-au simțit solidari cu suferințele lor. „Medicul rural de pe vremuri — scrie același autor — era un adevărat martir, în sufletul căruia clocotea revolta contra unei oligarhii rapace și fără suflet. Izbucnirea răscoalelor țărănești, pentru mulți dintre noi, a fost începutul unor nădejdi de mai bine" (Bordea I. — „Zile trăite", *România Medicală*, 1938, *16*, 7, 103).

Dacă „Regulamentul pentru industriile insalubre" din 1875 s-a referit, îndeosebi, nu la protecția lucrătorilor, ci a locuitorilor din preajma unităților industriale, Legea sanitară din 1893 și în special „Regulamen-

tul industriilor insalubre" din 1894 au conținut unele prevederi avansate pentru acea epocă, pentru ocrotirea sănătății muncitorilor și a muncii copiilor. Dar aceste prevederi au rămas doar pe hîrtie. După două decenii de la adoptarea „Regulamentului industriilor insalubre" din 1894, economistul Virgil Madgearu scria: „Regulamentul nu s-a putut însă aplica; aplicarea lui fusese încredințată prefecților de județe și primarilor din capitalele de județe ajutați de medicii primari și experiența a arătat, pretutindeni unde s-a încercat a se da asemenea măsuri în seama autorităților locale, că ele nu sînt în stare să le îndeplinească, deoarece sînt prea intim legate de interesele locale, care la noi, mai mult decît oriunde sînt aduse la suprafață de repetate schimbări politice" (M a d g e a r u V. — „Ocrotirea muncitorilor în România", București, 1915, p. 29). „Legea sanitară" din 1910, cît și cea din 1912, legată de numele lui D. S. Nenițescu, conținea unele prevederi în favoarea muncitorilor, dar, așa cum observa M. G. Orleanu: „«Proiectul Nenițescu» pune sarcina bolii numai pe statele muncitorului pe motiv că patronul nu are nimic să-și impute în boala muncitorului", dar, „foarte des, localul fabricii, sau cartierul în care este situat, sau chiar felul muncii este cauza boleșniței" (O r l e a n u M. G. — „Legea meseriilor și asigurarea muncitorilor", București, 1911, p. 12).

Aprofundarea problematicii sociale a medicinei devine o preocupare de studiu pentru numeroși medici. Mai întîi sînt de semnalat discursul „Despre mișcarea populațiunii României", rostit la Academie de savantul Iacob Felix, monografia doctorului Alexandru Șuțu întitulată „Alienatul în fața societății și a științei", scrierea „Considerațiuni asupra pneumoniei la copii" a lui Constantin G. Nica, lucrarea „O pagină din istoria contemporană a României din punctul de vedere medical, economic și național" a lui Constantin I. Istrati, precum și tezele de doctorat pe teme de igienă specială ale lui G. V. Manicea, K. Stăuceanu, V. Bianu și alții.

Prima încercare de aplicare a învățăturii marxiste în tratarea problemelor medicinei sociale îi aparține lui Ștefan Stîncă, în teza de doctorat: „Mediul social ca factor patologic", unde, printre altele, expunea principiul: „Vindecarea bolilor la a căror producere ia parte însemnată mediul social nu o poate aduce terapia, ea singură, sau măsurile igienice, ele singure; reformele mari sociale trebuie să le vină în ajutor".

Strălucitul savant Victor Babeș s-a străduit mereu să atragă atenția asupra substratului social al complexului nosologic la care se referea. În discursul său de recepție la Academie, savantul Gheorghe Marinescu încheia: „Medicina socială va arăta omului calea spre a se bucura de o sănătate mai prosperă ca cea de astăzi și îi va da astfel cea mai mare fericire potrivit cu natura lui" (M a r i n e s c u Gh., — „Progresele și tendințele medicinei moderne", București, 1906, p. 31). În același an,

Scanned with OKEN Scanner

1906, vorbind la Clubul muncitoresc din Capitală, Ion Cantacuzino declara: „Se înțelege, numai sanatoriile nu ajung și apoi stingerea completă a acestei boli sociale, numai soluția socialistă, societatea comunistă o poate aduce" (*România muncitoare* nr. 4/1907).

Lupta pentru ocrotirea sănătății publice a atins o nouă treaptă o dată cu înființarea Partidului Comunist Român, activitatea acestuia dîndu-i conținut și orientare precisă. În documentele din timpul grelelor condiții ale muncii ilegale, Partidul Comunist Român a elaborat principalele măsuri economice, politice, culturale și de organizare socială care trebuiau luate pentru a influența sănătatea publică și a mobilizat masele pentru realizarea lor.

Rezoluțiile Congresului al II-lea al P.C.R., cît și ale Plenarei C.C. al P.C.R. din 1936 insistă asupra situației grele a clasei muncitoare și a stării mizere a sănătății sale. Într-un manifest elaborat de C.C. al P.C.R. în anul 1937 se cuprind, printre altele, și o serie de măsuri pentru apărarea sănătății publice, cum ar fi: îngrijirea medicală gratuită, crearea de spitale pe lîngă întreprinderile și fabricile mari, de spitale rurale și infirmerii în fiecare sat, sporirea numărului de medici, înființarea de cantine în fabrici, construirea de băi publice, concedii înainte și după naștere etc.

Starea sanitară grea a țării a fost dezbătută în numeroase articole apărute în publicațiile ilegale și cele legale aflate sub influența partidului, demonstrîndu-se locul și rolul factorilor economici și sociali în determinarea stării sănătății oamenilor muncii. Astfel, amintim, cu titlu de exemplu, articolele publicate în „Scînteia" în ilegalitate: „Țărănimea înfometată piere de pelagră" (*Scînteia*, nr. 4/1934) sau „Situația muncitorilor mineri din Valea Jiului" (*Scînteia*, 1.IV. 1932). Într-un articol publicat în ziarul „Viața muncitoare" se scria că: „În bugetul statului, cheltuielile pentru sănătatea publică sînt microscopice pe lîngă cheltuielile rezervate armatei, poliției, jandarmeriei și altor instituții care ajută la menținerea regimului capitalist" (*Viața muncitoare*, anul III, nr. 10).

Partidul Comunist Român s-a aflat și în fruntea acțiunilor pentru ajutorarea șomerilor, a celor bolnavi, a mamelor și copiilor, a victimelor represiunii burgheze. În acest scop au fost create o serie de organizații de masă. Astfel, organizația „Ajutorul muncitoresc român", cu mari merite în ajutorarea deținuților politici antifasciști, a muncitorilor bolnavi și a mamelor cu mulți copii, a strîns în jurul ei și un mare număr de medici. Aceștia au adresat, în anul 1931, o chemare „Către medicii din întreaga țară", în cuprinsul căreia era demascată lipsa de asistență a muncitorilor, lansînd apelul: „În cartierele mărginașe ale orașelor, învăluite în fumul coșurilor de fabrică, unde rînjește spectrul hidos al foametei și tuberculoza își culege victimele, la sate, scufundate în bezna întunericului ce înăbușe suferințele milioanelor și unde domnește pelagra,

acolo este locul nostru" (*Studenţimea nouă*, nr. 8/1931). Aceeaşi organizaţie a întreţinut cantine gratuite, a distribuit lapte pentru copiii muncitorilor, a distribuit şomerilor lemne de foc. O serie de organizaţii au avut ca scop ajutorarea copiilor sărmani şi a mamelor nevoiaşe. Astfel, „Ajutorul copiilor", înfiinţat în anul 1934, avea ca scop „ajutorarea copiilor orfani", precum şi a copiilor „ai căror părinţi sînt lipsiţi de ajutoare materiale", iar „Cuibul copilului", înfiinţat în anul 1934, avea ca scop „adăpostirea copiilor pînă la vîrsta de cinci ani, ai căror mame sînt ocupate în timpul zilei, afară de casă, ca profesioniste, meseriaşe sau muncitoare". Sînt de menţionat apoi asociaţia „Căminul copilului" şi apoi „Asociaţia pentru protecţia mamei şi copilului", care, sub îndrumarea şi cu sprijinul organizaţiilor regionale ale P.C.R., înfiinţează centre şi în diferite oraşe din ţară.

Alte asociaţii aveau ca scop luminarea mamelor eliberarea lor din întunericul superstiţiilor. Dintre acestea, citǎm „Liga contra prejudecăţilor", susţinută printre alţii de savantul prof. dr. Gh. Marinescu, al cărei organ de presă, *Orizont*, a abordat o serie de probleme legate de igiena alimentaţiei, pericolul practicilor empirice etc.

Activitatea de propagandă a partidului a dezvăluit maselor adevăratele cauze ale situaţiei lor sociale şi sanitare, rădăcinile social-economice ale suferinţelor lor, precum şi calea pentru a se elibera din exploatare şi din situaţia mizeră. Indicînd societatea bazată pe exploatare, un manifest scria: „Ea e vinovată de pelagra, tuberculoza, analfabetismul, corupţia şi decăderea morală" [„Documente din istoria Partidului Comunist din România (1917—1921)", E. P. L. P., 1953, p. 17]. Un alt manifest, înfierînd cu vehemenţă nedreptatea socială, scria: „Pe cînd noi ne zbatem în nevoie, pe cînd noi îngheţăm, pe cînd nouă ne mor copiii de scarlatină şi de mizerie, îmbogăţiţii, patronii noştri se lăfăiesc în lux şi desfrîu" (*Tineretul socialist*, 19.XI.1921). Activitatea politică a partidului a făcut ca masele să înţeleagă rădăcina socială a stării lor deplorabile, să perceapă adevărul că exploatarea stă la temelia nedreptăţilor care aruncau oamenii muncii într-o viaţă de mizerie, de privaţiuni şi de boli. După cum am mai arătat, cei mai înaintaţi dintre medici, marea majoritate a slujitorilor medicinei, au înţeles că drumul spre împlinirea destinului medicinei nu poate fi altul decît acela al împletirii ei cu interesele fundamentale ale poporului, de înlăturare a regimului bazat pe exploatare şi injustiţie socială, să se încadreze în lupta condusă de Partidul Comunist Român pentru transformarea fundamentală a societăţii româneşti.

Moment crucial, de cotitură, deschizător al unei noi ere în istoria patriei noastre, 23 August 1944 — ziua eliberării României de sub dominaţia fascistă — a însemnat începutul revoluţiei populare, declanşarea, într-un timp istoriceşte scurt, a unor procese novatoare în toate dome-

Scanned with OKEN Scanner

niile vieţii economice, sociale şi politice ale ţării. Cele trei decenii care au urmat au însemnat, pentru poporul nostru, trepte de strălucitoare ascensiune şi afirmare, el prezentînd imaginea feciorului din basmele străbune care creşte într-o zi cît alţii într-o lună, cît alţii într-un an.

Mutaţiile fundamentale care s-au produs în sînul societăţii româneşti, trecerea mijloacelor de producţie în mîna celor ce muncesc, generalizarea relaţiilor de producţie socialiste atît la oraşe, cît şi la sate, crearea economiei socialiste unitare, înflorirea învăţămîntului, ştiinţei şi artelor, declanşarea energiilor şi capacităţilor creatoare ale poporului, creşterea substanţială a nivelului de trai s-au reflectat în modul de viaţă şi de gîndire al fiecărui cetăţean, devenit realizator, dar şi beneficiar al bogăţiilor — toate obţinute prin efortul constructiv ce se desfăşoară pe teritoriul patriei noastre. Aşa cum arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu: „Marile probleme social-economice, care nu de mult se aflau în faţa naţiunii noastre ca imperative majore ale progresului şi propăşirii, şi-au găsit în acest timp o soluţionare justă, corespunzător intereselor vitale ale întregului popor. A revenit astfel orînduirii noastre socialiste sarcina de a lichida înapoierea economică moştenită de la regimul burghezo-moşieresc, de a crea o industrie naţională puternică şi modernă, multilateral dezvoltată — baza progresului general al ţării, a bunăstării maselor, a consolidării independenţei şi suveranităţii naţionale“ (Ceauşescu N. — „România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste“, vol. III, Ed. politică, Bucureşti, 1969, p. 723).

În contextul realizărilor pentru îmbunătăţirea vieţii omului ridicat pe piedestalul suprem al valorilor societăţii noastre, se înscrie ridicarea problemei ocrotirii sănătăţii publice la rangul de politică de stat, situată printre obiectivele fundamentale ale Programului de construire a noii societăţi.

Perioada imediat următoare războiului a fost a redresării sanitare, a lichidării epidemiilor, a reorganizării şi readucerii în stare de funcţionare a instituţiilor sanitare distruse de război. În acest context, o deosebită însemnătate a avut chemarea Partidului Comunist Român, adresată cadrelor medicale şi organizaţiilor obşteşti de a acţiona, cu devotament şi energie, pentru îmbunătăţirea situaţiei epidemiologice a ţării — apel la care au răspuns, cu însufleţire, medicii şi cadrele sanitare medii, precum şi organizaţiile de masă care au susţinut, în diverse moduri, însemnate acţiuni în domeniul sănătăţii publice. Raportul politic al Comitetului Central la Conferinţa Naţională a P.C.R. din octombrie 1945, enumerînd sarcinile urgente care stau în faţa procesului de reconstrucţie a ţării, precizează că „o atenţie deosebită trebuie dată problemei sănătăţii publice“. În acelaşi raport se mai precizează că „prin îndrumările şi ajutorul medicilor vom putea schimba condiţiile de igienă — foarte relative azi — în care trăieşte ţărănimea şi vom face să scadă procentul — foarte

Scanned with OKEN Scanner

ridicat — al mortalității infantile". Prin aceasta se dovedea încrederea pe care partidul o investea în misiunea, atît de nobilă și binefăcătoare, a medicilor. Pentru prima dată în istoria României, bugetul Ministerului Sănătății a atins 6,42% din totalul bugetului (față de 1,7%, cît fusese în anul precedent). În această etapă a redresării sanitare s-a reușit mobilizarea unui mare număr de medici, cadre sanitare medii și activiști ai organizațiilor obștești în acțiunile și campaniile sanitare. A început să se lărgească capacitatea unităților de asistență sanitară și să se creeze unități noi, cum sînt casele rurale de naștere, creșele de întreprindere etc.

Perioada anilor următori, adică a anilor 1948—1950, a fost aceea a construirii sistemului socialist de organizare a ocrotirii sănătății, a extinderii bazei materiale de ocrotire a sănătății, a lărgirii rețelei de învățămînt, în scopul creșterii numerice a cadrelor sanitare cu o pregătire corespunzătoare. Prin actul naționalizării, producția de medicamente și rețeaua farmaciilor au intrat în proprietatea întregului popor, făcînd posibile marile reforme, întemeiate pe principiul că statul socialist își asumă răspunderea, nobilă și demnă, de a asigura ocrotirea sănătății populației. Astfel, ocrotirea sănătății publice devine o problemă importantă a activității de stat. Constituția din anul 1848, în afară de dreptul la odihnă, de punerea la dispoziția oamenilor muncii a sanatoriilor, instituțiilor de tratament, de asigurarea concediilor plătite, pentru prima dată în istoria patriei noastre prevede și atribuțiile și obligațiile ce revin statului în cadrul grijii pentru sănătatea publică.

Posibilitatea conducerii unitare a întregului sistem de ocrotire a sănătății publice, dezvoltarea planificată a bazei materiale menite a servi ocrotirea sănătății permite crearea unor noi forme organizatorice în această materie, înființarea unei serii de noi așezăminte și instituții.

Perioada planurilor cincinale din anii 1951—1960, care urmează etapei construirii sistemului socialist de organizare a ocrotirii sănătății publice, are semnificația unei perioade de lărgire a bazei materiale de ocrotire a sănătății, a igienizării condițiilor de viață și muncă, a unor noi afirmări a cuceririlor științei medicale românești. Înființarea serviciilor medico-sanitare de întreprindere, a dispensarelor, a cabinetelor de întreprindere face ca asistența medicală să se apropie de locul de muncă, să intervină eficient, prin măsuri preventive pentru înlăturarea factorilor și agenților nocivi. Metodele de asistență medicală cu caracter preponderent profilactic au ca scop depistarea activă, precoce, urmărirea atentă și ajutorarea celor în pericol de îmbolnăvire. În cadrul noului ei statut social și al noului ei destin social-uman, medicina, din acțiune împotriva bolilor, își însușește o activitate dinamică, de întîmpinare a bolii, cu alte cuvinte frontul luptei sanitare se deplasează către o zonă preventivă, mai puțin dăunătoare omului, adresîndu-se momentului în care boala nu a început să-și exercite acțiunea nocivă. Este un pas

Scanned with OKEN Scanner

important spre adevărul fundamental al medicinei acela prin care se are în vedere nu numai vindecarea și ușurarea suferințelor, ci și vegherea ca suferințele umane să nu se producă. Medicul nu mai este adversarul bolilor declarate, ci și santinela care observă, de departe, apropierea pericolului îmbolnăvirii și acționează încă din această fază.

Ca un eveniment memorabil în istoria medicinei românești și a patriei se înscrie Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din octombrie 1968, care a analizat starea sănătății populației și măsurile privind perfecționarea organizării rețelei sanitare, precum și îmbunătățirea asistenței medicale în țara noastră. Este pe deplin valabilă și azi sublinierea făcută atunci de către tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Faptul că Plenara a înscris pe ordinea de zi și a dezbătut această problemă arată preocuparea permanentă a partidului pentru găsirea celor mai corespunzătoare căi care să ducă la apărarea sănătății constructorilor socialismului, la ridicarea nivelului activității organelor sanitare din țara noastră. Aceasta se încadrează în șirul de analize și măsuri întreprinse de Comitetul nostru Central pentru perfecționarea diferitelor sectoare ale activității de construcție socialistă și care relevă modul creator în care Partidul Comunist Român își îndeplinește rolul de forță conducătoare a societății (*România liberă*, nr. 7 471/1968).

Cerințele majore ale etapei pe care o parcurgem în domeniul sănătății publice au fost de asemenea accentuate de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Raportul prezentat la cel de al X-lea Congres al P.C.R., arătînd cît sînt de imperative asigurarea modernizării continue și perfecționarea rețelei de ocrotire a sănătății.

Corpul medical din România slujește omului și, prin om, contribuie la înflorirea societății. Privind înapoi, scrutînd o istorie bogată și zbuciumată, cadrele medico-sanitare se mîndresc cu trecutul, dar, angajate definitiv în ocrotirea sănătății oamenilor muncii, iubesc și trăiesc prezentul acestui ev care schimbă lumea.

Parcurgînd acest drum, medicina noastră în același timp știință și artă de a vindeca, dar și medicină a colectivității, cu deosebită preocupare pentru aspectele profilactice, păzitoarea omului de pericolele ce îi amenință sănătatea, se regăsește pe drumul marelui ei adevăr — acela de a fi cu totul dăruită omului, vieții și fericirii lui.

O puternică înrîurire o exercită deja Congresul al XI-lea al partidului nostru, care a adoptat, pentru prima oară în istoria sa eroică, Programul Partidului Comunist Român, document cu profunde implicații în toate domeniile de activitate, inclusiv sectorul sanitar. Întregul nostru popor vede în acest Program propriile sale aspirații și urmează, cu credință nemărginită, politica partidului, spre fericirea generațiilor de azi și de mîine.

Scanned with OKEN Scanner

Devotate acestui mare ideal al medicinei de astăzi, toate cadrele sanitare din patria noastră îndeplinesc o nobilă misiune umană şi totodată, conferă vieţii şi existenţei lor un sens înălţător, dramatic şi eroic.

Măsurile care s-au luat pentru perfecţionarea asistenţei medicale au avut în vedere, în primul rînd, dezvoltarea bazei materiale, ca aceasta să fie bine utilizată, iar medicii să se simtă legaţi de tot ceea ce se înfăptuieşte pe plan sanitar şi, mai ales, să fie profund legaţi de bolnavi.

În fond, teoretic şi practic, majoritatea cadrelor medico-sanitare acţionează în spiritul „Codului principiilor şi normelor muncii şi vieţii comuniştilor, ale eticii şi echităţii socialiste" adoptat de Congresul al XI-lea al partidului. Aceste înalte norme şi principii — aşa cum se afirmă în preambul — îşi găsesc confirmarea chiar în primul articol: „Datoria fundamentală a membrilor de partid, a membrilor Uniunii Tineretului Comunist este de a servi cu credinţă cauza partidului şi poporului, de a pune tot ce au mai bun, întreaga lor energie, capacitate de muncă şi pricepere în slujba înfăptuirii Programului Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism. Fiecare comunist trebuie să pună mai presus de orice înflorirea materială şi spirituală a patriei socialiste, creşterea continuă a gradului de bunăstare şi civilizaţie ale poporului, afirmarea tot mai puternică a naţiunii noastre în rîndul naţiunilor lumii".

Numai în actualul cincinal s-au dat în funcţiune noi spitale cum sînt cele din: Baia Mare, Galaţi, Tulcea, Vaslui, Alba Iulia, Satu Mare, Sf. Gheorghe şi încă altele, ceea ce a făcut ca, în prezent, majoritatea capitalelor de judeţ să dispună de spitale moderne. Numărul paturilor a crescut în ultimii 5 ani cu peste 27 000, asigurîndu-se în prezent 8,3 paturi la 1 000 de locuitori, faţă de 7,0‰ cît era la începutul acestui cincinal. Au fost date în funcţiune 200 de creşe cu peste 26 000 de locuri.

Paralel cu noile unităţi sanitare a crescut şi preocuparea pentru sporirea personalului medical cu peste 4 000 de medici şi 16 500 de cadre medii şi auxiliare, numai în ultimii 5 ani.

Era normal ca posibilităţile de internare şi tratament pentru toate categoriile de bolnavi să crească şi să se îmbunătăţească calitatea îngrijirii medicale.

În ultimii 5 ani a continuat să scadă mortalitatea infantilă cu aproape 40%, s-a redus morbiditatea specifică vîrstelor tinere, s-a intensificat, cu bune rezultate, supravegherea medicală a femeii gravide şi a celei încadrate în producţie. Ca urmare a sarcinilor trasate de partid, Ministerul Sănătăţii a trecut la regionalizarea şi ierarhizarea unităţilor sanitare, în vederea unei mai bune utilizări a bazei materiale şi a cadrelor potrivit nevoilor populaţiei.

Scanned with OKEN Scanner

S-au obținut progrese remarcabile și în asistența medicală a muncitorilor, în eliminarea unor factori nocivi generatori de boli, a crescut participarea cadrelor medico-sanitare la acțiunile de prevenire și combatere a bolilor.

Măsurile și succesele obținute în dezvoltarea bazei materiale și în utilizarea ei au creat premisele unor noi realizări pe toate planurile în ocrotirea sănătății.

Principalele obiective ale apărării sănătății pentru cincinalul 1976—1980 fac parte organică din Programul de dezvoltare a țării adoptat de cel de al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român. În noul cincinal se vor construi alte 63 de spitale noi, cu peste 30 000 de paturi și va spori grija pentru buna organizare a acestora. În primul rînd se are în vedere crearea unor secții și spitale specializate de recuperare, pentru reintegrarea imediată a celor bolnavi în producție și viața socială. Există preocuparea să se realizeze grabnic secții speciale pentru tratamentul arsurilor și al celor grav accidentați, în toate județele.

Accesibilitatea populației la asistența medicală va crește continuu și prin darea în funcțiune, în noul cincinal, a peste 60 de policlinici (majoritatea cuplate cu spitalele), 49 de centre stomatologice, 62 de dispensare medicale rurale, a peste 100 000 de locuri în creșe și aproape 6 000 de locuri în leagănele de copii. Se vor da în funcțiune 16 centre de recoltare și conservare a sîngelui, în județele în care nu dispun încă de asemenea unități, și alte 10 laboratoare pentru activitatea de igienă și epidemiologie.

Pentru dezvoltarea și consolidarea asistenței medicale de urgență, se vor construi 20 de noi stații de salvare și se va acționa pe linia creșterii operativității și promptitudinii în activitatea acestora și, în special, în acordarea competentă a primului ajutor medical. De fapt, Ministerul Sănătății are un program pe termen lung privind asistența medicală de urgență, după cum există programe naționale pentru sănătate mintală, pentru prevenirea și combaterea cancerului, un program împotriva bolilor cardiovasculare, se perfectează un program național pentru sănătatea școlarilor și studenților.

Accentul mare în ocrotirea sănătății se va pune, în primul rînd, pe conceptul medicinei preventive, prin metodele clasice cunoscute, la care se vor adăuga noile achiziții de luptă împotriva unor boli cu extindere în masă. Dealtfel, toate programele naționale amintite au la bază medicina preventivă și integrarea asistenței medicale în revoluția tehnico-științifică, căreia trebuie să-i corespundă.

În organizarea asistenței medicale, atenția principală va fi îndreptată către restructurarea actualului sistem de organizare, în primul rînd prin regionalizarea unităților spitalicești în așa fel, încît pentru fiecare

Scanned with OKEN Scanner

locuitor al țării accesul în cel mai scurt timp și la cea mai apropiată și competentă unitate medicală să devină o realitate.

Așa cum se prevede în Programul partidului, Ministerul Sănătății trebuie să acționeze energic pentru protejarea mediului ambiant, pentru eliminarea cauzelor care determină poluarea apei, aerului, solului și alimentelor.

Mai mult decît pînă în prezent se va dezvolta și perfecționa asistența medicală în întreprinderi, un accent deosebit punîndu-se pe supravegherea activă a stării de sănătate a muncitorilor (bărbați și femei), pentru adaptarea tinerilor la noile locuri de muncă.

Prin îndeplinirea programelor complexe amintite, prin respectarea strictă a legislației sanitare în vigoare, prin măsurile energice ale Ministerului Sănătății, pentru ca fiecare cadru medical să muncească și să trăiască în spiritul eticii și echității socialiste, sînt create toate premisele ca în viitorul cincinal ocrotirea sănătății să facă pași și mai importanți.

Este de la sine înțeles că realizarea acestor mari obiective medico-sanitare, parte integrantă din politica sanitară a partidului și statului, vor fi înfăptuite prin munca plină de patos și dăruire a întregului personal sanitar.

Redactor de carte: GIOVANA DĂNESCU
Tehnoredactor: VIOLANDA LEORDEANU

Bun de tipar: 23.VI.1796
Formatul: 16/61×86
Hîrtie scris I A 61×86/42 cu 83% gr. alb
Coli de tipar: 15
Tirajul: 18 730 exemplare

Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică Sibiu